

Έργα και Ημέρες
Μιχάλη Παν. Δελησάββα

**Έργα και Ημέρες
Μιχάλη Παν. Δελησάββα**

**Ιατρού-Συγγραφέα-Λαογράφου-Ποιητή
εκ Μάκρης Μικράς Ασίας**

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ «ΛΥΚΙΑ»
2023

Επιμέλεια
Βασίλης Μουσαίος - Τάσος Κακλαμάνης

*Αφιερώνεται με αγάπη, σεβασμό και ευγνωμοσύνη
στη μνήμη του αγαπημένου μας δασκάλου*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος Τάσου Κακλαμάνη	11
Εισαγωγή Βασίλη Μουσαίου	13
Κεφάλαιο 1: Αυτό-βιογραφούμενος.....	19
Η οικογένειά μου	20
Εργο-βιογραφία	31
Κατάλογος Εργογραφίας.....	50
Εξώφυλλα βιβλίων	57
Κεφάλαιο 2: Μάκρη - Λιβίσι - Νέα Μάκρη	65
Ομιλία στο Συμπόσιο Μαραθώνα για τη Μάκρη	66
Ομιλία στο 1 ^ο Αντάμωμα Μακρηγών - Λιβισιανών.....	73
Ομιλία στο 4 ^ο Αντάμωμα Μακρηγών - Λιβισιανών (η τελευταία ομιλία του)	77
Τελευταίο άρθρο του στο Marathon Press	85
Η σκυτάλη του χρέους.....	91
Κεφάλαιο 3: ανέκδοτα κείμενα	93
Ανέκδοτο διήγημα του 2021: «Το δράμα της Ελένης».....	94
Αντί επιλόγου	101
Η Θήβα του Μιχάλη Δελησάββα - κείμενο Δημήτρη Αλεξάνδρου.....	102
Προσωπογραφία - ποίημα του Μιχάλη Δελησάββα	106

Παραρτήματα	107
Αποχαιρετισμός στον Μιχάλη Δελησάββα - επιμνημόσυνοι λόγοι και μηνύματα	108
Κριτικές για το έργο του & επαινετικά ποιήματα	117
Διπλώματα-Βραβεύσεις	135
Φωτογραφικό Λεύκωμα	140
Επιλογή από Δημοσιεύσεις και Άρθρα στον Τύπο	166
Αρχείο κασετών - Λαογραφικές καταγραφές	183
DVD «Εκ βάθους καρδιάς»	186
Έγγραφα οικογένειας Δελησάββα.....	187
Πηγές.....	194
Ευχαριστίες.....	195

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το Μιχάλη τον γνώρισα από το Βασίλη Μουσαίο. Από την πρώτη συνάντησή μας, αναπτύχθηκε μεταξύ μας μια πολύ έντονη σχέση δασκάλου με μαθητή. Μου χάρισε πάρα πολλά! Την αγάπη του, την εκτίμησή του, τη φιλία του, την καθοδήγησή του, το πολύτιμο αρχείο του που χρόνια μάζευε, μα το πιο σημαντικό, το παράδειγμά του, τη στάση ζωής του, που με ενέπνευσε να ζω με πείσμα, ευγένεια, αξιοπρέπεια και δημιουργικότητα, μακριά από την μικρή πεζή και ψυχοφθόρα καθημερινότητα και μέσα σε ένα μεγάλο πνευματικό κόσμο με ανώτερες, αιώνιες πανανθρώπινες αξίες.

Οι μηνιαίες συναντήσεις μας στο στέκι του, το πατάρι των συγγραφέων του βιβλιοπωλείου Ευριπίδη στο Χαλάνδρι, την επονομαζόμενη και «γιάφκα των Μακρηνο-Λιβισιανών», παρέα με το Βασίλη Μουσαίο και τη Λίλη Χαριτωνίδου, ήταν αφορμές για ατελείωτες, ωραίες συζητήσεις. Άλυτα ερωτηματικά έβρισκαν απαντήσεις, χαμένα αρχεία έδιναν το παρόν και ιδέες για νέα βιβλία γεννιόνταν σε κάθε συνάντηση. Δεν υπήρχε συνάντηση που να μην μας αφήγγειλε και κάτι στα Λιβισιανά που τόσο αγαπούσε και με τόση θέρμη διέσωσε...Σαν να τον ακούω: *«Την Ιχρυσή του Κέλεκα, θέλω να την ποιήσου...»*. Μου ανέθετε τόσο γλυκά και ευγενικά τις επόμενες, όλο και πιο δύσκολες αποστολές διάσωσης της Μακρηνο-Λιβισιανής μας μνήμης, που ήταν αδύνατο να αρνηθώ να τις αναλάβω: *«Τάσο μου, το χαμένο αρχείο του Σάββα Πασχαλίδη, πρέπει να βρεθεί οπωσδήποτε. Το αρχείο του Παλλύκειου Συλλόγου «Τελμησός», το πήρε ο υιός του παπα Διονυσίου Καλαφάτη, ο Άγγελος. Ψάξε να το βρεις. Τι απέγινε το 2^ο βιβλίο του Κωνσταντίνου Λαμέρα που δε βγήκε ποτέ; Ψάξε...Τρέχα τώρα που μπορείς...Αλλά κοίτα... Πρώτα η οικογένεια...»*

Ο Μιχάλης είχε πάρει όρκο να μην πάει ποτέ στο Λιβίσι. Δεν ήθελε να το αντικρίσει ρημαγμένο, προτιμούσε να κρατήσει την ονειρική εικόνα που είχε πλάσει στο μυαλό και την καρδιά του για τη χαμένη μας πατρίδα. Μου είχε όμως υποσχεθεί ότι αν καταφέρναμε να άνοιγαν οι εκκλησίες για να κάνουμε Ανάσταση στον Ταξιάρχη και Πάσχα μετά στην πλατεία Στούμπου στο Λιβίσι, θα έσπαγε τον όρκο του για μια και μόνη φορά και θα ερχόνταν μαζί μας. Δεν πρόλαβε. Ήταν όμως πάντα εκεί, με τη σκέψη την καρδιά και την ψυχή του. Το 2019, ανέβηκα το βουνό του Λιβισιού κι έφτασα στο πιο ψηλό σημείο, στο εκκλησιάκι της Αγίας Σωτήρας. Την μαγική ώρα που είχα ξαπλώσει ανάσκελα στη σκεπή του ναού και ατένιζα από τη μια το Λιβίσι και τον Κάμπο κι από την άλλη τις περίφημες παραλίες του Λιβισιού, το Βάι και το Σύμβολο, χτύπησε το κινητό μου. Το άκουσα ενοχλημένος

που κάποιος διέκοπτε μια τόσο ιερή προσωπική στιγμή. Είδα τότε την κλήση του Μιχάλη και ήμουν βέβαιος ότι με κάποιο μυστήριο τρόπο ψυχικής επικοινωνίας με παρακολουθούσε και έπαιρνε τηλέφωνο για να μου πει «*Τι κάνεις εκεί απάνου μπρε Λιβισιανάκι; Βουουου!*»

Το παρόν βιβλίο, είναι ο ελάχιστος φόρος τιμής στο φίλο, τον πατριώτη, τον πνευματικό άνθρωπο, την προσφορά του και τη μνήμη του αγαπημένου μας δασκάλου. Η ΛΥΚΙΑ επίσης θα διοργανώσει ένα από τα επόμενα Ανταμώματα Απανταχού Μακρηνών-Λιβισιανών «*Στη μνήμη του Μιχάλη Δελησάββα*»

Αγαπημένοι φίλοι, πατριώτες, Κυρία Μαριάννα, Παναγιώτη και Νίκη, μην κλαίτε άλλο για το Μιχάλη, τώρα πια είναι για πάντα δίπλα μας και μέσα μας, άφθαρτος από το χρόνο και την αρρώστια, μας κοιτάζει με τα ευγενικά του μάτια και μας γελάει ζεστά, την ώρα που συνεχίζουμε το έργο του και τιμούμε την αιώνια μνήμη του.

Αγαπημένε μας Δάσκαλε, σε αγαπάμε και σου χρωστάμε πολλά! Αθάνατος!

Τάσος Κακλαμάνης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το να μιλήσει κάποιος για τον Μιχάλη Δελησάββα δεν είναι απλό. Ήταν μια πολυσχιδής, με την κυριολεξία του όρου, προσωπικότητα: γιατρός (παιδίατρος), ποιητής, πεζογράφος, λαογράφος, ιστορικός, θεατράνθρωπος και παραμυθιάς (με την καλή έννοια, αυτή του συγγραφέα και αφηγητή παραμυθιών). Πάνω από όλα όμως ο Δελησάββας ήταν Μακρηνο-Λιβισιανός, μέχρι το μεδούλι της ύπαρξής του, με σπουδαία συνεισφορά στη διάσωση της ιστορίας και παράδοσης του τόπου των προγόνων μας στη Μικρά Ασία.

Η οικογένεια Δελησάββα κατάγεται από τη Μάκρη Μικράς Ασίας. Ο παππούς του Μιχάλη, Μιχάλης και αυτός, ήταν εύπορος βιοτέχνης με οικογενειακή επιχείρηση επεξεργασίας δερμάτων και παπουτσιών στη Μάκρη και το Λιβίσι. Η οικογένεια Δελησάββα, ακολουθώντας τη μοίρα όλων των Μακρηνο-Λιβισιανών, υπέστη τις εξορίες και διώξεις των Νεότουρκων της περιόδου 1914-1922 και με την καταστροφή του '22 ήρθαν στην Ελλάδα, στην Τζιά αρχικά, για να εγκατασταθούν τελικά στην περιοχή της Ξυλοκέριζας, που μετονομάστηκε σε Νέα Μάκρη, όπου γεννήθηκε ο Μιχάλης το 1937.

Με τον Μιχάλη μας συνδέει πολλά, είμασταν «πνευματικοί εξάδελφοι» μια που ο παππούς μου Βασίλειος ήταν νονός του πατέρα του, Παναγιώτη. Έτσι τον αποκαλούσα «αγαπημένο εξάδελφο» όπως τον αποκαλούσε και ο πατέρας μου Πλάτων, οι δυο τους είχαν αναπτύξει ισχυρό δεσμό αλληλοεκτίμησης και αγάπης.

Ο Μιχάλης Δελησάββας τελείωσε το Γυμνάσιο του Μαραθώνα (γιατί τότε η Νέα Μάκρη δεν είχε Γυμνάσιο). Φοίτησε στην Ιατρική σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και έχει τον τίτλο του Διδάκτορος. Ειδικεύτηκε στην παιδιατρική και άσκησε με αγάπη και αφοσίωση το λειτούργημα του γιατρού κυρίως στο Παιδοψυχιατρικό νοσοκομείο Πεντέλης. Παντρεύτηκε την αγαπημένη του Μαριάννα το γένος Μαστέλλου και απέκτησε δυο παιδιά τη Νίκη και τον Παναγιώτη.

Ήταν ενεργό μέλος της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών και της Ελληνικής Εταιρείας Ιατρών Λογοτεχνών. Ως συγγραφέας ήταν πολυγραφότατος με μεγάλη γκάμα ενδιαφερόντων! Μέσα σε 39 χρόνια, από το 1983 που παρουσίασε το πρώτο του βιβλίο, εξέδωσε 43 βιβλία και δεκάδες δημοσιεύσεις στον τύπο (χωρίς να υπολογίσουμε τα επιστημονικό-ιατρικό συγγραφικό έργο του):

- 15 ποιητικές συλλογές
- 14 μυθιστορήματα και συλλογές διηγημάτων
- 5 βιβλία λαογραφίας
- 6 βιβλία ιστοριογραφίας
- 3 βιβλία θεατρικών κειμένων

Ποίηση: Το 1983 εκδίδει το πρώτο του βιβλίο την συλλογή ποιημάτων «Βήματα και Ανάσες». Θα ακολουθήσουν άλλες 14 ποιητικές συλλογές. Στην ποίησή του δεν ακολουθεί την κλασική - παραδοσιακή φόρμα αλλά τη νεωτερική γραφή με στίχους ανομοιοκατάληκτους.

Ο Πλάτων Μουσαίος γράφει στην κριτική του για τα Βήματα & Ανάσες: «Το περιεχόμενο και η μορφή του ποιητικού του λόγου με εντυπωσίασαν τόσο που να θεωρώ ότι ξέφυγε από τη μάζα των νέων ποιητών για να περάσει στους ξεχωριστούς. Ο στίχος του Μιχάλη είναι ένα όραμα ζωής, της αυριανής ζωής που πέρασε μέσα από καμίνι του χθες και του σήμερα. Παρούσες στα ποιήματά του είναι η παλιά και η Νέα Μάκρη, η οικογένεια, η Ελλάδα, η Ανθρωπότητα δηλαδή η χθεσινή, η σημερινή και η αυριανή γενιά». Και καταλήγει: «Ο Μιχάλης Δελησάββας τιμά την πατρίδα μας και τις καταβολές μας. Ο δρόμος μπροστά του είναι ανοιχτός όσο κρατά τα μάτια του ανοιχτά». Ο Μιχάλης δεν τον διέψευσε μέχρι τέλους!

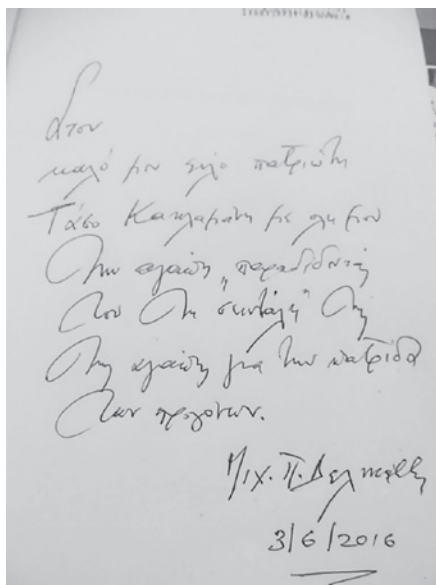
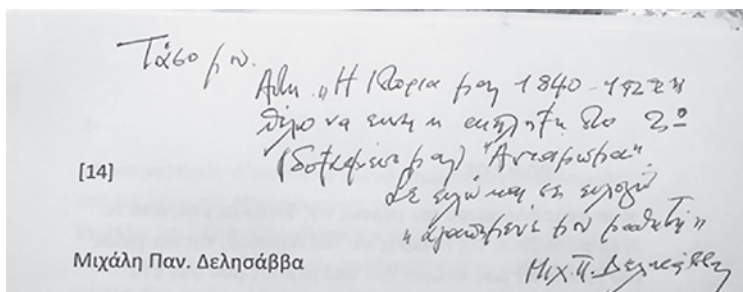
Πεζογραφία: Το 1984 εκδίδει την πρώτη συλλογή διηγημάτων «Άνθρωποι δικοί μας» (αφιερωμένο στην αγαπημένη του σύζυγο Μαριάννα). Θα ακολουθήσουν 13 διηγήματα, μυθιστορήματα, ιστορικά μυθιστορήματα και νουβέλες. Δεν μπορώ να αξιολογήσω τα έργα του λόγω αναρμοδιότητας, ένα μόνο λέω εκφράζοντας τα προσωπικά μου συναισθήματα, ο Μιχάλης ήξερε να συγκινεί τον αναγνώστη με τις ιστορίες του, ιστορίες για απλούς ανθρώπους γραμμένες με πολύ συναίσθημα, συμπόνια και αγάπη. Τα κείμενά του διακρίνονται όχι μόνο για το στυλ γραφής αλλά και την πρωτότυπη πλοκή κάθε ιστορίας.

Τα μυθιστορήματα του Δελησάββα στηρίζονται σε μια γερή, βιωματική βάση που την χρησιμοποιεί σαν θεμέλιο πάνω στο οποίο χτίζει όσα έχει να αφηγηθεί. Μορφή και περιεχόμενο είναι αλληλένδετα και ισορροπούν. Μέσα από τα μυθιστορήματα και τα διηγήματα του ζωντανεύουν εικόνες, αναμνήσεις, σκιρτήματα και συνθήκες που σημάδεψαν την κοινωνική ζωή των Ελλήνων από τα μεταπολεμικά χρόνια μέχρι σήμερα.

Θέατρο: Ο Δελησάββας αγαπούσε το θέατρο και το υπηρέτησε ως συγγραφέας και ως ηθοποιός. «Τα Θεατρικά» και τα «Αρσίζικα και Ετεμψίζικα» είναι τα θεατρικά του έργα (το δεύτερο εμπνευσμένο από τη ζωή στη Μάκρη, το Λιβίσι και τη Νέα Μάκρη). Άθλος του Μιχάλη ήταν η απόδοση στα νεοελληνικά του θεατρικού έργου του Μιχαήλ Μουσαίου «Ο Γάμος του Μαλώνη Αντιφάτου». Ο Μιχάλης κατόρθωσε, παρά τις τεράστιες δυσκολίες, να αποδώσει στην καθομιλουμένη ένα κείμενο γραμμένο στη γλώσσα που χρησιμοποιούσαν οι Μακρηνο-Λιβισιανοί στα μέσα του 19^{ου} αιώνα χωρίς να χαθεί η γλαφυρότητα, η δύναμη και το πνεύμα του κειμένου.

Από τις μηνιαίες μας συναντήσεις στο βιβλιοπωλείο «Ευριπίδης» στο Χαλάνδρι.
 Μιχάλης Δελησάββας, Λίλη Χαριτωνίδη, Βασίλης Μουσαίος, Μαρία Λαγού, Μαρία
 Βαμβακοπούλου, Τάσος Κακλαμάνης

Αφιερώσεις του

Λαογραφία: Το ενδιαφέρον του Μιχάλη για την ιστορία και την παράδοση ξεκινά στις αρχές της δεκαετίας του '80. Εμπνεόμενος από το έργο των Μιχαήλ Μουσαίου, Ιωσήφ Χαριτωνίδη, Ιωάννη Λαμέρα και της Καλλιόπης Μουσαίου-Μπουγιούκου παίρνει από αυτούς τη σκυτάλη με στόχο να εμπλουτίσει και ολοκληρώσει το έργο της διάσωσης της παράδοσης της Μάκρης και του Λιβισιού. Επισκέπτεται πρόσφυγες συμπατριώτες της 1^{ης} & 2^{ης} γενιάς και καταγράφει τις αναμνήσεις τους, στοιχεία της παράδοσης, παραμύθια, παροιμίες ένα θησαυρό στην κυριολεξία που σε λίγα χρόνια θα χανόταν μαζί με τους φορείς του Ο Μιχάλης Δελησάββας χρησιμοποιεί το πρωτογενές και δευτερογενές υλικό που με κόπο συγκέντρωσε στα βιβλία του «Λαογραφικά Μάκρης & Λιβισιού Λυκίας Μ. Ασίας», «Λαογραφικά Σύμμικτα» και «Λαογραφικά Συμπληρώματα». Τα έργα αυτά περιέχουν ένα πολύτιμο υλικό από παραδόσεις, ήθη & έθιμα παροιμίες, τραγούδια, νανουρίσματα, μαντινάδες, μοιρολόγια καθώς και πολλά άλλα στοιχεία της παράδοσης της χαμένης πατρίδας αλλά και της Νέας Μάκρης. Παράλληλα, δημοσιεύει άρθρα σε περιοδικά και εφημερίδες και ήταν από τα ιδρυτικά μέλη της εφημερίδας «Η Φωνή της Νέας Μάκρης» που εξέδιδε ο Επιμορφωτικός Σύλλογος και κυκλοφόρησε τη δεκαετία του '80.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή του Μιχάλη στη διάσωση του Μακρηνο-Λιβισιανού Γλωσσικού Ιδιώματος. Ο Μιχάλης ήταν ίσως ο μόνος που, στις μέρες μας, μπορούσε να μιλήσει με ακρίβεια και πιστότητα το ιδίωμα. Στο «Λεξικό Μάκρης & Λιβισιού Μικράς Ασίας» παραθέτει την ερμηνεία και την ετυμολογία των λέξεων μαζί με πολύτιμες ιστορικές και λαογραφικές πληροφορίες. Συμβάλει επίσης στη διάσωση του ήχου του ιδιώματος, περισώζοντας έτσι το άκουσμα και τη μουσικότητα της γλώσσας των προγόνων μας, με την έκδοση CD όπου διαβάζει στο ιδίωμα παραμύθια του Λιβισιού & της Μάκρης από το βιβλίο της Καλλιόπης Μουσαίου-Μπουγιούκου.

Ιστοριογραφία: Ο Μιχάλης Δελησάββας γράφει στην εισαγωγή του βιβλίου του «Η ιστορία μας - Ιστορία της Νέας Μάκρης Αττικής 1923-1990» «Δεν είμαι βέβαιος αν η ιστορία διδάσκει, το σίγουρο είναι ότι, σαν συνέχεια ζωής, το νεότερο περιέχει το παλαιότερο και ότι εν πολλοίς το καθορίζει. Ότι δεν γράφεται χάνεται, αυτό είναι επίσης βέβαιο». Στο βιβλίο αυτό ο Δελησάββας καταγράφει την ιστορία της Νέας Μάκρης ξεκινώντας από το 1923 όταν 92 ξεριζωμένες από τη Μ. Ασία οικογένειες εγκαταστάθηκαν στον μάλλον αφιλόξενο αυτό τόπο και καταγράφει τον αγώνα τους για μια καλύτερη ζωή για αυτούς και τα παιδιά τους, για να αναπτύξουν τη νέα τους πατρίδα περνώντας από 3 φάσεις: την αγροτική (ως το 1960), τη μεταβατική (ως το 1980) και, στη συνέχεια, τη φάση της αστικοποίησης.

Στο βιβλίο του «Πρόσωπα-Θέματα-Απόψεις» ο Δελησάββας έχει συγκεντρώσει άρθρα του και δημοσιεύτα κείμενα και ομιλίες όπου αναφέρεται σε γνωστές προσωπικότητες του λογοτεχνικού χώρου, ιστορικά πρόσωπα που εκτιμά και θαυμάζει για το έργο τους αλλά και σημαίνοντες Μακρηνο-Λιβισιανούς. Στα βιβλία «Η ιστορία μας 1840-1922» και «Η Λυκία στην επανάσταση του 1821» ο Δελησάββας αναφέρεται στα σημαντικά γεγονότα που καθόρισαν τη μοίρα της χαμένης πατρίδας μας για να δώσει στον αναγνώστη μια σφαιρική εικόνα της παραγμένης ιστορίας του τόπου μας.

Το βιβλίο **«Έργα και Ημέρες του Μιχάλη Δελησάββα»**, που κρατάτε στα χέρια σας αποτελεί μια έκδοση φόρος τιμής στη μνήμη του αγαπημένου μας δάσκαλου, θερμού πατριώτη και καλού φίλου. Στόχος μας με τον Τάσο Κακλαμάνη ήταν να δώσουμε μια, κατά το δυνατόν, ολοκληρωμένη εικόνα της προσωπικότητας και του έργου του Μιχάλη Δελησάββα. Τι καλύτερο από το να αφήσουμε το ίδιο τον Μιχάλη να μας μιλήσει γι' αυτό!

Στο 1^ο κεφάλαιο ο Δελησάββας αυτό-βιογραφείται μιλώντας για τη ζωή και αναλύοντας το έργο του.

Το 2^ο κεφάλαιο περιλαμβάνει σημαντικές ομιλίες του Μιχάλη Δελησάββα.

Στο 3^ο κεφάλαιο θα διαβάσετε «Το δράμα της Ελένης» το τελευταίο του, ανέκδοτο, διήγημα.

Στο Παράρτημα θα βρείτε ένα πλούσιο φωτογραφικό λεύκωμα από τη ζωή του, κριτικές για το έργο του, τις βραβεύσεις του, λαογραφικές καταγραφές, οικογενειακά έγγραφα και επιμνημόσυνα μηνύματα

Το βιβλίο συνοδεύεται από το DVD «Εκ βάθους καρδιάς» που προέκυψε από μια σειρά βιντεοσκοπήσεων στο σπίτι του Μιχάλη Δελησάββα, λίγους μήνες πριν το χαμό του, όπου ο ίδιος μιλά για τη ζωή, το έργο του και τη λαογραφία της Μάκρης και του Λιβισιού. Για να έχουμε τον Μιχάλη πάντα δίπλα μας...

Ο Μιχάλης υπήρξε ένας «αγέραςτος νέος» μέχρι τις τελευταίες ημέρες του με σχέδια και δραστηριότητες που θα τις ζήλευε ένας 30ρης! Ξεφυλλίζοντας τη δεύτερη ποιητική συλλογή του τις «Κατόψεις» που εκδόθηκε το 1985 εντοπίζω ένα ποίημα που, ο τίτλος του, τον χαρακτηρίζει απόλυτα. Πρόκειται για το «Σημάδι της αγέραςτης νιότης του». Προφανώς ο Μιχάλης δεν το έγραψε έχοντας στο νου τον εαυτό του, όμως διαβάζοντάς το δεν μπορώ παρά να το συνδυάσω με αυτόν και ως «σημάδι της αγέραςτης νιότης του» να θεωρήσω το συγγραφικό του έργο που τον κρατούσε πάντα νέο!

ΣΗΜΑΔΙ ΤΗΣ ΑΓΕΡΑΣΤΗΣ ΝΙΟΤΗΣ ΤΟΥ

Τώρα, δε θυμάμαι πώς έγινε
μόνο πως κάτι σα να μας χτύπησε άξαφνα
την πιο ανύποπτη ώρα·
Όταν γυρίζαμε, ξυπόλητοι, στις πλατείες
μ' ανοιγμένα πουκάμισα, ή ψάχνοντας
στους δρόμους «κεκαθαρμένοι και πένητες»...
Από τότε, έχουμε το ίδιο αίσθημα ιλιγγίου
την έξαψη των ανοιχτών οριζόντων και των άγνωστων δρόμων.

Με τον καιρό η μορφή του θάμπωσε, έλωσε μέσα μας
σαν τη φωνή μας έγινε που ενώ είναι δική μας
την ακούμε και δεν τη γνωρίζουμε.
Τώρα τον συναντάμε στα σταυροδρόμια
πάντοτε να φεύγει και πάντοτε νάρχεται.
Να μας θυμίζει κάτι, που όλο πάμε να το ξεχάσουμε
Τον ανακαλύπτουμε πάντα για πρώτη φορά.
Σημάδι της αγέραςτης νιότης του...

Βασίλης Μουσαίος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Αυτο-βιογραφούμενος

Γενεαλογία της οικογένειας Δελησάββα

Η οικογένεια Δελησάββα στη Νέα Μάκρη Αττικής αρχίζει με τον πατέρα μου Παναγιώτη Δελησάββα του Μιχαήλ και της Σεβαστής. Ο Παναγιώτης Δελησάββας γεννήθηκε στη Μάκρη Μ. Ασίας (Λιβίσι) το 1903 ή 1905.

Η οικογένεια του παππού μου:

Πατέρας του Παναγιώτη Δελησάββα ήταν ο Μιχάλης Δελησάββας και μητέρα του η Σεβαστή. Το πρώτο επίθετο του Μιχάλη Δελησάββα (του παππού μου) ήταν Κωνσταντακιού. Σύμφωνα με προφορική παράδοση της οικογένειας η καταγωγή του προπάππου του Παναγιώτη Δελησάββα ήταν από την Αμμόχωστο της Κύπρου.

Ο Μιχάλης Δελησάββας (ή Κωνσταντακιός - ο παππούς μου δηλαδή) υιοθετήθηκε από τον Παναγιώτη Δελησάββα και πήρε από αυτόν το επίθετο Δελησάββας. Το γενεαλογικό δέντρο της Σεβαστής Δελησάββα, της γιαγιάς μου, συζύγου του Μιχάλη Δελησάββα δεν το γνωρίζουμε.

Ο παππούς μου Μιχάλης Δελησάββας ήταν εύπορος Λιβισιανός. Είχε σπίτι και στη Μάκρη, κοντά στον αη-Νικόλα, και στο Λιβίσι, όπου έμενε ο παππούς του πατέρα μου Παναγιώτης Δελησάββας. Ο παππούς μου είχε οικογενειακή επιχείρηση στη Μάκρη επεξεργασίας δερμάτων, και παπουτσιών, (γεμενιά, σκαρπίνια, μπότες, στιβάλια), με 18-20 μαστόρους και τεχνίτες στη δούλεψή του, τους πιο πολλούς συγγενείς του. Είχε δικό του ταπάκικο-βυρσοδεψείο, και δεξαμενές κατεργασίας δερμάτων (ταπακ-χανέ) στη Μάκρη κυρίως αλλά και στο Λιβίσι. Ήταν πρόεδρος της συντεχνίας των παπουτσιήδων όπως αναφέρει σε σημείωμά της στην εφημερίδα «Λιβίσι» η Μαρία Παληού.

Η οικογένεια του Μιχάλη Δελησάββα στη Μικρά Ασία (οι γυναίκες και τα παιδιά) εξορίστηκε δύο φορές, την πρώτη στο Δενισλή το 1915 και τη δεύτερη φορά στο Ατζί-Παγιαμ, πόλη προ του Δενισλή, το 1917. Ο Μιχάλης Δελησάββας πέθανε στην εξορία κάπου στην Καισάρεια ανάμεσα στο 1921 και 1922.

Ο παππούς μου είχε 3 παιδιά:

Τη Βαρβάρα, τον Παναγιώτη (πατέρα μου), 2-3 χρόνια μικρότερο από τη Βαρβάρα, και τη Μαριά, 2-3 χρόνια μικρότερη από τον Παναγιώτη.

Η Βαρβάρα Δελησάββα παντρεύτηκε τον Δημοσθένη Δαμιανό στη Μάκρη, επίσης της συντεχνίας των παπουτσιήδων, και έκαναν μια κόρη, τη Μαρίτσα, που γεννήθηκε εκεί, το 1921. Το Δημοσθένη τον πήραν εξορία τον ίδιο χρόνο και πέθανε το 1922 στην εξορία προσπαθώντας να δραπετεύσει προς το Χαλέπι της Συρίας, μαζί με τους φίλους του Παπανικήτα και τον δάσκαλο Γεώργιο Πολίτη.

Ο Παναγιώτης Δελησάββας του Μιχάλη (ο πατέρας μου) γεννήθηκε στη Μάκρη Μικράς Ασίας το 1903 ή 1905.

Πήγε σχολείο στη Μάκρη και είχε δάσκαλο τον Καβάσιλα από την Κάλυμνο, αλλά και τον ονομαστό Μακρηνο-Λιβισιανό δάσκαλο Δημήτριο Παπαντωνίου.

Νονός του, ανάδοχος, ήταν ο Βασίλειος Μουσαίος γιατρός, γιος του Μιχαήλ Μουσαίου.

Ο Παναγιώτης Δελησάββας, σε ηλικία 15-16 χρονών, πήγε εξορία το 1921 στη μεγάλη εξορία όλου του υπόλοιπου άρρενος πληθυσμού, που είχε απομείνει στη Μάκρη και στο Λιβίσι, 450 αρρένων, από 13 ως 70 ετών. Τους πήγανε πεζοπορία, 55 μέρες μέσα στα χιόνια, μέχρι την Καισάρεια, όπου έφτασαν στις 24 Δεκεμβρίου 1921, παραμονή Χριστουγέννων.

Με το τέλος του πολέμου, δια του Ερυθρού Σταυρού κατέβηκαν στην Μερσίνα, όσοι είχαν επιζήσει, και με το πλοίο «Καβάλα» ήρθαν στην Ελλάδα, Νοέμβρη του 1922.

Ο Παναγιώτης Δελησάββας αρρώστησε από επιδημικό εξανθηματικό τύφο που εκδηλώθηκε μέσα στο πλοίο, μεταφέρθηκε και κλείστηκε στο λοιμοκαθαρητήριο (λαζαρέτο) της Κέρκυρας. Επέζησε και μετά 2 περίπου μήνες, που τον βρήκε η αδερφή του Βαρβάρα μέσω του Ερυθρού Σταυρού, τον έφερε στη Τζιά, στον καταυλισμό που είχε δημιουργηθεί εκεί, και όπου βρίσκονταν και άλλοι πατριώτες.

Αφού παρέμειναν στη Τζιά 2-3 χρόνια, η οικογένεια Δελησάββα (Παναγιώτης, Βαρβάρα, Μαρία, γιαγιά Σεβαστή και προ-γιαγιά Δελησάββα, και η κόρη της Βαρβάρας Μαρίτσα), από τη Τζιά, μαζί με άλλους πατριώτες του καταυλισμού της Τζιάς, ήρθαν στη Νέα Μάκρη.

Η οικογένεια του πατέρα μου Παναγιώτη Δελησάββα στη Νέα Μάκρη Αττικής:

Ο Παναγιώτης Δελησάββας στη Νέα Μάκρη νυμφεύτηκε την Ειρήνη Λουίζου κόρη του Αντώνη Λουίζου, τεμερτζή (σιδηρουργού) από το Λιβίσι και της Ευαγγελίας Παπαναστάση.

Η οικογένεια της μητέρας μου εγκαταστάθηκε αρχικά στο Χρισό της Άμφισσας, κοντά στους Δελφούς, όπου έμειναν 2-3 χρόνια. Κι έπειτα και αυτοί, όπως οι άλλοι από τη Τζια και μαζί με άλλους πατριώτες, δια μέσου του Παλλυκίου (ή Παν-Λυκίου) Συλλόγου που είχαν ιδρύσει οι παπα- Διονύσιος Καλαφάτης, Νικόλαος Καραβασίλης, Κων/νος Λαμέρας, Μακρής κ.ά., ήρθαν και εγκαταστάθηκαν, μαζί με άλλες 92 οικογένειες, στην Ξυλοκέριζα που ήταν απαλλοτριωμένο από την επαναστατική κυβέρνηση του Πλαστήρα τσιφλίκι του μοναστηριού της Πεντέλης, και ίδρυσαν τη Νέα Μάκρη Αττικής.

Παιδιά της οικογένειας του Παναγιώτη και της Ειρήνης Δελησάββα στη Νέα Μάκρη:

- Σεβαστή. Γεν: 1935, μετέπειτα σύζυγος του Γιάννη Ματαράγκα. Παιδιά τους ο Παναγιώτης και ο Σπύρος.
- Μιχάλης Δελησάββας: Γεν. 1937. Σύζυγός του η Μαριάννα (Μαρία-Αννα) του γένος Αγγέλου Μαστέλλου. Παιδιά τους η Νίκη και ο Παναγιώτης.
- Αντώνης Δελησάββας: Γεν. 1940. Σύζυγός του Αικατερίνη, με καταγωγή Κεφαλλονιά. Παιδιά τους η Ειρήνη, Μαίρη, Ευαγγελία.

Μιχ. Π. Δελησάββας 30 / 1 / 2018

Έργο - Βιογραφία

Ομιλία του Μιχάλη Δελησάββα το 2018 στα πλαίσια εκδηλώσεων στο Μαραθώνα με θέμα: Οι λογοτέχνες του τόπου μας

Ευχαριστώ θερμά για την πρόκληση σας να μιλήσω για το έργο μου στη σημερινή εκδήλωση.

Θα σας μιλήσω για τον εαυτό μου και για το έργο μου όπως ο τίτλος της εκδήλωσης μου το επιβάλλει. Θα κάνω λοιπόν αυτό που στη γλώσσα του κόσμου των βιβλίων φέρεται ως «Έργο-Βιογραφία», και εδώ στην περίπτωση μου είναι και κατ' ουσίαν. Θα κάνω δηλαδή μια «Αυτό-Έργο-Βιογραφία». Θα προσπαθήσω να είμαι σύντομος, όσο σύντομος μπορεί κανείς να είναι, έχοντας πίσω του μια δουλειά που μετράει πάνω από 30 βιβλία, ποίηση, διηγήματα, μυθιστορήματα, λαογραφία, μελέτες, ιστορία, θέατρο, παραμύθια...

Καταγωγή

Γεννήθηκα στη Νέα Μάκρη και είμαι παιδί της Κατοχής. Η καταγωγή μου είναι λοιπόν από τη Νέα Μάκρη Αττικής και οι γονείς μου ήταν Μικρασιάτες πρόσφυγες αγρότες, ενώ εκεί στην παλιά τους πατρίδα ήταν αλλιώς.

Η Νέα Μάκρη ήταν ένα μικρό χωριουδάκι τη δεκαετία του '50, που πήγαινα σχολείο. Λεωφορείο από την Αθήνα ερχόταν δυο φορές την ημέρα, με διαδρομή που διαρκούσε 2 ώρες περίπου. Το βράδυ, τη νύχτα, βλέπαμε το βουνό της Πεντέλης, πίσω από τη Μαυρηγόρα και τον Άγιο Πέτρο, το περίγραμμα του βουνού να διαγράφεται στον ουρανό, μέσα σε ένα λαμπρό φως, από τα φώτα της πόλης, της Αθήνας.

Οι Δάσκαλοι

Σχολείο πήγα στη Νέα Μάκρη, στο 1^ο Δημοτικό της σήμερα, και δάσκαλός μου ήταν ο Γεώργιος Φίλιππας που καταγόταν από τη Λευκάδα. Όλοι ξέρουμε πόσο χώρο μπορεί να πιάσει στην ψυχή των παιδιών ένας δάσκαλος που τον αγαπούν. Ο Γεώργιος Φίλιππας έζησε και αγάπησε τη Νέα Μάκρη και μετά τη σύνταξή του έγινε πρόεδρος της Κοινότητας από το 1964 ως το 1967, που τον καθαίρεσε, λόγω κοινωνικών φρονημάτων, η χούντα. Εκτός όμως από τον Φίλιππα, είχα και άλλους πολλούς δασκάλους, με πρώτους απ' όλους τη μάνα και τον πατέρα μου, κάποιους καθηγητές μου στο Γυμνάσιο του Μαραθώνα, κι άλλους στο πανεπιστήμιο. Οι άνθρωποι, οι δάσκαλοι, οι φίλοι, και προπαντός η φύση, όπως την έζησα εγώ τότε, με τα βουνά και τα ακρογιάλια της, άφησαν μέσα μου ανεξίτηλα σημάδια, που τα κράτησα μέσα μου σαν προίκα και σαν θησαυρό. Μαζί με αυτά κράτησα βέβαια τις αναμνήσεις από το σχολείο και τις σχολικές εκδρομές με τα τραγούδια μας, το θέατρο στις τις εθνικές γιορτές κι έπειτα, στο τέλος του χρόνου, τις παραστάσεις του σχολείου στην πλατεία, στου Μικέ το καφενείο. Τη φιλία μου με τον μπάρμπα-Βαγγέλη τον καντηλανάφτη του Αγίου Κωνσταντίνου, τις ιστορίες

και τις δοξασίες του, τα λουλούδια του Επιτάφιου, και τα «Εγκώμια» της Μ. Παρασκευής. Τις αναμνήσεις μου από τις ακολουθίες των «Χαιρετισμών» και της Μεγάλης Εβδομάδας, που ήταν όλα ένα πανηγύρι για μας τα παιδιά, ένα πανηγύρι μέσα στην άνοιξη, και μέσα στην άνοιξη τη δική μας... Ζωντανή επίσης μέσα μου είναι η σχέση μου με την ψαλτική, τους ύμνους και τη μεγάλη ποίηση της ορθοδοξίας. Γιατί έκανα ψάλτης και έψελνα στο στασίδι του Αγίου Κωνσταντίνου, και μάλιστα, όταν ήμουν φοιτητής, με ήθελε ο Δημήτρης ο Στανίτσας ο μέγας ψάλτης μαϊστρω, στον Άγιο Δημήτριο Αμπελοκήπων, αλλά εγώ είχα μπλέξει με τα φοιτητικά τότε και δεν πήγα που με περίμενε πιστεύοντας ότι αυτή η μεγάλη μας παράδοση δεν συμβιβαζόταν με τους ιδεολογικούς μου αγώνες. Μέγιστο λάθος, και πλάνη μεγάλη. Όμως κάτι έμεινε μέσα μου πολύ βαθύ και πολύ ουσιαστικό. Κι αυτό είναι η αγάπη, η γνώση και η ευεργεσία αυτής της μεγάλης ποίησης, της υμνολογίας, που είναι ένας θησαυρός πολύτιμος μέσα μου. Γιατί κανένας, μα κανένας από τους συναδέλφους μου στην «Εταιρία Ελλήνων Λογοτεχνών» δεν έχει σπουδάσει σ' αυτό το μεγάλο σχολείο, και κανένας δεν έχει αυτή τη χάρη. Άλλος ένας μεγάλος, δάσκαλος στην πραγματικότητα, στα χρόνια της εφηβείας μου, της φοιτητικής και της μετέπειτα ζωής μου, υπήρξε ο ποιητής Βασίλης Ρώτας, που έζησε στη Νέα Μάκρη από το 1953 ως το θάνατό του εδώ, το 1977, που μας σημάδεψε όλους εκείνης της γενιάς. Γενιάς του '60, του 114 και του 15%, της αναζήτησης και της ελπίδας, των αγώνων για τη δημοκρατία και την Κύπρο. Τη «στερημένη» γενιά, όπως την αποκάλεσαν επίσης.

Το Γυμνάσιο

Συνεχίζοντας την κατ' αυτό τον τρόπο «αυτό - βιογραφία» μου, και με τον κίνδυνο που ενεδρεύει, να μη σας ενδιαφέρουν τα όσα θέλω να πω, και να σας κουράσω, προσθέσω ότι το Γυμνάσιο, το έβγαλα στο Μαραθώνα, γιατί δεν υπήρχε Γυμνάσιο στη Ν. Μάκρη. Το Γυμνάσιο Μαραθώνα λειτούργησε από το 1950 με παιδιά που ήρθαν από όλη τη γύρω περιοχή, από τη Ραφήνα μέχρι το Βαρνάβα. Το Γυμνάσιο αυτό, υπήρξε κυριολεκτικά ένα φως και ένας φάρος για όλους, και μια μεγάλη ευεργεσία, που είναι επίσης δύσκολο να την εκτιμήσουμε εμείς σήμερα με τα σημερινά δεδομένα. Το Γυμνάσιο του Μαραθώνα, υπήρξε επίσης ένα εφελτήριο για αρκετούς, και όχι λίγους από εμάς, για το πανεπιστήμιο. Ένας από αυτούς βέβαια ήμουν και εγώ, ένας από τους πρώτους που έγινα φοιτητής στη Ν. Μάκρη, στο τέλος της δεκαετίας του '50.

Η σχέση μου με τα Λαογραφικά και τη Λογοτεχνία.

Η σχέση μου με τη λογοτεχνία είναι ιδιόζουσα, περίεργη, καθαρά προσωπική. Αφήνω απ' έξω τη λαογραφία, γιατί είναι μια άλλη περίπτωση και μια άλλη σχέση. Η σχέση μου λοιπόν με τη λογοτεχνία, ξεκίνησε σαν σχέση αμφίθυμη και ενοχική στην αρχή, για να καταλήξει σήμερα σαν συμπλήρωμα του βίου μου, στήριγμα και τρόπος ζωής. Εξηγούμαι: είχα μπροστά μου ένα στόχο. Να γίνω γιατρός και να βοηθήσω τους πατριώτες μου και τον κόσμο, το λέω αυτό «μετά λόγου γνώσεως», που λένε οι νομικοί, και ξέρω πως αυτό ακούγεται παράξενα σήμερα, όμως έτσι είναι για μένα. Προτού γράψω οτιδήποτε, έπρεπε να γίνω καλός στη δουλειά μου.

Αυτό ήταν το πρώτο. Γιατί χωρίς να είσαι καλός στη δουλειά σου, είσαι αναξιόπιστος σε όλα τα άλλα. Αυτό φαίνεται υπαινισσόταν ή και φοβόταν ο μεγάλος μου δάσκαλος ο Βασίλης Ρώτας, όταν μου είπε ακούγοντας ότι γράφω: «Δεν θα πήγαινα ποτέ σε γιατρό που γράφει ποιήματα ή ζωγραφίζει». Φοβόταν γιατί αυτά τα πράγματα, όχι μονάχα «δεν γεμίζουν κοιλιά», όπως το 'λεγε η μητέρα μου, αλλά και γιατί ήξερε ότι πολλές φορές, αυτή η ενασχόληση, ξεστρατίζει τους γράφοντες όχι μονάχα από τη δουλειά από την οποία ζουν, αλλά και από την οικογένειά τους και ιδιαίτερα από την ιατρική, που είναι απέραντη και θέλει αφοσίωση αποκλειστική εφ' όρου ζωής. Έτσι ξεκίνησα να γράφω, φέρνοντας πάνω στους ώμους μου αυτή την ενοχή, που μου την κληρονόμησε ο μεγάλος μου δάσκαλος και αγαπημένος φίλος Βασίλης Ρώτας. Προσπαθώντας μια ζωή να συγκεράσω αυτή την αντίφαση και να αντιμετωπίσω, όσο μπορούσα πιο καλά αυτή την ενοχή να γίνω δηλαδή ένας καλός γιατρός κι από την άλλη να θεραπεύσω την άλλη μου αγάπη, τη λογοτεχνία. Τουλάχιστον να μην προδώσω την ιατρική, που την είχα διαλέξει συναισθηματικά και λογικά και την είχα σπουδάσει με χίλιες δυσκολίες. Τελικά βέβαια βρήκα τη μέση λύση. Έγραψα και μπήκα σε αυτό το στίβο, σε αυτό τον αγώνα, μετά την ιατρική. Μετά, αφού έκανα τη διατριβή μου το 1972, και 60 περίπου ιατρικές ερευνητικές εργασίες, μεταξύ των οποίων και την ιστορία του Παιδοψυχιατρικού Νοσοκομείου Αττικής (ΠΝΑ), Νταού Πεντέλης και με αποκορύφωμα «Τα Θεατρικά», που παίχτηκαν (1990-1995) στο μικρό θεατράκι του νοσοκομείου, από νοσηλευόμενα παιδιά και προσωπικό.

Διαβάσματα

Για να γράψω όμως, διάβασα πολύ, όσο περισσότερο μπόρεσα. Από μαθητής, σε μια εποχή δύσκολη για να βρεις βιβλίο και να διαβάσεις. Διάβαζα ό,τι έπεφτε στα χέρια μου, έκοβα τα φύλλα του «Ήλιου» με τους ποιητές, που έπαιρνε ο ξάδερφός μου ο Τζουμελέας, και τα έραβα σε βιβλίο. Έτσι από τις πρώτες τάξεις στο Γυμνάσιο, ήξερα Όμηρο, Δροσίνη, Μαρτζώκη, Στέφανο και Αιμιλία Δάφνη, Πολυλά, είχα διαβάσει από τότε τον «Κατάδικο» του κόντε Ντίνου Θεοτόκη, και την «Πάπισσα Ιωάννα» του Ροΐδη, τον «Βασιλικό» του Μάτεση, Αργύρη Εφταλιώτη και Πάλλη και άλλους. Όταν ήμουν φοιτητής έμεινα μια βδομάδα νηστικός για να αγοράσω από την οδό Ασκληπιού, από τα υπαίθρια βιβλιοπωλεία, τα «Απαντα» του Γιώργου Κοτζιούλα και τα «Αισθητικά-Κριτικά» του Βάρναλη, αλλά κι άλλα πολλά. Γιατί τα διάβαζα; Όχι ασφαλώς για να γράψω ποιήματα στη συνέχεια. Τα διάβαζα, και τότε και πριν, γιατί μου άρεσαν, γιατί έπαιρνα από όλα αυτά χαρά, γνώση, και περιεχόμενο ζωής. Γιατί μου αποκάλυπταν τι ήμουν και τι δυνατότητες είχα για να είμαι άνθρωπος, ελεύθερος και άξιος της προίκας που είχα από τη φύση ως άνθρωπος.

Δεν τα διάβαζα για να γράψω. Αυτό ούτε στιγμή δεν μου περνούσε από το μυαλό... Η φοιτητική μας ζωή τότε, τη δεκαετία του '60, ήταν μια κοσμογονία, μια αποκάλυψη. Με τις ταχτικές εξόδους μας στην Πλάκα και το «Νέο Κύμα», τις κυριακάτικες προβολές δωρεάν στην «Ιριδα», το σινεμά της Φοιτητικής Λέσχης, Ακαδημίας και Ιπποκράτους, τις φοιτητικές διαδηλώσεις για το Κυπριακό. Με τις εξόδους μας στην Πλάκα και στο υπόγειο βιβλιοπωλείο της οδού Ηφαίστου στο Μοναστηράκι, κι άλλα πολλά.

Γιατί γράφουμε

Γιατί άρχισα να γράφω και γιατί γράφω ως τα σήμερα; Γιατί γράφουμε, όσοι γράφουμε, τελικά; Ούτε εγώ ξέρω. Το μόνο που ξέρω είναι πως το γράψιμο είναι μια μου ανάγκη βιολογική, ψυχολογική και λύτρωση. Ένας τρόπος ζωής και ένα όμορφο συμπλήρωμα της ζωής μου. Το επίσης παράξενο σε όλη αυτή την υπόθεση είναι ότι ενώ γράφουμε για μας, και ερήμην των άλλων, θέλουμε ο λόγος μας να ακουστεί, να έχει απήχηση. Θέλουμε την αναγνώριση, να συγκινήσουμε τον Άλλο, να τον κάνουμε να σκεφτεί. Τις περισσότερες φορές τον καλούμε σε μια ουτοπία, όπου κυριαρχεί ο έρωτας, η αγάπη και η ομορφιά. Κι άλλοτε του δείχνουμε την άσκημη πλευρά του κόσμου και των πραγμάτων, γιατί η ποίηση δεν είναι για να ανακαλύπτει και να δείχνει την ομορφιά, αλλά και για να δείχνει και την άλλη πλευρά των ανθρώπων και των ανθρώπινων, τα πάθη, την άβυσσο της ψυχής και την ασκήμια, προτείνοντάς του να δει τα «δάκρυα των πραγμάτων» με τα δικά μας μάτια.

Κάλλιστα μπορούμε να πούμε ότι ο ποιητής είναι ένας αβόλευτος, ένας ασυμβίβαστος, που δεν συμβιβάζεται με αυτό που είναι και κάνει ο άνθρωπος, δηλαδή: να γεννιέται και να πεθαίνει, να γερνάει και να μην είναι πάντα νέος. Να πατάει με γυμνά πόδια στη γη και να μην έχει φτερά να πετάξει, να περιφρονεί την βαρύτητα που τον κρατάει δεμένο, αιχμάλωτο στη γη! Αυτά βέβαια και άλλα πολλά...

Λαογραφία

Θα σας μιλήσω τώρα για τα «Λαογραφικά» μου, και ιδιαίτερα για τα παραμύθια, αλλά και τα άλλα μέρη της Παράδοσής μας, τις παροιμίες και τα τραγούδια μας, όπως και για την «Ιστορία» μας. Μιλώντας για τα «Λαογραφικά» και την «Ιστορία» θα σας πω για πράγματα συγκεκριμένα, χειροπιαστά και γι' αυτό ίσως πιο ενδιαφέροντα. Ενώ μιλώντας για τα λοιπά πεζά, και ιδιαίτερα, για τα ποιήματα, θα σας μιλήσω για τις προθέσεις μου, για το τι θέλω να πω, γιατί το λέω έτσι και τι εννοώ.

Τα «Λαογραφικά» δεν είναι το πρώτο μου βιβλίο. Το πρώτο μου βιβλίο είναι μια ποιητική συλλογή που έχει τον τίτλο «Βήματα και Ανάσες», που εκδόθηκε το 1983. Τα «Λαογραφικά» εκδόθηκαν το 1988, και ήτανε το 6^ο μου βιβλίο στη σειρά. Με τα «Λαογραφικά» έγινα μέλος της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών, το 1989. Είναι μια έρευνα δέκα ετών περίπου, από το 1975 ως το 1985. Ζούσε ακόμα τότε η μητέρα μου, που ήτανε και ο κυριότερος πληροφορητής μου, σ' αυτήν μάλιστα αφιερώνω αυτό το βιβλίο.

Η αφύπνισή μου για τα λαογραφικά της πατρίδας των προγόνων μου της Μάκρης και του Λιβισιού της Λυκίας της Μ. Ασίας, έγινε αρκετά αργά, αφού κατά κάποιον τρόπο είχα ολοκληρώσει τον μικρό μου κύκλο ως γιατρός, τη μικρή-μεγάλη μου οδύσσεια, παλεύοντας και ελπίζοντας για το... καλύτερο. Κυρίως μετά τον θάνατο του πατέρα μου, τέλος του 1976. Από τότε και μετά ενδιαφέρθηκα συστηματικά.

Η λαογραφία είναι το πιο προσιτό είδος για εκείνον που ενδιαφέρεται για ένα τόπο ή για έναν απόγονο όπως ήμουν εγώ. Έτσι έψαξα και βρήκα έναν Καθηγητή

πανεπιστημίου, σχεδόν στην ηλικία μου, τον αείμνηστο τώρα φίλο Γιώργο Αμαργιανάκη, γιο του εφημέριου παπα-Στυλιανού, Κρητικού στην καταγωγή, που έχαιρε μεγάλης εκτίμησης στους συμπατριώτες μου της Ν. Μάκρης, και τον παρακάλεσα να με βοηθήσει. Εκείνος δέχθηκε ευχαρίστως και δεν έκανε τίποτε άλλο παρά να μου συστήσει κάποια βιβλία «Προς συλλογήν λαογραφικής ύλης» του Μέγα, του Σ. Κυριακίδη, του Σπυριδάκη. Όσον αφορά τα αγγλικά ο Ρώτας και η Βούλα Δαμιανάκου, μου έκαναν, δωρεάν εννοείται, μερικά μαθήματα αγγλικών, στη συνέχεια ο Ρώτας μου έφερε το λεξικό του Χόρνμπυ και ένα δίσκο του Μπέρναρ Σω, του Λιγκουαφόν, και που είπε: «Από εδώ και πέρα μόνος σου. Έτσι έμαθα κι εγώ αγγλικά, γερμανικά και ρωσικά»... Δουλειά λοιπόν και όρεξη να 'χεις. Είχα λοιπόν μπροστά μου τα βοηθήματα και έτσι ξεκίνησα την λαογραφική μου έρευνα.

Υλικός βίος: Σπίτι, αρχιτεκτονική, στρωσίδια, σκεύη, κεντήματα, φαγητά, γλυκά.

Κοινωνικός βίος: Γάμος, εγκυμοσύνη, βάφτιση, νανουρίσματα, ταχταρίσματα.

Πνευματικός βίος: Νηστείες, εορτές, ψυχοσάββατα. Κι έπειτα σκοποί και τραγούδια, χοροί κ.λπ.

Δέκα χρόνια μου έφαγε η έρευνα αυτή, από τις πιο όμορφες της ζωής μου, κοντά στους βασανισμένους πατριώτες μου. Ο τρόπος για τη συλλογή της λαογραφικής ύλης, πρέπει να διαφέρει από τόπο σε τόπο και από περίπτωση σε περίπτωση, και ίσως σας πω κάποτε πώς έρχεσαι σε επαφή και σου εμπιστεύεται ο πληροφορητής σου τις πολύτιμες αναμνήσεις του.

Δεν είμαι ο πρώτος που έκανα αυτή τη δουλειά στη Νέα Μάκρη. Είμαι ο τελευταίος, στην κυριολεξία ο τελευταίος. Προηγήθηκαν εμού σπουδαίοι λαογράφοι, αλλά και πιο τυχεροί από εμένα. Ο Κωνσταντίνος Λαμέρας (1869-1949) γιατρός υφηγητής πανεπιστημίου, που έγραφε το «Μάκρη και Λυβήσι» (βραβείο της Ακαδημίας Αθηνών το 1945) και το συμπλήρωσε στη Ν. Μάκρη το 1941-1944, μέσα στην Κατοχή. Η Καλλιόπη Μουσαίου-Μπουγιούκου (1904-1982), που συνέλεξε τα «Παραμύθια» και τις «Παροιμίες» μας, ανάμεσα στα 1949-1952, από ονομαστούς παραμυθάδες, που ζούσαν ακόμα στη Ν. Μάκρη, ο Νικόλαος Καραγεωργίου που έγραψε το «Μάκρη και Λιβίσι Μ. Ασίας» (1987), οι δάσκαλοι Σάββας Πασχαλίδης, Αυγερινός Πανηγύρης, και άλλοι πολλοί. Όλοι αυτοί έκαναν αυτό ακριβώς που θα έκανα κι εγώ αν έμπαινα μέσα σε ένα περιβόλι, σ' ένα χωράφι ολάνθιστο. Έκοψαν τα πιο ωραία άνθη, τα παραμύθια, τις παροιμίες, τα τραγούδια, ήθη και έθιμα. Πολύτιμα και με πολλή αγάπη και σεβασμό, αλλά και τα πιο εύκολα, τον ανθό. Εγώ εμφανίζομαι το 1975, δηλ. 52 χρόνια μετά την εγκατάσταση των Μακρηνο-Λιβισιανών προσφύγων στη Νέα Μάκρη, να ρωτάω, να διασταυρώνω, και να καταγράφω. Ήρθα, δυστυχώς για μένα, λίγο πριν από το τέλος, στο παρά πέντε. Απόδειξη ότι μέσα σε λίγα χρόνια από τους 60 τόσους πληροφορητές μου, δεν είχε μείνει κανείς. Έτσι ήμουν αναγκασμένος να κάνω μια βουτιά στο βάθος και να φτάσω ως τον βυθό, ως τον πάτο, για να φέρω πάνω ό,τι είχε μείνει ακόμα στη μνήμη των πληροφορητών μου. Και έφερα πάνω, χωρίς καμιά αμφιβολία για μένα, θησαυρούς. Αλλά και πολλά, πάρα πολλά θα μείνουν εκεί, άγνωστα κι ανεξιχνίαστα, στη λήθη, θύματα μιας καταστροφής μεγάλης, όπως τη βίωσαν οι πρόγονοί μας εκείνη την καταστροφή.

Τα παραμύθια μας

Η Μάκρη και το Λιβίσι είχαν μεγάλη παράδοση στα παραμύθια. Την παράδοση αυτή την ευνόησαν οι συνθήκες και ο τρόπος ζωής τους, τα επαγγέλματα, η «εσωτερική μετανάστευση» των τεχνητών στα τουρκοχώρια για επαγγελματικούς λόγους, οι οικογενειακές βεγγέρες τους τον χειμώνα, αλλά και ο λαός γύρω τους, ο τούρκικος λαός, που είχε στην καθημερινή του ζωή και ομιλία τις παροιμίες και τα παραμύθια. Ο λαός, όχι ο Μωάμεθ, ούτε ο Κεμάλ ή άλλος πολιτικός, ένας λαός όπως όλοι οι ανατολίτες, απλός ταλαιπωρημένος και φτωχός, αγαπούσε πολύ κι αυτός τα παραμύθια. Σε μια συλλογή με λαϊκά τούρκικα παραμύθια του Ναζίμ Χικμέτ Νεσίμ με τίτλο «Το ερωτευμένο σύννεφο», από τα 15 παραμύθια της συλλογής, τα 3 ήταν περίπου όμοια με αντίστοιχα δικά μας.

Τα παραμύθια εξυπηρετούσαν τη ζωή των Μακρηνών και Λιβισιανών της Μ. Ασίας. Γιατί; Γιατί όλοι εκεί ήταν έμποροι και τεχνίτες, παπουτσήδες, σιδηρουργοί, γανωτζήδες, χτίστες, ξυλοκόποι κ.λπ. Είχαν εργαστήρια στην πατρίδα, αλλά τους θερινούς μήνες, μετά το Πάσχα, μετανάστευαν παρέες-παρέες, ομάδες, συγγενείς και φίλοι μαζί, και πήγαιναν, μέρες δρόμο, στα τουρκοχώρια, όπου εξασκούσαν τα επαγγέλματά τους. Πήγαιναν «τ' αλάργου» όπως το 'λεγαν, και επέστρεφαν το φθινόπωρο, με τις καμήλες φορτωμένες καρπούς, τυριά και βούτυρα για το χειμώνα και τα κεμέρια στη μέση τους γεμάτα. Εκεί, στα τουρκοχώρια, τις νύχτες μετά τον κάματο της ημέρας, έλεγαν τα παραμύθια. Φρόντιζαν να επιστρέψουν στο Λιβίσι, όλοι, ανήμερα στις 8 Νοεμβρίου που γιόρταζαν τον πολιούχο τους τον Ταξιάρχη Μιχαήλ. Παραμύθια έλεγαν και στις βεγγέρες, στα σπίτια συγγενών, φίλων και γειτόνων. Εκεί, τις νύχτες του χειμώνα, πλάι στο αναμμένο τζάκι, οι άντρες καθισμένοι στα μιντέρια κάπνιζαν και συζητούσαν και η νοικοκυρά έφερνε, πάνω στο στρογγυλό σοφρά, το μοναδικό έπιπλο του οντά, του κυρίου δωματίου του σπιτιού, την καράφα με το ρακί και τους ξηρούς καρπούς, τα γκλιούδια. Στη συνέχεια, έφτιαχνε τον χαλβά και για τους μεγάλους και για τους μικρούς. Κι αφού γίνονταν όλα αυτά, τότε θα παρακαλούσαν όλοι, μικροί και μεγάλοι, τον παραμυθά να πει το παραμύθι του. Τον «Εϊβάχη» και τον «Δακρουηλιά», το «Δεσποινίν», και την «Αθουπιττού», τη Σταχτοπούτα δηλαδή, κι άλλα πολλά. Του παραμυθιού προηγούνταν πάντοτε ένα «Προοίμιο» άλλοτε συνηθισμένο, κι άλλοτε πολύ ασυνήθιστο και ενδιαφέρον. Ευτύχησα να καταγράψω και να διασώσω περί τα 10 προοίμια παραμυθιών, όπως και περί τις 30 προσφωνήσεις, ένα σπάνιο επίσης χαρακτηριστικό της μιλιάς μας, που δεν το πρόσεξε κανείς από τους προηγούμενους από εμένα ερευνητές της γλώσσας μας, προϊόν και αυτό της βαθιάς βουτιάς που έκανα τότε, και συνεχίζω ευτυχώς.

Τα παραμύθια της παράδοσής μας ήταν παραμύθια για μεγάλους κυρίως, για την ψυχαγωγία και την παραμυθία των μεγάλων, αλλά και των μικρών βεβαίως. Για τα μικρά παιδιά αποκλειστικά υπήρχαν τα παραμύθια που έλεγαν στα παιδιά οι γιαγιάδες. Αυτά ήταν μικρά παραμύθια, διδακτικά, είχαν σκοπό να διδάξουν και να ορμηγέψουν τα μικρά παιδιά, γι' αυτό και είχαν ένα επιμύθιο διδακτικό. Ήταν οι «γραιώδεις μύθοι» όπως τους χαρακτήριζε με κάποια περιφρόνηση ο Πλάτων. Μια σπουδαία συλλογή παραμυθιών έχει κάνει η λαογράφος της πατρίδας μας, η Καλλιόπη Μουσαίου-Μπουγιούκου, εγγονή του μεγάλου δάσκαλου Μιχαήλ Μουσαίου. Είναι το βιβλίο της «Παραμύθια του Λιβισιού και της Μάκρης», έκδοση

ΚΜΣ, 1974, και περιλαμβάνει 43 παραμύθια, από τα οποία 13 είχε από τον παππού της τον Μιχ. Μουσαίο και τα άλλα κατέγραψε μεταξύ των ετών 1949-1952, από Νέο Μακρηνούς πατριώτες, παραμυθάδες, που ζούσαν ακόμα. Στα «Λαογραφικά» μου, εκδ. 1988, διασώζω κι εγώ με τη σειρά μου 33 παραμύθια, όπως και πολλές «ευτράπελες διηγήσεις» και «ανέκδοτα». Πολλές ευτράπελες διηγήσεις και ανέκδοτα διασώζει επίσης και ο Κων/νος Λαμέρας, όπως και εγώ στα «Λαογραφικά μου Σύμμεικτα», εγώ μάλιστα από τη Νέα Μάκρη, δείχνοντας ότι ως κάποιο σημείο, τουλάχιστον μέχρι το 1970, η παράδοση συνεχιζόταν και εδώ στη νέα πατρίδα τη Ν. Μάκρη Αττικής.

Η καταγωγή και η συνέχεια του ελληνισμού ως έθνος, αμφισβητήθηκε από ένα σπουδαίο ερευνητή, διαβόητο ωστόσο, τον Ιάκωβο Φίλιππο Φαλμεράιερ (1790-1861) που, αφού είχε περιηγηθεί για χρόνια τόσο την Ελλάδα όσο και τις γύρω από την Ελλάδα χώρες, συμπέρανε πως η αρχαιότητα από μέσα μας εξέλιπε τελείως, και πως οι νεοέλληνες δεν είμαστε τίποτε άλλο από μείγμα Σλάβων και Αλβανών. Κι όλα αυτά τα διατύπωσε σ' ένα του σύγγραμμα, από τα πολλά που έγραψε σχετικά, το περίφημο «Περί της καταγωγής των Νεοελλήνων». Το βιβλίο αυτό του Φαλμεράιερ εκδόθηκε το 1835, τέσσερα χρόνια μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, και δυο χρόνια μετά την ανάρρηση του Όθωνα στο θρόνο της Ελλάδας. Και είναι τα χρόνια που πολλά γράφονται και γίνονται, πόλεμοι και αμφισβητήσεις, για τα όρια και τα σύνορα των κρατών που προκύπτουν από το διαμελισμό του «μεγάλου ασθενή», της οθωμανικής αυτοκρατορίας δηλαδή, και όχι μόνο. Και είναι ο καιρός που μετά τον Άντερσεν (1805-1875) τους αδερφούς Γκριμ έχει ανθίσει το ενδιαφέρον για την παράδοση, και τη λαογραφία, που είναι ένα ισχυρό ατού έρευνας για την απόδειξη η μη τη συνέχειας ενός έθνους. Τότε και στην Ελλάδα ανατέλλει το άστρο ενός μεγάλου λαογράφου από την Καλαμάτα, του Νικόλαου Πολίτη (1852-1921), του πατέρα της λαογραφίας για μας.

Για τους Μακρηνο-Λιβισιανούς της Μ. Ασίας η καταγραφή της παράδοσης και των παραμυθιών μας άρχισε εκεί, με τον Μιχ. Μουσαίο (1829-1896), και συνεχίστηκε εδώ με την εγγονή του, την Καλλιόπη Μουσαίου-Μπουγιούκου (1904-1982). Τα παραμύθια μας διακρίνονται από μια αφηγηματική χάρη αξιοσημείωτη και εκφράζουν με τον καλύτερο τρόπο τον χαρακτήρα των Μακρηνο-Λιβισιανών. Τον εφευρετικό, τον ανήσυχο, τον ευφάνταστο, τον παραμυθά. Όπως και σε πολλά άλλα εκφράζεται η ευστροφία και η εφευρετικότητα του αδύναμου, του σκλάβου, που με τον αιφνιδιασμό της συμπεριφοράς, με την μπλόφα, εναντιώνεται στη δύναμη και την αυθαιρεσία, και μετατρέπει την αδυναμία σε δύναμη, ανατρέποντας την εις βάρος του κατάσταση.

Το Λιβίσι και η Μάκρη οι πατρίδες των προγόνων μας είχαν προ του '22 έναν πληθυσμό γύρω στις 9.500 κατοίκους Έλληνες χριστιανούς. Δεν ξέρουμε πόσοι σκοτώθηκαν ή πέθαναν στις εξορίες, ούτε και πόσοι ήρθαν από εκεί συνολικά. Οι περισσότεροι έμειναν στους συνοικισμούς γύρω από την Αθήνα και τον Πειραιά, και άλλοι πήγαν αλλού, στο Πλατανάκι Θηβών, στη Φαράκλα της Εύβοιας, στο Νέον Λιβίσιον του Ωρωπού, Λάρισα, Θεσσαλονίκη και αλλού. Στη Ν. Μάκρη ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην Ξυλοκέριζα, στο απαλλοτριωμένο τσιφλίκι της μονής Πεντέλης 92-93 οικογένειες. Πως από τις 93 αυτές οικογένειες της Ν. Μάκρης, βγήκανε όλα τα βιβλία για την ιστορία και την παράδοσή μας: Του Κων/

νου Λαμέρα, «Η Μάκρη και το Λυβήσι», της Καλ. Μουσαίου-Μπουγιούκου «Τα παραμύθια και οι παροιμίες», του Νικολάου Καραγεωργίου «Η Μάκρη και το Λιβήσι» το 1987 με πρόλογο και επιμέλεια δική μου. Και επίσης τα δικά μου α' και β' «Λαογραφικά», όπως και «Η Ιστορία μας, η Ιστορία της Ν.Μάκρης από το 1923 ως το 2000», και επίσης το «Λεξικό Μάκρης και Λιβισίου», επίσης το «Πρόσωπα - Θέματα - Απόψεις», με τελευταίο το «Αρσίζικα και Ετεμψίζικα», τέσσερα μονόπρακτα - δρώμενα στη Μακρηνο-Λιβισιανή διάλεκτο. Και θα τελειώσω με αυτό, περαίνοντας τα των λαογραφικών της πατρίδας των προγόνων μου. Πρόσφατα μετά από σύσταση των ενδιαφερομένων, γιατί υπάρχουν ακόμα κι αυτοί, έχω ηχογραφήσει, λέξεις, παροιμίες, παραμύθια, ευτράπελες διηγήσεις, τα «Αρσίζικα και Ετεμψίζικα», όπως επίσης όλους του σκοπούς και τα τραγούδια της παράδοσής μας. Κυριολεκτικά όλα αυτά, γιατί η τόση ενασχόλησή μου αυτή, από το 1975 και εδώ, μου χάρισε αυτή τη δυνατότητα, να μιλάω το γλωσσικό μας ιδίωμα, των προγόνων μας, με πιστότητα και ακρίβεια.

Παροιμίες

Με τις παροιμίες είχα την αμεσότερη και πιο στενή, πιο θερμή θα έλεγα σχέση. Από τις παροιμίες άρχισα την έρευνά μου για την παράδοσή μας. Αυτές ήταν που άκουγα πρώτες, και πιο συχνά στην καθημερινή μου ζωή από παιδί στη Ν. Μάκρη. Οι παροιμίες ήταν κάτω από τη γλώσσα του λαού μας, των Νέο-Μακρηνών της πρώτης γενιάς, όπως φαντάζομαι θα ήτανε και εκεί, στην πατρίδα τους τη Μ. Ασία. Ήταν μέσα στην καθημερινή τους ομιλία. Γι' αυτό υπήρξαν το πρώτο αντικείμενο, αλλά και το πιο προσφιλές στην έρευνά μου, όλα αυτά τα χρόνια. Οι παροιμίες είναι η παρατήρηση και η οπτική γωνία από την οποία βλέπει τα πράγματα, του βίου και των σχέσεων ο λαός. Αποτυπώνουν τις πεπειθήσεις, και τη νοοτροπία του. Εκφράζουν την ψυχосύνθεση του λαού που τις χρησιμοποιεί. Είναι μια τοιχογραφία και μια εικόνα γνήσια και αυθεντική. Πολλές από αυτές τις παροιμίες είναι κοινές, αλλά κάθε κλειστή λαογραφικά κοινότητα, όπως εκείνη του Λιβισίου και της Μάκρης εκεί, και όπως εδώ στην κοινότητα των 93 οικογενειών της Ν. Μάκρης, οι παροιμίες είναι ορισμένες και βέβαια τις έχουν φέρει από εκεί οι πρώτοι κάτοικοι της Ν. Μάκρης, και ελάχιστες έχουν δημιουργηθεί εδώ, όπως είναι επόμενο, με το άνοιγμα της κοινότητας, την επικοινωνία, και την αφομοίωση. Οι εδώ παροιμίες, σαν εκφράσεις παρατήρησης και θυμοσοφίας, μόνο σε παροιμιώδεις φράσεις, και μέσα σε ευτράπελες διηγήσεις και ανέκδοτα, είναι δυνατόν να ανιχνευτούν.

Η συλλογή των παροιμιών της παράδοσής μας από εμένα όλα αυτά τα χρόνια, ήτανε και το μεγαλύτερο μου πρόβλημα. Μαζεύοντας, συλλέγοντάς τες, όχι κάνοντας βουτιά στα βαθιά, όπως το περιέγραφα πριν, αλλά πολύ εύκολα, ρωτώντας, ακούγοντας τους διαλόγους και τις ομιλίες στην καθημερινή μας ζωή και καταγράφοντάς τες στη συνέχεια. Έπειτα από αυτό έπρεπε να τις διασταυρώσω με εκείνες της Καλλιόπης Μουσαίου-Μπουγιούκου, και εκεί ήταν το δράμα. Μάζεψα εκατοντάδες παροιμίες και διασταυρώνοντάς με τις «Παροιμίες» εκείνης, μου έμεναν ελάχιστες. Τις «Παροιμίες του Λιβισίου και της Μάκρης» η Καλλιόπη Μουσαίου-Μπουγιούκου, τις συνέλεξε με τον ίδιο τρόπο όπως και τα «Παραμύθια». Είναι 1.510 τον αριθμό, από τις οποίες 890 από τον παππού της τον Μιχ. Μου-

σαίο, 200 από τον Αντώνη Τζιζή, 205 από τη Ν. Μάκρη κ.ά. Είναι μια τεράστια δουλειά, επιστημονική και πολύτιμη, γιατί αντιπαραβάλλει τις παροιμίες αυτές με άλλες όμοιες από όλη τη γκάμα της ελληνικής γραμματείας, και τις συνοδεύει με επίσης πολύτιμα σχόλια. Από τη δική μου έρευνα στη συνέχεια προέκυψαν 231 παροιμίες στα πρώτα «Λαογραφικά» και άλλες 138 στα δεύτερα «Λαογραφικά» ή άλλως πως «Λαογραφικά Σύμμεικτα», όπως τα ονομάζω. Κατά τον Καθηγητή Δημ. Πετρόπουλο που προλογίζει τις «παροιμίες» της Καλ. Μουσαίου-Μπουγιούκου, οι παροιμίες του Λιβισιού και της Μάκρης εκφράζουν τις κοινές σκέψεις, το ομαδικό πνεύμα, και την ψυχολογία των Μακρηνο-Λιβισιανών, έχουν τα κοινά γνωρίσματα των παροιμιών γενικά, διατύπωση και ύφος γνωμικού ή προτροπής κ.λπ. αλλά έχουν και άλλα γνωρίσματα που τις χαρακτηρίζουν όπως: παραστατικότητα και επιγραμματικότητα, ευτράπελη διάθεση, σκωπτικό και σατιρικό πνεύμα, το ίδιο πνεύμα που χαρακτήριζε του Μακρηνο-Λιβισιανούς σαν λαό. Επίσης, τονίζει ο Δημ. Πετρόπουλος, σ' αυτές τις παροιμίες η έμμετρη σε στίχους διατύπωση υπάρχει σε μεγαλύτερη κλίμακα από εκείνη που παρατηρείται στις παροιμίες άλλων τόπων της Ελλάδας.

Τα Τραγούδια

Οι σκοποί και τα τραγούδια της Παράδοσής μας είναι επηρεασμένα από το γύρω Δωδεκανησιακό νησιώτικο χώρο και από την Κύπρο. Πολλές μελωδίες επίσης είναι επηρεασμένες από τη Σμύρνη. Δεν είχαν πανηγύρια οι Μακρηνο-Λιβισιανοί. Οι ευκαιρίες για γλέντι ήταν οι γάμοι, τις έλεγαν «Χαρές», ονομαστικές τους γιορτές, τα νυχτερινά γλέντια, οι πατινάδες-περαντζάδες στα σοκάκια του Λιβισιού τη νύχτα, πολλοί μαζί, παρέες-παρέες με τραγούδια και όργανα, που τις έλεγαν «Μαντινάδες», και οι γιορτές του Αναστάσεως, του Πάσχα δηλαδή, πρώτη μέρα ανήμερα στην αυλή της Κάτω Παναγιάς, τη δεύτερη μέρα στην αγία-Παρασκευή, στην είσοδο του Λιβισιού, και την τρίτη ημέρα «στον Αγιάφκουλου τα χωραφάκια» κοντά στο μοναστήρι των Εύκολων, με εκδρομή, γλέντι και ιππικούς αγώνες.

Έτσι έχουμε: Τα τραγούδια του γάμου, τις μαντινάδες, τα καθιστικά και χορευτικά, της ξενιτειάς, του κοινωνικού κύκλου, του θρησκευτικού κύκλου, τα ηρωικά, τα σχολικά, των εποχών κ.λπ. Σύνολο 6.040 σκοποί και τραγούδια, τα οποία ευτύχησα να συλλέξω και να καταγράψω. 17 μάλιστα από αυτά τα κατέγραψα με μουσικά διαγράμματα στα α' «Λαογραφικά». Όλα αυτά τα κατέγραψα στο μαγνητόφωνο, (ηχητικά, φωνητικά), με πρωτοβουλία δική μου, και με συμπαράσταση των Συλλόγων μας. Τα α' και β' «Λαογραφικά» περιλαμβάνουν όλα τα λαογραφικά θέματα: ήθη, έθιμα, δοξασίες, νανουρίσματα, ταχαρίσματα, λαϊκή ιατρική, ευτράπελες διηγήσεις, ανιγμάτα, προσφωνήσεις κ.ά.

Το Έργο μου

Τα Λαογραφικά Σύμμεικτα (2009)

Αποτελούν συμπλήρωμα των πρώτων «Λαογραφικών», από έρευνες στα γραφτά πλέον κείμενα που είχα στη διάθεσή μου σχετικά με την παράδοσή μας. Εδώ όμως κάνω και μια επέκταση στην νεότερη παράδοση, αυτήν δηλαδή που αναπτύχθηκε εδώ, στη Ν. Μάκρη, και που δεν είναι λίγη, ούτε αμελητέα. Είναι όμως οπωσδήποτε φθίνουσα. Για πολλούς λόγους: αλλαγή της κοινωνικής, οικονομικής, επαγγελματικής κατάστασης των κατοίκων, επικοινωνία. Η Ν. Μάκρη πια δεν είναι το χωριουδάκι, ο παλιός προσφυγικός Συνοικισμός του '23 και του '30 κ.λπ. Ένας αέρας αλλαγής φυσάει από τη μεγάλη πόλη, την πρωτεύουσα, και μια πίεση μεγάλη ασκείται στη Ν. Μάκρη, όχι πάντοτε ευεργετική, στη νοοτροπία, στις σχέσεις, στην κοινωνική διάρθρωση κ.λπ. Όμως κάτι μένει από τα παλιά, και οι Νέο-Μακρηνοί, κάνουν τη σχετική προσπάθεια να τα κρατήσουν. Όμως το συλλογικό πνεύμα λείπει εντελώς, και μένουν ατομικές περιπτώσεις. Σήμερα το «Μακρηνο-Λιβισιανό Σπίτι», που ονειρεύτηκαν οι παλιοί, ο Πλάτων Μουσαίος και η Ρένα Βελισσαρίου, αντιπροσωπεύεται από τον Σύλλογο Μακρηνών και Λιβισιανών Απογόνων.

Το Λεξικό Μάκρης και Λιβισίου Μ. Ασίας (2013)

Είναι το λεξικό, ερμηνευτικό-ετυμολογικό-ιστορικό-λαογραφικό, που εξέδωσα το 2013. Είναι ένα λεξικό με λέξεις αποκλειστικά της Μακρηνο-Λιβισιανής Διαλέκτου, του Μακρηνο-Λιβισιανού Γλωσσικού Ιδιώματος δηλαδή αλλά όχι μόνο. Εκτός από τις λέξεις-λήμματα, με την ερμηνεία τους και όπου είναι δυνατόν την ετυμολογία τους, περιλαμβάνει και λήμματα από την ιστορία, τη μυθολογία, τη λαογραφία, τη γεωγραφία κ.λπ. φιλοδοξώντας να δώσει μια εικόνα και μια τοιχογραφία του τόπου, των ανθρώπων και της ιστορίας του.

Το «Λεξικό» μου αυτό είναι προϊόν έρευνας 30 τουλάχιστον ετών, και βέβαια δουλειάς. Γιατί έπρεπε να ανατρέξω σε όλη τη σχετική βιβλιογραφία. Λέξεις και λεξικά της Μακρηνο-Λιβισιανής Διαλέκτου, υπήρχαν, δεν ήμουν, και εδώ, ο πρώτος.

Σχετικό λεξιλόγιο μας δίνει στο τέλος του περίφημου βιβλίου του ο Μιχ. Μουσαίος, τους «Βατταρισμούς» (1884). Λεξιλόγιο μας δίνει επίσης ο Ιωσήφ Χαριτωνίδης στο βιβλίο του «Περί της Λιβισιανής Διαλέκτου» (1911). Λεξιλόγιο από τις λέξεις που βρήκε στις 1.510 «Παροιμίες» της (1961), μας δίνει η Καλλιόπη Μουσαίου-Μπουγιούκου, Λεξιλόγιο επίσης μας δίνει και ο Καθ. Νικόλαος Ανδριώτης στη μελέτη του «Το Ιδίωμα του Λιβισίου της Λυκίας» (1961). Κι όμως όλα αυτά τα «λεξιλόγια» είναι σχετικά, αποσπασματικά και όχι ολοκληρωμένα, είναι ημιτελή. Γράφτηκαν με προσοχή, με μεγάλη ακρίβεια και με συνέπεια, αλλά γράφτηκαν και καταρτίστηκαν για να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς του περιεχομένου των βιβλίων των συγγραφέων τους. Ο Μιχ. Μουσαίος κατήρτισε το λεξιλόγιό του, τους «Βατταρισμούς», με σκοπό να διορθώσει τη γλώσσα των συμπατριωτών του που είχε κακοποιηθεί, και παραμορφωθεί και, εν πολλοίς, εκτουρκιστεί. Το ίδιο έκανε και ο φιλόλογος Δρ. Ιωσήφ Χαριτωνίδης, ενώ η Καλλιόπη Μουσαίου-Μπουγιούκου, όπως και ο Καθ. Νικόλαος Ανδριώτης περιορίστηκαν στο λεξιλόγιο που συνάντησαν, είτε στις «Παροιμίες», είτε στη μελέτη του «Ιδιώματος».

Παρά ταύτα, για την κατάρτιση του «Λεξικού» μου, στηρίχτηκα κατά 80% στις λέξεις και τις εκφράσεις που είχα ακούσει από τη μητέρα και τον πατέρα μου και από τους πατριώτες μου, όλα αυτά τα χρόνια που έζησα εδώ στη Ν. Μάκρη, παρά στα γραπτά κείμενα που είχα στη διάθεσή μου και που τα μελέτησα λέξη προς λέξη, όλα. Και βέβαια για την κατάρτιση αυτού του «Λεξικού» είχα πολλά διλήμματα και δυσκολίες. Η πρώτη μεγάλη δυσκολία ήταν ότι έπρεπε να κάνω μια επιλογή και να αποφασίσω ποιες λέξεις θα έπρεπε να περιλάβω στο «Λεξικό», γιατί οι παρεφθαρμένες ελληνικές, και κυρίως οι εξελληνισμένες τούρκικες λέξεις ήταν άφθονες στο Ιδίωμα, όχι στην καθημερινή τους ομιλία όπως είχε διαμορφωθεί μέχρι το 1922, αλλά κυρίως στα γραπτά κείμενα, τα παραμύθια κυρίως, αλλά και στις παροιμίες και σε κάποιες εκφράσεις. Μπροστά σ' αυτά τα διλήμματα η καταφυγή μου στη «μητρική» μου γλώσσα, αυτήν που είχα ακούσει στο σπίτι μου και από γέροντες Λιβισιανούς στη Ν. Μάκρη όλα αυτά τα χρόνια, ήταν η μόνη λύση και βέβαια η πιο σωστή. Επομένως το «Λεξικό» αυτό είναι μια επιλογή λέξεων, ρημάτων κ.λπ. που εγώ θεώρησα ότι είναι κοινές και ιδιάζουσες και χαρακτηριστικές του γλωσσικού μας Ιδιώματος. Το Μακρηνο-Λιβισιανό Ιδίωμα δεν μιλιέται πια σήμερα μετά την 1η γενιά. Όμως φέρνει ανάγλυφες τις ιστορικές περιπέτειες, τις βιαιοπραγίες και τις βιαιότητες που ασκήθηκαν πάνω στους φορείς του στη διάρκεια πολλών αιώνων και σε βάθος χρόνου τουρκικής κατάκτησης.

Η Ιστορία μας 1923-1990 (2010)

Είναι ένα βιβλίο 318 σελίδων, οπού καταγράφεται η ιστορία της Νέας Μάκρης, από το 1923 χρονιά που ήρθαν οι 93 οικογένειες των Μακρηνο-Λιβισιανών προσφύγων και εγκαταστάθηκαν στο απαλλοτριωμένο τσιφλίκι της Ξυλοκέριζας, που πιο μπροστά ανήκε στη μονή Πεντέλης, και ίδρυσαν τη Νέα Μάκρη Αττικής.

Την ιστορία μας εδώ στην Ελλάδα, την διακρίνω σε τρεις φάσεις:

α' φάση: εγκατάσταση ή αγροτική φάση (1923-1960)

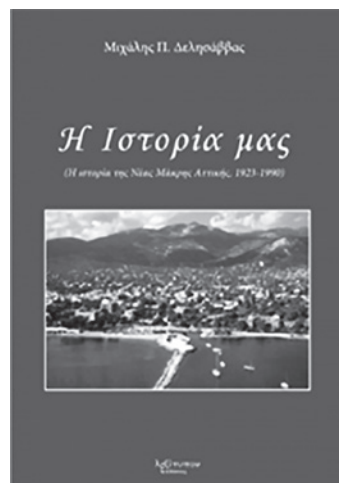
β' φάση: μεταβατική φάση (1960-1980), και

γ' φάση: φάση της «αστικοποίησης» (1980)

Το πρώτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην παλιά μας ιστορία, εκείνην του Λιβισιού και της Μάκρης της Μ. Ασίας. Στην προϊστορία των δύο πόλεων, ως Τελμησσού (Μάκρης) και Καρμυλησσού (Λιβισιού) και στην ιστορία τους μέχρι το 1922. Η νεότερη ιστορία μας, αυτή της Νέας Μάκρης, από το 1923 ως σήμερα, ενταγμένη πλήρως στην γενικότερη ιστορία της Ελλάδας, έχει κατά την άποψή μου τα εξής χαρακτηριστικά:

Τη μεγάλη ενεργητικότητα και δυναμική των κατοίκων για εξέλιξη και πρόοδο, την εύκολη προσαρμογή, το άνοιγμα προς νέες κατευθύνσεις επιβίωσης, αλλά και από τη σχετική αδιαφορία στα κοινά και στην παράδοση. Ως προς αυτό το τελευταίο, αυτή εκφράζεται με δύο αντιθετικούς τρόπους: Σαν συλλογική κληρονομημένη ιδιαιτερότητα-αδιαφορία, και η άλλη ως διακαής αγάπη και ενδιαφέρον για ό,τι συνιστά τα πάτρια και τα κοινά. Πάνω σ' αυτό μάλιστα υπάρχουν παραδείγματα ουκ ολίγα (Μουσαίος, Σαράφης, Λουιζίδης, Λαμέρας κ.ά. πολλοί). Η «Ιστορία μας» περιλαμβάνει άφθονα κεφάλαια για όλους τους τομείς της ζωής των κατοίκων, επαγγέλματα, τάσεις και προσπάθειες. Κατοχή και Αντίσταση, περιβόλια και τουβλοκάμινια, εξηλεκτρισμός, εργοστάσιο πορσελάνης, δάσκαλοι και σχολεία, το Γυμνάσιο του Μαραθώνα, ο Επιμορφωτικός Σύλλογος που ιδρύθηκε το 1975, με την έξοδο από τη δικτατορία, συγκέντρωσε γύρω του όλη τη νεολαία της Ν. Μάκρης. Ένα από τα ιδρυτικά του μέλη και πρώτος πρόεδρος ήταν ο υποφαινόμενος.

Ο Επιμορφωτικός Σύλλογος έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην εξέλιξη της Ν. Μάκρης. Έδωσε σημασία στην Παράδοση, πρόβαλε τα προβλήματά της ιδιαίτερα με την έκδοση και κυκλοφορία της εφημερίδας η «Φωνή της Ν. Μάκρης». Είμασταν τότε όλοι νέοι και μόλις βγαίναμε από τη δικτατορία. Είχαμε απαίτηση να μας ακούσουν. Αγροτόπαιδες και αγροτονεανίδες, ο Β. Ρώτας στη Ν. Μάκρη, η αμερικάνικη Βάση της Ν. Μάκρης. Το 1990 η Κοινότητα Ν. Μάκρης γίνεται Δήμος. Κατά την περίοδο 1990 με 1995 γίνεται η οριστική αποχώρηση της Βάσης της Ν. Μάκρης. Με την εφαρμογή του Σχεδίου Πόλης της 5ης Γειτονιάς, γύρω στο 2005, ολοκληρώνονται τα προγράμματα, που ο λαός της Ν. Μάκρης απαίτησε από τους τοπικούς του άρχοντες και την κεντρική κυβέρνηση να υλοποιήσουν. Αυτά ήταν: Το Σχέδιο Πόλης, το Κέντρο Υγείας Ν. Μάκρης, η σύνδεση με την ΕΥΔΑΠ, τα Σχολεία Γυμνάσιο και Λύκειο καθώς και Δημοτικά σχολεία και Βρεφονηπιακοί σταθμοί που είχε ανάγκη η πόλη. Όλα, μα όλα αυτά, έγιναν κάτω από την αφόρητη πίεση της κοινής γνώμης, από γενικές συνελεύσεις παραστάσεις και κινητοποιήσεις. Και όλα αυτά έγιναν, ενώ οι τοπικές αρχές αδιαφόρησαν ή εναντιώθηκαν. Και όταν επίσης, για μια μικρή φωτεινή περίοδο, η κεντρική εξουσία δια μέσου των νομαρχιών της άκουσε επιτέλους τα αιτήματα του κόσμου για ζητήματα που για χρόνια έμεναν άλυτα και απαιτούσαν λύση. Γι' αυτό και η «Ιστορία» μας σαν βιβλίο, εκδο-

μένη το 2010, κάνοντας άλματα μπροστά, περιλαμβάνει και τα γεγονότα μέχρι το 2000, όταν όλα τα παραπάνω έχουν ολοκληρωθεί.

Πρόσωπα - Θέματα - Απόψεις (2014)

Τελευταίο σε αυτή την κατηγορία άφησα το «Πρόσωπα-Θέματα-Απόψεις» που είναι ένα βιβλίο με μικρά μελετήματα, που είχα δημοσιεύσει κατά καιρούς σε περιοδικά και εφημερίδες. Είναι έρευνες που έκανα σε πρόσωπα και θέματα, στα οποία υπάρχουν και πολλά για την ιστορία και την παράδοση του τόπου μας, όπως η ιστορική μάχη του Μαραθώνα στις 26 Ιουλίου του 1824, οι ευεργέτες της Μάκρης και του Λιβισιού, αλλά και της Νέας Μάκρης, και μάλιστα με τον τίτλο «Ευεργέτες...στα αζήτητα», για τον Λαμέρα, για τον Πλάτωνα Μουσαίο, για τον Αρίστανδρο τον Τελμησσέα, μάντη και εμψυχωτή του Μ. Αλέξανδρου, και άλλα πολλά θέματα από τη μυθολογία, την ιστορία και την παράδοση του τόπου μας.

Ποίηση

Βήματα και Ανάσες (1983)

Το πρώτο βιβλίο που εξέδωσα ήταν το «Βήματα και Ανάσες» το 1983, μια ποιητική συλλογή, όπως ήτανε επόμενο. Γιατί έτσι γίνεται συνήθως, το πρώτο συγγραφικό σκίρτημα να είναι μια συλλογή με ποιήματα. Και το εξέδωσα από τις εκδόσεις «Διογένης», που είχε ιδρύσει και διηύθυνε ο Κώστας Κουλουφάκος, ένας σπουδαίος ποιητής και διανοούμενος, και ένας από τα στελέχη της «Επιθεώρησης Τέχνης». Τον Κουλουφάκο μου τον είχε γνωρίσει ο Ανδρέας Ράθωσης, φιλόλογος, φίλος και κουμπάρος μου, μια συνεργασία, που εξελίχτηκε σε φιλία από τις σημαντικές της ζωής μου. Το τυπογραφείο του ο Κουλουφάκος, το είχε στην οδό Μενάνδρου, σ' ένα εγκαταλελειμμένο κτίριο στο ισόγειο και το δούλευε μαζί με τον αδερφό του. Ήταν ένα παλαιού τύπου τυπογραφείο. Σ' αυτό, ο τυπογράφος έπαιρνε τα μεταλλικά στοιχεία, τα γράμματα και τα σημεία της στίξης

ένα-ένα, και έφτιαχνε τη σελίδα του κειμένου, μια δουλειά κέντημα, μπελαλίδικη και δύσκολη. Πόσες φορές τον είχα δει να κάνει τη δουλειά, που κανονικά θα έπρεπε να κάνουν άλλοι. Να δουλεύει σιωπηλός και αμίλητος, και να ειρωνεύεται την κατάσταση, στραβώνοντας το στόμα σε μισο-χαμόγελο, που τονίζοταν από το λεπτό μουστακάκι του που διαγραφόταν χαρακτηριστικά στο πάνω του χέιλος.

Μετά το «Βήματα και Ανάσες» συνεργαστήκαμε και σε άλλα βιβλία, με ποιήματα και διηγήματα. Ποτέ δεν μου έγραψε, ούτε σε ένα, ούτε μου είπε τον καλό λόγο, ήταν πολύ αυστηρός, δεν ήθελε να γράψει για μένα, αφού ήταν ο εκδότης μου. Μου είχε εξηγήσει όμως ότι δεν θα δεχόταν να μου εκδώσει βιβλίο που δεν θα το έκρινε αντάξιο των εκδόσεών του.

Τα «Βήματα και Ανάσες» είχανε την πρόθεση να εκφράσουν το πνεύμα και τη λαχτάρα, τις ελπίδες και τα οράματά μας εκείνης της εποχής, για τη ζωή μας και για την πατρίδα μας. Για μια καινούργια μέρα, που πιστέψαμε πως χάραζε. Είχαμε δοκιμάσει την εφτάχρονη δικτατορία των συνταγματαρχών, οι παλιοί ρυθμοί δεν μας ικανοποιούσαν πια, θέλαμε αλλαγές, είχαμε γίνει ανυπόμονοι. Γι' αυτό η νέα κατάσταση που υποσχόταν να ικανοποιήσει αυτό το αίτημά μας, της αλλαγής, μας είχε συνεπάρει. Η αναγνώριση της εθνικής αντίστασης επίσης, και η κατάργηση του εμφυλιοπολεμικού κλίματος που ταλάνιζε χρόνια τον κόσμο, ήταν ένα μεγάλο βήμα προς αυτή την κατεύθυνση. Όλα αυτά είχα στο μυαλό μου, όσο έγραφα τα ποιήματα για τα «Βήματα και Ανάσες». Εκείνο τον καιρό μάλιστα, αν και δημόσιος υπάλληλος, γιατρός στο νοσοκομείο Νταού Πεντέλης, ήμουν και πρόεδρος της επιτροπής ειρήνης ΕΕΔΥΕ όλης της ανατολική Αττικής, με διαδηλώσεις και πορείες, και ομιλίες στους δρόμους και στις πλατείες για να φύγει η βάση της Ν. Μάκρης, σύμβολο της εξάρτησής μας από τις ξένες δυνάμεις κ.ά. Κι έτσι, οι τρεις αυτοί παράγοντες, η αποκατάσταση της δημοκρατίας, οι ελπίδες για αλλαγή και η ειρήνη, αποτέλεσαν τον πυρήνα για τη συλλογή. Οι τίτλοι των ποιημάτων είναι ενδεικτικοί, οι συναγωνιστές, της αντίστασης, το Πολυτεχνείο, της ειρήνης κ.ά. Και όλα αυτά μέσα από την προσωπική μου οπτική γωνία και την αισθητική μου, το αισθητικό σύστημα, που είχα διαμορφώσει όλα αυτά τα χρόνια διαβάζοντας ποίηση και ποιητές.

Δεν ήταν η πρώτη φορά που έγραφα ποιήματα. Είχα γράψει πολλά, και πολλές φορές πιο μπροστά, όπως όλοι οι έφηβοι άλλωστε, ερωτικά ποιήματα, αλίμονο, για τις συμμαθήτριάς μας και τις ωραίες μας θείες, και μάλιστα με ρίμα, με δεκαπεντασύλλαβους της παράδοσης, και ομοιοκαταληξίες, συνέτα και ποιήματα με ίαμβους και ανάπαιστους. Τα αποκήρυξα όλα και τα έκαψα. Σ' αυτά που έγραψα αυτή τη νέα περίοδο, πίστεψα ότι έβαλα τον πιο ειλικρινή εαυτό μου, σαν ένα ξέσπασμα και σαν αναφαίρετο δικαίωμα που είχα για να εκφραστώ, και γι' αυτό έλαβα το θάρρος να τα βγάλω σε βιβλίο.

Γιατί γράφουμε ποίηση;

Γιατί γράφουμε αλήθεια και γιατί βγάζουμε ένα βιβλίο με ποιήματα; Είναι ένα μυστήριο. Και πρώτα-πρώτα είναι μια πράξη που οφείλουμε να δηλώσουμε εκ των προτέρων πως είναι μια πράξη αυθαίρετη και εγωιστική. Όμως εγώ, κρίνοντας ασφαλώς εξ ιδίων, ποτέ δεν θα μπορούσα να αποδοκιμάσω κανέναν που

γράφει στίχους και βγάζει ένα βιβλίο. Γιατί πιστεύω ακράδαντα μάλιστα πως είναι αναφαίρετο δικαίωμα στον καθένα να εκφράζεται. «Όλοι γράφουν»... Λοιπόν εγώ δεν το καταλαβαίνω αυτό το παράπονο. Μακάρι όλοι να γράφουν. Αυτό για μένα σημαίνει ότι είμαστε ακόμα ζωντανοί, σαν φυλή και σαν έθνος, πως ακόμα δεν έχουμε πεθάνει. Τουλάχιστον δεν έχουμε γίνει αυτό που θέλανε να είμαστε οι αφεντάδες των τραπεζών και της Ευρώπης, πως από εμάς ακόμα «έχει μείνει και μαγιά»... Και βέβαια αυτός που γράφει εκτίθεται. Και πλανάται πλάνη μεγάλη να νομίζει πως κρύβεται πίσω από τους στίχους του. Ίσα-ίσα, το αντίθετο, ακόμα και κρυπτόμενος εκτίθεται. Και ο κρίνων κρίνεται. «Κρίνε για να κριθείς», γράφει ο Μανόλης Αναγνωστάκης. Και ποιος νομίζει σήμερα, πως ακόμα και αυτός ο μέγας Καβάφης, κρυπτόμενος τάχα, κρύβεται όχι μόνο από την ιδιαιτερότητά του, αλλά και από τον ίδιο τον οικουμενικό και παγκόσμιο εαυτό του. Ειρωνευόμενος και αυτοσαρκαζόμενος, φέρνοντας την ιστορία, τον άνθρωπο και τα ανθρώπινα, την εξουσία, και τον γραικυλισμό, στα σημερινά μέτρα, και παραδίνοντας στο χλευασμό, την μικρότητα και την αθλιότητά τους στο διηνεκές... «Κρίνε για να κριθείς»... Γιατί όποιος γράφει εκτίθεται. Δεν είναι σκουτάρι, ασπίδα ή φερρετζές ένα βιβλίο, μια συλλογή με ποιήματα ή διηγήματα. Το αντίθετο, είναι ολόπλευρη έκθεση στα βλέμματα των άλλων, σε κρίσεις και επικρίσεις, μπορεί και άδικες πολλές φορές, αλλά έτσι είναι.

Αυτός που εκδίδει ένα βιβλίο, ανοίγει το πουκάμισό του και δείχνει το στήθος του γυμνό, επιτρέπει στον καθένα, ακόμα και προκαλεί τον άλλο, να δει τη σκέψη και την ψυχή του, και να τον κρίνει. Γιατί γράφοντας και εκδίδοντας ένα βιβλίο, απευθύνεται στον Άλλο, στους άλλους, αλλιώς δεν θα το έβγαζε. Και θέλει να επικοινωνήσει, να επηρεάσει, να τον κάνει να σκεφτεί μαζί του. Το λέει ο γέρο-Βιτζέντζος Κορνάρος στο «Ερωτόκριτο», απλά και σοφά, όπως είναι ο λόγος του όλος «πως αυτά που λέω, δεν είναι μόνο για να επικοινωνήσουμε και να συνεννοηθούμε, αλλά για να σε πείσω να προβείς σε πράξεις». Και αυτό βέβαια που λέει είναι ότι, ο λόγος, η ομιλία, δεν έχει σκοπό μονάχα την επικοινωνία, αλλά και την πειθώ για να ακολουθήσει η πράξη, συμπληρώνοντας με αυτό τον τρόπο τη λειτουργία της ομιλίας και της γλώσσας. Βγάζοντας λοιπόν ένα βιβλίο, σηκώνεις όρθιο το κεφάλι και δηλώνεις την παρουσία σου. Σπας τη σιωπή και παίρνεις πάνω σου την ευθύνη. Από εκεί και πέρα θα πρέπει να είσαι έτοιμος να υποστείς τις συνέπειες. Αλλιώς θα πρέπει να μείνεις εκεί που ήσουν, σιωπηλός, αναπνέοντας, σαν να μην υπάρχουν, και -δυστυχώς- έχουμε πολύν καιρό στη διάθεσή μας, μετά από μια τόσο σύντομη διαδρομή στο φως, να χαθούμε στο σκοτάδι και να σιωπούμε...

Ο καθένας έχει τον τρόπο του για να γράφει, ιδιαίτερα στην ποίηση, όπου όλα όσα έχουμε ζήσει, και όλα όσα μας έχουν σημαδέψει και αποτελούν την πρώτη ύλη γι' αυτή την έκφραση ζωής που λέγεται ποίηση.

Μορφή και περιεχόμενο

Στην ποίηση, όπως και σε όλα τα είδη της τέχνης υπάρχει πάντοτε και μάλιστα είναι πρωταρχικό ζήτημα, το πώς και το τι, δηλαδή το τι γράφουμε (περιεχόμενο) και πώς το γράφουμε (μορφή), ο καθένας έχει το δικό του τρόπο να γράφει και να εκφράζεται, σύμφωνα με τις αισθητικές, φιλοσοφικές, κοινωνικές του και άλλες, αντιλήψεις. Αυτά ως προς το περιεχόμενο, το τι, τα σχετικά δηλαδή με τα ποιη-

τικά θέματα και αντικείμενα που τον απασχολούν, και το τι θέλει να δηλώσει και να εκφράσει.

Το άλλο θέμα είναι η μορφή. Κι εδώ, με την νεωτερική λεγόμενη γραφή, και την απεμπόληση στις μέρες μας, του μέτρου, της ρίμας, των ρυθμών, του ίαμβου και του ανάπαιστου, του βηματισμού των λέξεων στον στίχο, τη μουσικότητα και την περιφρόνηση της ωραιοποίησης. Με την κατάργηση, εν πολλοίς, του 15σύλλαβου και των άλλων ρυθμών, του σονέτου, των τετραστίχων κ.λπ. τα πράγματα έχουν περιπλακεί πολύ, ενώ είναι πολύ απλά, και τείνουν να γίνουν ακόμα πιο απλά.

Και πρώτα το περιεχόμενο. Πολλοί επισημαίνουν ότι τα αντικείμενα της ποίησης από τον καιρό της εμφάνισής της, από τότε δηλαδή που εμφανίστηκε ο άνθρωπος στον κόσμο, παραμένουν τα ίδια. Ο έρωτας, η φύση, τα πάθη, η άβυσσος και το ανεξιχνίαστο βάθος της ψυχής, ο άνθρωπος και τα ανθρώπινα... Επομένως; Τι άλλαξε από τότε; Τίποτα δεν άλλαξε ασφαλώς, ο άνθρωπος στην ουσία παραμένει ο ίδιος σαν πρόσωπο και σαν ύπαρξη, και παλεύει με τα ίδια πάθη. Όμως η ποίηση, όπως κάθε τέχνη, είναι κοινωνική εκδήλωση, και σαν τέτοια ακολουθεί και εκφράζει την εποχή της. Και ο ποιητής, έχοντας μάλιστα τη δυνατότητα να γνωρίζει την ιστορία του, την εθνική και την άλλη ιστορία του κόσμου, και των άλλων ομοίων του, μπορεί να κοιτάξει σφαιρικά τον κόσμο, τον άνθρωπο και τα ανθρώπινα, και να γράψει ποιήματα αθάνατα, και για τον αθάνατο έρωτα, π.χ. («Ερωτόκριτος»), και για την ιστορική του μοίρα, όπως ο Σολωμός, ο Παλαμάς, ο Σεφέρης και βέβαια ο Καβάφης κ.ά. Επομένως σε κάθε εποχή υπάρχουν πολλά περιθώρια, θα' λεγα όλα τα περιθώρια για να γραφτούν σπουδαία και σημαντικά ποιήματα. Το ότι «δεν ειπώθηκαν όλα» είναι μια αλήθεια αυταπόδεικτη, όπως επίσης το ότι η γλώσσα, η ελληνική ή η ανθρώπινη, πολλές φορές δεν επαρκεί για να εκφράσει έντονα πάθη και ακραίες καταστάσεις που έχει συλλάβει ο νους. Αυτό δεν είναι καθόλου αλήθεια. Γιατί η γλώσσα μας έχει όλες τις δυνατότητες να εκφράσει συναισθήματα και καταστάσεις ακραίες της ύπαρξης του ανθρώπου, ώστε να ανταποκριθεί στο αριστοτελικό «μίμηση πράξεως σπουδαίας και τελείας». Όμως θα πρέπει να παραδεχτούμε ότι καμιά φορά, όπως μας έδειξε ο Ν. Καζαντζάκης στον «Ζορμπά», κάποια πράγματα ανείδωτα και ανείπωτα, μπορούν δηλωθούν με ένα χορό π.χ. σε μια αμμουδιά της Κρήτης...

Τώρα γιατί έχουμε το, ας το πούμε, σθένος, όλοι εμείς να γράφουμε ποιήματα, ενώ προηγήθηκαν ο Σολωμός, για να μην πάμε στο Όμηρο και τον Αισχύλο, ο Παλαμάς, ο Ελύτης, ο Βάρναλης και ο Ρίτσος, αυτό είναι ένα άλλο μυστήριο, και βέβαια μια ματαιοδοξία ολοφάνερη. Αλλά όμως, και αυτό το πράγμα είναι, όπως και πολλά άλλα στη ζωή και στον ανθρώπινο βίο, κι αυτό «ευκαρτέρητον», όπως θα' λεγε ο Επίκουρος. Γράφουμε για να υπάρξουμε. Γράφουμε κι ας υπήρξε πιο μπροστά από μας ο Σολωμός, όπως υπάρχουν οι όμορφες γυναίκες, αν και υπήρξε πιο μπροστά η Ελένη της Σπάρτης, κι όπως υπήρξε πιο μπροστά από όλους τους άντρες ο Αλκιβιάδης. Άλλωστε ο ίδιος ο Σωκράτης, ο αγαπημένος του δάσκαλος, αμφισβήτησε την ομορφιά του και μάλιστα μπροστά του, προβάλλοντας τα γουρλωτά του μάτια, ως «πιο χρήσιμα και πιο όμορφα!» από τα δικά του, τονίζοντας ακόμα και με αυτό τον τρόπο την αμφισβήτησή του κι ας μην ήταν σοφιστής. Πως τάχα όλα είναι σχετικά, ακόμα και η ομορφιά και η ασκήμια... Οι γράφοντες, είμαστε τουλάχιστον το χρώμα που σπέρνεται και θερίζεται και καλλιεργείται, για να

μην πέσει ο σπόρος στις πέτρες κατά το ευαγγελικό, και τον φάνε τα πετεινά του ουρανού, όποτε πέσει, για να βλαστήσει και να βγάλει τον νέο Όμηρο!

Κι αυτό μάλιστα να το λέει ο μέγας Παλαμάς, αναθρεμμένος και αυτός από όλους εκείνους, που προηγήθηκαν από αυτόν. Γιατί για όλους εμάς, τους «επιγενομένους», κατά τον Παύλο, είναι τα πανεπιστήμιά μας όλοι αυτοί, οι «μεγάλοι» και οι «σπουδαίοι», κατά τον Παλαμά και πάλι, που προηγήθηκαν. Και το είπε, ακριβώς γιατί ήτανε μεγάλος και ο ίδιος, αλλιώς δεν θα το έλεγε.

Η αμφισβήτηση

Το πρώτο πράγμα που έχει να αντιμετωπίσει κανείς γράφοντας στίχους, είναι η αμφισβήτηση. Αυτό είναι εγγενές, και σε απόλυτη συνάρτηση με το είδος αυτής της δραστηριότητας, δηλ. το να γράψει ή να γράφει κανείς ποιήματα. Και βέβαια δεν είναι το ίδιο για όλους. Γιατί αυτού του είδους η αμφισβήτηση φαίνεται να είναι προνόμιο των άσημων και άγνωστων γραφόντων. Και φαίνεται επίσης, ότι σ' αυτή την κατηγορία δεν μπαίνουν αυτοί που έχουν αποκτήσει όνομα και φήμη. Γιατί φαίνεται και πάλι, πως το όνομα και η φήμη προηγείται σ' αυτές τις περιπτώσεις, και προκαταλαμβάνει τους ακροατές και τους αναγνώστες αυτών των ποιητών. Πάντως η αμφισβήτηση είναι και πάλι παρούσα γενικώς. Έτσι όταν ρώτησαν τον Γιάννη Σκαρίμπα κάποτε, «κύριε Σκαρίμπα, ποιος κατά τη γνώμη σας είναι ο μεγαλύτερος ζων ποιητής στην εποχή μας»; Ο Σκαρίμπας απάντησε με τη γνωστή του ετοιμότητα. «Εγώ (είμαι), αν δεν μου το αμφισβητούσαν όλοι οι γράφοντες και όλες οι γράφουσες»!...Κι όμως όλοι και όλες γράφουν, και μακάρι να μη σταματήσουν να γράφουν, όπως και να σπουδάζουν ακόμα και τώρα που ένα πτυχίο είναι το πρώτο συστατικό για την ανεργία!...Κι έτσι, μian εποχή, η μισή Ελλάς, προπαντός οι γυναίκες, έπαιρναν το δρόμο για να πάνε στη Χαλκίδα, στου Καραμπαμπα, όπου έμενε ο Σκαρίμπας, για να τον δούνε και να τον γνωρίσουνε. Κι όσοι από αυτούς γράφανε, για να τους γράψει δυο λόγια στον πρόλογο για την ποιητική συλλογή που ετοιμάζαν!..

Τι είναι για μένα η ποίηση.

Δεν υπάρχει ορισμός της τέχνης, και βέβαια της ποίησης, γιατί από οποιονδήποτε ορισμό κάτι θα μένει έξω, κάτι θα λείπει. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι τα πάντα σ' αυτή την τέχνη, όπως και στις άλλες, είναι υποκειμενικά και αυθαίρετα, κάθε άλλο. Η κριτική, η κάθε κριτική, είναι εν πολλοίς υποκειμενική. Ο κάθε κριτικός κρίνει σύμφωνα με το αισθητικό σύστημα που έχει διαμορφώσει μέσα του, μετά από δουλειά, μύηση και καλλιέργεια. Αυτό σημαίνει ότι στην κρίση του υπεισέρχονται υποκειμενικά, αλλά και αντικειμενικά στοιχεία. Σε έναν καλό κριτικό, άξιο του ονόματος του και της δουλειάς που κάνει, τα αντικειμενικά κριτήρια υπερισχύουν. Διαβάζοντας μια ποιητική συλλογή, ο καθένας την κρίνει με τα δικά του μέτρα. Όμως υπάρχει και το κοινό και αντικειμενικό κριτήριο, που κρίνει τελικά αν η ποιητική συλλογή αυτή, ή ένα ποίημα, ανήκει στην καλή και αξιόλογη ποίηση. Με λίγα λόγια η κριτική ενός ποιήματος, ή μια ποιητικής συλλογής, της ποίησης τελικά, είναι εν πολλοίς υποκειμενική, αλλά πάντοτε υπάρχει το κοινό και αντικειμενικό κριτήριο, που περνώντας από πολλούς αναγνώστες και μέσα στο χρόνο,

την καθιερώνει σαν μια πραγματική, άξια και καλή ποίηση. Η καλή και η κακή, η άξια και η ανάξια ποίηση, η μη-ποίηση... Και τελικά τι χαρακτηριστικά πρέπει να έχει μια ποίηση για να γίνει διαχρονική; Όμως αυτά είναι μεγάλα ζητήματα, ιδιαίτερα το τελευταίο, η διαχρονικότητα στην ποίηση. Δύσκολα αινίγματα και πόρτες κλειστές, που αν είχα τα κλειδιά τους, όπως γίνεται στα παραμύθια που διαβάζω τελευταία, θα έγραφα και εγώ μια ποίηση καθάρια και διαχρονική, πίνοντας, από το κανάτι της γοργόνας με το αθάνατο νερό, όπως έκαναν πιο τυχεροί από εμένα!...

Ο Άναξ των Δελφών, που «ούτε δηλώνει, ούτε κρύβει, αλλά παραπέμπει»...

Πάντως γράφοντας και ξαναγράφοντας, σιγά-σιγά και με το χρόνο, «με καιρό και με κόπο», του Σολωμού, νομίζω ότι καταλήγει κανείς σε τρόπους και κανόνες, που τους χρησιμοποιεί, για να βγάλει πάνω αυτά που έχει μέσα του, όπως ο μεταξοσκώληκας βγάζει από το στόμα του τη χρυσή κλωστή, σκαλωμένος στο κλαράκι του θυμαριού, όταν έρθει η ώρα του. Έτσι πρέπει να γίνεται και με τα ποιήματα. Έχω καταλήξει σε κάποιους τρόπους, ίσως και σε μια μεθοδολογία, αυθόρμητη στην αρχή, που στη συνέχεια μου έχει γίνει τρόπος δουλειάς. Το ποίημα για μένα δεν πρέπει να τα λέει όλα. Όχι να κρύβει, αλλά να μην τα λέει όλα. Το ποίημα πρέπει να σημαίνει. Είμαι οπαδός της δελφικής άποψης, κατά την οποία: «Ο Άναξ των Δελφών (ο Απόλλωνας), ούτε λέει, ούτε κρύβει, αλλά σημαίνει»... «Αλλά σημαίνει»... Και από εδώ και πέρα ακολουθούν πολλά, σαν συνέπεια της παραπάνω άποψης και επιλογής:

Πρώτον: Το ποίημα θα πρέπει να μην ακολουθήσει έναν ίσιο δρόμο γραφής, της παράταξης και της ακολουθίας εν σειρά, λέξεων, φράσεων, εικόνων, συνειρμών κ.λπ.

Δεύτερον: Ακολουθώντας με κάποια συνέπεια αυτό το δρόμο, θα πρέπει να υπαινίσσεται και να παραπέμπει. Βάζοντας έτσι τον αναγνώστη σε ενεργητική σχέση με το ποίημα, όχι της αδιαφορίας αλλά της συμμετοχής. Γιατί όταν το ποίημα υπαινίσσεται, ο αναγνώστης θα πρέπει να βρει πού τον παραπέμπει ο υπαινιγμός. Κι ο υπαινιγμός αυτός μπορεί να είναι ένας ολόκληρος κόσμος, που δίνει στο ποίημα μια άλλη αίγλη και μια άλλη σημασία. Το ίδιο γίνεται με τις παραπομπές, που καλούν τον αναγνώστη να κάνει την αναγωγή του σ' αυτές, σε μια φράση από ποίημα του Παλαμά ή του Καβάφη πχ. ή σε μια παραβολή του ευαγγελίου, οπότε ανοίγεται μπροστά στον αναγνώστη ένα άλλο πεδίο, με όλες τις σημασιολογικές, αισθητικές και νοηματικές απηχήσεις, που ανεβάζουν και διευρύνουν το ποίημα, βάζοντάς το σε ένα ευρύτερο ποιητικό πλαίσιο. Αυτά βέβαια απαιτούν την καλλιέργεια και την εξοικείωση του αναγνώστη, ώστε να εξασφαλίσουν τη συμμετοχή και τη μέθεξή του. Και τότε, όταν πετυχαίνεται κάτι τέτοιο, το ποίημα μπορεί να επιτελέσει το σκοπό του, να οδηγήσει τον αναγνώστη στη λογική και συγκινησιακή ψυχαγωγία, την πληρότητα και την ηδονή.

Τα τραγούδια της παράδοσης και η νεότερη ποίησή μας

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι γίνεται μεγάλη σύγχυση σχετικά με αυτά τα δυο μεγάλα θέματα, της παράδοσης από τη μια μεριά και της σύγχρονης ποίησης και γραφής, από την άλλη. Θα πω εδώ κι εγώ τη δική μου γνώμη, μια που τα αντιμετωπίζω κι εγώ όπως όλοι οι γράφοντες, σε καθημερινή βάση.

Κανείς δεν αμφιβάλλει για την παράδοσή μας, την πλούσια και πολύτιμη, αυτό τον εθνικό μας θησαυρό, που «ούτε ο σης, ούτε ο σκώρος» θα τολμήσουν να τον αγγίξουν ποτέ, όπως σήμερα τα λιμάνια και τα αεροδρόμια της πατρίδας μας!...

Και είναι αλήθεια ότι ο Σολωμός, ο Παλαμάς, ο Βάρναλης, ο Ρίτσος, ο Ελύτης, έγραψαν τα αριστουργήματα τους στον 15σύλλαβο του Ερωτόκριτου και των δημοτικών μας τραγουδιών. Ο Βιτζέντζος Κορνάρος, ο Σολωμός, ο Παλαμάς, ο Βάρναλης, ο Καρυωτάκης, έγραψαν όλα τους τα ποιήματα, έμμετρα, στα παραδοσιακά μέτρα, 15σύλλαβο, 11σύλλαβο, ιάμβους και αναπαιστούς κ.λπ. Και πολλοί, όπως Ελύτης, ο Ρίτσος, έγραψαν και στη νεωτερική γραφή, ενώ ο Καβάφης, στα κλασικά του πάντως, μόνο στη νεωτερική, όπως και όλοι οι νεότεροι, Λειβαδίτης, Καρούσος, Κακναβάτος, Γ. Πέγκλη, Κ. Δημουλά, κ.ά. Πολλοί μάλιστα, και ίσως όλοι της 1^{ης} και 2^{ης} γενιάς του '70 έχουν προχωρήσει σταθερά στη νεωτερική ποιητική γραφή, με πολλά ή λιγότερα στοιχεία υπερρεαλισμού. Τι συμβαίνει τελικά;

Η παράδοση είναι ένα κεφάλαιο τεράστιο και πολύτιμο. Πιστεύω ότι από εκεί θα πρέπει να ξεκινούν όλα, η παιδεία και η καλλιέργεια των ποιητών, η αισθητική, εκεί θα πρέπει να είναι προσανατολισμένα ο νους και η ψυχή τους. Στην Κρητική ποίηση και στα δημοτικά τραγούδια στηρίχτηκε ο Σολωμός, ο Παλαμάς και ο Ρίτσος.

Τι είναι τα δημοτικά τραγούδια της παράδοσης:

Είναι τραγούδια, ποιήματα ηρωικά ως επί το πλείστον, που έχουν μέσα τους την φωνητική, ηχητική και χορευτική διάσταση, και έχουν σκοπό να ακουστούν, να τραγουδηθούν και να χορευτούν. Είναι τραγούδια, κι αυτό τα λέει όλα. Τα νεότερα ποιήματα δεν είναι τραγούδια, ελάχιστα είναι ηρωικά, είναι λυρικά, κοινωνικά και έχουν σκοπό να γραφτούν σε ένα βιβλίο και να διαβαστούν, υπάρχει μεγάλη διαφορά. Τα δημοτικά τραγούδια έχουν σχέση με τη φωνή και τον ήχο, με τα μουσικά όργανα. Έχουν σχέση με τα κατορθώματα και τα γεγονότα, με το χορό, με τα γλέντια, και το συμπόσιο για χαρά και για θάνατο, γύρω από το τραπέζι.

Η νεότερη ποίηση, εκτός της ποίησης-στιχουργίας που προορίζεται για να επενδυθεί με μουσική, στη συντριπτική της πλειοψηφία είναι μια ποίηση που θα δει το φως γραμμένη σε βιβλίο, σε μια συλλογή. Και θα διαβαστεί, συνήθως κατά μόνας, μέσα σε κατάνυξη και σιωπή, σε ώρες μοναξιάς και περισυλλογής. Είναι μια ποίηση που σπάνια θα διαβαστεί φωναχτά για να ακουστεί από ένα ακροατήριο. Η ποίηση των δημοτικών μας τραγουδιών, είναι άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια του τραγουδιού, του ακούσματος, της φωνής, της μουσικής και του ήχου, ενώ ο χαρακτήρας της σύγχρονης, νεότερης ποίησης, αυτής που γράφεται σήμερα, είναι απόλυτα συνδεδεμένος με την τυπογραφία. Είναι επώνυμη, ο ποιητής της αναγράφεται φαρδιά πλατιά στο εξώφυλλο της ποιητικής συλλογής, κι αυτό έχει επίσης

την σχετική και υποκειμενική του αξία σαν στοιχείο αναγνώρισης και εν πολλοίς υποβολής στον αναγνώστη...

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της νεώτερης ποίησης επίσης, είναι η καταγραφή της σε βιβλίο, ενώ εκείνη των δημοτικών τραγουδιών παράγεται ανώνυμα και μεταδίδεται από στόμα σε στόμα. Ο νεώτερος ποιητής γράφοντας το ποίημα, έχει στο μυαλό του την ανάγνωση, το διάβασμα του ποιήματος. Το ποίημά του, το διαβάζει, δεν έχει υπόψη του τη μελοποίησή του, όπως θα έκανε ένας μουσικός διαβάζοντας το ίδιο ποίημα για να το κάνει τραγούδι. Κι αυτή η αντιμετώπιση έχει τις αντιστοιχίες της σε πολλά. Στον τονισμό και την προβολή, λέξεων, εκφράσεων και στίχων για να παραχθεί το πιο άρτιο αποτέλεσμα, όπως και άλλα πολλά. Το συμπέρασμα είναι ολοφάνερο νομίζω. Τα δημοτικά μας τραγούδια, η μεγάλη μας παράδοση, είναι ο θησαυρός και η παρακαταθήκη μας, οι ρίζες και η κληρονομιά μας. Είναι τραγούδια κυρίως ηρωικά αλλά και λυρικά μεγίστης αξίας, που η μελέτη τους, και η καλλιέργεια με αυτά θα πρέπει να είναι η βάση για όλους εκείνους που θα επιχειρούν να γράψουν ποιήματα. Τα δημοτικά τραγούδια είναι ποιήματα που έχουν μέσα τους την ανθρώπινη φωνή, τον ήχο και τη μουσική, που είναι προορισμένα δηλαδή να τραγουδηθούν και να χορευτούν.

Η νεώτερη ποίηση, πολλά από τα στοιχεία αυτά δεν τα έχει. Είναι επώνυμη, είναι διατυπωμένη, καταγραμμένη σε βιβλία. Προορίζεται κατά συντριπτική πλειοψηφία για ανάγνωση και για διάβασμα. Έχει απεμπολήσει εν πολλοίς τη μετρική των στίχων, τον ρυθμό, την ομοιοκαταληξία. Σε μεγάλο βαθμό δεν την απασχολούν οι ηρωισμοί και τα μεγάλα γεγονότα, προτιμά την εσωτερική υποβολή και την υπόκωφη διεργασία, από την εκκωφαντική διατράνωση της απελπισίας.

Ήδη αναφέραμε μερικά από τα χαρακτηριστικά της νεώτερης ποιητικής γραφής, και σε σχέση με την παράδοση. Όμως μέσα στις δυνατότητες που παρέχονται στη νεότερη, μοντέρνα ποιητική γραφή υπάρχουν και άλλα πολλά.

Η παραδοσιακή γραφή με τους περιορισμούς που θέτει (ρίμα, ομοιοκαταληξία, μετρική, μορφή κ.λπ.) περιορίζει, σε μεγάλο βαθμό, τον ποιητή και τις δυνατότητες που έχει για να εκφραστεί ελεύθερα και κυριολεκτικά του δένει τα χέρια, απαιτώντας να υπαχθεί στις συμβάσεις της μορφής. Όλα αυτά τα διακρίνουμε ακόμα και στους μεγαλύτερους ποιητές, τους χρυσοχόους αυτής της τέχνης, του σονέτου πχ. Όπως ο Γρυπάρης (χρυσόχοο της τέχνης του ονομάζει ο Βάρναλης τον Γρυπάρη), αλλά και στους άλλους κορυφαίους της τέχνης του σονέτου, όπως ο Μαβίλης και ο Μαλακάσης, ακόμα και ο «ήσων», ο γεννημένος για το σονέτο Λάμπρος Πορφύρας, όπου στα σονέτα τους διακρίνει κανείς μαζί με την υψηλή τέχνη και τον αντίστοιχο μόχθο που έχουν καταβάλει, καθώς ασφυκτιούν μέσα στα στενά πλαίσια της μορφής, που δεσμεύουν την έμπνευσή τους.

Η νεωτερική γραφή είναι ακριβώς αυτό, η αποδέσμευση από αυτές τις συμβάσεις, και η απελευθέρωση της έμπνευσης από τη μορφή. Και βέβαια οι κίνδυνοι είναι μεγάλοι και παραδοκούν σε κάθε βήμα: η ασάφεια, η προχειρότητα, η ηθελημένη ή μη ατημελησία, η περιφρόνηση των κανόνων της αισθητικής, αλλά και της λογικής, η έλλειψη έμπνευσης, η ασυναρτησία, και άλλα πολλά. Η νεωτερική γραφή, η σημερινή εύκολη κατά τα άλλα γραφή και η ευχέρεια που δίνεται στους δημιουργούς, με την έλλειψη των αυστηρών κανόνων της μορφής, στην ουσία, έχει τις δικές της δυσκολίες, που θα πρέπει να τις λάβει υπόψη του, αυτός που έχει

αποφασίσει να γράψει, για είναι αντάξιος μιας τέτοιας δουλειάς η και ευθύνης, τουλάχιστον για να μην γελοιοποιηθεί.

Το λέει έμμεσα πλην σαφώς η Κική Δημουλά στον «Φιλοπαίγμονα Μύθο» της. Πολλές φορές πρόσεξα τις λέξεις, γράφει, γιατί πολλές φορές με πρόδωσαν. Τουλάχιστον προσπάθησα να μην με γελοιοποιήσουν. Γιατί, η ποίηση είναι ένα παιχνίδι με τις λέξεις, που κυριαρχούν στο ποίημα. Και αυτή βέβαια είναι η άποψή της, γιατί το ποίημα δεν είναι μονάχα οι λέξεις, είναι οι έννοιες και οι αποχρώσεις της αλήθειας που αναλύονται, όπως το φως του ήλιου. Και βέβαια τότε, στα καλά ποιήματα, οι λέξεις είναι οι αχθοφόροι, οι φορείς αυτών των εκδοχών, των αποχρώσεων του κόσμου και της αλήθειας.

Η ύλη, το υλικό, ή τα αντικείμενα των ποιημάτων

Η ύλη, το υλικό με το οποίο ασχολούνται τα ποιήματα είναι ο άνθρωπος, ο κόσμος, τα ανθρώπινα, ο έρωτας, ο θάνατος, τα πάθη, οι ανεξιχνίαστες πτυχές της ψυχής του, η αθλιότητα και το μεγαλείο της ύπαρξής του. Όλα αυτά αποτελούν ένα κύκλο σχεδόν πεπερασμένο και μοιραία επαναλαμβανόμενο. Κι όμως διαπιστώνουμε στα καλά έργα τέχνης πως αυτός ο κύκλος, ενώ φαίνεται να επαναλαμβάνεται, δεν είναι καθόλου πεπερασμένος. Ο έρωτας, ο θάνατος, τα πάθη, η αθλιότητα και το μεγαλείο του ανθρώπου, δεν θα πάψουν ποτέ να είναι η πρώτη ύλη για το ποίημα του ποιητή - ανθρώπου όπου γης, και όποιας εποχής. Εξάλλου, και αυτό είναι κατά την άποψή μας πολύ σημαντικό, η ποίηση, το γράψιμο, η τέχνη της γραφής, είναι κι αυτή μια κοινωνική εκδήλωση όπως όλες οι τέχνες. Ως εκ τούτου θα υπάρχει και θα συνεχίζεται εις το διηνεκές, εκφράζοντας και αποκρυσταλλώνοντας τις τάσεις και τις απόψεις κάθε εποχής, και θα ανανεώνεται με νέες πτυχές και θέματα, ακόμα και τεχνικές, εκφράζοντας την ανθρώπινη περιπέτεια πάνω στη γη.

Επομένως εκείνος που γράφει, για να έχει ενδιαφέρον αυτό που γράφει, θα πρέπει να έχει πρωτοτυπία, τουλάχιστον να μην επαναλαμβάνει όσα έχουν γραφτεί πιο μπροστά από αυτόν. Ή και ένα άλλο ακόμα. Αν δεν έχει να πει κάτι καινούργιο, θα πρέπει να πει αυτά που εμπνέεται, ακόμα και τα παλιά ή ξαναιπωμένα, με έναν καινούργιο τρόπο, κοιτώντας τα με μια καινούργια ματιά. Σ' αυτή την περίπτωση μάλιστα θα βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση για να πρωτοτυπήσει, έχοντας στη φαρέτρα του όλη την εμπειρία των προηγούμενων.

Η νεώτερη ή νεωτερική ποίηση και ο υπερρεαλισμός

Η νεώτερη ποιητική γραφή, (ή νεωτερική κατά τον Αλ. Αργυρίου), απαλλαγμένη από τις δυσκολίες της μορφής, σίγουρα έχει χάσει πολλά από τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ποίηση γενικά, ως προς τη μορφή, τον ήχο, τη μουσικότητα, την ποικιλία των ρυθμών, τον βηματισμό στην πορεία του στίχου, το παιχνίδι της ομοιοκαταληξίας, που μαζί με την επανάληψη βοηθούσαν τόσο πολύ στην απομνημόνευση του ποιήματος και τη διατήρησή του στη μνήμη. Όλα αυτά η νεωτερική γραφή τα έχει χάσει και τα έχει απεμπολήσει, όχι βέβαια χωρίς να τα ανταλλάξει με πολλά και καίρια ωφελήματα.

Τα ωφελήματα αυτά δεν είναι λίγα: Είναι η ευκολία της γραφής και η αποδέσμευση από τις δυσκολίες της μορφής, που πάντοτε περιόριζαν την έμπνευση, την ακρίβεια της έκφρασης, τον καίριο χειρισμό του λόγου. Όλα τα παραπάνω έδωσαν στο λόγο τη δυνατότητα να είναι άμεσος και καίριος, δυνατότητες από τις οποίες περιοριζόταν στην παραδοσιακή γραφή προκειμένου αυτή να ανταποκριθεί στη μορφή, στον αριθμό των συλλαβών στο στίχο, στην ομοιοκαταληξία, στο ρυθμό κ.λπ.

Έδωσαν την ευχέρεια στην έμπνευση να διευρύνεται και να επεκτείνεται, τουλάχιστον πολύ ευκολότερα από ό,τι στην παραδοσιακή γραφή, όπου η περιγραφή μιας κατάστασης ή μιας εικόνας ενδεχομένως, όπως και η εξέλιξη του νοήματος παρακλυόταν για τους γνωστούς λόγους.

Και άλλο ένα ακόμα ωφέλημα που το θεωρώ επίσης σπουδαίο: Η ποίηση στη νεωτερική γραφή απέκτησε τη δυνατότητα να χρησιμοποιεί κατά το δοκούν τη μεγάλη ποικιλία των συνειρμών και την α-συνειρμικότητα κατά τους νόμους του τυχαίου και της αβεβαιότητας, δίνοντας απίθανες διαστάσεις σε βάθος και έκταση στο λόγο. Το τελευταίο αυτό πλεονέκτημα η ποίηση απέκτησε με την υιοθέτηση πολλών στοιχείων του υπερρεαλισμού, που το θεωρώ σαν ένα από τα πιο σπουδαία επιτεύγματα της νεώτερης ή νεωτερικής γραφής στις μέρες μας. Ο υπερρεαλισμός είναι ένα από τα πιο μεγάλα ανοίγματα στην τέχνη γενικά, και ειδικότερα στην ποίηση.

Παραδοσιακή ποίηση ή νεωτερική;

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι τα αριστουργήματα στη νεοελληνική ποίηση γράφτηκαν στην παραδοσιακή μορφή - γραφή, Βιτζέντζος Κορνάρος, Σολωμός, Παλαμάς, Σικελιανός κ.ά., αφήνοντας τελευταίο τον Ρίτσο που έγραφε ποίηση και σε παραδοσιακή μορφή, και σε νεωτερική. Το πρόβλημα που τίθεται είναι καίριο και μεγάλο: Παραδοσιακή ή νεωτερική ποίηση-γραφή; Και νομίζω πως πρέπει να απαντηθεί.

Η παραδοσιακή ποίηση-γραφή είναι η μήτρα, η νεώτερη γραφή είναι η εξέλιξή της στους νεώτερους χρόνους. Η παραδοσιακή γραφή είναι δύσκολο πια να παράγει και να αποδώσει τους σύγχρονους ρυθμούς, τη ζωή στο άστυ κ.λπ.

Λέγεται πολλές φορές και προβάλλεται σαν επιχείρημα υπέρ της παραδοσιακής ποίησης, ότι δεν έχουνε γραφτεί μεγάλα σε μέγεθος και αξία, ποιήματα στη νεωτερική γραφή. Είναι έτσι όμως; Πιστεύω είναι αλήθεια ως ένα σημείο. Πιστεύω ότι αυτό είναι ένα ζήτημα των καιρών, και της εποχής μας που είναι μια αντι-ηρωική και αντι-επική εποχή, και επίσης σχετικό με τις προτιμήσεις των ποιητών που δεν επιχειρούν πια τη σύνθεση μεγάλων και εκτεταμένων ποιημάτων. Το τελευταίο έπος που ξέρω να έχει γραφτεί στην ελληνική γλώσσα είναι η «Οδύσσεια» του Ν. Καζαντζάκη και μάλιστα σε 17σύλλαβο! και μετά τον «Επιτάφιο» του Ρίτσου και τον «Ανθυπολοχαγό της Αλβανίας» του Ελύτη.

Για εμένα όλα τούτα σημαίνουν μια φυσιολογική κατά τα άλλα μείωση και ουσιαστικά ελαχιστοποίηση της προτίμησης των ποιητών της νεώτερης εποχής, για το μεγάλο σε έμπνευση και μέγεθος, έπος και εν πολλοίς ηρωικό ποίημα. Μια προτί-

μηση ενταγμένη μέσα στο πλαίσιο της αντί-ηρωικής κατά τα άλλα εποχής μας, και την αντικατάστασή του από το μυθιστόρημα, που αντίθετα ανθεί στους καιρούς μας. Το μυθιστόρημα, και όχι το διήγημα, που είναι και αυτό μια ιδιαιτερότητα επίσης, άξια να ερευνηθεί. Βέβαια οι αντιρρήσεις για το κατά πόσο είναι σωστή κατεύθυνση που έχει πάρει, τουλάχιστον σαν μορφή, η νεώτερη ποίησή μας, είναι πολλές, όπως και η σχετική επιχειρηματολογία. Κι όμως ένα άλλο ζήτημα είναι ακόμα πιο μεγάλο, και αυτό είναι:

Υπάρχει ποίηση και ποίημα χωρίς στίχο και μέτρο;

Ναι, υπάρχει, και μάλιστα ποίηση με όλη τη σημασία της λέξης. Και βέβαια υπάρχουν πολλοί που, όχι ακριβώς αμφισβητούν, αλλά παραξενεύονται, και αναρωτιούνται αν υπάρχει ποίηση χωρίς στίχο, ρίμα και μέτρο, προβάλλοντας τα αντίστοιχα παραδείγματα. Όμως παραδείγματα καλής και άξιας του ονόματος της ποίησης υπάρχει και χωρίς αυτά τα χαρακτηριστικά της μορφής.

Γιατί ποίηση είναι ο τρόπος, η ματιά, η άλλη θεώρηση με την οποία βλέπει τα πράγματα ο ποιητής, ο τρόπος που εκφράζεται και διατυπώνει τις σκέψεις, τις εικόνες και τους συνειρμούς του, τις απόψεις του για τις εκδοχές του κόσμου και όσων αφορούν τα πράγματα και τον άνθρωπο. Είναι ο τρόπος και η ματιά με την οποία βλέπει τα πράγματα ο ποιητής, και ο τρόπος τα εκφράζει, και όχι μονάχα η μορφή που δίνει στην ποιητική του έμπνευση. Και είναι επίσης γεγονός ότι πολλοί ποιητές του καιρού μας, από τους πιο καλούς, είτε παραδοσιακοί, γαλουχημένοι με την παραδοσιακή μας ποίηση, όσο και οι άλλοι, ας τους πούμε προοδευτικούς, ανοιχτούς δηλαδή στα σύγχρονα ρεύματα, επιμένουν στη διατήρηση της παράδοσης, προπαντός αυτοί οι τελευταίοι. Και έχω υπόψη μου πάνω σ' αυτό, τον ποιητή Γιώργο Κοτζιούλα, τον μεγάλο Ηπειρώτη ποιητή, ιδεολόγο αγωνιστή, τον ποιητή των φτωχών και των αδικημένων, που έδωσε αγώνες, υπερασπιζόμενος με πρωτοφανές για τα γράμματά μας σθένος αυτή την υπόθεση, δίνοντας ο ίδιος με άκρα συνέπεια το παράδειγμα, και γράφοντας τα ποινεμένα του «τραγούδια» στα κλασικά, παραδοσιακά μέτρα μέχρι το τέλος της ζωής του.

Νεωτερική ποίηση και γραφή, και υπερρεαλισμός

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι ο υπερρεαλισμός, το μεγάλο αυτό ρεύμα στην τέχνη, που αναπτύχθηκε στην Ευρώπη με κέντρο τη Γαλλία, το Παρίσι, επηρέασε σε μεγάλο βαθμό την σύγχρονη Τέχνη σε όλες τις μορφές της με πρώτη τη ζωγραφική, αλλά και την ποίηση ιδιαίτερα. Το κίνημα αυτό που έχει πολύ σχέση επίσης με τις θεωρίες του Φρόιντ, και τις ψυχαναλυτικές του απόψεις, σχετικές με την έννοια της ψυχικής σφαίρας, τη διάκριση ασυνειδήτου και συνειδητού, τις απωθημένες επιθυμίες κ.λπ. επηρέασε όσο καμιά άλλη ίσως τις τέχνες, ιδιαίτερα από τα μέσα του 20ού αιώνα.

Κύρια άποψη του υπερρεαλισμού (σουρεαλισμού) είναι να δει ο καλλιτέχνης τα πράγματα διαφορετικά, όχι όπως φαίνονται, αλλά πιο πάνω από την πραγματικότητα, με άλλες διαστάσεις και από άλλες οπτικές γωνίες.

Κυρίαρχη άποψη στον υπερρεαλισμό, που είναι σύμφωνος με τη φροϊδική θεωρία, είναι ότι το λογικό του ανθρώπου, δεν είναι το πιο ασφαλές μέσον για να υπάρξει, να συμβιώσει και να ευτυχήσει. Ότι το λογικό, η λογική, δεσμεύει τον άνθρωπο, τον «χτίζει» μέσα σε καλούπια. Τον δένει χειροπόδαρα και τον κάνει σκλάβο στις συμβάσεις.

Εξαιτίας της λογικής του ο άνθρωπος έχει κάνει ήδη δυο παγκόσμιους πολέμους, και όχι μόνο, αλλά οδηγείται πλεισίστιος στην αυτοκαταστροφή (4η αρχή του Φρόιντ). Επομένως ο μόνος τρόπος για να ζήσει με πλήρη ειλικρίνεια και ισοροπία με τον εαυτό του ο άνθρωπος, είναι να εμπιστευτεί, όχι στο λογικό του, αλλά στην ψυχική του σφαίρα, να κατανοήσει τις απωθημένες του ερωτικές επιθυμίες, που κυριαρχούν μέσα του, και να καταργήσει τις συμβάσεις. Εφόσον το κάνει αυτό θα αποδεσμευτεί και θα απελευθερωθεί από τα «μη» και τα «πρέπει», κομίζοντας στην Τέχνη το μήνυμα της απελευθέρωσης, και της εκτόνωσης των απωθημένων που τον δυναστεύουν. Καλείται επίσης να κατανοήσει και όλα εκείνα που τον κάνουν να γίνεται επιθετικός, να υποφέρει, να ανταγωνίζεται και να αγωνιά, να παλεύει και να κάνει τους πολέμους, ενώ θα μπορούσε να ζήσει ανεκτικός και αυτάρκης, ώστε να συμβιώσει ειρηνικά με τους άλλους.

Στον υπερρεαλισμό, όπως και στον φροϊδισμό κυριαρχούν οι απωθημένες ερωτικές επιθυμίες. Αυτές, όπως και οι αυθόρμητοι συνειρμοί, που δεν υπακούουν στις δεσμεύσεις της λογικής, δίνουν τη δυνατότητα στην Τέχνη -και την ποίηση βέβαια- να δημιουργήσει εικόνες και παραστάσεις έξω από τη λογική. Του δίνουν την ευχέρεια να επεκτείνει και να απλώσει την έμπνευση σε απρόσιτες περιοχές, τις οποίες δεν μπορεί να προσπελάσει με άλλο τρόπο.

Ο υπερρεαλισμός από την εποχή του Αντρέ Μπρετόν, και του Ντα-Ντα, δεν έμεινε απόλυτος, άλλαξε ασφαλώς και προσαρμόστηκε. Γιατί ο πρώτος αυτός υπερρεαλισμός (σουρεαλισμός), υπερέβαινε σε ακρότητες το καλλιτεχνικό κριτήριο και δυσκόλευε τη δημιουργία στην τέχνη. Ήταν επόμενο: για να δημιουργηθεί ένα έργο τέχνης, μπορεί να εμπιστεύεται και να αποβλέπει στην απελευθέρωση από τη λογική, όπου τον καλεί ο υπερρεαλισμός, το ασυνείδητο, την ψυχολογία του βάθους, τους υπερρεαλιστικούς α-συνειρμούς, τις απωθημένες ερωτικές επιθυμίες, αλλά χωρίς τη λογική, που θα μορφοποιήσει όλα τούτα, και θα τα τιθασειώσει σε μορφή, δεν γίνεται Τέχνη και Ποίηση.

Το κίνημα του υπερρεαλισμού επηρέασε την σύγχρονη ή νεωτερική ποίηση του καιρού μας σε μεγάλο βαθμό. Υπερρεαλιστικά στοιχεία βρίσκουμε και στα δημοτικά μας τραγούδια, διάσπαρτα με τις παραλλαγές, τις υπερφυσικές, εξωπραγματικές εικόνες και παρομοιώσεις κ.ά.

Καθαρά υπερρεαλιστές ποιητές έχουμε βέβαια τον Αντρέα Εμπειρικό, τον Νίκο Εγγονόπουλο, τον Έκτορα Κακναβάτο κ.ά. Όμως, και σε όλη την κλίμακα του ποιητικού λόγου, που καλλιεργείται σήμερα στη χώρα μας, μια χώρα με μεγάλη παράδοση στην ποίηση, όλοι ή σχεδόν όλοι χρησιμοποιούν τον υπερρεαλισμό στον ποιητικό τους λόγο, διανθίζοντάς τον με υπερρεαλιστικά στοιχεία θέλοντας έτσι να βγουν έξω από την κοινοτυπία, και φιλοδοξώντας με αυτό τον τρόπο συμμετοχή στην πρωτοπορία.

Τι κρατάμε αλήθεια από την ποιητική μας παράδοση;

Το ερώτημα έχει σημασία μόνο για να διατυπώσουμε μια ομολογία σεβασμού και μια συγγένεια εξ αίματος, πρώτου βαθμού. Το ότι οι ποιητές δεν γράφουν πια σε αυτή τη φόρμα, σε αυτή τη μορφή δεν σημαίνει ότι δεν αναγνωρίζουν την παράδοση σαν βάση και ουσία της καλλιέργειας που απαιτείται για να εκφραστούν ποιητικά.

Από την παράδοση λοιπόν κρατάμε ό,τι λειτουργικό και ουσιαστικό κρίνουμε πως υπάρχει για να συνεχιστεί στις μέρες μας. Τον άμεσο, ρωμαλέο και ηδύ λόγο. Την οξεία παρατήρηση, την ποικιλία της έκφρασης, την αποφυγή του περιττού, την αίσθηση του μέτρου. Τη θεματογραφία επίσης, την απασχόληση με θέματα ουσίας, εκφράζοντας τον καημό και τη θλίψη, τη χαρά και τη λύπη για η μοίρα του κόσμου και την ανθρώπινη περιπέτεια. Προβάλλοντας τις μεγάλες επιθυμίες και τις ουτοπίες, αυτές που συναρπάζουν τον άνθρωπο κατά καιρούς, που τον ανεβάζουν ψηλά ή τον κατεβάζουν στα τάρταρα. Θυμίζοντάς του επίσης, τη θεία ουσία της ύπαρξής του, αλλά και την αθλιότητα και την ασκήμια που κυριαρχεί μέσα του πολλές φορές, την άβυσσο της ψυχής του, τα πάθη και τις ατέλειές του.

Γιατί η ποίηση, όπως όλες οι καλές τέχνες δεν είναι για να δείχνουν και να προβάλλουν την ομορφιά, αλλά και για να δείχνουν και την ασκήμια, σαν ένα αντίπαλο δέος, που υπάρχει, αλίμονο, αλλά προς αποφυγήν. Και γιατί επίσης, η τέχνη, όπως όλα οι κοινωνικές και πνευματικές λειτουργίες (θέατρο, φιλοσοφία, ποίηση κ.λπ.), έχουν σαν κύριο στόχο και λόγο ύπαρξης την αλήθεια.

Από την μεγάλη μας ποιητική παράδοση οι ποιητές στην ομολογουμένως πλούσια νεοελληνική μας λογοτεχνία, κρατάνε σαν βασικά και ουσιαστικά στοιχεία όλα τα παραπάνω, είτε έχουν γράψει ποιήματα στις κλασικές-παραδοσιακές φόρμες, είτε στη νεωτερική γραφή.

Έχω υπόψη μου δυο σπουδαία ποιητικά βιβλία, τις δυο συλλογές, κατά τη δική μου κρίση αριστουργήματα, του Τάσου Λειβαδίτη, το «Χρυσάνθεμα του φθινοπώρου» και το «Βιολέτες για μια Εποχή». Και τα δυο είναι γραμμένα χωρίς στίχους, ομοιοκαταληξία, ρίμα κ.λπ. Αυτό όμως δεν τα εμποδίζει, καθόλου μάλιστα, να είναι μια μεγάλη, μεγίστη, ποίηση. Το ίδιο θα έλεγα και για το «Η Πατρίδα μου» του Νίκου Παπά, και το «Κατά Σαδουκαίων» του Μιχάλη Κατσαρού. Αυτά και των δυο παραπάνω ποιητών, είναι γραμμένα σε στίχους ανομοιοκατάληκτους της νεωτερικής γραφής, και είναι κατά τη δική μου πάντοτε κρίση, επίσης αριστουργήματα.

Με τον ίδιο τρόπο, γραμμένα δηλαδή κατά σειράν, χωρίς στίχους, ομοιοκαταληξία κ.λπ. είναι και όλα τα ποιήματα της ορθόδοξης υμνογραφίας της εκκλησίας, οι ύμνοι, οι αίνои, τα τροπάρια, οι καταβάσεις κ.λπ. που αποτελούν ποιητικά μνημεία μιας όντως μεγάλης ποιητικής παράδοσης.

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να αναφερθώ σε ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα νεωτερικής γραφής σε σχέση με την κλασική παραδοσιακή ποίηση

Ευτύχησα να γνωρίσω και να συζητήσω, με τον μεγάλο, πάλι κατ' εμέ και όχι μονάχα, Αλέξη Πάρνη, τον ποιητή του «Το Νησί της Αφροδίτης» Είχαμε πάει μαζί με κανα-δυο άλλους φίλους καλούς, στο σπίτι του, που το έχει χτίσει με τα χέρια του κυριολεκτικά σε μια πλαγιά του Υμηττού. Και ήταν η δεύτερη φορά που τον

βρίσκαμε να μας περιμένει, με στρωμένο το τραπέζι κι ένα χαμόγελο απέραντο στα χείλη.

Καταχαρήκαμε μια φιλοξενία ξεχωριστή, όπως και την πρώτη φορά, μίγμα κρητικομανιάτικης, αυτή είναι η καταγωγή του για την οποία υπερηφανεύεται ο Πάρνης, και ρώσικης φιλοξενίας, της Τασκένδης, με βότκα και χαβιάρι, σε πείσμα των λίγων, ελάχιστων με τα οποία ζει, σαν τα πετεινά του ουρανού. Και βέβαια με κουκιά και μαρουλάκια από τον κήπο του...

Του είχα δώσει από την πρώτη φορά, ποιήματα μου, και εκείνος μου είχε προσφέρει την «Ανθολογία» των Ρώσων κλασικών ποιητών που είχε βγάλει πρόσφατα στον Καστανιώτη (Πούσκιν, Εσένιν, Πάστερνακ, Αχμάτοβα κ.λπ.). Πρόσεξα ότι όλα τα ποιήματα όλων αυτών των Ρώσων κλασικών, ήταν γραμμένα σε στίχους με ρίμα τα οποία ο Πάρνης τα είχε μεταφράσει όμορφα, το έβλεπες, με πολλή προσοχή, και με ευλάβεια πιστεύω. Αλλά και πολύ επιτυχημένα θα πρέπει να ήταν, γιατί ακόμα και μεταφρασμένα είχανε χαρίσματα σπάνια και λόγο ακριβή και ρωμαλέο, που μου έκανε εντύπωση. Μεταξύ άλλων που συζητήσαμε, για τη ζωή του, και τις περιπέτειές του στην Τασκένδη, ήταν και η «Ανθολογία» βέβαια. Και τότε διακριτικά και όσο μπορούσε, σεμνά θα έλεγα, γιατί αυτό το σπάνιο χάρισμα έχει αυτός ο σπουδαίος άνθρωπος, μου έκανε την παρατήρηση.

...«Γιατί, μου λέει, κ. Δελησάββα, δεν γράφετε σε παραδοσιακά μέτρα, που τόσα έχει προσφέρει στην ποίησή μας αυτή η μεγάλη παράδοση. Δεν είναι κρίμα;»...

Η παρατήρησή του, και η προφανής αντίρρησή του, τόσο ευγενικά διατυπωμένη, με έβαλαν σε σκέψεις. Δεν είμαι ετοιμολόγος και γι' αυτό δεν του απάντησα αμέσως. Όμως ως προς την αντίρρηση που είχε, δεν μετάνιωνα καθόλου, που είχα διαλέξει τον άλλο δρόμο από αυτόν που ήθελε ο Πάρνης, όπως και για την απόφασή μου να γράφω ποιήματα. Ήμουν ζυμωμένος, είχα λατρεία στην παράδοση και στα δημοτικά μας τραγούδια, αλλά το ότι προτιμούσα να γράφω έτσι όπως έγραφα, αυτό δεν σήμαινε ότι δεν την θεωρώ βάση και ουσία της αισθητικής και της καλλιέργειάς μου, της ταυτότητάς μου τελικά, αυτή την παράδοση...

Δεν πέρασε λοιπόν πολλή ώρα, και αποφάσισα να δώσω μια απάντηση στην παρατήρηση του φιλόξενου οικοδεσπότη.

«Θα σας δώσω την απάντησή μου τώρα, είπα του Πάρνη, κι ακούστε με. Θα μου επιτρέψετε όμως να μη την σχολιάσω στο τέλος».

Στο στόμα μου τότε ήρθαν κάποιοι στίχοι του Σολωμού από τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους», που θυμόμουν, και άρχισα να τους απαγγέλλω.

.... «Και μες στις λίμνης το νερό που ακίνητο 'ναι κι άσπρο έπαιξε με τον ίσκιο της γαλάζια πεταλούδα που ευώδιασε τον ύπνο της μέσα στο άγριο κρίνο...

... Ακοίμητή 'σαι που ποτέ δεν ησυχάζεις;»...

Κι αμέσως μετά, του απάγγειλα ένα μικρό απόσπασμα από τους «Σκλάβους πολιορκημένους» του Ρίτσου:

... «Το ψωμί σώθηκε, τα βόλια σώθηκαν, από τις τρύπες του πανωφοριού τους παινοβγαίνει ο θάνατος, τώρα γεμίζουν τα κανόνια με την καρδιά τους»...

Αυτή λοιπόν ήταν η απάντησή μου για τα δυο είδη γραφής, δείχνοντας ότι το αποτέλεσμα μπορεί να είναι το ίδιο μεγαλειώδες και με τον ένα τρόπο, όπως και με τον άλλο, επίσης.

Τα μυθιστορήματα

Το πρώτο μου μυθιστόρημα έχει τον βιβλικό τίτλο «Παίδες εν Καμίνω» 1997 (αυτοέκδοση). Το μυθιστόρημα αυτό έχει μια καθαρά βιωματική βάση σαν θεμέλιο, όπου πάνω του, σαν πάνω σε στέρεα βάση, χτίζω και οικοδομώ, δράση και επεισόδια, χαρακτήρες και καταστάσεις, απρόοπτα και ανατροπές, και όλα όσα απαιτούνται και προβλέπονται ή δεν προβλέπονται σε ένα μυθιστόρημα.

Δεν θέλω να πρωτοτυπήσω ντε και καλά, δεν το επιδιώκω. Θέλω να πω μιαν ιστορία ή πολλές ιστορίες ή περιπτώσεις, μέσα σε μια εποχή και ένα κλίμα, που να είναι όμως οργανικά δεμένες, και να καταλήγουν κάπου. Τα μυθιστορήματά μου θέλω κάτι να λένε κάτι που να αξίζει για να τα διαβάσει ο αναγνώστης. Βέβαια ο πρώτος αναγνώστης είμαι εγώ, αλλά πάντοτε έχω υπόψιν μου, πάντοτε αποβλέπω στους άλλους. Το μυθιστόρημα για μένα είναι εξέλιξη ή προέκταση του έπους. Γι' αυτό το λόγο ο συγγραφέας οφείλει να διηγηθεί μιαν ιστορία, όπου μέσα σ' αυτή την ιστορία μπορούν να υπάρχουν κι άλλες ιστορίες ομόκεντρες ή οργανικά δεμένες, που να υπηρετούν την κεντρική ιστορία. Έτσι για μένα ο χρυσός κανόνας στο μυθιστόρημα είναι αυτός ακριβώς ο ορισμός του Αριστοτέλη για την τραγωδία:

«Εστιν ουν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας και τελείας κ.λπ.»... Είναι μια άποψη, αλλά για μένα αυτή η άποψη είναι η πιο ισχυρή, και σ' αυτήν προσπαθώ να ανταποκριθώ γράφοντας ένα μυθιστόρημα.

Το ύφος, ο τρόπος γραφής, το στυλ

Και βέβαια καθόλου δεν παραλείπω να φροντίσω για τον τρόπο γραφής, για το ύφος δηλαδή που είναι γραμμένο το μυθιστόρημα. Το λέει άλλωστε και ο ίδιος ορισμός του Αριστοτέλη για την τραγωδία πάλι: «ηδυσμένω λόγω», λέει, περιλαμβάνοντας στο τι (στο περιεχόμενο) και το πώς (τη μορφή, το ύφος και τον τρόπο γραφής).

Τα τρία στοιχεία του μυθιστορήματος ή ενός λογοτεχνικού κειμένου: Το τι (περιεχόμενο, η «υπόθεση», η ιστορία), το πώς (ύφος, τρόπος γραφής, στυλ), το γιατί (ο σκοπός).

Σε ένα γραφτό κείμενο, σε ένα λογοτέχνημα και γενικά, πιστεύω, σε ένα έργο τέχνης και βέβαια και στο μυθιστόρημα, διακρίνουμε τρία πράγματα: το τι γράφουμε, τι θέλουμε να πούμε γράφοντας, αυτό που στην ουσία είναι η «υπόθεση», το στόρυ, το περιεχόμενο δηλαδή, το άλλο θέμα είναι το πώς το γράφουμε, το ύφος, το στυλ, ο τρόπος γραφής, που είναι η μορφή του έργου τέχνης, και το τρίτο είναι το γιατί το γράφουμε. Δεν είναι σαφές αν στην τέχνη - όπως και στο μυθιστόρημα - αν υπάρχει το γιατί, δηλαδή ο σκοπός, για ποιο λόγο γράφουμε ένα μυθιστόρημα, διήγημα, θέατρο, κ.λπ. Για την αρχαία τραγωδία πάντως είναι σαφές, ο Αριστοτέλης το καθορίζει αυτό το γιατί, το λόγο δηλαδή που γράφεται, παίζεται,

παρασταίνεται μια τραγωδία, λέγοντας: «Περαίνουσα την των τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν». Βάζει δηλαδή ένα σκοπό στην τέχνη της τραγωδίας, ίσως και σε όλες τις μορφές της Τέχνης. Όστε ο άνθρωπος που βλέπει και μετέχει, να μην κάνει τα ίδια. Πώς; Μέσα από τον «έλεο και το φόβο», βλέποντας και μετέχοντας στο δράμα των ηρώων, όπως τους βλέπει να παθαίνουν πάνω στη σκηνή. Κατά τον ίδιο τρόπο ο αρχαίος ποιητής δίνει δια μέσου του δράματος μαθήματα δημοκρατίας και ανθρωπίνης και δημοκρατικής συμπεριφοράς. Γι' αυτό πιστεύω πως η παράσταση μιας τραγωδίας στην αρχαία Αθήνα λεγόταν «διδασκαλία» και εκείνοι που την έβλεπαν, πληρωνόντουσαν κι από πάνω από το δημόσιο ταμείο. Και βέβαια είμαστε σε μια άλλη εποχή...

Το ερώτημα είναι: Σήμερα τι γίνεται; Στο μυθιστόρημα, όπως και στα άλλα είδη τέχνης σήμερα, υπάρχει αυτή η διάσταση, του γιατί γράφεται, ή γίνεται ή παρασταίνεται ένα έργο; Για εμένα, ναι, υπάρχει, και δεν γίνεται να μην υπάρχει. Μονάχα που αυτή η «διδασκαλία» πρέπει να υπονοείται, να βρίσκεται πολύ μακριά για να αφήσει το περιεχόμενο και τη μορφή ελεύθερα να τα υποβάλουν αυτά με το δικό τους τρόπο, δηλαδή το «γιατί», όπως και τη «διδασκαλία». Άλλωστε το μυθιστόρημα, αλλά και κάθε άλλο είδος τέχνης σ' αυτό αποβλέπει, στη συγκίνηση, στη μέθεξη και στην υποβολή. Να κάνει τον άνθρωπο να ρίξει μια ματιά πίσω, να αναρωτηθεί, να σκεφτεί, και να συγκινηθεί. Γιατί; Για να γίνει πιο συνεπής, πιο ανθρωπος. Να αναθεωρήσει πολλά ενδεχομένως, να ευαισθητοποιηθεί, και να βγάλει πάνω τα ανθρώπινα στοιχεία, που έχει πάντοτε βαθιά μέσα του.

«Τι» και «Πώς». Μορφή και περιεχόμενο

Και στο μυθιστόρημα τα ερωτήματα για τα δυο αυτά στοιχεία, υπάρχουν, όπως και στις άλλες τέχνες, στις εικαστικές μάλιστα ίσως πιο εμφανή και κυριαρχικά. Σε ένα άγαλμα πχ. αυτά τα δυο στοιχεία και η μεταξύ τους σχέση είναι ακόμα πιο εμφανής. Σε ένα άγαλμα λοιπόν ο καλλιτέχνης θέλει να δώσει την εικόνα, ή να υποβάλει την έννοια μιας ιδέας που έχει στο μυαλό του, της ελευθερίας, του έρωτα, του διανοούμενου κ.λπ., όπως πχ. στο περίφημο γλυπτό του Ροντέν. Έτσι διαλέγει να εκφράσει αυτή του την έμπνευση με τον δικό του τρόπο, σύμφωνα με την αισθητική του αντίληψη, αυτήν που έχει καλλιεργήσει σπουδάζοντας άλλους πριν από αυτόν. Και όχι μόνο, αλλά έχοντας πειραματιστεί πιο μπροστά, έχοντας σκεφτεί και διαλογιστεί, για να εμπιστευτεί τελικά στη δική του έμπνευση και προχωρώντας στην υλοποίηση της ιδέας του μέσα από την προσωπική του αντίληψη και το χαρακτήρα του. Ο «διανοούμενος» για τον Ροντέν, είναι αυτός: Ένας ώριμος άντρας, γυμνός από κάθε τι που τον προφυλάσσει και τον βαραίνει (από τις κοσμικές του διακρίσεις, υποχρεώσεις, συμβάσεις κ.λπ.), που κάθεται με σκυμμένο το κεφάλι από τους διαλογισμούς, και με το δάχτυλο στον κρόταφο. Είναι σκυφτός, συσπειρωμένος, το πρόσωπό του σοβαρό, το ύφος του σκεπτικό. Το επόμενο βήμα του καταλαβαίνει κανείς ότι θα είναι η δημιουργία, κάτι θα διαγράψει με το δάχτυλο στην άμμο μπροστά του, κάποια απόφαση θα λάβει, κάτι θα σκεφτεί για την θέση του στον κόσμο, για τη ζωή και την ύπαρξή του, κ.α. πολλά.

Ένα παράδειγμα, με ένα πολλαπλό συμβολισμό. Και φαίνεται τόσο απλό, όπως ακριβώς όλα τα άξια έργα τέχνης. Εδώ σ' αυτό το έργο τέχνης, έχουμε δυο βασικά

στοιχεία: τη μορφή και το περιεχόμενο. Η μορφή είναι το ίδιο το άγαλμα όπως το βλέπουμε, και το περιεχόμενό του είναι αυτό, ή αυτά όλα που θέλει να μας πει.

Ο καλλιτέχνης λοιπόν διαλέγοντας να φτιάξει το άγαλμα με αυτό τον τρόπο, μέσα από την τέχνη του κατορθώνει να ενσωματώσει μορφή και περιεχόμενό, που για μένα είναι η ιδεατή σχέση σε ένα έργο τέχνης.

Τι ισχύει τώρα στο μυθιστόρημα από όλα αυτά τα παραπάνω; Ισχύουν όλα. Το περιεχόμενο είναι η «υπόθεση» του έργου, η ιστορία που έχει να αφηγηθεί. Κι αυτή θα πρέπει να είναι «σπουδαία και τελεία». Αυτό μεταφέροντάς το στο μυθιστόρημα και στις μέρες μας, θα πρέπει να είναι μια ιστορία, μια υπόθεση ενδιαφέρουσα, να ρίχνει μια αχτίδα φως σε καταστάσεις και προβλήματα, να βάζει ερωτήματα, να κάνει διαπιστώσεις, να έχει να πει κάτι καινούργιο από τα παλιά, ή να κάνει μια πρόβλεψη φανταστική πχ. για το μέλλον. Να ρίξει φως σε καταστάσεις κάνοντας ψυχολογικές εμβυθύνσεις και φιλοσοφώντας όπως έκαναν οι Ρώσοι κλασικοί, ή περιγράφοντας σαν ζωγράφοι την κοινωνική κατάσταση της εποχής τους, όπως οι Γάλλοι και Άγγλοι κλασικοί κ. ά. πολλά. Και βέβαια, ίσως μάλιστα πιο μπροστά από αυτά, είναι το στυλ, το ύφος, οι τρόποι έκφρασης που σημαδεύουν και αξιοποιούν το περιεχόμενο και δίνουν στο μυθιστόρημα προεκτάσεις ποιητικές. Αυτό λοιπόν το στυλ, ο τρόπος, η γραφή, είναι το «πώς», η μορφή που δίνει ο γλύπτης στο έργο του για να δείξει και να προβάλλει αυτό που θέλει να πει, το λόγο για τον οποίο έφτιαξε το άγαλμα.

Γίνεται μεγάλος λόγος για τον αν προηγείται το περιεχόμενο από τη μορφή. Ψευτοδιλήμματα. Σ' ένα, έργο μορφή και περιεχόμενο πρέπει να είναι παράλληλα και αλληλένδετα. Σε πολλά έργα μάλιστα, ίσως σε όλα, το περιεχόμενο, η υπόθεση, υποβάλλει και τη μορφή, το στυλ και τον τρόπο γραφής.

Η τέχνη είναι για να θέτει ερωτήματα, όχι να δίνει λύσεις

Ας σημειωθεί επίσης σαν συμπέρασμα και ουσιώδης νόμος πως από τα έργα τέχνης, από τη ζωγραφική μέχρι το μυθιστόρημα, ποτέ δεν πρέπει να περιμένουμε λύσεις για ένα οποιοδήποτε πρόβλημα ή θέμα. Η τέχνη είναι για να θέτει ερωτήματα, όπως ο Ιάσοντας έσπερνε τα δόντια του δράκοντα για να πάρει το χρυσόμαλλο δέρας, και όχι για να δίνει λύσεις. Είναι λάθος και περιορίζει τις δυνατότητες της τέχνης να γενικεύει και να συγκινεί, να αναδύει δηλαδή το συναίσθημα από βαθιά και να το φέρνει πάνω για να βγει στο φως και στον αέρα και να εκτονωθεί «δι' ελέου και φόβου»...

Η στοιχειοθεσία ενός μυθιστορήματος: του «Παίδες εν Καμίνω»

Όπως ειπώθηκε ήδη το μυθιστόρημα αυτό, όπως και τα άλλα τρία που ακολούθησαν στηρίχτηκε σε μια γερή -για μένα- βιωματική βάση που τη χρησιμοποίησα σαν θεμέλιο, για να χτίσω πάνω της όσα είχα να αφηγηθώ, σχετικά με αυτούς τους βιβλικούς «Παίδες εν Καμίνω». Στηρίχτηκα πάνω σε αυτή τη βάση για να «χτίσω» αυτό το μυθιστόρημα. Γιατί; Γιατί αυτός είναι ο τρόπος που έχω επιλέξει. Και έχτισα, σχεδόν στην κυριολεξία, γιατί πιστεύω ότι ένα μυθιστόρημα έχει πολλά στοιχεία οικοδομικής, αρχιτεκτονικής.

Στο μυθιστόρημα πρέπει να προσεχτούν οι όγκοι, η ισορροπία των μερών, όσο είναι δυνατόν, πράγμα που δεν είναι τόσο βασικό στο διήγημα πχ., ενώ στο θέατρο είναι ακόμα πιο βασικό στοιχείο αυτό, της ισορροπίας και της συνέπειας στην εξέλιξη, όπου το ένα βήμα πρέπει να φέρνει το άλλο, σαν τα όρθια φύλλα μιας τράπουλας στημένα στη σειρά με τέτοιον τρόπο, ώστε το ένα φύλλο όταν πέσει στο άλλο, θα πρέπει να παρασύρει όλα τα άλλα, διαδοχικά, για να φτάσει το έργο στην τελείωσή του, στην έξοδο και στο φινάλε.

Το ίδιο περίπου θα πρέπει να γίνεται και με το μυθιστόρημα, ώστε κάθε επεισόδιο να συνεπάγεται το επόμενο βήμα, να φέρνει το έργο ένα βήμα παρακάτω. Το ίδιο θα πρέπει να γίνεται με τους διαλόγους. Οι διάλογοι σε ένα κλασικό μυθιστόρημα θα πρέπει να είναι το πιο ζωντανό κομμάτι του. Οι διάλογοι θα πρέπει να είναι σύντομοι όσο το δυνατόν, χαρακτηριστικοί της υπόθεσης και κυρίως των χαρακτήρων του έργου, και να προάγουν πάση θυσία την εξέλιξη του έργου. Ότι δηλαδή ακριβώς γίνεται και σε ένα θεατρικό έργο, όπου το κύριο στοιχείο του είναι οι διάλογοι. Και στο μυθιστόρημα μέσα από τους διαλόγους θα ζωγραφιστούν και θα σμιλευτούν οι χαρακτήρες του έργου, το κλίμα και η εποχή, όπως και η ατμόσφαιρα μέσα στην οποία συμβαίνουν όσα ιστορούνται σ' αυτό.

Η υπόθεση του «Παίδες εν Καμίνω»

Ο τίτλος παραπέμπει στους βιβλικούς τρεις παίδες που τους καταδίκασαν να καούν από τις φλόγες της καμίνου, αλλά τελικά σώθηκαν.

Το μυθιστόρημα δεν είχε σκοπό να ιστορήσει ένα τέτοιο θαύμα ασφαλώς, αλλά να περιγράψει, να ξομπλιάσει, και να αφηγηθεί τις περιπέτειες, τις δυσκολίες, τους αγώνες και τις απογοητεύσεις, όπως και τις ανακατατάξεις και παλινδρομήσεις στην ψυχολογία και στο χαρακτήρα, τριών παιδιών, εφήβων, που ξεκινούν τελειώνοντας το σχολείο, από μια επαρχιακή πόλη, ένα χωριό, τη δεκαετία του '60, για να σπουδάσουν στην Αθήνα. Περιγράφονται ή δίνονται εικόνες από τα φροντιστήρια του καλοκαιριού της πλατείας Κάνιγγος, και τα μαθήματα μέσα στη ζέστη στη θολή ατμόσφαιρα της πλατείας, ο φόβος των εισαγωγικών εξετάσεων, τα πρησμένα μάτια, τα ντριλίνα παντελόνια, η νηστεία. Κι επίσης ο αϊώνιος κρυφός έρωτας, παρά την απελπιστική τους κατάσταση, για τις συσπουδάστριες, στα διπλανά θρανία και στις αυλές των φροντιστηρίων. Τις όμορφες που τους περιβάλλουν σαν πειρασμοί, με τις κοντές φούστες και τα έξωμα καλοκαιρινά τους φορέματα κ.λπ. Κάποτε, μέσα ή τέλη του Σεπτέμβρη θα έρθουν οι εισαγωγικές εξετάσεις στα μεγάλα αμφιθέατρα, κι άλλοι θα επιτύχουν ενώ άλλοι δεν θα επιτύχουν.

Ο συγγραφέας σταθερά είναι με το μέρος των αποτυχόντων, των αντι-ηρώων, γιατί αυτοί τον ενδιαφέρουν πιο πολύ. Αυτοί θα ξαναδώσουν, αφού περάσουν το μαρτύριο της αποτυχίας και θα το βιώσουν. Ακολουθούν η φοίτηση στο πανεπιστήμιο, η επιτυχίες μοιρασμένες με αποτυχίες, αλλά με πολλά όνειρα και την παρηγοριά ότι κάτι γίνεται, κάτι συντελείται. Η φοιτητική ζωή της γενιάς του '60, του 114 και του 15%, μια κοσμογονία, με τις διαδηλώσεις για την παιδεία, και για το Κυπριακό, τη φοιτητική Λέσχη, την Ίριδα τις Κυριακές, το υπόγειο παλαιο-βιβλιοπωλείο της οδού Ηφαιστου στο Θησείο. Για τις ωραίες της οδού Ανθέων που βγαί-

νουν από τις φτωχές αυλές για να πάνε βόλτα στην πλατεία, στο Γουδί, τη μικρή Πλακιώτισσα της οδού Κυδαθηναίων στην Πλάκα, την όμορφη ξαδέρφη Μάρα στο Παγκράτι, κι άλλα, κι άλλα πολλά.

Οι τρεις παίδες γίνονται πολλοί μαζί με άλλους συγγάτοικους στο μεγάλο νεοκλασικό της πλατείας Εξαρχείων, χωρίς να χάσουν τη στενή φιλική σχέση ανάμεσά τους. Κι όμως, όταν περάσουν τα χρόνια και κάποτε τελειώσουν, ο καθένας θα πάρει το δρόμο του, ίσως προσωρινά, μπορεί όμως ανεπιστρεπτί.

Τι τους ένωσε; Ο κοινός φόβος, ο κοινός αγώνας. Αλλά όταν ένωσαν αυτεξούσιοι, φαινομενικά ασφαλείς, τράβηξαν το δρόμο του ο καθένας. Σύμφωνα με το χαρακτήρα του άραγε; Σύμφωνα με τις πεποιθήσεις του; Σύμφωνα με τον γενετικό του κώδικα; Μυστήριο. Κι όμως, είχανε μεγαλώσει μαζί, είχανε την ίδια καταγωγή και προέλευση, την ίδια οικονομική κατάσταση, αντιμετώπισαν τις ίδιες δυσκολίες.

Κι όμως... Βέβαια το μυθιστόρημα δεν επιχειρεί να λύσει αυτό το πρόβλημα, δεν ήταν άλλωστε η δουλειά του αυτή. Το μυθιστόρημα, όπως και οι άλλες μορφές της τέχνης έχει προορισμό να σπείρει ερωτηματικά.

Εδώ σ' αυτό το μυθιστόρημα, τους «Παίδες εν Καμίνω», ήθελα να ζωγραφίσω, να παραστήσω, να διηγηθώ και να περιγράψω εκείνη την κοσμογονία του φοιτητή της γενιάς του '60. Και το έκανα με όλη μου την καρδιά, «γράφοντας και από το τελευταίο μου κύτταρο», όπως το λέω. Αναθυμούμενος και αναπαριστάνοντας, όλα εκείνα που με συνάρπασαν και με δυσκόλεψαν εκείνη την εποχή, που τη θεωρώ σαν μια κοσμογονία για μένα. Τις δυσκολίες, τις ελπίδες και τα όνειρά μου, τους κρυφούς και φανερούς έρωτες. Τη ζωή μας στο Γουδί, όλα εκείνα τα καινούργια και τα κοσμογονικά στα αμφιθέατρα και στις αυλές τω νοσοκομείων...

Και διαλέγω να τα πω όλα τούτα από το πρίσμα που εγώ έχω διαλέξει, του αντι-ήρωα, του αγωνιζόμενου, του νέου ανθρώπου, που αγωνίζεται, που σκοντάφτει αλλά δεν το βάζει κάτω. Να, αυτό το τελευταίο, αν κάτι έχει να διδάξει αυτό το μυθιστόρημα, ίσως είναι αυτό. Πως ο κεντρικός του ήρωας, ο αντι-ήρωάς μου, οι ήρωές μου, σκοντάφτουν, αλλά δεν γονατίζουν, δεν το βάζουν κάτω. Έτσι κρατάνε για τον εαυτό τους τη δυνατότητα να ελπίζουν και να ονειρεύονται.

Ιδιαίτερα ο κεντρικός του ήρωας, σαν ένα άλλοτε έγκο του εαυτού μου, τον βάζω να πιστεύει, που είναι και η πεποίθησή μου, ότι αυτό που κάνει, οι σπουδές και η καλλιέργειά του, θα του δώσουν τη δυνατότητα στο «ευ ζην».

Το θέμα του μυθιστορήματος

Τώρα ως προς το θέμα καθ' αυτό στους «Παίδες εν Καμίνω». Οι κριτικοί του το χαρακτήρισαν σαν τη «μυθιστορηματική καταγραφή της γενιάς του '60» και ίσως να έχουσε δίκιο. Όμως αυτό το φαινόμενο, όπως το περιγράψω στους τρεις «παίδες», που ενώ είναι φίλοι και συν-αγωνιστές, συ-στρατιώτες για τον ίδιο σκοπό, όταν εκλείψει ο φόβος και τελειωθεί κατά κάποιο τρόπο ο σκοπός, διαλύονται και σκορπάνε σαν το νερό παίρνοντας το δικό του δρόμο ο καθένας, είναι ένα φαινόμενο κοινό και αυταπόδεικτο στους ανθρώπους, και ίσως μας χαρακτηρίζει ως Έλληνες.

Το διάβασα κάποτε σε ένα σύγγραμμα του Άγγλου φιλέλληνα στρατιωτικού, και φιλέλληνα αντιστασιακού αν δεν απατώμαι, του Λη Φέρμορ, στη «Μάνη» του, αυτή τη σχετική άποψή του. Πως οι Έλληνες, όσο τους συνέχει ο φόβος και ο κινός εχθρός ή ο κίνδυνος, είναι δυνατόν να ομονοήσουν και τότε κάνουν πράγματα σπουδαία. Όταν όμως ο κίνδυνος και ο φόβος εκλείψει, ή νομίζουν ότι έχει φύγει, τότε γίνονται χίλια κομμάτια. Ο καθένας ακολουθείτο δρόμο του, με τις συνέπειες που γνωρίζουμε σήμερα.

Έτσι γίνεται και στους «Παίδες εν Καμίνω», κι αυτό το κατάλαβα, ύστερα, μετά, σαν να ήταν αυτό το «γιατί», ο λόγος που έγραψα αυτό το μυθιστόρημα. Όμως δεν ήταν αυτός ο λόγος ασφαλώς, κάθε άλλο. Το έγραψα για τη χαρά της ανάμνησης και της αφήγησης. Επιστρατεύοντας όλες τις σχετικές αναμνήσεις και τα βιώματα, τις σκέψεις, κι άλλοτε επιστρατεύοντας τη μνήμη να ξαναδεί και να φωτίσει χωμένες βαθιά και μέχρι εκείνη τη στιγμή ξεχασμένες, αλλά προπαντός οικοδομώντας πάνω σ' αυτό τον βιωματικό καμβά όλες τις δυνατές εκδοχές, εικόνες, περιστατικά, χαρακτήρες, διαλόγους και δρώμενα, που με βόλευαν, που μου άρεσαν να γίνονταν έτσι κι όχι αλλιώς, παίζοντας κυριολεκτικά και διηγούμενος, παραμυθιάζοντας τον ίδιο τον εαυτό μου σαν παραμυθάς που λέει το παραμύθι του για τον εαυτό του τον ίδιο.

Γιατί η λογοτεχνία είναι ένα παιχνίδι, και μάλιστα ένα υπέροχο και όμορφο παιχνίδι, κι ένα παραμύθι, καμιά φορά πολύ σοβαρό όσο και διασκεδαστικό, ανάμεσα στο γέλιο και στο κλάμα ή ένα καθαυτό παραμύθι που παραμυθιάζει και παρηγορεί, πρώτα-πρώτα, τον ίδιο τον παραμυθά. Εγώ βέβαια όταν έγραφα το «Παίδες εν Καμίνω» ήμουν αρκετά νέος για να ζητήσω παρηγοριά από το παραμύθι μου αυτό. Ήθελα να δείξω άλλα, να κάνω άλλα. Να δώσω την παρουσία μου, σε ποιους άραγε; Σε μένα πρώτα-πρώτα σαν μια επιβεβαίωση της παρουσίας μου στη ζωή, και έπειτα στους γύρω μου. Στους γύρω μου βέβαια, γιατί αυτό το τόσο ουτοπικό «αιώνια η μνήμη» αρχίζει και ίσως να τελειώνει στους γύρω μας και μόνο, και όσο ζουν αυτοί και μας θυμούνται. «Και ας παραδεχτούμε ότι γράφοντας στέλνουμε γράμματά στην υστεροφημία», στην αιωνιότητα δηλαδή, λέει ο Τάσος Λειβαδίτης για τους ποιητές. Και βέβαια έχει πολύ δίκιο, μονάχα που εμένα φαίνεται να μη με νοιάζει και πολύ, αν και θα' θελα να με αναγνωρίζουν όταν πηγαίνω κάπου, η γνωστή ανθρώπινη ματαιοδοξία, οπωσδήποτε, το παραδέχομαι. Όμως δεν μπορώ να παραδεχτώ ούτε το «λάθε βιώσας» του αγαπημένου μου Επίκουρου, ούτε να «αγαπήσω την σιωπήν υπέρ πάντα» της εκκλησίας μας. Ούτε η «σιωπή», ούτε και το «λάθε» μου πάει. Θα έχω πολύν καιρό, πολλή και μεγάλη ευκαιρία να μένω σιωπηλός και ανύπαρκτος όταν θα φύγω με το καλό από ετούτο τον κόσμο. Ωστόσο, ό,τι μου περνάει από το χέρι και μάλιστα στην ώρα του, αν είναι δυνατόν θα πρέπει να το κάνω ή να το πω. Και βέβαια ένας τρόπος είναι και αυτός, να γράψει κανείς ένα μυθιστόρημα σαν το «Παίδες εν Καμίνω», όπως και τα άλλα στη συνέχεια, λαογραφικά, διηγήματα, ποιήματα, θέατρο κ.λπ.

Εκείνο λοιπόν που ήθελα να κάνω γράφοντας αυτό το «Παίδες εν Καμίνω» τη δεκαετία του '90 (το μυθιστόρημα εκδόθηκε το 1997) ήταν να ξαναζήσω και να ξαναθυμηθώ εκείνη την περίοδο της ζωής μου, όταν ήμουν υποψήφιος φοιτητής, τα φροντιστήρια της πλατείας Κάνιγγος, τις εισαγωγικές εξετάσεις στην Αθήνα και στη Θεσσαλονίκη, τη ζωή μας σαν φοιτητές στην Αθήνα, τα διαβάσματα στη

Λέσχη, τις διαδηλώσεις για τα φοιτητικά και την Κύπρο, τους πρώτους μας έρωτες κ.ά. πολλά.

Αυτό το κατάλαβα έπειτα, μετά από καιρό όταν είχε ολοκληρωθεί το μυθιστόρημα, που για να ολοκληρωθεί χρειάστηκε να το ξαναγράψω δυο και τρεις φορές. Δουλειά πολλή, αλλά και ευχάριστη. Επίπονη και επώδυνη, αλλά ευχάριστη, με τις εικόνες πάντοτε μπροστά στα μάτια σου, αυτές που έγιναν, αλλά και τις άλλες που δεν έγιναν, τις πιο πολλές. Με την Άρτεμη, την υποτιθέμενη συσπουδάστρια στο φροντιστήριο, τον τζιτζιφιόγκο στο «Εγνατία», τη «θεία» Ελισάβετ στη Θεσσαλονίκη, τον Σερέτη στην Πάτρα, κι άλλα πολλά φανταστικά και ίσως τα πιο όμορφα, που παίζοντας μαζί τους και ιστορώντας τα ζεις πιο δυνατά από το αν θα συνέβαιναν στην πραγματικότητα.

Γιατί έχει αυτή τη χάρη και σου δίνει αυτή τη μεγάλη χαρά το μυθιστόρημα, το διήγημα, να ζήσεις και να καταγράψεις κάποια πράγματα που τα έχεις δημιουργήσει εσύ ο ίδιος σαν θεός, παίζοντας μαζί και συμπάσχοντας με τους χαρακτήρες που δημιουργείς. Κι αυτή ομολογουμένως είναι μια άλλη πολύ όμορφη και δυνατή διάσταση του πεζού λόγου, όπως και του ποιητικού χωρίς καμιά αμφιβολία. Και είναι αλήθεια αυτό που με ρωτάνε πολλές φορές. «Εσύ πού βρίσκεσαι μέσα σε αυτό το μυθιστόρημα»; Ή «νομίζουμε ότι αυτό το πρόσωπο, αυτός ο χαρακτήρας στο μυθιστόρημα, είσαι εσύ». Πολύ πιθανόν να είμαι εγώ, αλλά εγώ βρίσκω ότι είμαι διάχυτος σε όλους τους τύπους και τους χαρακτήρες του μυθιστορήματος. Το διάβασα κάπου αυτό, πολύ πιο ύστερα και μου άρεσε γιατί αυτό αντιστοιχούσε και σε μένα. Ρωτήσανε, λέει κάποτε, τον... ποια είναι τέλος πάντων αυτή η... στο... και αυτός τους απάντησε: «Εγώ», θέλοντας να δείξει ότι ο μυθιστοριογράφος είναι διάχυτος σε όλο το μυθιστόρημα.

Έγραψα αυτό το μυθιστόρημα, τους «Παίδες εν Καμίνω», όπως και τα επόμενα, για δική μου χρήση, για δική μου ευχαρίστηση, κι έτσι τα θεωρώ όλα σαν δικές μου υποθέσεις που θα' θελα να ενδιαφέρουν και τους άλλους και να τους αρέσουν. Μια ουτοπία σίγουρα, και αν αναλογιστεί κανείς πόσες ώρες, πόση δουλειά έχουν για να γραφτούν και να δούνε το φως, δεν θα μπορούσε να υποστηρίξει ότι έχουνε πολλή λογική όλα αυτά. Κι όμως, όλα τούτα επιστρέφουνε πίσω σ' εμένα την ευεργεσία τους όλη, από τη στιγμή μάλιστα που μπαίνουνε σε κάποια τάξη και αρχίζουνε να βρίσκουν το δρόμο τους. Από εκεί και πέρα αρχίζει το κυνήγι του θησαυρού, η περιπέτεια.

Στην αρχή, από τις πρώτες σελίδες, από το πρώτο κεφάλαιο, το μυθιστόρημα πρέπει να βαδίζει προσεκτικά ανοίγοντας κυριολεκτικά το δρόμο για το επόμενο βήμα, για την επόμενη δράση. Αυτό το πρώτο μέρος τις περισσότερες φορές είναι το πιο δύσκολο, γιατί θα πρέπει να έχει μέσα του τις προοπτικές για την περαιτέρω δράση. Διάβασα σε ένα εγχειρίδιο «σεναρίου» για την τηλεόραση ή τον κινηματογράφο, πως στα πρώτα 10 λεπτά, κι εδώ στο μυθιστόρημα στις πρώτες 10-30 σελίδες, από το πρώτο κεφάλαιο εν πάση περιπτώσει, θα κριθεί όλο το έργο, αν θα τραβήξει δηλαδή τον αναγνώστη ή όχι. Το πιστεύω κι εγώ, από την αρχή κρίνεται αυτή η υπόθεση, δηλαδή, για να τραβήξει τον αναγνώστη, και όχι μόνο, για να τραβήξει και όλη την υπόθεση του έργου στα περαιτέρω, στα επόμενα βήματα. Να λοιπόν πώς, και πόσο υπολογίζει τους αναγνώστες του ένας που γράφει ένα μυθιστόρημα.

Είχα λοιπόν την ιδέα, ότι σαν γιατρός, δεν με νοιάζει η κριτική, και αν θα διαβάσουν τα γραφτά μου οι άλλοι. Γιατί αυτό που κάνω, το κάνω για μένα, και δεν το κάνω για το κέρδος. Και βέβαια δεν είναι έτσι, γιατί κι εμένα με νοιάζει, και πολύ μάλιστα «ο έπαινος του δήμου και των σοφιστών» του Καβάφη, και μάλιστα το βρίσκω πολύ ανθρώπινο αυτό. Από το μόνο ίσως που έχω απαλλαγεί τελείως είναι το κέρδος. Και αυτό το ανάγω σε μια νοοτροπία «μεγαλείου» όπως θα την χαρακτηρίζανε οι ψυχοθεραπευτές. Κι αυτή την κληρονόμησα σίγουρα από τον πατέρα μου, όπως και πολλά άλλα.

Είχαμε λοιπόν, όταν ήμασταν αγρότες στη Ν. Μάκρη, ένα περιβόλι, που το καλλιεργούσαμε όλοι μαζί και μας έτρεφε, εκεί «βλαστήσαμε» εμείς σαν παιδιά. Ο πατέρας μου, με όλη του τη φτώχεια και τις δυσκολίες που πάντοτε είχαμε, στην είσοδο του περιβολιού, δεξιά και αριστερά του διαδρόμου που οδηγούσε στο πηγάδι από όπου αντλούσαμε νερό για το περιβόλι, το καλοκαίρι έβαζε μαζί με τη μητέρα μου μυριστικά του καλοκαιριού, βασιλικά, ντάλιες, κατιφέδες κ.λπ. Αυτά φούντωναν, άνθιζαν και ευώδιαζαν το καλοκαίρι, κι όποιος επισκέπτης ερχόταν ως εκεί να μας επισκεφθεί, καλεσμένος ή ακάλεστος, ο πατέρας μου έκοβε βασιλικό και κατιφέδες, μαντζουράνα, ή ένα λουλούδι και του το έδινε στο χέρι.

Έτσι έχω κάνει και εγώ με τα γραφτά μου. Δεν τα πουλάω, τα χαρίζω, όπως ο πατέρας μου τα λουλουδάκια του περιβολιού μας... Κι όμως το γράψιμο ενός μυθιστορήματος, και προπαντός το γράψιμο γενικά, δεν είναι μια απλή υπόθεση αν το πάρουμε στα σοβαρά, όπως και πάντοτε είναι, αλλά δεν το υπολογίζουμε πολλές φορές.

Τι θέλω να πω: Αυτός που γράφει κάτι, κάνει κάτι πολύ σοβαρό. Αυτός που γράφει, ούτε λίγο, ούτε πολύ, νομοθετεί!... Κανονίζει και επηρεάζει, το ήθος, τη νοοτροπία, το γούστο του κόσμου. Διαμορφώνει απόψεις, επηρεάζει την πορεία του μυαλού, συμβάλλει στην πτώση ή στην ανόρθωση του ηθικού των ανθρώπων που τον διαβάζουν. Γίνεται δάσκαλος καλών ή κακών, προβάλλει πρότυπα, καταρρακώνει άλλα, οδηγεί στη δειλία και στην παραίτηση ή αντίθετα στήνει όρθιους τους ανθρώπους και τους εμπυχώνει, τους κάνει γενναίους. Για να αγωνιστούν, για να διεκδικήσουν μια θέση στη ζωή, κάτω από τον ήλιο. Για το ψωμί και για τη δουλειά, αλλά και για το «ευ ζην». Και βέβαια το γράψιμο δεν είναι απλό πράγμα. Εκθέτει τον γράφοντα, τον απογυμνώνει, τον εκθέτει στην κρίση του κοινού, κατά το «κρίνε για να κριθείς» του Αναγνωστάκη, αλλά και του δίνει κύρος κοινωνικό γιατί του δίνει τη δυνατότητα να επηρεάσει, όχι μονάχα το γούστο, αλλά και άλλα πιο ουσιαστικά, τη νοοτροπία και την άποψη, τη ζωή και τη δράση.

Αν εξετάσουμε την ιστορία των μυθιστορημάτων θα δούμε ότι αυτά ήταν ο πραγματικός καθρέφτης κάθε εποχής. Θα τολμούσα να πω ο πραγματικός καθρέφτης της ιστορίας. Γιατί πιστεύω ότι το μυθιστόρημα είναι η συναισθηματική αποτύπωση της ιστορίας, και ότι το μυθιστόρημα μπορεί να αποτυπώσει πράγματα που η ιστορία δεν μπορεί να κάνει, γιατί ο προορισμός της, της ιστορίας, είναι πιο γενικός, πιο απρόσωπος.

Ένα μυθιστόρημα είναι κατ' αρχήν ένα μέσον και ένας τρόπος ψυχαγωγίας. Από εκεί και πέρα είναι όλα όσα το συνιστούν και το συνθέτουν σαν ένα έργο τέχνης. Κι αυτά είναι η ευχαρίστηση, το ταξίδεμα σε τόπους, καιρούς, και εποχές με μέσον τη φαντασία του συγγραφέα. Επίσης η πληροφόρηση, το ξέδομα και η χαλάρωση,

ακόμα και η «διδασκαλία» με την πιο ευρεία της έννοια, όπως και το παραμύθιασμα, την παραμυθία. Με στοιχεία επίσης ψυχολογίας και φιλοσοφίας, πολλές φορές μάλιστα πολύ δυνατά, όπως στους κλασικούς ρώσους συγγραφείς κ.ά. Επομένως αυτό που διαβάζεις θα πρέπει να σε τραβήξει για να απασχοληθείς με αυτό και να σε ψυχαγωγήσει.

Στο «Παίδες εν Καμίνω» είχα και μιαν άλλη εκδοχή της άποψής μου σχετικά με την προσφυγική μου προέλευση, που την ανακάλυψα μετά, αφού είχα τελειώσει το μυθιστόρημα.

Οι τρεις «παίδες» στο μυθιστόρημα ξεκινούν από ένα Συνοικισμό, προσφυγικό συνοικισμό ασφαλώς, για τη μεγάλη περιπέτεια της ζωής τους. Ενώ λοιπόν όσοι καταγίνονται με αυτά τα θέματα τα ανάγουν όλα αυτά, τη νοοτροπία, τις περιπέτειες των ηρώων τους, στην υπόθεση της καταστροφής του '22, και στα τραύματα του κόσμου από εκείνη την «Εξοδο» από τις προγονικές πατρίδες της Μ. Ασίας, εγώ δεν καταγίνομαι καθόλου με αυτή την υπόθεση. Βάζω τους «παίδες» μου στο μετέπειτα, στο μετά από αυτό το μέγα τραυματικό γεγονός. Σαν να μη θέλω πια να ασχοληθώ με εκείνες όλες τις τραυματικές αναμνήσεις και εμπειρίες των Μικρασιατών προσφύγων, την πίκρα και την υπερευαισθησία τους, την τόσο μεγάλη και την τόσο δικαιολογημένη. Σαν να την έχω μπουχτίσει. Αρκετά πια, καιρός να κοιτάξουμε μπροστά. Έτσι, ενώ τη σέβομαι απέραντα αυτή την υπόθεση, και ενώ δικαιολογώ την υπερευαισθησία των προγόνων μου, την δικαιολογώ και την έχω μέσα μου, με τους «παίδες» φαίνεται να κοιτάζω μέσα από αυτή την ευαισθησία και να την ξεπερνάω, για κάτι παρά κάτω, κάτι που να την ξεπερνάει και να την θεραπεύει. Κι αυτή είναι η νέα προσπάθεια για ζωή και πρόοδο. Η πλήρης ένταξη στο κοινωνικό σύνολο των απογόνων τους, η σύμπλευση και η διεκδίκηση μιας καινούργιας ζωής, πλήρους και δημιουργικής, χωρίς τις δικαιολογημένες άλλωστε δυσκολίες των γονιών και των προγόνων τους.

Να λοιπόν, πώς ένα μυθιστόρημα, με γερή βιωματική βάση, γραμμένο με σκοπό να ζωντανέψει εικόνες, αναμνήσεις και σκιρτήματα για μια καλύτερη ζωή, που έλαβαν χώρα σε μια καμπή κοσμογονική της ζωής του συγγραφέα, ένα μυθιστόρημα που έχει τη φιλοδοξία να αρέσει και να ψυχαγωγήσει, έχει επίσης μέσα του, και φέρνει άλλες γενικότερες απόψεις, που ούτε ο συγγραφέας του τις γνωρίζει από πρώτο χέρι. Γιατί; Γιατί έτσι γίνεται σ' αυτές τις περιπτώσεις, κινήματα και καταθέσεις που οδηγούν το χέρι του συγγραφέα πολλές φορές πέρα από τις προθέσεις του, διαισθητικά.

Έχω εκδώσει μέχρι σήμερα τρία «βασικά» μυθιστορήματα («συνοπτικά» θα τα έλεγαν οι εκκλησιαστές μας τα ευαγγέλια) τα: «Παίδες εν Καμίνω» (1997), «Κατά Συρροήν» (2002), και «Το Νόμισμα ανάμεσα στα Δόντια» (2011).

Και τα τρία πρώτα αυτά μυθιστορήματα, χρονολογικά αντιστοιχούν σε τρεις βασικές περιόδους της ζωής μου. Το «Παίδες εν Καμίνω» είναι το μυθιστόρημα της φοιτητικής μου ζωής (της γενιάς του '60). Το δεύτερο, το «Κατά Συρροήν», είναι το μυθιστόρημα της στρατιωτικής μου ζωής, και το τρίτο «βασικό» μυθιστόρημα είναι «Το Νόμισμα ανάμεσα στα Δόντια», που είναι το ρέκβιεμ και ο απολογισμός πολλών τάσεων στη ζωή μου, που δε πραγματοποιήθηκαν.

Μιχ. Π. Δελησάββας 19 / 2 / 2018 Καθαρά Δευτέρα

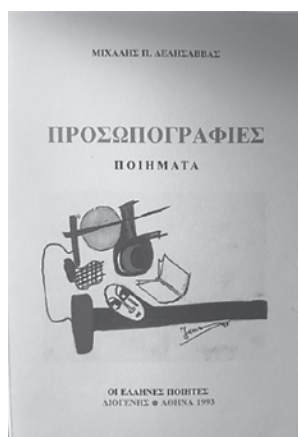
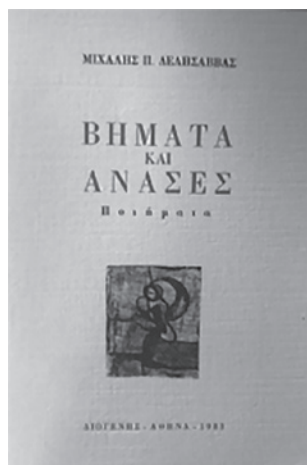
ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΜΙΧΑΛΗ ΔΕΛΗΣΑΒΒΑ

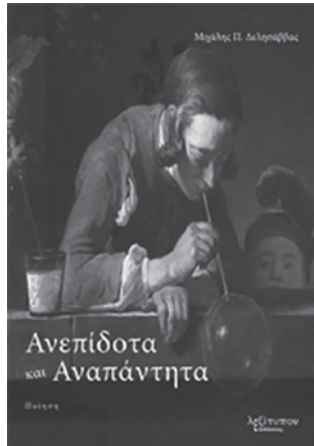
- ΒΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΣΣΕΣ	<i>Ποιήματα</i>	Διογένης 1983
- ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΔΙΚΟΙ ΜΑΣ	<i>Διηγήματα</i>	Διογένης 1984
- ΚΑΤΟΨΕΙΣ	<i>Ποιήματα</i>	Διογένης 1985
- ΣΕ ΑΛΛΟΥΣ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΥΣ	<i>Διηγήματα</i>	Διογένης 1986
- ΤΡΙΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ	<i>Παραμύθια</i>	Διογένης 1987
- ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΑΚΡΗΣ ΚΑΙ ΛΙΒΙΣΟΥ ΛΥΚΙΑΣ Μ. ΑΣΙΑΣ	<i>Λαογραφικό</i>	Αυτοέκδοση 1988
- ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ	<i>Ποιήματα</i>	Διογένης 1989
- Η ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ	<i>Διηγήματα</i>	Διογένης 1991
- ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΕΣ	<i>Ποιήματα</i>	Διογένης 1993
- ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΙΑ-ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑΣ	<i>Ποιήματα</i>	Αυτοέκδοση 1997
- ΠΑΙΔΕΣ ΕΝ ΚΑΜΙΝΩ	<i>Μυθιστόρημα</i>	Αυτοέκδοση 1997
- ΚΑΤΑ ΣΥΡΡΟΗΝ...	<i>Μυθιστόρημα</i>	Δρόμων 2002
- ΣΕ ΑΝΥΠΟΠΤΟ ΧΡΟΝΟ	<i>Διηγήματα</i>	Δρόμων 2002
- ΠΡΟΣ ΕΑΥΤΟΝ ΚΑΙ ΑΛΛΗΛΟΥΣ	<i>Ποιήματα</i>	Δρόμων 2002
- ΤΑ ΘΕΑΤΡΙΚΑ	<i>Θεατρικά</i>	Δρόμων 2002
- ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΟΙ ΣΤΑΥΡΩΤΗΔΕΣ & Η ΔΕΣΠΟΣΥΝΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ (Μιχ. Π. Δελησάββα, Νικία Λειβαδά)	<i>Ιστορ. Μυθιστόρ.</i>	Λεξίτυπον 2002
- ΕΚ ΠΑΡΑΛΛΗΛΟΥ ΚΑΙ ΕΝ ΑΝΤΙΘΕΣΕΙ	<i>Ποιήματα</i>	Λεξίτυπον 2008
- ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ	<i>Λαογραφικό</i>	Λεξίτυπον 2009
- Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΑΣ, Η Ιστορία της Νέας Μάκρης Αττικής, 1923-1990	<i>Ιστορικό</i>	Λεξίτυπον 2010
- ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΙΣΜΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΔΟΝΤΙΑ	<i>Ιστορ. Μυθιστόρ.</i>	Λεξίτυπον 2010
- 7 ΕΠΙ 15 (Ποιήματα 1983-2008) Εκλογή	<i>Ποιήματα</i>	Λεξίτυπον 2011
- ΠΟΥΛΙΑ ΣΤΟ ΞΟΒΕΡΓΟ	<i>Ποιήματα</i>	Λεξίτυπον 2011
- ΤΡΕΙΣ ΝΟΥΒΕΛΕΣ	<i>Νουβέλες</i>	Λεξίτυπον 2013
- ΛΕΞΙΚΟ ΜΑΚΡΗΣ & ΛΙΒΙΣΙΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ	<i>Λαογραφικό ιστορικό</i>	Λεξίτυπον 2013
- ΠΡΟΣΩΠΑ - ΘΕΜΑΤΑ - ΑΠΟΨΕΙΣ	<i>Ιστορικό</i>	Λεξίτυπον 2014
- Η ΜΑΥΡΗ ΣΦΑΙΡΑ	<i>Μυθιστόρημα</i>	Λεξίτυπον 2014
- ΟΙ ΑΛΛΕΣ ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΕΣ	<i>Ποιήματα</i>	Λεξίτυπον 2014

- ΟΙ ΣΥΝΗΘΕΣΤΕΡΕΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΖΩΟΑΝΘΡΩΠΟΝΟΣΟΙ (Μιχ. Π. Δελησάββα, Νικία Λειβαδά)	Ιατρικό	Λεξίτυπον 2017
- ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΚΡΗ & ΤΟ ΛΙΒΙΣΙ (Κ. Μουσαίου CD διήγηση Μιχ. Δελησάββα)	Λαογραφικό	Λεξίτυπον 2018
- ΚΡΑΥΓΕΣ ΚΑΙ ΨΙΘΥΡΟΙ	Ποιήματα	Λεξίτυπον 2019
- Η ΜΑΝΤΥ, Η ΛΙΟΤΣΗ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ	Διηγήματα	Λεξίτυπον 2019
- Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΜΑΣ 1840-1922	Ιστορικό	Έμβρυο 2019
- ΑΡΣΙΖΙΚΑ ΚΑΙ ΕΤΕΜΨΙΖΙΚΑ	4 Θεατρικά	Έμβρυο 2020
- ΑΝΕΠΙΔΟΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΝΤΗΤΑ	Ποιήματα	Λεξίτυπον 2021
- ΕΚΛΕΚΤΙΚΕΣ ΣΥΓΓΕΝΕΙΕΣ	Ποιήματα	Λεξίτυπον 2021
- ΣΥΝΟΜΙΛΙΑ ΜΕ ΤΟΝ Κ.Π. ΚΑΒΑΦΗ	Ποιήματα	Λεξίτυπον 2021
- Ο ΓΑΜΟΣ ΤΟΥ ΜΑΛΩΝΗ ΑΝΤΙΦΑΤΟΥ (Μιχ. Μουσαίου, απόδοση Μιχ. Π. Δελησάββα)	Θεατρικό	Λεξίτυπον 2021
- Η ΛΥΚΙΑ ΣΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821 Μάκρη, Λιβίσι, Καστελόριζο (Μιχ. Π. Δελησάββα, Τάσου Κακλαμάνη)	Ιστορικό	Έμβρυο 2021
- ΤΑ ΛΥΚΙΑΚΑ	Μελετήματα	Λεξίτυπον 2022
- ΤΑ ΑΣΠΡΑ ΠΟΝΤΙΚΙΑ	Διηγήματα	Λεξίτυπον 2022
- ΦΩΝΗ ΒΟΩΝΤΟΣ	Διηγήματα	Λεξίτυπον 2022
- ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΑ ΜΑΚΡΗΣ & ΛΙΒΙΣΙΟΥ	Λαογραφικό	Έμβρυο 2022
- ΜΗΤΡΟΣ ΤΕ, ΠΑΤΡΟΣ ΤΕ ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ	Ποιήματα	Λεξίτυπον 2022
- Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ Χ. Φίλιππα, Μιχ. Δελησάββα	Ιστορικό	Έμβρυο 2022

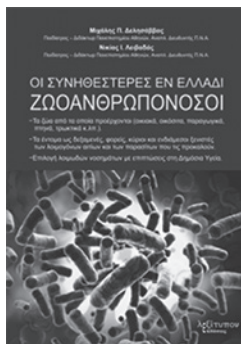
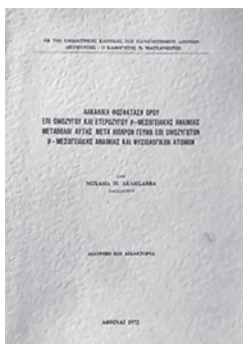
ΕΞΩΦΥΛΛΑ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΠΟΙΗΤΙΚΕΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ

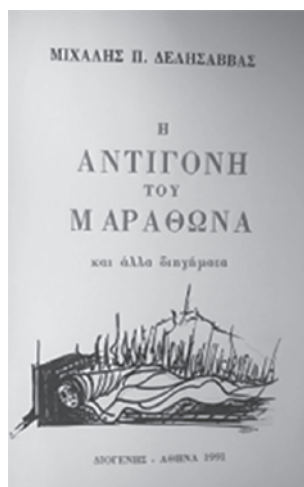
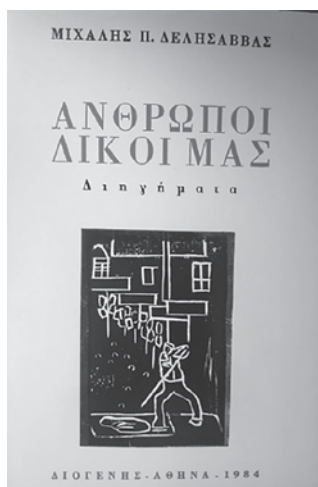

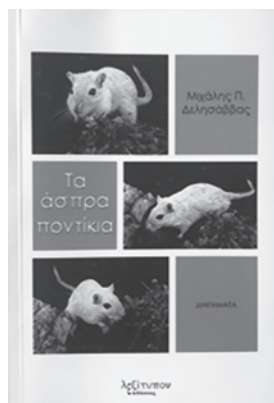
ΙΑΤΡΙΚΑ

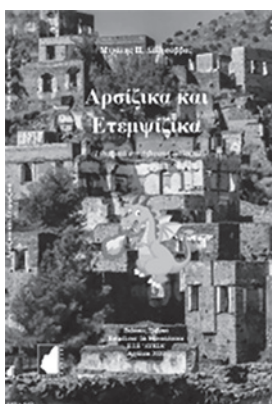
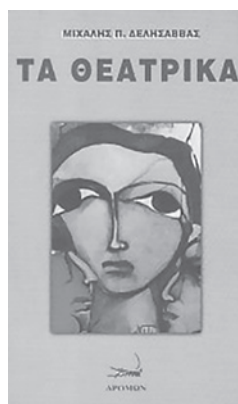
ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ - ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑΤΑ - ΝΟΥΒΕΛΕΣ

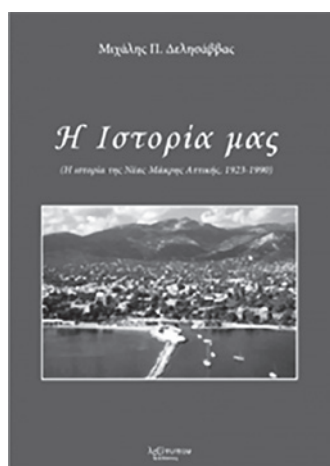

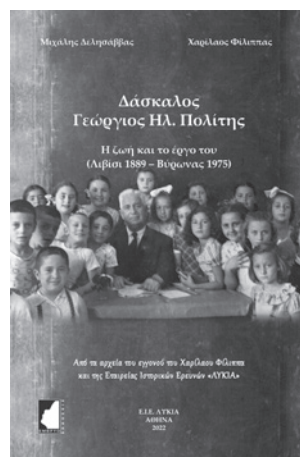

ΘΕΑΤΡΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΚΑΙ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΜΑΚΡΗΣ & ΛΙΒΙΣΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ο Μιχάλης Δελησάββας για Μάκρη, Λιβίσι & Νέα Μάκρη

Ομιλία στο Συμπόσιο Ιστορίας - Λαογραφίας Μαραθώνας Ιούνιος 1990

**«Νέα Μάκρη» Ένας οικισμός Μικρασιατών από τη Λυκία της Μικράς
Ασίας στον αρχαίο Δήμο της Προβαλίνθου του Μαραθώνα. Εγκατάσταση -
Μυθολογία - Ιστορία - Παράδοση**

Εγκατάσταση

Ο Οικισμός της Νέας Μάκρης Αττικής δημιουργήθηκε από την εγκατάσταση 93 οικογενειών μικρασιατών προσφύγων στην Ξυλοκέριζα Αγίου Κωνσταντίνου Αττικής, όταν αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις πατρίδες τους, τη Μάκρη και το Λιβίσι της Λυκίας της Μικράς Ασίας.

Η περιοχή εγκατάστασής τους αντιστοιχεί στον χώρο του αρχαίου Δήμου της Προβαλίνθου, που μαζί με τους άλλους τρεις Δήμους, του Μαραθώνα, της Οινόης και της Τρικυρύνθου (σημερινό Κάτω Σούλι) αποτελούσαν την αρχαία Τετράπολη του Μαραθώνα. Οι οικιστές αυτοί ήταν ένα μικρό μέρος από το σύνολο των κατοίκων των μικρασιατικών τους πατρίδων, της Μάκρης και του Λιβισιού της Μ. Ασίας που υπολογίζεται πως έφτανε τις 9.500, από τους οποίους το μεγαλύτερο μέρος εξοντώθηκε στη Μ. Ασία με τους διωγμούς και τις εξορίες από το 1915 ως το 1922. Ο βίαιος αυτός εκπατρισμός έγινε μετά από 32 περίπου αιώνες ζωής στο μικρασιατικό έδαφος, σε μια περιοχή στα ΝΔ παράλια της Μ. Ασίας απέναντι από τη Ρόδο, που από τα ομηρικά χρόνια ονομαζόταν Λυκία και στην ακμή της αποτελούνταν από 70 πόλεις με πιο ονομαστές την Ξάνθο (πρωτεύουσα της Λυκίας), Πάταρα, Πίναρα, Μύρα, Σίδη, Φοινίκη, και επίσης η Τελμησσός (Μάκρη) και Καρμυλησσός (Λιβίσι).

Η όλη περιοχή εγκατάστασης, που ονομαζόταν μέχρι τότε Ξυλοκέριζα ή του Αγίου Κωνσταντίνου από την ομώνυμη εκκλησία στον αμαξιτό δρόμο Μαραθώνα-Αθήνας, ανήκε στη μονή Πεντέλης και απαλλοτριώθηκε για να εγκατασταθούν οι πρόσφυγες, όπως έγινε τότε και σε άλλα πολλά μέρη της χώρας. Ο κλήρος της γης που δόθηκε σε κάθε οικογένεια που θέλησε να αποκατασταθεί «γεωργικώς» ήταν 32-34 περίπου στρέμματα γης. Για κάθε κληρούχο οικογένεια χτίστηκε και ένα σπίτι στο Συνοικισμό. Η εγκατάσταση των οικιστών αυτών στη Ν. Μάκρη έγινε

από τον Νοέμβριο του 1923 και ολοκληρώθηκε με τον χτίσιμο του Οικισμού, από το 1924 ως το 1927 και την οριστική διανομή της γης το 1931, σε ένα οικόπεδο 500 τ.μ. εμβαδού 55-56 τ.μ., 4 δωματίων (υπνοδωμάτιο, κουζίνα, χωλ, αποθήκη). Τα σπίτια ήταν κατασκευασμένα με πλίνθες, το χτίσιμο έγινε από την Υπηρεσία Εποικισμού του Οργανισμού Αποκατάστασης Προσφύγων και με τη βοήθεια τις περισσότερες φορές από την οικογένεια που θα φιλοξενούσαν.

Οι δυσκολίες της εγκατάστασης ήταν πολλές. Η γη της Ξυλοκέριζας ήταν άγονη και πετρώδης, νερό δεν υπήρχε, ενώ αντίθετα η βορινή πλευρά της ευρύτερης πλευράς του οικισμού, προς τον κάμπο του Μαραθώνα και τη θάλασσα ήταν ελώδης και τα νερά που ανάβλυζαν από την κεντρική πηγή του βάλτου, στις υπώρειες της Πεντέλης (Αγριλίκι) σχημάτιζαν έλη όπου αναπτύσσονταν σμήνη κουνουπιών, γνωστών από την αρχαιότητα, η «εμπίς η Τρικουρούσια» (του Κάτω Σουλίου) του Αριστοφάνη, και η ελονοσία θέριζε τους κατοίκους μέχρι το 1950. Το έλος αυτό, που οι αρχαίοι το ονόμαζαν Μικρό Έλος, σε σχέση με το Μεγάλο Έλος του Κάτω Σουλίου και τη Μακαρία Πηγή, (γνωστή από τη θυσία της κόρης του Ηρακλή, Μακαρία, και τη νίκη των Ηρακλειδών κατά την εισβολή του Ευρυσθέα στην Αττική, στους «Ηρακλείδες» του Ευριπίδη) καθώς και όλη την περιοχή όπου χύνονταν τα νερά του, μέχρι τη θάλασσα, οι Νεομακρηνοί το ονόμασαν Βάλτο. Το προγενέστερο τοπωνύμιο του Βάλτου, αρβανίτικης πιθανώς προέλευσης, ήταν «Μπρεξίζα» (σε ένα έγγραφο το «Μπρεξίζα» αναφέρεται και ως «Βρωμολίμνη») που είναι η περιοχή ακριβώς όπου ο Ηρώδης ο Αττικός (103-173) ίδρυσε το ρωμαϊκό βαλανείο του και το σεραπείο των αιγυπτιακών θεοτήτων σύμφωνα με τη μόδα της εποχής του. Στις υπώρειες του Αγριλικίου της Πεντέλης και πάνω από το Μικρό Έλος και προς την πλευρά της Ν. Μάκρης τοποθετούν οι περισσότεροι ερευνητές την έδρα του αρχαίου Δήμου της Προβαλίνθου.

Προϊστορία - Μυθολογία

Τρεις είναι οι μύθοι που συνδέουν τη Λυκία της Μ. Ασίας, την αρχαία πατρίδα των Μακρηνο-Λιβισιανών, με την Αθήνα (Αττική και Μαραθώνα], την Κρήτη και την Κόρινθο.

Ο ένας είναι του Βελλεροφόντη του ήρωα βασιλιά της Λυκίας που αφού σκότωσε τη Χίμαιρα ιππεύοντας τον Πήγασο, βασίλευσε σ' αυτήν. Ο Βελλεροφόντης, γιος του Γλαύκου, βασιλιά της Κορίνθου και εγγονός του Σίσυφου, αφού σκότωσε χωρίς να το θέλει τον Βέλλερο, στάλθηκε για καθαρμό από το φόνο, στον Προίτο, βασιλιά του Άργους, ή της Τίρυνθας όπου τον ερωτεύτηκε η βασίλισσα Άντεια, η γυναίκα του Προίτου. Ο Βελλεροφόντης απέκρουσε τις προτάσεις της και η βασίλισσα τον συκοφάντησε στον σύζυγό της. Ο Προίτος δεν θέλησε να σκοτώσει τον Βελλεροφόντη αλλά τον έστειλε στον πεθερό του βασιλιά της Λυκίας Ιοβάτη με ένα γράμμα όπου με «σήματα λυγρά» του έγραφε να κάνει αυτό που δεν μπόρεσε ή δεν θέλησε να κάνει ο ίδιος. Ο Ιοβάτης μετά τη φιλοξενία διάβασε το γράμμα και όρισε **στον Βελλεροφόντη να κάνει τρεις άθλους, τρία δύσκολα και** επικίνδυνα κατορθώματα, να σκοτώσει τη Χίμαιρα, ένα τέρας με κεφάλι λιονταριού και σώμα κασίικας που λυμαινόταν τη Λυκία, να υποτάξει τις Αμαζόνες, και να νικήσει του Σόλυμους, μια άγρια φυλή της περιοχής, προσδοκώντας σε κάποιο από αυτά να σκοτωθεί. Ο Βελλεροφόντης έφερε σε πέρας και τους τρεις άθλους και ο Ιοβά-

της έπειτα από αυτά τον πάντρεψε με την κόρη του την Αντίκλεια και του έδωσε το βασίλειό του στο οποίο βασίλεψε πολλά χρόνια και τιμήθηκε σαν θεός.

Οι άλλοι δυο μύθοι συνδέουν την Λυκία με την Αθήνα (Αττική και Μαραθώνα) και την Κρήτη και δίνουν μια από τις ετυμολογίες του ονόματος Λυκία. Κατά τους μύθους αυτούς η Λυκία πήρε το όνομά της από τον Λύκο τον Αθηναίο αδελφό του Αιγέα, του βασιλιά της Αθήνας και πατέρα του Θησέα. Σύμφωνα με την μυθολογία ο Αιγέας είχε τρεις αδελφούς, τον Νύσσο, τον Πάλλαντα και τον Λύκο. Όταν με τη βοήθεια των αδελφών του ο Αιγέας κατέκτησε την Αττική και έγινε βασιλιάς της Αθήνας, μοίρασε τη χώρα στους αδελφούς του. Στον Νύσσο δόθηκαν τα Μέγαρα, στον Πάλλαντα η περιοχή της Παλλήνης, ενώ στον Λύκο, τον μικρότερο αδελφό έπεσε η Διακρία και η Τετράπολη του Μαραθώνα, μια περιοχή που εκτεινόταν σ' όλη τη βόρεια και βορειοανατολική παραλιακή πλευρά της Αττικής, από τον Ασωπό ποταμό ως τη Βραυρώνα. Στη συνέχεια ο Λύκος εκδιώκεται από τον Αιγέα, όπως αναφέρει ο Ηρόδοτος (Ηρόδ. Α.173) και αναγκάζεται να φύγει από την Αττική παίρνοντας και πολλούς από τους πιστούς του υπηκόους Διακρίους και Τετραπολίτες του Μαραθώνα, και πλέοντας ανατολικά το Αιγαίο έφτασε στη Λυκία, που πήρε τον όνομά της από αυτόν. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι κατά τη μυθολογία, ύστερα από 30-32 αιώνες οι απόγονοι του Λύκου ξαναγύρισαν στην αρχαία τους πατρίδα.

Σύμφωνα με έναν άλλο μύθο, την ίδια εποχή με τον αποικισμό της Λυκίας από τον Λύκο, που είναι η εποχή της μεγάλης μετανάστευσης, λίγο πριν από τη μεγάλη έκρηξη του ηφαιστείου της Σαντορίνης (18^{ος} αι. π.Χ.), ο Λύκος μετά την εκδίωξη του κατέφυγε στην αυλή του Σαρπηδόνα, αδελφού του Μίνωα της Κρήτης, που κι αυτός είχε εκδιωχθεί από τον αδελφό του και είχε εγκατασταθεί στη Λυκία. Ας σημειωθεί ότι στη Λυκία, στη συνέχεια, αναπτύχθηκε ένας μεγάλος πολιτισμός, κράμα αθηναϊκού (αττικού) και κρητικού πολιτισμού, ενώ στα χρόνια του Μ. Αλέξανδρου, ο ίδιος ο Αλέξανδρος όρισε σατράπη-διοικητή της Λυκίας τον ναύαρχό του Νέαρχο, κρητικής καταγωγής, πιστεύοντας όπως και οι επιστήμονες που τον πλαισιώναν στην εκστρατεία, στην αττικο-κρητική προέλευση των Λυκίων, κατά τις, μεταξύ μυθολογίας και ιστορίας, πληροφορίες του Ηροδότου.

Άλλοι δυο ήρωες που αναφέρονται από τον Όμηρο στην Ιλιάδα είναι ο Σαρπηδών και ο Γλαύκος, πρώτα ξαδέρφια και εγγόνια του Βελλεροφόντη, που πήραν μέρος στην πολιορκία της Τροίας με το μέρος των Τρώων, και όπου ο Σαρπηδών σκοτώθηκε σε μια πολεμική σύγκρουση από τον Πάτροκλο. Ο Σαρπηδών, ως γιος του Δία από την ένωσή του με τη Λαοδάμεια, μεταφέρεται από τον Ύπνο και το Θάνατο στην πατρίδα του τη Λυκία όπου κηδεύεται με τιμές (στο Π της Ιλιάδας στιχ. 431-438 και 562-683), ενώ στο Ζ της Ιλιάδας ο βασιλιάς Διομήδης διηγείται στον Γλαύκο τον μύθο του Βελλεροφόντη (Ζ στιχ. 150- 211)

Ιστορία

Στους ιστορικούς χρόνους η Λυκία είναι μια περιοχή της Μ. Ασίας «πολυανθρωποτάτη» όπως χαρακτηρίζεται από τους ιστορικούς (Πλίνιος), με δύναμη 70 πόλεις. Στην Ιωνική επανάσταση παίρνει μέρος αλλά υποτάσσεται και παίρνει μέρος στους Μηδικούς πολέμους στο πλευρό των Περσών. Στη συνέχεια υποδέ-

χεται τον Μ. Αλέξανδρο ως ελευθερωτή και μετά από αυτόν, για αρκετά χρόνια τελεί υπό τον Αντίγονο. Στους ρωμαϊκούς χρόνους η Λυκία, και πιο συγκεκριμένα η πρωτεύουσα των Λυκίων η Ξάνθος προβάλλει μια φοβερή αντίσταση για να μην υποδουλωθούν, ένα ολοκαύτωμα κυριολεκτικά, όπως το περιγράφει ο Πλούταρχος (βίος Δίωνος-Βρούτου) που παρόμοιό του πολύ λίγα αναφέρονται στην ιστορία.

Κατά τους βυζαντινούς χρόνους και μέχρι το 158 μ.Χ. η Μάκρη εξακολουθεί να ονομάζεται με το αρχαίο ομηρικό της όνομα, Τελμησσός. Από εκεί και πέρα ονομάζεται Μάκρη, από ένα μικρό νησάκι στη είσοδο του Κόλπου του Γλαύκου ή της Μάκρης, που οι κάτοικοί της μετά από την καταβύθισή του από τους σεισμούς μεταναστεύουν στην Τελμησσό. Παράλληλα η ομηρική Καρμυλησσός ονομάζεται τώρα Κάστρο και στη συνέχεια Λιβίσι με άγνωστη την προέλευση του ονόματος, για την ετυμολογία του οποίου υπάρχουν πολλές εκδοχές.

Η Μάκρη είναι παραλιακή πόλη με μεγάλο φυσικό λιμάνι στο βάθος του Κόλπου του Γλαύκου ή της Μάκρης. Το Λιβίσι είναι ορεινό χτισμένο στις υπώρειες του όρους Αντίκραγος και γύρω από τα ερείπια αρχαίου κάστρου, πιθανώς Ενετικού. Σε όλη τη διάρκεια της τουρκοκρατίας το Λιβίσι είχε πληθυσμό ελληνικό, κατοικούσαν μόνο από Έλληνες, που το 1920 έφταναν τις 3.500 ψυχές, ενώ η Μάκρη είχε 5.000 Έλληνες και μικρό αριθμό Τούρκων και Εβραίων. Οι Έλληνες της Μάκρης και του Λιβισιού ήταν χριστιανοί, και στη συντριπτική πλειοψηφία αυτόχθονες, με *επιμιξίες* από τη Ρόδο, την Κύπρο, Καστελόριζο, αλλά και Πελοπόννησο, Κρήτη κ.ά. γιατί ιδιαίτερα το Λιβίσι, πού είναι η κοιτίδα των Μακρηνο-Λιβισιανών, κρυμμένο από τη θάλασσα και χτισμένο μέσα σε φαράγγι («πόλις εν φάραγγι» το χαρακτηρίζει ο Πλίνιος) ήταν ένα καταφύγιο γι' αυτούς που διώκονταν από όλα τα *μέρη της* οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Η ακμή των δύο αυτών πόλεων αρχίζει το 1850. Χτίζονται σχολεία, δημόσια κτήρια, ναοί, υδραγωγεία. Ακμάζουν το εμπόριο, η βιοτεχνία, η παιδεία Το σύστημα της τοπικής αυτοδιοίκησης επίσης ακμάζει (Δημογεροντία και Εφορο-Δημογεροντία) και ο θεσμός ενισχύεται και εμπλουτίζεται με ευεργετικότερες διατάξεις που επιτρέπουν τη λαϊκή συμμετοχή στα κοινά, και άνδρες με πατριωτικό ζήλο πρωτοστατούν και συμβάλλουν στη λειτουργία των θεσμών, ιδιαίτερα με το ευνοϊκό κλίμα που δημιουργήθηκε υπέρ των χριστιανικών πληθυσμών της οθωμανικής αυτοκρατορίας μετά τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο και τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου το 1878.

Άνθρωποι φωτισμένοι και καλοί πατριώτες όπως ο Δάσκαλος του Γένους Μιχαήλ Μουσαίος, ο γιατρός Βασίλειος Σαράφης, ο βαθύπλουτος Χατζή-Νικόλας Λουιζίδης και μια ολόκληρη πλειάδα ευεργετών της Κοινότητας γίνονται οι μοχλοί για την πρόοδο και την ευημερία του τόπου. Έτσι παράλληλα με την οικονομική άνθηση στη Μάκρη και το Λιβίσι έχουμε και μια χωρίς προηγούμενο οργάνωση της παιδείας στις δύο Κοινότητες, ώστε κατά τον Κων/νο Λαμέρα αυτές να βρίσκονται στην πρώτη θέση από πλευράς παιδείας σε όλη τη μικρασιατική παραλία προς Νότο της Σμύρνης, αλλά και από άλλες Κοινότητες της ενδοχώρας.

Μέχρι το 1910-1915 οι δύο Κοινότητες προοδεύουν συνεχώς. Οι κάτοικοι ασχολούνται με το εμπόριο, την κατεργασία δερμάτων, την υποδηματοποιία, την ζυλεία κ.λπ. Είναι έμποροι, ράφτες, σιδηρουργοί, χτίστες, γεωργοί. Οι Μακρη-

νο-Λιβισιανοί αγαπούσαν τη δουλειά, ήταν εργατικοί φιλόπονοι, φιλήσυχοι. Η μεταξύ των διαφόρων οικογενειών βασιλεύουσα αγάπη και αλληλοβοήθεια ήτο υποδειγματική, γράφει ο Κ. Λαμέρας στο «Η Μάκρη και το Λιβήσι» (1964). Είχαν δίψα για μάθηση, σεβασμό στους δασκάλους, αγάπη για την πατρίδα, ενδιαφέρον για την Κοινότητα, θαύμαζαν την γενναιότητα, τιμούσαν τους μορφωμένους και τους επιστήμονες και τους είχαν σε ξεχωριστή θέση. Ο Εμμ. Εμμανουηλίδης δίνει ένα καταπληκτικό αριθμό επιστημόνων για τις δυο Κοινότητες. Το 1919 αντιστοιχούσαν 300 επιστήμονες σε 9.000 πληθυσμό δηλαδή ένας στους τριάντα κατοίκους (Εμμ. Χ. Εμμανουηλίδου «Τα τελευταία έτη της οθωμανικής αυτοκρατορίας» σελ. 128-130, Αθήνα 1924). Δυο πράγματα τους ένωναν περισσότερο απ' όλα. Η υπερβολική αγάπη για την πατρίδα, την Ελλάδα, και η βαθιά θρησκευτική πίστη, κι αυτά αποδείχτηκαν εξαιρετικά αποτελεσματικά για μια αντίσταση αιώνων.

Από το 1912-1914 μετά τους βαλκανικούς πολέμους και μέχρι το 1922 ο διωγμός ατόμων, προσώπων και οικογενειών, είναι γενικός και αποβλέπει τόσο στη φυσική όσο και στην ηθική και οικονομική εξόντωση. Πρώτα οι στρατολογίες των ανδρών σε ηλικία στράτευσης στα τάγματα εργασίας, τα «αμελέ ταμπουρού» και έπειτα οι εξορίες των οικογενειών και των ανδρών με σκοπό να ξεριζώσουν το ελληνικό στοιχείο από τη Μ. Ασία. Ο Ν. Καραγεωργίου στο «Μάκρη και Λιβήσι» 1986 αναφέρει τρεις εξορίες στη σειρά: 1η το 1915, 2η το 1917-1920 και 3η το 1921-1922, οι δυο πρώτες οικογενειών στο Δενισλή και το Ατζί-Παγιάμ, και η τρίτη όλου του άρρενος πληθυσμού που είχε απομείνει από όλες τις άλλες επί μέρους εξορίες από 13-70 ετών στη Καισάρεια της Καππαδοκίας όπου έφτασαν, όσοι έφτασαν, μετά από πορεία 50 ημερών με τα πόδια (από 8 Νοεμβρίου του 1921 ως τα Χριστούγεννα 25 Δεκεμβρίου), μέσα στο χειμώνα.

Τον Σεπτέμβριο του 1922, με την κατάρρευση του μετώπου και την ανακωχή οι Μακρηνο-Λιβισιανοί, όσοι είχαν απομείνει στη Μάκρη και το Λιβήσι, κατεβαίνουν στο λιμάνι της Μάκρης και με ελληνικά πλοία έρχονται στην Ελλάδα, όπου αποβιβάζονται σύμφωνα με κάποιο σχέδιο, άλλοι στον Πειραιά, άλλοι στη Τζιά, Ιτέα κ.λπ. κι από εκεί στην Αθήνα, Κοκκινιά, Εύβοια, Θεσσαλία, Μακεδονία, Θεσσαλονίκη κ.ά.

Δεν ξέρουμε και δεν θα μάθουμε φαίνεται ποτέ πόσοι από τους 9.000-9.500 κατοίκους του Λιβισιού και της Μάκρης επέζησαν και ήρθαν τελικά στην Ελλάδα.

Ενενήντα περίπου οικογένειες που ήρθαν πρόσφυγες στην Ελλάδα από τη Μάκρη και το Λιβήσι, μετά από πολλές διχογνωμίες και διλήμματα ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στο τσιφλίκι του μονής Πεντέλης που ήταν γνωστό με το όνομα Ξυλοκέριζα ή Άγιος Κωνσταντίνος Αττικής και ίδρυσαν τη Νέα Μάκρη, που έχει μια ιστορία με πολλές πτυχές και ραγδαία εξέλιξη από την ίδρυσή της το 1923 ως σήμερα (βλέπε και Μιχάλη. Π. Δελησάββα: «Η Ιστορία μας»- η Ιστορία της Νέας Μάκρης Αττικής από το 1923 ως το 1990, έκδ. Λεξίτυπον 2010)

Παράδοση

Είναι μεγάλη η Παράδοση που έφεραν οι Μακρηνο-Λιβισιανοί πρόσφυγες από τις μικρασιατικές τους πατρίδες. Έφεραν έναν πολιτισμό με πολλές ιδιαιτερότητες, γιατί ενώ η Μάκρη ως λιμάνι και το Λιβήσι ως καταφύγιο κατατρεγμένων που

προσέφευγαν εκεί από όλη την οθωμανική επικράτεια, στην ουσία ήταν ουσιαστικά «κλειστές» από λαογραφικής πλευράς. Έτσι μέσα σε μια διαδρομή αιώνων, σκλαβιάς και καταπίεσης, αλλά με τη βοήθεια της χριστιανικής τους πίστης, μπόρεσαν να κρατήσουν τη γλώσσα και την εθνική τους συνείδηση, και να αναπτύξουν έναν πολιτισμό, εντασσόμενο ασφαλώς μέσα στον ευρύτερο αιγαιοπελαγίτικο χώρο, της Ρόδου, των Δωδεκανήσων και της Κύπρου με την οποία είχαν πάντοτε στενές σχέσεις.

Οι μικρασιάτες πρόσφυγες-οικιστές της Ξυλοκέριζας Αττικής και ιδρυτές της Νέας Μάκρης, φορτωμένοι με μια μεγάλη ιστορία στους ώμους (“ήρθαν εδώ ναυαγοί φέρνοντας σπασμένες στάμνες στους ώμους”, όπως λέει ο χαραγμένος στο Δημαρχείο της πόλης τους, στίχος) έφεραν από εκεί ένα δικό τους πολιτισμό, πλούσιο και λαμπρό, με πολλές ιδιαιτερότητες (τραγούδια, παροιμίες, παραμύθια, μοιρολόγια, ήθη, έθιμα, επαγγέλματα, νανουρίσματα, ταχατρίσματα, παιδικά παιχνίδια, ιστορίες, ανέκδοτα, ευτράπελες διηγήσεις κ.λπ.) που ενώ ξεριζώθηκε από εκεί, δεν ρίζωσε ποτέ εδώ στην νέα τους πατρίδα, τη Νέα Μάκρη Αττικής, για πολλούς λόγους, με κυριότερους την τέλεια αλλαγή των συνθηκών (ανατροπής των οικονομικών, κοινωνικών συνθηκών, και επικοινωνίας, νοοτροπίας, προσαρμογής κ.λπ.).

Ο πολιτισμός που έφεραν από τις μικρασιατικές του πατρίδες οι ΝεοΜακρηνοί πρόσφυγες εκτείνεται σε όλο το πλάτος του υλικού, κοινωνικού και πνευματικού βίου.

Υλικού: Κατοικία, εργαλεία, σκεύη, κεντήματα, φαγητά κ.λπ. Κατοικία: Ζούσαν σε μονώροφα, πετρόχτιστα σπίτια, με δώμα για στέγη, κυρίως στο Λιβίσι, κατά 75%, με τρία δωμάτια, το κύριο δωμάτιο που ήταν και σαλόνι και υπνοδωμάτιο, τον «νοτά» το δωμάτιο δίπλα στην είσοδο, για τον αργαλειό ή τους ηλικιωμένους γονείς και την «γουνιά» για τα παιδιά, ενώ στη Μάκρη είχαν και διώροφα.

Επαγγέλματα: Ήταν έμποροι κυρίως, αλλά και βυρσοδέψες-παπουτσήδες (ταπάκηδες) σε μεγάλο επίσης ποσοστό, σιδηρουργοί (τεμερτζήδες), ξυλουργοί, χτίστες, γανωτζήδες, οικοδόμοι κ.λπ.

Κοινωνικός βίος: Είχαν πατροπαράδοτα έθιμα για όλη την γκάμα του κοινωνικού βίου, την εγκυμοσύνη, τη βάφτιση, το γάμο («χαρά») που κρατούσε μάλιστα ολόκληρη εβδομάδα με πρόγραμμα κατά το έθιμο για την κάθε μέρα του γάμου, από τη Δευτέρα ως την Κυριακή και τη στέψη, για τις κηδείες (μοιρολόγια), επίσης παιδικά παιχνίδια, νανουρίσματα, ταχατρίσματα κ.λπ.

Η κοινωνική ιεράρχηση στη Μάκρη και στο Λιβίσι ήταν κατά παράδοσιν καθαρά οικονομική, αλλά από τα μέσα του 19^{ου} αι. και μετά, την ηγεσία στις αποφάσεις της Κοινότητας παίρνουν οι μορφωμένοι και οι επιστήμονες.

Στη Νέα Μάκρη η διανομή της γης στα ίσια, οι ομοιόμορφες κατοικίες, η καταφυγή όλων για βιοπορισμό στη γη (γιατί έγιναν όλοι γεωργοί εδώ, ενώ εκεί δεν ήταν) και η οικονομική ισοπέδωση από τον ξεριζωμό και τη προσφυγιά, έφερε μια αλλαγή εκ θεμελίων εξαφανίζοντας την παλιά κοινωνική διάρθρωση, και ανέδειξε ένα αξιοσημείωτο κοινωνικό φαινόμενο που αξίζει να ερευνηθεί. Πνευματικός βίος: Λαϊκή λατρεία, λαϊκή ιατρική, παραμύθια, παροιμίες, πανηγύρια και εορτές, τραγούδια, χοροί, ευτράπελες διηγήσεις, ανέκδοτα κ.λπ.

Ο άλλοτε Προσφυγικός Συνοικισμός της Νέας Μάκρης Αττικής, σήμερα είναι μια πόλη 15.000 κατοίκων περίπου, με ρυμοτομικό σχέδιο πόλης, με σχολεία, ναούς, με Δημαρχείο και δημόσια κτήρια. Από την ίδρυσή του το 1923, έχει ήδη πίσω του μια ιστορία προόδου και κοινών αγώνων αλλά και πολλών παραλήψεων, με πρώτη από όλες -σχεδόν αδιαφορία- για τη διατήρηση της μνήμης των, δυστυχώς για πάντα, χαμένων πατρίδων μας.

*Δημοσιεύτηκε στην εφημ. «Μικρασιατική Ηχώ»
Μάιος-Ιούνιος 1990 αριθ. φύλλου 291*

Ομιλία στο 1^ο Αντάμωμα Απανταχού Μακρηνών - Λιβισιανών Αιγάλεω 24 Ιουνίου 2018

Η Εγκατάσταση των οικογενειών Μακρηνο-Λιβισιανών μικρασιατών προσφύγων στην Ξυλοκέριζα Αττικής και η ίδρυση της Νέας Μάκρης Αττικής.

Από τις πληροφορίες που υπάρχουν και επιβεβαιώνονται από όλες τις προφορικές πηγές, το Λιβίσι είχε 6.500 κατοίκους που ήταν όλοι χριστιανοί, Έλληνες δηλαδή. Η Μάκρη είχε 4.500 κατοίκους εκ των οποίων 1.200 περίπου ήσαν Τούρκοι. Πόσοι χάθηκαν στα αμελέ ταμπουρού, τα τάγματα εργασίας, γερμανικής έμπνευσης, του Κεμάλ, στις φυλακές και στις αλλεπάλληλες εξορίες, τουλάχιστον τρεις τον αριθμό, δεν γνωρίζουμε. Δύο εξορίες των οικογενειών, το 1915 και 1917, και μία ολοκλήρου του αναπομεινάντος άρρενος πληθυσμού από 13 ως 70 ετών, τον Νοέμβριο του 1921, σε μια πορεία 55 ημερών μέσα στα χιόνια, μέχρι την Καισάρεια, στην οποία έφτασαν, όσοι έφτασαν, τις παραμονές των Χριστουγέννων. Επίσης δεν ξέρουμε και πόσοι επέζησαν από αυτές τις 9.000 με 10.000 και ήρθαν στην Ελλάδα.

Οι προφορικές πληροφορίες που βρίσκουμε γραμμένες στην εφημερίδα «Φωνή του Λιβισιού και της Μάκρης» (ΑΦ. 1 Μάιος 1957) είναι ότι: Στην Αθήνα είχαν εγκατασταθεί πάνω από 500 οικογένειες (Υμηττό, Πετράλωνα, Αμπελοκήπους, Ν. Ελβετία, Βύρωνα, Καισαριανή). Στον Πειραιά, πάνω από 500 οικογένειες (Δραπετσώνα, Νίκαια, Κοκκινιά, Αιγάλεω, Ταμπούρια) κ.ά. Επίσης, στο Ωρωπό (Νέον Λιβίσιον) στη Φαράκλα της Εύβοιας, στη Θήβα (Πλατανάκι), στη Γιάννουλη της Λάρισας, στην Ιτέα και στο Γαλαξείδι, Άμφισσα, στη Θεσσαλονίκη, στην Ιεράπετρα Κρήτης, και αλλού, αλλά δεν αναφέρονται αριθμοί. Σύνολο περίπου 1.500 οικογένειες με όχι και πολύ αυστηρούς υπολογισμούς (επί 4 άτομα η κάθε μία, δηλ. 6.000 άτομα ή επί 5 άτομα η κάθε οικογένεια δηλ. 7.500 άτομα). Έχουμε λοιπόν μια απώλεια που ανέρχεται σε ποσοστό 30% με 40% συνολικά.

Στη Νέα Μάκρη, από το σύνολο των Μακρηνο-Λιβισιανών που ήρθαν στην Ελλάδα το 1922-1923, 92-93 οικογένειες εγκαταστάθηκαν στο απαλλοτριωμένο μοναστηριακό τσιφλίκι της Ξυλοκέριζας ή Αγίου Κωνσταντίνου, τον Νοέμβριο του

1923. Οι οικογένειες αυτές εγκαταστάθηκαν «αγροτικώς», έναντι ενός «κλήρου» 32-34 στρεμμάτων και ενός σπιτιού χτισμένου με πλίθες, χωρίς παραθυρόφυλλα, ταβάνια και πατώματα, 55-60 τ.μ. μέσα στο Συνοικισμό, σε ένα οικόπεδο 500 τ.μ. που το έχτισε μεν ο Εποικισμός, ο Οργανισμός Αποκαταστάσεως Προσφύγων, αλλά το χρυσοπλήρωσαν οι δικοί μας προς 24.000 δρχ. πράγμα πολύ βαρύ για την κατάστασή τους, όπως πολύ δίκαια παραπονιέται ο Νικόλαος Καραγεωργίου. «Ο τόπος που ήρθαμε να ζήσουμε», γράφει στο βιβλίο «Μάκρη και Λιβίσι», «ήταν ένας δασωμένος και άγονος αγριότοπος, με σχίνα, πουρνάρια, πεύκα, και αλλού πετρώδης. Ένας βαλτότοπος με βούρλα, ψαθιά, βδέλες, νερόφιδα και άφθονα κουνούπια από τα οποία γρήγορα μολυνθήκαμε με ελονοσία». Η εξεύρεση του τόπου έγινε με υπόδειξη του Βασιλείου Πάνου, γεωπόνου, γαμπρού επ' αδελφή του δικηγόρου Αντώνη Τζιζή, ο οποίος έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην εγκατάσταση, στη νομική υποστήριξη και στη διεκδίκηση στοιχειωδών βοηθημάτων για την επιβίωση των προσφύγων.

Τον πιο ουσιαστικό ρόλο για την επιλογή του τόπου και την εγκατάσταση στο τσιφλίκι της Ξυλικέριζας, έπαιξε ο Παν-Λύκιος ή Παλλύκιος Σύλλογος της Αθήνας, που είχε ιδρυθεί από το 1918 με πρωτοβουλία του παπα-Διονύσιου Καλαφάτη και είχε γ. γραμματέα τον πατριώτη γιατρό Νικόλαο Καραβασίλη, με μέλη το Λαμέρα, τον γιατρό Σπανό, τον Μακρή, που ήταν και ο «πλούσιος» του Συλλόγου με αλευρόμυλο στο Κερατσίνι κ.ά. Σκοπός του Συλλόγου ήταν να στηρίζει και να ενισχύει τους φοιτητές και έπειτα τους πρόσφυγες που κατά καιρούς έφταναν στην Αθήνα από το Λιβίσι και τη Μάκρη. Οι Νέο-Μακρηνοί όλα αυτά τα χρόνια πάλαιψαν με τη γη που τους δόθηκε, μόχθησαν και στερήθηκαν. Δεν το έβαλαν κάτω. Ο τόπος ήταν άγονος και ξερός, γι' αυτό άνοιξαν πηγάδια και έκαναν περιβόλια. Τους θέρισε η ελονοσία τον πρώτο καιρό, αλλά και μετά, μέχρι το 1932 που έγινε η αποξήρανση του έλους της Μπρεξίζας από το ίδρυμα Ροκφέλερ.

Στην «Ιστορία» μου της Ν. Μάκρης, χωρίζω την ιστορία μας σε 3 φάσεις. Η 1^η φάση είναι «της εγκατάστασης» ή «αγροτική» φάση, από το 1923-1960. Η 2^η φάση είναι η «μεταβατική» από το 1960 ως το 1970 με 1980. Και η 3^η Φάση είναι της «αστικοποίησης» (σε εισαγωγικά), από το 1980 με το Σχέδιο Πόλης και τις Πράξεις Εφαρμογής των Πολεοδομικών Ενοτήτων (Γειτονιών), όπου η γη χάνει κάθε αξία σαν αντικείμενο παραγωγής και απόδοσης προϊόντων γης, και παίρνει αξία επιχειρηματική και οικονομική. Η Νέα Μάκρη προσπάθησε με όλους τους τρόπους που μπόρεσε, και με θυσίες πραγματικές, να κρατήσει τον τόπο που κληρονόμησε από τους πρώτους οικιστές της, ιδρυτές της Νέας Μάκρης, τον φυσικό και οικολογικό, χαρακτήρα του τόπου, που συνδυάζει το βουνό και τη θάλασσα. Να κρατήσει επίσης και να διατηρήσει το φυσικό του κάλλος, πλάι στον ιστορικό Μαραθώνα και το δάσος του Σκινιά, που το ροκανίζει κυριολεκτικά και το επιβουλεύεται ο σύγχρονος ξέφρενος τρόπος ζωής και διαβίωσης.

Στις 18 Μαΐου 1990 η Κοινότητα Νέας Μάκρης γίνεται Δήμος. Πρώτος δήμαρχος ο Βασ. Τζιλάβης που θα τον διαδεχτεί την 1^η Ιανουαρίου 1998 ο Ιορδ. Λουίζος. Εν τω μεταξύ οι αγώνες του λαού της Ν. Μάκρης, με γενικές συνελεύσεις, διαδηλώσεις και παραστάσεις, για: Σχολεία, Ύδρευση, Κέντρο Υγείας, Σχέδιο Πόλης, που διήρκεσαν πάνω από 10ετία, ευοδώθηκαν όλοι, παρά τις αντιδράσεις της

τοπικής και εκλεγμένης δημοτικής αρχής. Όπως και οι αγώνες για απομάκρυνση της αμερικανικής βάσης της Ν. Μάκρης, που έγινε οριστικά γύρω στο 1995.

Ως προς τα πολιτιστικά μας, τώρα. Όπως όλοι μας οι Μακρηνο-Λιβισιανοί, και εμάς στη Ν. Μάκρη δεν μας διακρίνει καμιά συλλογικότητα, αλλά το αντίθετο, μια παντελής έλλειψη συνεργασίας. Όμως αυτό το έλλειμμα, και το μεγάλο αυτό μειονέκτημα το υπεραναπληρώνει και ως ένα σημείο το ανατρέπει, μια ολόθερμη και διακαής αγάπη για τον τόπο, την ιστορία, τους προγόνους και την παράδοσή μας. Αλλά με την εξής μορφή: Σαν μια ατομική, προσωπική αγάπη, κι ένας έρωτας θα έλεγα παράξενος, για την πατρίδα, τους προγόνους, την ιστορία και την παράδοσή μας. Απόδειξη: Το ότι δεν μπόρεσε να γίνει ποτέ το «Λιβισιανό Σπίτι», μια στέγη, μια εστία για όλους τους Μακρηνο-Λιβισιανούς του κόσμου, που ήταν το όνειρο πολλών και σπουδαίων, του Πλάτωνα Μουσαίου, της Ρένας Βελισαρίου, του Μιχαλάκη Σαράφη, της Γεωργαλίδου, της Δέσποινας Ζαμπάκη, και πολλών άλλων.

Όμως αντίστοιχα και έναντι όλων αυτών: Σημειώνουν όλοι οι ερευνητές μας, πως από κανένα άλλο μέρος του ελληνισμού της Μ. Ασίας δεν έχουμε τόσα γραπτά κείμενα και τόσα τεκμήρια της ζωής, της ακμής και της άνθισης των δυο εκείνων δίδυμων πατρίδων, των Σχολείων, των Ιερωμένων, των Επιστημόνων, τόσων ευεργετών, δασκάλων, ιερωμένων, και μαρτύρων. Τόσων μεγάλων ανδρών, σαν τον δάσκαλο Μιχαήλ Μουσαίο, τον Κυριάκο Τσακίρη, τον Σαράφη τον Μεγάλο Γιατρό της πατρίδας, τον Νικόλαο Λουιζίδη τον μεγάλο ευεργέτη. Και κοντά σ' αυτούς, οι Αποστολίδηδες, οι Θεοδοσιάδηδες, οι Τουραπήδες, οι Χαριτωνίδηδες... Τους μάρτυρες και τους ήρωές μας, τον Γιάννη Αγιορείτη, τον Μάνωλα, τον καπετάν-Μάρκο... Αλλά και τους σύγχρονους πατριώτες, εθελοντές, στον πόλεμο του '40-'41, αλλά και τους τόσους άλλους που πήρανε μέρος στην Εθνική Αντίσταση, όταν όλη η Νέα Μάκρη βρέθηκε στο πλευρό της, και τα παιδιά «πριν από το όνομα της μάνας τους, μάθαιναν τη λέξη Αντίσταση» σύμφωνα με τα γραφτά του Ευριπίδη Λεωνίδου, ενός τίμιου αγωνιστή. Όπως και του σπουδαίου πατριώτη μας εδώ στην Κοκκινιά, του Νίκανδρου Κεπέση, του «ήρωα της Ηλεκτρικής του Πειραιά» όπως τον αποκαλούν...

Ξεμάκρυνα όμως. Για τη Νέα Μάκρη, τελειώνοντας είναι ευτύχημα που η πικρή μοίρα αυτών των 92-93 οικογενειών που εγκαταστάθηκαν και ίδρυσαν τη Ν. Μάκρη, τους έκανε ώστε μέχρι το 1970 περίπου να διατηρηθούν σαν ένας καταρχήν προσφυγικός συνοικισμός, «κλειστός» λαογραφικά, και για πολλά χρόνια μια «αμιγής» Κοινότητα, με καθαρά αγροτική διάρθρωση και συγκρότηση, καθώς και αγροτική οικονομία. Έτσι, και για όλους αυτούς τους λόγους, από τη Νέα Μάκρη των 92-93 οικογενειών, έγιναν οι κυριότερες και ίσως μοναδικές καταγραφές της Ιστορίας και της Παράδοσής μας. Από τη Ν. Μάκρη ο Κωνσταντίνος Λαμέρας, και μέσα στην Κατοχή, έγραψε και συμπλήρωσε το «Μάκρη και Λιβήσι» (1964). Από τη Ν. Μάκρη η Καλλιόπη Μουσαίου-Μπουγιούκου, έγραψε και συμπλήρωσε, μεταπολεμικά, από το 1949 ως το 1952, τα «Παραμύθια» και τις «Παροιμίες» της. Από τη Ν. Μάκρη ο Νικ. Καραγεωργίου έβγαλε το «Λιβίσι και Μάκρη» (1986 και 2009). Από τους πατριώτες μου της Ν. Μάκρης έγραψα κι εγώ τα δικά μου «Λαογραφικά», «Λαογραφικά Σύμμεικτα», το «Λεξικό Μάκρης και Λιβισίου», την «Ιστορία της Ν. Μάκρης» και τα «Πρόσωπα-Θέματα-Απόψεις».

Τελευταία ο Σύλλογός μας των Μακρηνο-Λιβισιανών Απογόνων της Ν. Μάκρης κυκλοφόρησε ένα CD, μεγάλης αξίας, με 22 τραγούδια και σκοπούς από τη μουσική παράδοση των προγόνων μας. Εύχομαι και στη «Λυκία» ανάλογες επιτυχίες, τις οποίες βλέπω ήδη, με την έκδοση των Σημειώσεων του Σάββα Πασχαλίδη και το βιβλίο με τα «Χρονογραφήματα» του Πλάτωνα Μουσαίου, που και τα δυο είναι μια μεγάλη επιτυχία για όλους μας. Υπάρχει όμως και το θυμίζω εδώ, ακόμα μεγάλο πεδίο έρευνας σε πολλούς τομείς, γι' αυτό περιμένω από την τόσο δραστήρια «Λυκία», κατανομή δουλειάς, και συνεργασία με τους ειδικούς. Τώρα. Έστω και τώρα. Όσο είναι καιρός, και όσο ο υπερδραστήριος, όσο και «αγαπημένος μου μαθητής» Τάσος Κακλαμάνης, σαν τη θεϊκή αλογόμυγα μας στιγγάει, και μας εμπνέει για δουλειά και έρευνα.

100 Χρόνια από τον Ξεριζωμό

(Η τελευταία ομιλία του Μιχάλη Δελησάββα)

Κύριε Δήμαρχε, αγαπητοί πατριώτες

Στην εκδήλωση που κάνουμε σήμερα, μια εκδήλωση τιμής και μνήμης για τα 100 χρόνια του ξεριζωμού των προγόνων μας από τις πανάρχαιες κοιτίδες της Μικρασιατικής τους πατρίδας. Ημέρα τιμής και μνήμης επίσης, και πένθους για το θάνατο των τόσων συμπατριωτών μας, αλλά και των τόσων πολύτιμων που χάσαμε ως έθνος από αυτό τον ξεριζωμό, έρχομαι κι εγώ σαν ένας απόγονος, και ίσως από τους τελευταίους αυτής της βασανισμένης γενιάς των προσφύγων, να καταθέσω μαζί με σας όλους, το πένθος, τον σεβασμό, και τον δικό μου καημό, για αυτή τη μεγάλη απώλεια.

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι αυτός ο ξεριζωμός, η «Εξοδος» του ελληνικού στοιχείου από τη Μ. Ασία υπήρξε μια από τις μεγαλύτερες συμφορές, που γνώρισε η πατρίδα μας σε όλη τη μακραίωνη διαδρομή της Ιστορίας της. Δεν υπάρχει όμως και καμιά αμφιβολία ότι αυτή η «Εξοδος» των Μικρασιατών προσφύγων από τις εστίες τους έδωσε μια δυνατή ώθηση, κίνηση και ορμή, για μια νέα Ελλάδα ανανεωμένη, πιο συμπαγή, πιο δυναμική, πιο φιλόδοξη. Η «Εξοδος» εκείνη ήταν ασφαλώς μια μεγάλη συμφορά και τίποτα δεν μπορεί να αντισταθμίσει, τη βαρύτητα, τις απώλειες και τις συνέπειές της. Και μια από αυτές είναι η συρρίκνωση της Ελλάδας. Απώλεια της Μ. Ασίας, απώλεια της μισής Κύπρου, και τώρα με την παρανοϊκή εξουσία στην γείτονα, φίλη και «σύμμαχο» Τουρκία, έχουμε κατάφωρη και καθημερινή αμφισβήτηση των συνόρων μας και της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας μας. Πράγματα κατάφωρα και οφθαλμοφανή που δεν πρέπει να αγνοούμε ή και να κλείνουμε τα μάτια...

Όμως σκοπός της σημερινής εκδήλωσης είναι να τιμήσουμε και να μνημονεύσουμε τους προγόνους μας, που ορφανοί τότε, βασανισμένοι, ναυαγοί, παραδοσιακοί, «γυμνοί και τετραχλισμένοι», όπως το έλεγαν, ήρθαν εδώ και απαγγείασαν στην αγκαλιά της μάνας πατρίδας. Άλλοι στις γειτονιές της Αθήνας και του Πειραιά, Αιγάλεω, Καμίνια, Δραπετσώνα, Ν. Φιλαδέλφεια, σ' αυτές τις άγιες εστίες των προσφύγων, κι άλλοι που αποκαταστάθηκαν ως αγρότες και γεωργοί παίρνοντας ένα κομμάτι γης για να ζήσουν, όπως έγινε εδώ στην Ξυλοκέρικα της

Αττικής και ίδρυσαν τη Νέα Μάκρη, στο όνομα της παλιάς αγαπημένης πατρίδας τους εκεί, της παλιάς Μάκρης της Λυκίας. Σκοπός μας είναι να τους θυμηθούμε και να τους τιμήσουμε σήμερα. Και να τους μνημονεύσουμε. Πώς; Με ένα τραγούδι, με ένα «Έρχομαι κι εσύ κοιμάσαι»... ή με ένα ποίημα. Γι' αυτό διάλεξα για σας και για τη σημερινή ημέρα ένα ποίημα, θα το έλεγα και ποίημα και τραγούδι, που μου το τραγούδησε στο μαγνητόφωνό μου η γιαγιά Χρυσή Κούρτη, το 1976, 90 χρονών περίπου τότε, όταν μάζευα το υλικό για τα «Λαογραφικά» μου...

Τι λέει αυτό το τραγούδι, που εγώ του έβαλα τον τίτλο «Τραγούδι του Ξεριζωμού». Μιλάει για τα καλά του Λιβισιού, της πατρίδας της δηλαδή, της γιαγιάς Χρυσής, για τα σπίτια τα ψηλά του, τα πετρόχτιστα, με «τα τζάμια τα χρωματιστά, τα κόκκινα και τ' άσπρα, που όποιος τα βλέπιν έλεειν είν' ουρανός με τ' άστρα». Μια τέτοια πατρίδα έχει μπροστά στα μάτια της έπειτα από 50 τόσα χρόνια ξεριζωμού η γιαγιά Χρυσή, έναν παράδεισο δηλαδή όπως είναι φυσικό. Παρακάτω λέει για τη συμβίωση με τους Τούρκους που δεν ήτανε κι άσκημη, τότε στους ειρηνικούς καιρούς, και γιατί ποτέ το Λιβίσι δεν γνώρισε την τούρκικη εξουσία και την αυθαιρεσία του Τούρκου. Στο Λιβίσι δεν είχε χωροφύλακες ποτέ, παρά μόνο τα τελευταία χρόνια με τους Νεότουρκους του Κεμάλ. «Οι Τούρκοι με τα τύμπανα κι Έλληνες (οι Έλληνες) με τα παιχνίδια (παιχνίδια = τα μουσικά όργανα) υπεραννάμουν τον καιρόν όλοι μι τα τραγούδια». Εικόνες ανθρώπινες και ειρηνικές, που ο πόλεμος τις ανέστρεψε σε απάνθρωπες και τις έκανε κόλαση. Και ανάμεσα στο τραγούδι της η επωδός, που είναι και τελικό μεγάλο της παράπονο: «Θεέ μου πώς εδέχτηκισ μιαν τέτοιαν αδικίαν, να διώξουν τους ι-χριστιανούς, να φέρον την Τουρκίαν»...

Το «Τραγούδι του Ξεριζωμού» της γιαγιάς Χρυσής Κούρτη:

Απού την Κάτω Παναγιάν όποιος θε να περάσει
βασιλικόν νάχει τον νουν και πάλι θα τονε χάσει
Την Κυριακήν κι τις γιορτές λαλούσαν οι καμπάνις
κι η κόσμους ησυνάουνταν κι άναβιν τις λαμπάδισ
Τα τσάμια τα χρωματιστά τα κόκκινα κι τ' άσπρα
κι όποιος τα βλέπιν έλεειν είναι ουρανός μι τ' άστρα
Δίπλα 'ταν της Καράκουζας κι 'κει ταν του Βουνάριν
κι 'κει εβγαίνιν η χαλκιάς κι έβγαλλιν του τελλάλιν
πως ήρταν απού τουν Γεγλιάν γκλιούδια μι καρύδια
ήρταν κι εις την λαϊκήν τυργιά μι τα τουλούμια
Η Μιττούρης ήταν Τούρκους π' αγαπούσιν τους Ρουμιούς
μέραν νύχταν σιργιανούσιν πάνου στου χουριόν
όποιος θέλει να δραπιτέψει να γλιτώσει αφ' τουν στρατόν
όλοι σας να συναχτήτι στην αγιά-Παρασκιβήν
θα σας πάρου ιγώ του βράδυν να σας πάου στου Βαϊν
κι ώσπου να'ρτει του καϊκιν θα σας κρύψου στου κλαρίν
Η Ειρήνη του Τσακύργιαννη κι η Χρυσή του Κούρτη

αυτές οι δυο θα φύουσιν να πα΄ να παντρευτούσιν
Οι παπάδες τους φωνάζουν μη λυπάστε βρε παιδιά
κι αφ΄ τ΄ Αζίζ-αγά την μάντραν θε να κλέψου πέντ΄ αρνιά
θα τα πάουμουν στην Σύμην για να τρώουν τα πιδιά
Θεέ πώς εδέχτηκис μιαν τέτοιαν αμαρτίαν
να διώξουν τους ι-χριστιανούς, να φέρουν την Τουρκίαν
Οι Τούρκοι απού τα χουριά ήρταν να κατοικήσουν
κι να΄μπουν μες στα σπίτια μας να τα κληρονομήσουν
Οι Τούρκοι ήρταν κι ήβρασιν μπαούλα πατημένα
ήβρασιν κι τα ράφια μας πακκούρια φορτωμένα
Στου Τουραπή τα τύμπανα στου Χάνιν τα παιχνίδια
κι απού τον Στούμπουν έρχουνταν κι άλλοι μι τα τραγούδια
Άξαφνα ήρτιν είδηση ν΄ αδειάσει του Λιβίσιν
κι έτρεχαν τα ματάκια μας σαν της πηγής την βρύσην
Φεύγουμουν αφ΄ τα σπίτια μας κι αφ΄ τα νοικουργιά μας
κι ήρτιν το δικαστήριο να πάρει τα κλειδιά μας
Όταν μας κατιβάσασιν στις Μάκρης το λιμάνιν
ήρταν βακούφια κι άραξαν καράβια να μας πάρουν
κι εμές εθεωρήσαμουν πως ήταν μαύρους Χάρους
Μας έφεραν στον Πειραιάν που ήταν ξακουσμένους
βρώμικι κι ψύλλοι κι κουριέ αυτά ΄ταν φορτωμένους
Μέσα στην Ξυλοκέριζαν έκαμαν τα καλύβια
να βάλουσιν τους χριστιανούς πούρταν αφ ΄την Τουρκίαν
Όταν τους ιμοιράσασιν κι εδέκασιν τους κλήρους
άντροι, γυναίκες έπιασαν αξίνικι εις τα χέρια
να ξεριζώσουν τα κλαριά να βάλουσιν αμπέλια
Τώρα στην Ξυλοκέριζαν εκάμασιν παλάτια
έχουν κι σκάλικι, μάρμαρα όπου θα ν΄ανιβαίνου
του Λιβισιού όμως την χαράν δεν θα την ξαναδούσιν
Οι Τούρκοι μι τα τύμπανα κι Έλληνοι μι παιχνίδια
ιπέραννάμουν τον καιρόν όλοι μι τα τραγούδια
Οπου΄βγαλεν την σύνταξιν ν΄ αγιάσει η ψυχή του
όπου οι γέροι κι οι γριές χορταίνου τα ψωμίν τους...
Εκείνη που το σύνταξιν είν΄ εκατό χρονώ
το σύνταξιν για να θυμάτι το Λιβίσιν του χωριόν
Όταν θα να θυμηθώ ν΄ ακούσω του Λιβίσιν
τρέχουσιν τα ματάκια μου σαν της πηγής την βρύσην...

Όμως η σημερινή επέτειος, η εκδήλωση τιμής και μνήμης για τα 100 χρόνια από το 1922, ημερομηνία της μεγάλης «Εξόδου» του Μικρασιατικού ελληνισμού από τις πανάρχαιες εστίες του, έχει και μια άλλη διάσταση: Αυτήν της ζωής και της πορείας μέσα σε αυτά τα χρόνια, των Μικρασιατών προσφύγων εδώ στη μητρική αγκαλιά της μάνας πατρίδας, της Ελλάδας. Όπου αυτοί οι ίδιοι οι Μικρασιάτες πρόσφυγες, οι ξεριζωμένοι και κυνηγημένοι από «εκεί», ήρθαν εδώ και όχι μόνο προσαρμόστηκαν και αφομοιώθηκαν και επιβίωσαν, αλλά και σε πολλά έγιναν η πρωτοπορία. Έτσι πολλές δυσοίωνες προβλέψεις, φόβοι και προλήψεις για το μέλλον αυτών των προσφύγων, την τύχη και την αναστάτωση που θα έφερναν, αποδείχτηκαν ανύπαρκτες και φρούδες. Οι Μικρασιάτες πρόσφυγες μέσα σε αυτά τα χρόνια έγιναν η τάξη των νέων οριζόντων, η τάξη της δουλειάς και της εργατιάς και όχι μόνο, αλλά και της προόδου. Με ήρωες στους πολέμους, και στις περιπέτειες του έθνους, και με δασκάλους, συγγραφείς και επιστήμονες που διέπρεψαν και διαπρέπουν. Πάντοτε έχοντας στο μυαλό την προέλευση των προγόνων τους, πάντοτε φέρνοντας την πικρή τους ιστορία στη σκέψη τους, πάντοτε με τον καημό του ξεριζωμού εκείνων και του άδικου θανάτου τους. Και γι' αυτό πιο θλιμμένοι, αλλά και πιο συνειδητοί. Κάτι τέτοιο λέει, αλλού καθαρά και αλλού υπαινικτικά το ποίημά μου που θα το ακούσετε στη συνέχεια από την Βέρα Τζουμελέα. Το ποίημα το ονομάζω «Συνέχεια», είναι από την ποιητική συλλογή μου «Βήματα και Ανάσες» του 1983, από την πρώτη ποιητική συλλογή που εξέδωσα.

Σ' αυτό κάνω έναν απολογισμό σαν απόγονος της πρώτης γενιάς των Μικρασιατών προσφύγων, που βλάστησε εδώ στα πάτρια χώματα και στοχάζεται την ιστορία των προγόνων του ασφαλώς, αλλά και τη θέση του ίδιου σαν απογόνου απέναντι στους προγόνους του. Λέει σε μια στροφή το ποίημα και αυτό θα' θελα να το προσέξετε ιδιαίτερα γιατί και σε μένα κάθε φορά που το διαβάζω μου προκαλεί ιδιαίτερη συγκίνηση. Μιλάει για τους πρόσφυγες προγόνους μας που ήρθαν και εγκαταστάθηκαν εδώ. Και λέει: ... «Ήρθαν εδώ ναυαγοί φέρνοντας σπασμένες στάμνες στους ώμους». Όταν άκουγαν πουλιά γύριζαν κατά «κει» το κεφάλι. «Όπως εκείνα» έλεγαν..... «Όπως εκείνα», της πατρίδας δηλαδή, λες και τα πουλιά, τα σπουργίτια και τα άλλα πουλιά του βουνού και του κάμπου, δεν είναι ίδια σε όλους τους τόπους. Όμως αυτοί έβλεπαν σε όλα την πατρίδα που έχασαν...

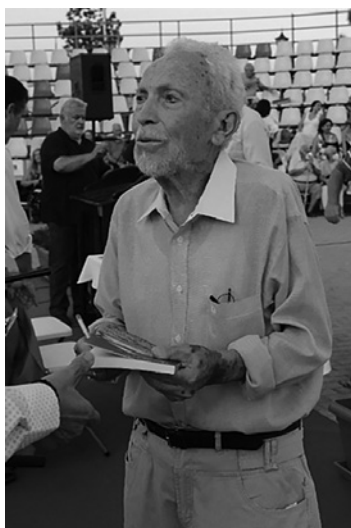
Τη μελωδία του ποιήματος την έχει συνθέσει η κ. Βάλια Κουλάκου, καθηγήτρια στο Εθνικό Ωδείο, και η φιλοδοξία μου ήταν να γίνει «ο εθνικός ύμνος» της Νέας Μάκρης. Πράγμα που δεν έγινε μέχρι τώρα, και ασφαλώς περιμένει το γύρισμα των καιρών, όπως άλλωστε τόσα πράγματα στην Ιστορία μας περιμένουν τη δικαίωσή τους...

Συνέχεια

Η λεύκα, ο φράχτης στη γωνιά που ρημάζει
η θάλασσα πιο κάτω, τα βουνά στη Δύση
Κοινό τοπίο όπως η ζωή μας
Περαστικός εγώ κι εσύ θα μένεις
Θάρχονται οι μέρες, θάρχονται οι νύχτες
Θα περνάει πάνω σου ο χρόνος με βήματα νέα

Μη λυπηθείς κανέναν άλλο πιο πολύ από μένα
΄Ακου τον βόγγο εκείνων που έστησαν
πάνω σου τα πρώτα καλύβια
Αυτοί είχαν να σου πουν μια παλιά ιστορία
από άλλη γη, γεμάτη χώματα, δάκρυα και αίμα
΄Ηρθαν εδώ ναυαγοί
φέρνοντας σπασμένες στάμνες στους ώμους
΄Όταν άκουγαν πουλιά γύριζαν κατά κει το κεφάλι
«όπως εκείνα» έλεγαν
Τους μέρωσε το κλάμα των πρώτων νηπίων
Αν ήξερες τι μου έλεγε η ελιά στην κούνια
καθώς με βλέπαν από πάνω τα κλαριά της
η λεύκα που τη γυροφέρνανε τα περιστέρια πετώντας
Ο τζιτζικας του μεσημεριού δεν σου είπε πουθενά
πιο ωραίο καλοκαιρινό τραγούδι
κι όταν ερχόταν της ΄Αγια - Παρασκευής το πανηγύρι
πιο γλυκιά, πιο όμορφη μέρα στον κόσμο
λέω, ποτέ δε θάρθει
Μ' αυτά τα μάγια δεθήκαμε σε τούτη την ξέρα
ενώ οι παλιοί πήγαιναν αντάμα με τους ίσκιους
Μαζί με τις ανάσες τους ανέβαιναν τα δέντρα
στο λιγοστό νερό βγαλμένο από τα πηγάδια
μαζί με την αρμύρα. Γι' αυτό έγιναν άκαφτα ξύλα
κι απάνω τους στεριώσαμε τις στέγες των σπιτιών μας
Γενιές καμένες απόθεσαν πάνω μας
την ύστατη ελπίδα, την πιο βαριά προσδοκία
Στα λιγνά κορμιά μας φόρτωσαν
το αύριο από το πιο τσακισμένο χθες
Μας έδωσαν ονόματα αρχαία...
Αβάσταχτο να βαστάς το βάρος τόσων σκοτωμένων
Αβάσταχτο νάσαι η συνέχεια του κουβαριού,
το νήμα που το μαχαίρι κόντεψε να κόψει πέρα για πέρα
Είμαστε η απόδειξη ζωής ενός δέντρου
που πέρασε τους πιο βαριούς χειμώνες
και ξανάβγαλε φύλλα
Είμαστε η μαγιά του ψωμιού
που χόρτασε τα θηρία σαν άρτος
μοιρασμένος σε πέντε χιλιάδες στόματα

πεινασμένα στην έρημο
Γι' αυτό αποχτήσαμε την πιο παράλογη καρτερία
Πρόωρα οι ρυτίδες χάραξαν τα μέτωπά μας
Γι' αυτό δεν μας άφησαν να γίνουμε παιδιά
Δεν μας επέτρεψαν να παίξουμε στις αυλές
μπροστά στις πόρτες που είχανε σταυρούς,
χαραγμένους, σημάδια θυσίας
Τα πόδια μας πλήγωσαν οι πέτρες
Στα μάτια μας πέρασαν εικόνες θανάτων
Είδαμε τους πιο καλούς να σταυρώνονται
Είδαμε την ελπίδα, σκλαβωμένο πουλί
να φτερουγίζει μέσα στα συρματοπλέγματα
Είδαμε εκείνους που φόραγαν το γαρύφαλλο στο πέτο
να τους φτύνουν
και να τους στήνουνε μπροστά στο εκτελεστικό απόσπασμα
Είδαμε τη γραμμή των μαρτύρων
ν' ανεβαίνει με τραγούδια στο λόφο
και η φάλαγγα αυτή να μην έχει τελειωμό
Για πόσα πράγματα μπορώ να κλαίω για σένα
πόσα αίματα με δένουν με σένα
Πλημμυρίδα και άμπωτη τα αισθήματά μου
Κύματα αφρισμένα, πότε με πάνε στα ύψη, πότε στην άβυσσο
Πλημμυρίδα και άμπωτη η Ιστορία σου που συνεχίζω
γεμάτη χρώματα, δάκρυα και αίμα...

Ανάγνωση ποιημάτων με τη Βέρα Τζουμελέα και απονομή τιμητικής πλακέτας «ΛΥΚΙΑΣ» από το Βασίλη Μουσαίο.

Η «Έξοδος» και η μετεγκατάσταση των Μακρηνολιβισιανών προσφύγων 15 Σεπτεμβρίου 2022

(Το τελευταίο του άρθρο του Μιχάλη Δελησάββα στη Marathon Press)

Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία πως η «Έξοδος», ο εκτοπισμός και ο διωγμός των Μικρασιατών Ελλήνων χριστιανών από τις πατρογονικές τους εστίες, υπήρξαν από τις μεγαλύτερες συμφορές που γνώρισε ο ελληνισμός. Δεν είναι μόνο οι χιλιάδες πρόσφυγες που ζήτησαν καταφύγιο και εστία στην Ελλάδα ή εκείνοι που πέθαναν κατά τον διωγμό και έμειναν άταφοι. Είναι και οι πόλεις της Μικράς Ασίας που εξαφανίστηκαν μαζί με τους κατοίκους τους. Πόλεις με ιστορία, πολιτισμό, ήθη, έθιμα και ζηλευτή δημοκρατική αυτοδιοικητική οργάνωση, τις δημογεροντίες.

Η Αγροτική Προσφυγική Ομάδα «Νέα Μάκρη» σε γενική συνέλευση το 1925

Γ' αυτό, προσεγγίζοντας ένα τεράστιας σημασίας εθνικό θέμα σαν αυτό της «Εξόδου», ας μένουμε σιωπηλοί και με το κεφάλι χαμηλά, αναλογιζόμενοι το πένθος της καταστροφής και της απώλειας «μη (ποιούντες) κραυγήν, αλλά σιγή το πένθος φέρειν», όπως έκαναν οι αρχαίοι Σπαρτιάτες για τους νεκρούς τους στα Λεύκτρα.

Όταν μου ζητήθηκε από τον καλό μου φίλο, Μάκη Κουλουμπή, να εξιστορήσω τα της εγκατάστασης των Μακρηνο-Λιβισιανών προσφύγων στην Ξυλοκέριζα και μετά από τα τόσο όμορφα και εμπειριστατωμένα άρθρα της Δέσποινας Δαμιανού και του Μιλτιάδη Βράτσου στο αμέσως προηγούμενο τεύχος της Marathon Press, θεώρησα χρέος μου να καταθέσω τις εμπειρίες μου...

Το μοναστήρι της Αγ. Παρασκευής, η καμαρωτή είσοδος, το αρχονταρίκι του στα λευκά και στο βάθος τα νέα κτίσματα.

Ο Τόπος

Ποιος ήταν ο τόπος αυτός, η Ξυλοκέριζα όπου ήρθαν να εγκατασταθούν οι πρόγονοί μας; Ήταν ο πλέον κατάλληλος, ο πιο εύφορος, ο πιο υποσχόμενος; Και υποσχόμενος τι, όταν στην άκρη της μικρής κοιλάδας προς τον Μαραθώνα, από τον Βάλτο (την Μπρεξίζα), σηκώνονταν ημέρα και νύχτα τα κουνούπια και η ελονοσία θέριζε; Μήπως χρησιμοποίησαν μέχρι τουλάχιστον το 1970 το Λιμανάκι και τη θάλασσα, τον υπέροχο αυτό Κόλπο του Μαραθώνα για τις θαλάσσιες μεταφορές τους; Μήπως είδαν και με τον ίδιο τρόπο και την ίδια την Αθήνα ενώ ήταν φτωχοί, για την ανάπτυξη του εμπορίου τους;

Ένα ειδυλλιακό, θαυμάσιο τοπίο με μοναδική φυσική ομορφιά, από την πρώτη στιγμή μέχρι και σήμερα, ήτανε πάντοτε γι' αυτούς η Ξυλοκέριζα. Με την καταγάλανη θάλασσα και την Εύβοια δεξιά που έχει στο βάθος τον Κόλπο του Μαραθώνα. Με τα βουνά «γραμμένα» και καταπράσινα από τα πεύκα, αριστερά σου και μετά τον πευκιά να απλώνεται ήσυχη και δροσερή η μικρή κοιλάδα της Νέας Μάκρης, με τον ελαιώνα και το μοναστήρι.

Τα πράγματα, βέβαια, δεν ήταν ιδανικά τον πρώτο καιρό και γι' αυτό υπάρχει η μαρτυρία του συγγραφέα Νικ. Εμμ. Καραγεωργίου, ο οποίος γράφει στο «Μάκρη και Λιβίσι» και μάλιστα ως παθών και αυτόπτης μάρτυρας: «Ο τόπος που ήρθαμε να κατοικήσουμε ήταν γεμάτος πέτρες, σχοίνα και αγριοπούρναρα... Πουθενά νερό.... Και οι άνθρωποί μας πέθαιναν κάθε μέρα από την ελονοσία και τις κακουχίες... Ο τόπος αυτός ήταν για μας "Κρανίου Τόπος"».

Κι όμως, δεν έφυγαν, έμειναν εδώ, στη νέα πατρίδα, μέσα στην αγκαλιά της και επέμειναν. Δεν ήθελαν να γίνουν για δεύτερη φορά πρόσφυγες. Και νίκησαν, νίκη μεγάλη. Έπεσαν πάνω στην άγονη γη τους και με τις αξίνες την ξεχέρσωσαν, τη φύτεψαν, άνοιξαν πηγάδια, έβαλαν περιβόλια. Επιβίωσαν.

Ε, λοιπόν, εγώ που τον βίωσα και τον κατέγραψα αυτόν τον αγώνα στην «Ιστορία μου», τον βρίσκω μεγάλο και μεγαλειώδη. Γιατί αυτός είναι από τους δύσκο-

Εργάτες και τεχνίτες στο τουβλοκάμινο του Σάββα Τζιλιάβη στη Νέα Μάκρη γύρω στο 1956 με 1960.

Ο Εθνικός Ν. Μάκρης γύρω στο 1956-57. Καθιστοί από αριστερά: Νίκος Καρατζάς, Λάζαρος Παπαϊωάννου, Γιάννης Καφετζής, Λούης Καρατζάς, Κυριάκος Παπόγλου, Αντώνης Ρεντούμης. Όρθιοι: Αργύρης Τσακιργιάννης, Μιχάλης Καλιντζής, Παναγιώτης Παλτήρης, Βαγγέλης Σωτηρίου και Νίκος Κούρτης.

λους αγώνες. Το 1931 έγινε η αποξήρανση του Βάλτου από το ίδρυμα Ροκφέλερ. Και σε όλη την Κατοχή, ο Βάλτος, αντιστρέφοντας τους ρόλους, έδωσε ζωή στους κατοίκους, που στη γη του φύτευαν «ξερικά» και μμποστάνια για να επιζήσουν από τη μεγάλη πείνα.

Η επιλογή της Ξυλοκέριζας δεν ήταν η ιδανική λύση για τους Νέο-Μακρηνοούς έναντι εκείνης που τους προσφερόταν στην Κατερίνη, με τα 80 καλλιεργήσιμα στρέμματα, για πολλούς λόγους. Όχι μονάχα συναισθηματικούς. Γιατί το μέρος που τους έδιναν ήταν στο βάθος του Κάμπου, δεν είχε διέξοδο και δρόμο για την Αθήνα και οι ίδιοι, πέρα από ελάχιστους, δεν ήταν γεωργοί.

Ενώ η Ξυλοκέριζα έμοιαζε φοβερά με τη δική τους μικρή, όμορφη και αγαπημένη πατρίδα της Μικράς Ασίας που είχαν μόλις χάσει από τη μια στιγμή στην άλλη...

Το «Σωματείο Γης και Αμοληψίας» σε γιορταστική εκδήλωση του Αγ. Κωνσταντίνου γύρω στο 1950. Σημαιοφόρος ο Βασίλης Κουλούκουσας.

Τα «σπιτικά» του Συνοικισμού και οι «Κλήροι»

Ήταν κάπου 100 σπιτάκια, πλινθόκτιστα των τεσσάρων δωματίων, διηρημένα σε έξι γειτονίες, με κέντρο την πλατεία. Ομοιόμορφα όλα. Οι διαστάσεις τους λιλιπούτειες, μόλις 7 μέτρα πλάτος και 9 μέτρα μήκος. Εμβαδόν 60-62 τ.μ. για οικογένειες των 2- 3 τουλάχιστον παιδιών, για 5 και 6 άτομα με απλά λόγια.

Η διανομή έγινε και εδώ άψογα, όπως και η γη, δια κλήρου, αλλά οι ιδιοκτήτες των σπιτιών έπρεπε να έχουν παντρευτεί πρώτα. Μια από τις πιο πρακτικές εφαρμογές του «αυξάνεσθε και πληθύνεστε»... Τα σπιτάκια αυτά δεν είχαν πόρτες, ούτε παράθυρα. Για αυτά φρόντισαν οι ιδιοκτήτες και έγιναν με την επίβλεψη της ΕΑΠ (Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων) που τη διοικούσε ένας «άγιος» φιλέλληνας, ο Μορκεντάου, αλλά κι εκεί...

Αυτά τα σπιτάκια τα πλήρωσε ο κάθε ιδιοκτήτης με 24.000 δρχ. ποσό υπέρογκο για τα χρόνια εκείνα. Πώς «βγήκαν» αυτά τα λεφτά; Υπάρχει μια φωτογραφία της εποχής, στην οποία όλη η κεντρική πλατεία της Ν. Μάκρης ντουμανιάζει από του καπνούς των καμινιών που έστηναν οι Νέο-Μακρηνοί για να κάνουν ξυλοκάρβουνα.

Αλλού «έβαζαν» ασβεστοκάμινια, αλλού γέμιζαν τα φορτηγά με άμμο χρυσαφί από τους σωρούς της παραλίας, όπου η φύση είχε στοιβάξει από αιώνες. Κι όμως, δεν το έβαλαν κάτω: «Θα δουλέψουμε, θα επιβιώσουμε... Δεν γινόμαστε ξανά μετανάστες στην ίδια μας την πατρίδα»...

*Παιδιά του Σχολείου Νέας Μάκρης το 1946,
έχοντας στη μέση τον δάσκαλό τους, Γεώργιο Φίλιππα.*

Η εξέλιξη της Νέας Μάκρης

Στην «Ιστορία» μου, διακρίνω την εξέλιξη της Νέας Μάκρης σε τρεις φάσεις:

Η Α' φάση είναι της εγκατάστασης και της γεωργικής απασχόλησης (1923-1967). Η Β' φάση είναι της Αναζήτησης (1967- 1986) και η Γ' Φάση είναι της «αστι-

Προσφυγικό σπίτι (πλινθόκτιστο) του Συνοικισμού Νέας Μάκρης, χτισμένο μεταξύ των ετών 1924-1927 από τα συνεργεία του Οργανισμού Ανοικοδόμησης.

κοποίησης» της Νέας Μάκρης, με την έγκριση και εφαρμογή του Σχεδίου Πόλης, την κατασκευή του Κέντρου Υγείας, τη σύνδεση με τη ΕΥΔΑΠ, τα Σχολεία, τα Νηπιαγωγεία κ.λπ. Εκείνο βέβαια που δεν έγινε ήταν το παλαιό χρυσό πρότυπο της αυτοδιοίκησης, οι δημογεροντίες, σαν αυτό της «πατρίδας».

Οι άνθρωποι

Είναι αλήθεια πως αποτελεί πρόκληση η έρευνα των διεργασιών που επικρατούν σε ένα σύνολο πληθυσμού περίπου 100 οικογενειών (300-500 περίπου μέλη) μέσα σε αυτά τα 100 χρόνια, που σημαδεύουν την ιστορία της Νέας Μάκρης στην Ξυλοκέριζα. Είναι ένας πληθυσμός που μέχρι πρόσφατα (1970-1980) είχε μεγαλώσει με τις ίδιες συνθήκες, στα λιλιπούτεια αυτά πλινθόκτιστα σπιτάκια του Συνοικισμού, που πήγε στο ίδιο σχολείο και είχε τους ίδιους δασκάλους.

Τα συμπεράσματα κατ' αρχάς δεν θα είναι εύκολα, δεν θα είναι τεκμηριωμένα, θα είναι επισφαλής. Κι όμως και εδώ θα διακρίνουμε μερικά σταθερά χαρακτηριστικά που επικρατούν μέχρι σήμερα σε ορισμένες οικογένειες. Την ευγένεια των Εμμέδων και τη διάθεσή τους για αγώνα στην Κατοχή και Απελευθέρωση. Την τάση των Δαμιανών για εμπόριο και πρόοδο, την επιμονή των Τσακιργιανναίων, Βαζάνα, Μαυρικού και Χατζηγαβριήλ στα πάτρια, αλλά κι άλλα πολλά.

Γενικά ο Νέο-Μακρηνός, όσος έμεινε ακόμα, δεν φαίνεται να έχει αλλάξει και πολύ από τους προγόνους του. Είναι γελαστός, φιλότιμος, τίμιος, εργατικός, νοικοκύρης. Αυτός και η γυναίκα και νοικοκυρά του στο σπίτι. Ας του δοθεί ακόμα μια ευκαιρία να υπάρξει και να διδάξει αρχές και υποχρεώσεις, γιατί το κύμα που έρχεται τείνει να τα σαρώσει όλα....

Η Γλώσσα και το γλωσσικό μας ιδίωμα

Έχουμε κάτω από τη γλώσσα μας και μέσα στο μυαλό μας κάτι πολύτιμο! Κάτι πολύτιμο και δεν το ξέρουμε. Μας το έδειξαν οι ειδικοί γλωσσολόγοι. Πως η γλώσσα των προγόνων μας είναι... χρυσάφι. Ένα σπάνιο είδος, με χίλιες αποχρώσεις, βαριά και σύγχρονα περιπαιχτική, γεμάτη ιδιωματοισμούς και παροιμίες, όπως την μίλαγαν στην καθημερινή τους ομιλία και την τραγουδούσαν οι πρόγονοί μας στα πανηγύρια και στους γάμους. Που γελάει παίζοντας και που κλαίει γελώντας. Ένα μικρό, ελάχιστο παράδειγμα από δίστιχο της «σουστάς»:

«Έκουσάν μου που τραγουδώ
κι ήρτασιν να με δούσιν
θαρούν πως είμου τραχανάς
κι ήρτασιν να ρουφούσιν»...

Απάντηση:

«Ισέναν τα τραγούδια σου
έν είνιν ταιριασμένα
σαν τα κατσίκια του βουνόν
είνιν αναμπλασμένα»...

Κι άλλα, κι άλλα, κι άλλα άπειρα...

Η ευχαριστήρια στήλη των Νέο-Μακρηνών προς το Ίδρυμα Ροκφέλερ για την αποξήρανση του Βάλτου. Σήμερα βρίσκεται στην είσοδο του Πολιτιστικού & Αθλητικού Πάρκου Ν. Μάκρης.

Η σκυτάλη του χρέους

Ο Μιχάλης Δελησάββας παραδίδει τη σκυτάλη στους νέους ερευνητές και προτείνει 5 θέματα προς έρευνα στην ερευνητική ομάδα της «Εταιρείας Ιστορικών Μελετών η Λυκία».

1^ο Θέμα: Τα δικαιώματα των ανθρώπων

Η εξάρτηση ζωής, η στέρηση δικαιωμάτων, και ο περιορισμός της ελευθερίας σε άτομα και σύνολα ανθρώπων (δούλοι, αιχμάλωτοι, όμηροι, ανδράποδα, είλωτες, περίοικοι, υπήκοοι, δουλοπάροικοι, κολίγοι κ.ά.) στη διαδρομή της αρχαίας και νεότερης Ελληνικής Ιστορίας. Έννοιες προς έρευνα (πώς και πότε):

- δούλοι
- ανδράποδα
- αιχμάλωτοι
- είλωτες
- μέτοικοι
- περίοικοι
- υπήκοοι
- δουλοπάροικοι
- κολίγοι κ.λπ.

Σαν εισαγωγή:

Μολονότι το ιδανικό του όρκου των Αθηναίων π.χ. είχε τον όρο «και την πατρίδα πλείω και αρείω παραδώσω», η ελληνική Ιστορία στο σύνολό της δεν μπορεί να χαρακτηριστεί από κατακτητικούς πολέμους, που οπωσδήποτε συνεπάγονται την εξάρτηση ζωής, και τη στέρηση ελευθερίας και αναφαίρετων δικαιωμάτων από τους κατακτημένους. Παρά ταύτα και μέσα σε περιορισμένα ασφαλώς πλαίσια, η ελληνική Ιστορία, παλαιότερη και νεότερη, έχει να επιδείξει τα παραπάνω φαινόμενα, της εξάρτησης ζωής, και της στέρησης δικαιωμάτων και ελευθερίας, από της εκάστοτε εξουσίες, είτε από Έλληνες κυρίαρχους, είτε από άλλους λαούς (φράγκους, βενετούς, τούρκους κ.ά.) που κατά καιρούς εξουσίασαν, είτε στο σύνολο, είτε κομμάτια του ελληνικού χώρου. Έτσι, σκοπός της παρούσης εργασίας είναι να αποδείξει ότι αυτή η εξάρτηση, η οποιαδήποτε εξάρτηση, και με οποιαδήποτε μορφή, χαλαρή ή ασφυκτική, που φτάνει μέχρι τις μέρες μας, υπήρξε ένα φαινόμενο σε όλη τη διαδρομή της ελληνικής Ιστορίας.

Δούλοι: Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ο θεσμός των δούλων υπήρξε από αρχαιοτάτων χρόνων.....

2° Θέμα: Φόροι

Οι φόροι που πλήρωναν οι Έλληνες ραγιάδες στη Μ. Ασία τα τελευταία χρόνια πριν τον ξεριζωμό τους.

Ο Νικ. Εμμ. Καραγεωργίου αναφέρει πολλούς όχι όμως όλους (κεφ. Φόρος σελ. 41)

- το εμπλέκι (φόρος ιδιοκτησίας)
- το οσούρι (επίσης φόρος ιδιοκτησίας από σπίτια)
- φόρος από όλα τα γεωργικά προϊόντα
- φόρος για τα αρσενικά παιδιά μέχρι 20 ετών, που μετά τα Χουριέτ έγινε στρατιωτική θητεία

Η Ρένα Παπαντωνίου-Βελισσαρίου αναφέρει και έναν άλλο φόρο για την αναβολή - παράταση της στρατιωτικής θητείας.

3° Θέμα: Έγγειος Ιδιοκτησία

Τι συνέβαινε με την έγγειο ιδιοκτησία των ραγιάδων; Είχαν ιδιοκτησίες οι υπόδουλοι χριστιανοί, τη δυνατότητα δηλαδή να την πουλούν και να την αγοράζουν; Και ποιοι ήταν αυτοί που είχαν τα μεγάλα τσιφλίκια που αναφέρει ο Βενέζης και η Διδώ Σωτηρίου; Τι συνέβαινε δηλαδή στη Μάκρη και στο Λιβίσι;

4° Θέμα: Εμπόριο

Είναι σχετικό με την αλματώδη ανάπτυξη του εμπορίου στη Μάκρη τους χρόνους από 1870 μέχρι το 1922. Την ανάπτυξη αυτήν εγώ την αποδίδω στους Ρωσο-τουρκικούς πολέμους και στην συνθήκη του Αγίου Στεφάνου του 1878 που έδινε πολλά προνόμια στους χριστιανούς. Αλλά φαίνεται ότι προϋπήρξαν και άλλα ευεργετικά νομοθετικά διατάγματα από μέρους της Τουρκίας τον καιρό του Αβδούλ Χαμίτ, των τελευταίων σουλτάνων. Και αυτό το υποψιάζομαι από μια σημείωση του Μιχ. Μουσαίου στους «Βατταρισμούς» που μιλάει ακροθιγώς πάνω σ' αυτό. Ποια είναι αυτά τα νομοθετικά μέτρα που επισημαίνει ο Δάσκαλος; Καλό είναι να ερευνηθούν οι προϋποθέσεις για μια τέτοια ανάπτυξη, προτού τα σαρώσει όλα η βαρβαρότητα των Νεοτούρκων...

5° Θέμα: Αποζημίωση προσφύγων

Τι έγινε με τα ποσά που δόθηκαν ή και δεν δόθηκαν στους «ανταλλάξιμους» και τους πρόσφυγες; Μια εικόνα εντελώς ασαφή έχουμε από το την σχετική αλληλογραφία του δάσκαλου Γεωργίου Πολίτη. Μια άλλη εικόνα εντελώς τραγική έχουμε από τις περιγραφές της Βαρβάρας Δελησάββα - Δαμιανού στο «Πατριωτικές Αναμνήσεις» (εφημερίδα «Λιβίσι») όπου μιλάει για τον υπερβάλλοντα ζήλο των πατριωτών μελών της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων σχετικά με την κινητή περιουσία, που πραγματικά οργίασαν σε αδικίες και υπερβάλλοντα ζήλο.

Μιχ. Π. Δελησάββας, 29 Ιουνίου 2022

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Ανέκδοτα κείμενα

Το δράμα της Ελένης

(το τελευταίο, ανέκδοτο, διήγημα του Μιχάλη Δελησάββα 2021)

- Και ξέρεις τι μου έλαχε, Τασία μου... Άστα, χρυσή μου, άστα... Τρακόσια ευρώ βρε μάτια μου... Τρακόσια!... Αυτά τους λείπανε δηλαδή;... Που πήγα να πετάξω τα σκουπίδια στο βαρέλι, από το σπίτι, στην άλλη μεριά του δρόμου... Μα είναι στα καλά τους;... Δεν μας έφτανε η κλεισούρα μέσα, η πολιορκία, ένα χρόνο τώρα, έχουμε και τα πρόστιμα... Τρακόσια ευρώ, πού να τα βρω, μου λες;... Μα, μόλις πεντακόσια τριάντα τέσσερα δίνουνε στους ανέργους, οι έξυπνοι αυτοί... Μωρέ 'χουνε τρελαθεί όλοι τους, μη μου πεις...

Αυτά τα λίγα, ένα μέρος τους δηλαδή, άκουγε στο τηλέφωνο η κ. Τασία από τη φίλη της τη Βίνα, και εκείνη την ημέρα. Γιατί όλα τα τηλεφωνήματα αυτής της φίλης, από καιρό τώρα, με την κλεισούρα στα σπίτια και την επιδημία, είχανε και συνέχεια, και συνέχεια μεγάλη δυστυχώς.

Να την παίρνει η Βίνα στο τηλέφωνο τις πιο ακατάλληλες ώρες, μεσημέρι που βλέπεις τη Ζίνα στο Σκάι με όλους εκείνους τους ειδήμονες και νιώθεις πεταμένος στο χάος. Αλλά και το βράδυ, την ώρα που ο Χατζηνικολάου φέρνει τον κατακλυσμό και τη συντέλεια του κόσμου με αυτά που λέει και του λένε... Και να 'ρχεται, μέσα σ' αυτούς και μετά από όλα αυτά, σεισμούς και καταποντισμούς, και ΜΕΘ και κορονοϊούς, καπάκι πάνω στην ώρα η Βίνα, και να σου μιλάει στο τηλέφωνο με τις ώρες, για τα πιο κοινά πράγματα, τα χιλιοειπωμένα. Με μια μιλιά σαν πέταγμα της μύγας καλοκαίρι μεσημέρι μπροστά στα βλέφαρά σου, και με εκείνη τη γκρίνια της την πονεμένη, μπούρου-μούρου, μονότονα και ρυθμικά, σαν τους τροχούς του τραίνου στις ράγες μέσα στη νύχτα...

Μονάχη, καταμόναχη, η καημένη η Βίνα. Εδώ γύρω κάπου στα προάστια μένει, άνθρωπο δεν έχει γύρω της κανένα, ο Ζώτος, ο άντρας της, έφυγε νωρίς. Άνθρωπο δεν βλέπει όλη μέρα, να του πει κάτι, να ακούσει ανθρώπινη φωνή. Τι να σου κάνει; Και ήταν ένα άλλο πράγμα αυτή σαν γυναίκα, δυναμική, ενεργητική, φωνακλού. Και σαν υπάλληλος επίσης το ίδιο, αρίστη, δουλευταρού, είχανε να το κάνουνε όλοι στην υπηρεσία... Και να που ήρθε ο καιρός, και η Βίνα εκείνη η παλιά, ραμολήρησε ξαφνικά, αν και όχι ξαφνικά, παρά λίγο-λίγο, ώσπου τ' άφτυσε τελείως. Από τη μοναξιά άραγε; Μόνο από τη μοναξιά; Ίσως και από τα χρόνια. Πιο πολύ όμως, το λένε όλες οι φίλες αυτό, είναι από την πανδημία. Το λένε γιατί το ίδιο σχεδόν έχουνε πάθει και αυτές, στα πρόθυρα είναι, το λένε, το αισθάνονται, στα πρόθυρα όλες τους είναι...

Μα δεν είναι μόνη η Βίνα, δυστυχώς, με τις δυσκολίες και τα πρόστιμά της, όπως και όλοι οι φίλοι, ποιος λίγο, ποιος πολύ αυτό τον καιρό.

Είναι και η Ελένη Λ. τώρα τελευταία... Κι αυτή κι αν είναι. Σπανιότερα τα τηλεφωνήματα αυτηνής, αλλά σκέτα φαρμάκι. Με τα τηλέφωνα πια όλοι, τηλεφωνήματα κι από μακριά, πού να ζυγώσει άνθρωπος άνθρωπο και φίλος τον φίλο με αυτή την πολιορκία, τις απαγορεύσεις, και τα πρόστιμα. Το τηλέφωνο, ο μόνος τρόπος...

Αχ, να 'ξερες Τασία μου!... Πού να 'ξερες, τι τραβάω... Ο Μίλτος, ναι ο Μίλτος... Ένας άσπλαχνος, ένας απάνθρωπος, ένας τύραννος... Ένας τελείως άλλος από αυτόν που γνώριζες, από αυτόν που γνώριζαν οι φίλοι... Να απαιτεί το παραμικρό... Εκείνη την ώρα που θέλει και όπως το θέλει... Να μας έχει στο πόδι και τις τρεις, μέρα και νύχτα, εμένα και τα κορίτσια, την Άντα και τη Βάντα. Τα κακόμοιρα και αυτά, ξενουχτισμένα, βαλαντωμένα από την κούραση και το ξενύχτι κάθε βράδυ... Να τρέχουμε όλοι πίσω του, για την καρέκλα που θα καθίσει, για το Πι που κρατάει, για τον καμπινέ που θα πάει... Και οι τρεις μας στο πόδι κάθε μέρα, για τα φάρμακα, για τις ενέσεις για τις εξετάσεις του, για τους γιατρούς και τα νοσοκομεία του, τις εισαγωγές του δηλαδή, κάθε τόσο... Άστα... Δεν είναι πια ζωή αυτή, είναι τυραννία... Και για τα κορίτσια, για δουλειά, μακράν κι αν είσαι δυστυχώς, γιατί από τότε που πήρε σύνταξη ο Μίλτος κι έπεσε σαν το δέντρο, ποιος να σε δει και να σου δώσει χέρι;... Ούτε κουνήσαμε πλαστικές σημαίες εμείς ποτέ, ούτε κατουρημένες ποδιές προσκυνήσαμε, που λένε... Και τα κορίτσια, άνεργα βέβαια και τα δυο, από τότε ακόμα που ήτανε καλύτεροι οι καιροί, τι καλύτεροι, χειρότεροι δεν γίνονται... Δυο-τρεις μήνες εδώ στο σούπερ-μάρκετ δίπλα, τα κακόμοιρα, για να διαφημίσουνε τη «Γελαδίτσα» το γιαούρτι, πέντε μήνες στην υπηρεσία απορριμμάτων στο Δήμο Κερατσινίου. Κερατσινίου, ναι, μέχρι εκεί, άλλους πέντε απέναντι στην Κούλουρη, στη Σαλαμίνα, με τα περίφημα προγράμματά τους, τα ΕΣΠΑ και δεν ξέρω και πώς αλλιώς τα λένε, κι έπειτα λάσπη-απόλυση... Να ξεκινάνε τα καημένα, από τις πέντε τα ξημερώματα μέσα στη βροχή και στο σκοτάδι και να φτάνουνε εκεί, εφτά η ώρα το ξημέρωμα, με την ψυχή στα δόντια... Είναι ζωή αυτή;... Είναι κατάσταση;... Και τι θα γίνουνε μετά από αυτά, τι θα κάνουν;... Δεν φταίει βέβαια ο Μίλτος και γι' αυτό, να είμαστε δίκαιοι... Άλλοι φταίνε... Αυτοί οι ανίκανοι, και η ανεργία... Δύσκολη εποχή, απάνθρωπη, πού να το φανταστείς...

Τα λέει αυτά η Βίνα, στη φίλη της την Τασία στο τηλέφωνο, όλα μαζί, πολλά, πολλά και μπερδεμένα και με έξαψη μεγάλη, λες και τ'χει μέσα της βαθιά, σα να την καίνε και βιάζεται να τα βγάλει έξω και να μπορέσει να ησυχάσει επιτέλους. Μα πού, και πώς να ησυχάσει, που την επομένη, και πολύ σύντομα μάλιστα, έχει κι άλλα πολλά να ιστορήσει στην Τασία. Για τις νέες περιπέτειες και τα νέα κατορθώματα του Μίλτου, για την κατάσταση τη δική της και των κοριτσιών της, που πάει από το κακό στο χειρότερο. Και προπαντός για το μεγάλο της παράπονο, που πήγε στράφι η ζωή της με έναν άντρα σαν τον Μίλτο...

Μια ιστορία όμως, που άρχισε με έναν έρωτα, όπως τόσες άλλες ιστορίες... Έρωτα, ναι, γιατί όχι, έναν παράξενο έρωτα, όπως ήταν και ο ίδιος ο Μίλτος αρκετά παράξενος και ιδιόρρυθμος από την αρχή, ίσως και η ίδια. Για να καταλήξει στις μέρες μας σε ένα δράμα, ή κάπου εκεί κοντά, με σκηνές και εικόνες όπως τις περιγράφει η Ελένη στη φίλη της την Τασία, με τα τηλεφωνήματά της. Γιατί ως δράμα ή κωμειδύλλιο, ή πιο πολύ ως δρώμενο, από τα πιο κοινά στην εποχή μας, θα μπορούσε να ιδωθεί αυτή η δραματική ιστορία της Ελένης Λ. και του Μίλτου... Ένα δρώμενο...

Οπότε θα πρέπει πρώτα να γνωρίσουμε τους πρωταγωνιστές αυτού του δρώμενου. Και πρώτα-πρώτα εκείνη. Που το όνομά της, όπως το' παμε, είναι Ελένη, και είναι η πρωταγωνίστρια και το κύριο θύμα αυτού του δράματος. Γιατί υπάρχουν, άλλα δυο πρόσωπα, μάλλον βουβά, κορίτσια αυτά, οι κόρες της Ελένης, η Άντα και η Βάντα. Το άλλο πρόσωπο, ο «πρωταγωνιστής» του με, αλλά και χωρίς, αποσιωπητικά και χωρίς καμιά αμφιβολία, αφού έτσι είναι, είναι ο Μίλτος, ο άντρας της Ελένης και πατέρας των δυο εκείνων κοριτσιών... Αυτός είναι ο «θύτης» και ο «κακός» της τραγωδίας. Ένας κακός και θύτης, που δεν του πάει και πολύ να είναι αυτός που είναι, ούτε κακός, ούτε και θύτης. Κι όμως, έγινε χωρίς να το θέλει. Και όχι από την αρχή, καθόλου μάλιστα, παρά τώρα τελευταία, παρά πολύ αργά, προς το τέλος, κατάκοιτος στο κρεβάτι, ασθενής, σχεδόν παράλυτος, και με τον ουροσυλλέκτη στα χέρια. Ένα καθαρό γενόσημο, παράδειγμα και προϊόν των συνεπειών της τρέλας της εποχής μας...

Ο Μίλτος, που τότε στην αρχή, ως νέος, αν υπήρξε ποτέ κάτι τέτοιο, και στην πιο σημαντική τους επαφή και γνωριμία με την Ελένη, είχε εμφανιστεί μπροστά της, σαν «ένας ιππότης για τη Βασούλα», και μια λαμπρή «τύχη» γι' αυτήν, για να καταλήξει να γίνει τύραννός της!... Ένας τύραννος, φουκαράς και αξιολύπητος, χωρίς να το θέλει και να το γνωρίζει. Από άγνοια, από τα πολλά εγκεφαλικά και από την άνοια. Ένας τύραννος και θύτης, κι άλλο τόσο ένας ευεργέτης όλων τους, που χωρίς τη σύνταξή του η Ελένη και οι κόρες του, δεν θα μπορούσαν να ζήσουν...

Η κ. Τασία καθώς της μιλάει η Ελένη στο τηλέφωνο, φέρνει στο νου της, σαν σε φωτογραφία, την εικόνα τους στο σχολείο, το όγδοο, όπου ήτανε συμμαθήτριες στην ίδια τάξη. Έφηβες και οι δυο, με το άσπρο γιακαδάκι και τη μπλε ποδιά, μαθήτριες του φημισμένου όγδοου γυμνασίου της Αθήνας, δωρεά του ευεργέτη Μιχαήλ Νομικού, και η Ελένη να σκίζει. Όμορφη, έξυπνη, το στήθος άγουρο μπροστά να πολεμάει να σπάσει την μπλε ποδιά. Ψηλή και ντελικάτη, όμορφο σώμα, έτοιμες και οι δυο για τις πανελλήνιες γυμναστικές επιδείξεις στο καλλιμάρμαρο, με τις φουφούλες μέχρι τα γόνατα. Τα βήματα και τα τσακίσματα στο χορό «Παν τα νιάτα, παν τα κάλλη | μας τα 'φάγαν οι δασκάλου»... Όπως και οι διπλές στο τσακωνικό «Σου' πα καλέ | καλέ maná | Σου 'πα maná | πάντρεψέ με» και λοιπά... Τότε που

ο κόσμος, βλέποντας τα ωραία σώματα φώναζε από τις κερκίδες ως απάνω, ενθουσιασμένος: «Τα σέλινα... Τα σέλινα»... Αχ μωρέ νιάτα! Και οι δυο η Τασία και η Ελένη, κοπελίτσες τελειόφοιτες τότε, αλλά η Ελένη!...

Η Ελένη, αν και νέα, μαθήτρια και όμορφη, είχε από τότε, τον καημό το δικό της, τον αγιάτρευτο. Που είχε χάσει τον πατέρα της, δυο-τρία χρόνια πριν, έναν αρχοντάνθρωπο και καλόγνυμο νοικοκύρη, και είχε μείνει με τη μάνα της. Μια καλή και ντροπαλή κυρούλα, αλλά που χάνοντας τον άντρα της, σα να 'χασε τον κόσμο όλο ξαφνικά, κι αυτό είχε κάνει και την ίδια την Ελένη φοβισμένη. Έτσι είχε εισπράξει η καημένη εκείνη την απώλεια του πατέρα της, και γι' αυτό είχε γίνει σαν τη μάνα της και αυτή, ντροπαλή τότε και φοβισμένη. Μα το κυριότερο ήταν, που η Ελένη σαν παιδί είχε παρουσιάσει κάτι χρόνιο και ακαθόριστο. Κάτι νευρολογικό, που την έπιανε κατά καιρούς και έχανε τον κόσμο. Γι' αυτό το λόγο την έτρεχε η μάνα της στους γιατρούς, και την υπερπροστάτευε, και έτσι όπως ήταν επόμενο, διοχέτευε πάνω στην κόρη της την Ελένη, τη δική της ανασφάλεια. Με αυτά και με αυτά η Ελένη, ενώ ήτανε μια όμορφη και έξυπνη κοπέλα, και καλή μαθήτρια, δεν είχε πολλές φιλοδοξίες στη ζωή, σαν νέα κοπέλα, που πολλά εξαρτώνται από αυτό, από ποια ιδέα δηλαδή έχει κανείς για τον εαυτό του. Και όχι μόνο, αλλά είχε κάτι ακόμα πιο σοβαρό, απαξιούσε την ομορφιά και τα προσόντα της και υποτιμούσε τον εαυτό της. Κι αυτό φάνηκε με την προτίμηση που έδειξε στο Μίλτο, ενώ θα μπορούσε να κάνει μια καλύτερη επιλογή. Ήτανε σε θέση να το κάνει αυτό, γιατί και έξυπνη ήτανε και όμορφη, αλλά φαίνεται η γνώμη που είχε για τον εαυτό της, και επηρεασμένη σίγουρα από τη στάση της μητέρας της, διάλεξε το Μίλτο, ξέροντας ότι του έπεφτε πολύ πιο πάνω από τις προσδοκίες του.

Πάμε τώρα στον άλλο πρωταγωνιστή του δρώμενου, τον «σκληρό» και απάνθρωπο «τύραννο», τον Μίλτο. Δεν ήτανε τυχαίος ο Μίλτος, όχι, κάθε άλλο, ούτε κανένας σαν αυτούς που δεν σου γέμιζε το μάτι ήτανε, αλλά ούτε μεγάλη διαφορά στην ηλικία είχανε με την Ελένη οι δυο τους. Καλός ήτανε, μονάχα που της έπεφτε λιγάκι, τι λιγάκι δηλαδή, αρκετά κοντός, και περπάταγε σαν νευρόσπαστο, κάποιες κινήσεις του μάλιστα όπως και κάποιες γκριμάτσες στο πρόσωπό του έμοιαζαν με πιθήκου. Όμως ήτανε καλός και ευχάριστος στους τρόπους, και με τους άλλους φιλικός πολύ, όπως κι αθώς, σαν ένα μεγάλο παιδί. Το κυριότερο κουσούρι του ήτανε πως ήτανε ένας τεχνοκράτης του κέρατά, επίμονος, κολλημένος, σχολαστικός, ακραιφνής. Τόσο, που κάθε τι το ερευνούσε και το ψαχούλευε σαν να 'θελε να εξετάσει και να το μάθει, και τελικά να το διαλύσει. Το ίδιο έκανε και στη ζωή τη δική του και των κοριτσιών του στη συνέχεια, και βέβαια και στην Ελένη, τη ζωή, ακόμα πιο πολύ, με μια επιμονή παράλογη και ένα ενδιαφέρον αφύσικο και παρανοϊκό. Παρ' όλα αυτά, με εκείνους τους δυο, ξεκίνησαν καλά και υπέροχα, όπως τόσες φορές, κι όπως σε τόσους άλλους, άλλωστε... Κι όλα εκείνα τα κουσούρια και τα

παράξενα του Μίλτου, η Ελένη σαν άλλη μια ερωτευμένη, τα έβλεπε αλλιώς, από την καλή τους την πλευρά και ήτανε μάλιστα περήφανη και ικανοποιημένη για το ενδιαφέρον του αγαπημένου της, ακόμα και έτσι, επίμονο και τραβηγμένο στα άκρα. Ακόμα και κάποιες εμμονές του Μίλτου, σχετικά με την ακράτητη επιμονή του να προαχθεί και να ανέβει ψηλά στην ιεραρχία στην υπηρεσία του, τις δικαιολογούσε. Νέος ήτανε, είχε φιλοδοξίες όπως τόσοι άλλοι, ήτανε μαζί του και τις δικαιολογούσε αλίμονο. Γι' αυτό δεν την παραξένευε, καθόλου μάλιστα, που αρραβωνιασμένοι, όταν έβγαιναν οι δυο τους στα «ραντε-βού» τους δηλαδή, αντί να κοιτάνε τον ουρανό και τα αστέρια, όπως κάνουνε οι ερωτευμένοι, ο Μίλτος είχε επιβάλει στην Ελένη να του κάνει μάθημα αγγλικών, σαν καθηγήτρια αγγλικής που ήτανε.

Μα δεν ήτανε μονάχα αυτά, ήτανε αλλά και άλλα πολλά, πάρα πολλά, απίθανα και χαριτωμένα, όσο και παράξενα, πολλά μάλιστα και πάνω από τα μέτρα, που την Ελένη αντί να την παραξενεύουν, της άρεσαν κι εκείνης και τα έβρισκε χαριτωμένα. Έκανε ακριβώς ό,τι κάνουν όλοι οι ερωτευμένοι, που τις παραξενιές των αγαπημένων τους τις βλέπουν έτσι στην αρχή, αλλά έπειτα από καιρό τις βλέπουμε με άλλο μάτι, έτσι ακριβώς που είναι. Κι όχι μόνο, αλλά και σαν κάτι που θα μπορούσαν να το αλλάξουν, αλλά δεν το έκαναν στην ώρα τους... Όπως σ' εκείνη την περίπτωση στο Αιτωλικό, την εκδρομή στο Μεσολόγγι, που αν την πρόσεχε η Ελένη θα' χε να της πει πολλά. Αλλά όμως δεν την πρόσεξε, την άφησε να φύγει απαρατήρητη. Και πόσα άλλα πράγματα, θα μπορούσε να αποφύγει και να διορθώσει, πόσα κουσούρια του, και πόσα ανάποδα, σκέφτεται τώρα. Τώρα πια, όλα εκείνα που τα' βλεπε μπροστά της και σκόνταφτε πάνω τους. «Θα του τα διορθώσω, πού θα πάει... Υπομονή και με τον λόγο τον καλό... Στα χέρια μου τον έχω», έλεγε, Πόσοι και πόσες τα είχανε πει πριν από την Ελένη αυτά, λογάριασε... Τίποτα δεν διόρθωσε κανείς, όπως και ποτέ, ουδέποτε, γιατί έτσι είναι αυτά τα πράγματα, αυτό το δρόμο παίρνουν κι όχι άλλον...

Όπως εκεί στο Μεσολόγγι οι δυο τους... Είχε και μια καταγωγή, μια ρίζα και από εκεί, ηρωική, από το Μεσολόγγι, ο Μίλτος. Μόλις μερικές βδομάδες νιόπαντροι, και πήρε τη γυναίκα του στο Βάλτο, για να της δείξει, την άγρια ζωή τους την εφηβική εκεί, και πώς ψαρεύανε τις μπάφες, τους θηλυκούς τους κέφαλους, έφηβοι, με τον πατέρα τους στη λιμνοθάλασσα. Καλά ως εδώ, καλά είχε πάει η ψαριά, και το ειδύλλιο, με τα κουπιά, τα δίχτυα και τις πλάβες, αλλά όλος εκείνος ήλιος από πάνω τους όλη μέρα, τους έκαψε τις πλάτες και τα χέρια. Κι έπειτα στα κουπιά όλη τη νύχτα, ώσπου να φτάσουνε στο Αιτωλικό και ώσπου να τη σύρει την Ελένη, λιπόθυμη μέχρι την καλύβα που είχανε νοικιασμένη, της έδειξε ένα άλλο πρόσωπο ο Μίλτος, άγριο και μια συμπεριφορά σκληρή, που δεν την περίμενε. Μια βδομάδα με πυρετό η Ελένη, κι ο Μίλτος σαν να μην έτρεχε τίποτα, στην πλάβα και στα δίχτυα, και η ψαριά στη λίμνη κάθε μέρα. Γιατί έτσι τους είχε μάθει, λέει ο πατέρας τους, και γιατί ένιωθε κι εκείνος δυνατός, σαν άντρας. Όσο για την Ελένη, εκείνη η εκδρομή στη λιμνοθάλασσα και ο

πυρετός της, ήταν ένα καλωσόρισμα από τη φύση, και μια ευεργεσία, γι' αυτό την άφηνε να ψήνεται από τη θερμότητα στην καλύβα, της είπε ο Μίλτος όταν κάποτε τέλειωσαν όλα... Τρέλες κι ανοησίες οπωσδήποτε, που η Ελένη τις έπαιρνε κι αυτές για παραξενιές χαριτωμένες του αγαπημένου της, αλλά και είχε αρχίσει και να τις φοβάται από τότε. Να τις φοβάται, αλλά τι να κάνει;

Είχε φαίνεται κι άλλα στραβά και απωθημένα, όπως φάνηκε, ο Μίλτος. Που φάνηκαν, ύστερα, μετά την πρώτη έξαψη, στο δρόμο, σιγά-σιγά και λίγο-λίγο, όσο περνούσανε τα χρόνια. Όπως ο νταλκάς του, που ήτανε κοντούλης, κι έφτανε μέχρι τον ώμο της Ελένης, άσε που την περνούσε ουκ ολίγα χρόνια στην ηλικία. Και ζήλευε!... Αυτή η ζήλεια του, μεγάλο κουσούρι... Ζήλευε την Ελένη, και ζήλευε τους άντρες που την πλησίαζαν, όπως και για άλλα πολλά ζήλευε ο Μίλτος, μα πού να τα ξέρεις από την αρχή, κάτι να σκεφτείς, κάτι να κάνεις... Και τι να κάνεις αλήθεια, για το νταλκά του και το κόμπλεξ του, που δεν είχε αξιωθεί να έχει τη δική του βάρκα στο Μεσολόγγι, και μια καλύβα στη λιμνοθάλασσα. Που δεν τον τιμούσαν όπως του έπρεπε στο χωριό του, που δεν είχε μπορέσει να βρει δουλειά στα παιδιά του, και το κυριότερο, που περνούσανε τα χρόνια και δεν τον είχανε κάνει διευθυντή στην υπηρεσία!... Τίποτε βέβαια, τίποτε ιδιαίτερο, γιατί όλα αυτά, είναι εκείνα που νιώθει κάθε ένας μεγαλώνοντας, και που ρίχνοντας μια ματιά πίσω του, και μετρώντας τι είχε κάνει στη ζωή του, απελπίζεται. Μα φαίνεται πως για τον Μίλτο, ήτανε διαφορετικά και υπερβολικά ακόμα και αυτά. Γιατί είχε φαίνεται φιλοδοξίες πιο μεγάλες από το μπόι του, και τον ίσκιο του, κι αλίμονο σ' εκείνη που είχε βρεθεί κάτω από τη σκιά του...

Αυτά λέει στη φίλη της την Τασία στο τηλέφωνο, τα πάθη της και τους καημούς της και τα περιγράφει, με το πάθος εκείνου που τυραννιέται υποφέρει, αν ξέρει, και ξέρει καλά, το πώς και το γιατί, συμβαίνουν όλα αυτά. Πως εκείνος ο άνθρωπος, ο Μίλτος, ο «τύραννός», της είναι πια ένας άλλος άνθρωπος και έξω τόπου και χρόνου από την αρρώστια, τις τόσες αρρώστιες και τους πόνους του.

-Έτσι, που λες, Τασία μου, της λέει, με τα μάτια στεγνά, και φωνή βραχνή, σχεδόν εχθρικά, γιατί έχει περάσει από πάνω της εκείνη η φάση της λύπησης και της συμπόνιας για τον άλλον που υποφέρει, γιατί εκεί που έχει φτάσει κοιτάει πια τα δικά της βάσανα, και δεν έχει άλλα περιθώρια... Και ντρέπομαι να σου το πω και να σου το ομολογήσω... Μα θα σου το πω και ο Θεός ας με συγχωρέσει... Πως δεν τον λυπάμαι πια... Εμένα άσε με, τέλειωσα, μέχρι εδώ ήτανε, δεν είναι πια ζωή αυτή... Λυπάμαι μόνο τα παιδιά μου, που υποφέρουν, κι έχουνε χαλάσει τη ζωή τους τρέχοντας πίσω του κάθε μέρα, για τις παραξενιές του, και τις ανάγκες, και τι θα γίνουν από εδώ και πέρα...

Την απάντηση την έδωσε ο ίδιος ο Μίλτος κάποιες μέρες μετά. Και την έδωσε αυτή την απάντηση οριστική και αμετάκλητη. Πέθανε στο σπίτι, στο κρεβάτι του, νύχτα μεσάνυχτα. Όχι ακριβώς στο κρεβάτι

του, αλλά στη διαδρομή για τον καμπινέ, έχοντας αναστατώσει με τις φωνές του, όπως κάθε βράδυ τελευταία, τις τρεις γυναίκες, που τον βαστάγανε από τις μασχάλες για να μην πέσει. Έφυγε όρθιος, κι αντίδεδος, όντας έξω τόπου και χρόνου, όπως από καιρό τώρα. Αλλά και πονεμένος, σαν να μην του άξιζε ένα τέτοιο τέλος, όπως σε όλους. Κανένας λόγος δεν υπήρχε άλλωστε για να γίνει στον Μίλτο αυτή η εξαίρεση...

Όμως ο πραγματικός επίλογος αυτής της «τραγωδίας», γράφτηκε από την ίδια εκείνη την πολύπαθη Ελένη τη γυναίκα του μερικού μήνες αργότερα, μεσούσης της πανδημίας ωστόσο, στο τηλεφώνημα στη φίλη της την κ. Τασία. Όπου με φωνή τρεμάμενη και δάκρυα στα μάτια, της εξομολογείται τον πόνο της σαν μια «έξοδο» στο δράμα της, ή σαν μια τελική ατάκα στο «δρώμενο» της ζωής της, προτού πέσει η αυλαία.

- Αυτά, που λες, Τασία μου, της λέει με φωνή σπασμένη, και σκουπίζοντας με το μαντήλι τα δάκρυα. Έφυγε ο Μίλτος μου, όρθιος και άφοβος, ένας λεβέντης... Τον έκλαψα και τον κλαίω, το ίδιο και τα κορίτσια, τέτοιος λεβέντης...

Η κ. Τασία από την άλλη άκρη, ακούει και απορεί.

Μα εσύ βρε Ελένη μου...

Η απάντηση έρχεται καπάκι μ' ένα βαθύ λυγμό-αναστεναγμό.

- Αχ, Τασία μου... Τα έλεγα τότε, που υπέφερα και είχα έρθει μέχρι το λαιμό... Ενώ τώρα είναι αλλιώς... Τα βλέπω αλλιώς...

Τι διαφορετικά τα βλέπει κανείς από άλλες θέσεις και από άλλες φάσεις στη ζωή του, σκέφτεται πάλι η κ. Τασία, αλλά δεν μιλάει, αφήνει την Ελένη να ξεσπάσει, πράγμα που εκείνη το κάνει αμέσως μετά.

- Και ξέρεις Τασία μου, τι ήτανε ο Μίλτος για μας; Το στήριγμα και η ζωή μας (κλάμα και δάκρυα εδώ, και φύσημα με τη μύτη στο μαντήλι). Ο ευεργέτης μας ήτανε Τασία μου... Η σύνταξή του βλέπεις... Η δική μου, η μισή, δεν πρόφτασα βλέπεις, πόση να' ναι... Τα κορίτσια μου άνεργα... Άνεργα και τρομαγμένα σαν τα πουλιά στην καταιγίδα, έτσι που μας κατάντησαν αυτοί οι άχρηστοι... Ο ευεργέτης μας ήτανε ο Μίλτος... Και σου έλεγα τόσα γι' αυτόν τότε, και ντρέπομαι τώρα... Πώς θα ζήσουμε μου λες, χωρίς το Μίλτο;... Ευεργέτης ο καημένος ο Μίλτος, ο άλλοτε «τύραννος», πώς αλλάζουν τα πράγματα στις μέρες μας, αλήθεια...

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Η Θήβα του Μιχάλη Δελησάββα

Μπορεί η γνωριμία σου μ' έναν άνθρωπο, και μάλιστα μετά την ηλικία των εξήντα, όταν πια έχεις συσσωρεύσει εμπειρίες, γνώσεις και παραστάσεις ζωής ένα σωρό, να είναι τόσο καταλυτική, ώστε να καθορίσει και να επαναπροσδιορίσει την πάρα πέρα πορεία σου; Αυτό μου συνέβη, όταν γνώρισα από κοντά τον Μιχάλη Δελησάββα, πόσο μάλιστα που είχα την τιμή, τη χαρά και την ευλογία να είμαι ένας από τους φίλους του.

Ένας άνθρωπος γεμάτος φως, ζωντάνια, ανθρωπιά και καλοσύνη που άφησε ανεξίτηλα ίχνη με το έργο και την προσφορά του στην επιστήμη, στη λογοτεχνία, στην ποίηση, στην Μακρηνολιβισιανή προσφυγιά και κυρίως στον αγώνα για μια καλύτερη κοινωνία.

Άλλη μια ευχάριστη έκπληξη ήταν για μένα η σχέση του, επαγγελματική και λογοτεχνική, με τη Θήβα. Τη διετία 1972-1974 υπηρέτησε ως παιδίατρος στο νοσοκομείο Θήβας και ως συνήθως μετουσίωσε αυτήν την εμπειρία σε λογοτεχνία. Τα διηγήματα «Η Αντιγόνη του Μαραθώνα», «Η προϊσταμένη», «Ο Λωτοφάγος» και κυρίως η νουβέλα «Μια Μέρα στο Νοσοκομείο Θ.», ζωγραφίζουν με την γοητευτική λογοτεχνική του ματιά όψεις, πρόσωπα και γεγονότα της Θήβας των αρχών του 1970.

Έτσι είχαμε την ευκαιρία να τιμήσουμε συνολικά τον γιατρό-λογοτέχνη Μιχάλη Δελησάββα στις 3/11/2019 στη Θήβα, παρουσιάζοντας τη νουβέλα του. Και εκείνος τη χαρά να συναντήσει έναν συστρατιώτη, μια παλιά νοσοκόμα, τον ταβερνιάρη που έτρωγε και να επισκεφθεί το Πλατανάκι με την υπέροχη Μαριάννα του. Ρουφούσε και γευόταν κάθε στιγμή με την παρθενική ματιά ενός παιδιού.

«Είσαι ποιητής», μου έλεγε. «Μα, Μιχάλη μου, εγώ δεν γράφω ποιήματα». «Ποιητής της ζωής», μου απαντούσε.

Εσύ ήσουν ο πραγματικός ποιητής, Μιχάλη μας, κυριολεκτικά και μεταφορικά. Γιατί βίωνες με ποιητικό τρόπο τη ζωή και την έκανες ποίηση.

Και επειδή με βοήθησες να γίνω λίγο καλύτερος άνθρωπος, θα σε ευγνωμονώ παντοτινά.

Δημήτρης Αλεξάνδρου

ΣΥΛΛΟΓΟΣ «ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ»

Ε.Ι.Ε. ΛΥΚΙΑ-ΜΑΚΡΟΛΙΒΙΣΙΑΝΟΙ
Ν. ΜΑΚΡΗΣ & ΠΛΑΤΑΝΑΚΙΟΥ

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Σας προσκαλούμε στην εκδήλωση τιμής για τον σπουδαίο
Μακρολιβισιανό γιατρό και λογοτέχνη **Μιχάλη Π. Δελησάββα**

και στην παρουσίαση του βιβλίου του **«Τρεις Νουβέλες - Μια μέρα στο Νοσοκομείο Θήβας»**

(ο κ.Δελησάββας υπηρέτησε ως παιδίατρος από το 1972-1974 στο παλιό νοσοκομείο Θήβας
και με μια συναρπαστική αφήγηση περιγράφει στο βιβλίο του γεγονότα και πρόσωπα της εποχής).

Θα μιλήσουν οι: Τάσος Κακλαμάνης, Βασίλης Μουσαίος και Δημήτρης Αλεξάνδρου.

Η τιμητική εκδήλωση θα πραγματοποιηθεί στο Συνεδριακό Κέντρο Θήβας(Λ. Μπέλλου 17)

την **Κυριακή 3 Νοεμβρίου 2019 και ώρα 11 π.μ.**

Με τιμή
Οι Φίλοι του Βιβλίου Θήβας

ΣΥΛΛΟΓΟΣ «ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ»
Ε.Ι.Ε. ΛΥΚΙΑ-ΜΑΚΡΟΛΙΒΙΣΙΑΝΟΙ
Ν. ΜΑΚΡΗΣ & ΠΛΑΤΑΝΑΚΙΟΥ

Τιμούμε τον κ. ΜΙΧΑΛΗ Π. ΔΕΛΗΣΑΒΒΑ
γιατρό-λογοτέχνη
και παρουσιάζουμε το βιβλίο του
**«ΤΡΕΙΣ ΝΟΥΒΕΛΕΣ -
ΜΙΑ ΜΕΡΑ ΣΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΤΗΣ ΘΗΒΑΣ»**

ΟΜΙΛΗΤΕΣ: Τάσος Κακλαμάνης,
Βασίλης Μουσαίος και Δημήτρης Αλεξάνδρου.
Κυριακή 3 Νοεμβρίου 2019 και ώρα 11 π.μ.
Συνεδριακό Κέντρο Θήβας (Λ. Μπέλλου 17)

Βράβευση από το Βασίλη Μουσαίο στη Θήβα

Με το Δημήτρη Αλεξάνδρου

Το νοσοκομείο που υπηρέτησε νέος

ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ

(Ποίημα Μιχάλη Δελησάββα από τη συλλογή ποιημάτων του 'Οι άλλες προσωπογραφίες)

Κι όμως δεν θάθελα να γίνω μια φωτογραφία
στο λεύκωμά σου, ανάμνηση κρυμμένη βαθιά
στο πορτοφόλι σου, νάναι ο έρωτάς σου για μένα
ένας έρωτας νεανικός και ανολοκλήρωτος,
ίσως και γι' αυτό ακαταμάχητος.
Θάθελα να γίνω μια βαθιά απωθημένη επιθυμία σου,
να μείνω ένας άγνωστος, σχεδόν ξενιτεμένος σαν στρατιώτης
που έπεσε σε τόπο άγνωστο, σε άγνωστη μάχη, που έφυγε έτσι
και δεν καταδέχτηκε να ζήσει για να γυρίσει πίσω σακατεμένος...
Κι εσύ, θάθελα νάχεις ξεχάσει ακόμα και το πρόσωπό μου,
να νομίζεις πως με βλέπεις σε άλλα πρόσωπα, σε πλατείες
βουερές ή στο δρόμο, να σταματάς τους περαστικούς,
να τους κοιτάς στα μάτια, να τους ρωτάς για μένα, και μετά
να τους ζητάς συγγνώμη που δεν είμαι εγώ, «με συγχωρείτε»
και να κοκκινίζεις από ντροπή για το λάθος.
Μια τέτοια εικόνα θάθελα να κρατήσεις από μένα, να μοιάζει
με όνειρο άφθαρτο, που το κυνηγάς και τρέχεις πίσω του,
το πρόσωπό μου να το συμπληρώνει η νοσταλγία,
να χαμογελάει απόμακρα και θλιμμένα, μια εικόνα μου
που να μοιάζει με όλους και με κανένα, μπορεί τότε,
γιατί όχι, να μοιάζει μόνο σε μένα...

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΙ ΛΟΓΟΙ

ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ ΛΟΓΟΣ ΒΑΣΙΛΗ ΜΟΥΣΑΙΟΥ - ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΟΝ ΜΙΧΑΛΗ ΔΕΛΗΣΑΒΒΑ

Δύσκολη η στιγμή του αποχαιρετισμού. Τι να πρωτοπεί κανείς για τον Μιχάλη στα στενά περιθώρια ενός μνημόσυνου; Ήταν ένας υπέροχος άνθρωπος, μια μεγάλη καρδιά γεμάτη αγάπη και ιδανικά ένας Επιστήμονας γιατρός που ποτέ δεν ξέχασε τον όρκο του Ιπποκράτη και παράλληλα σπουδαίος πνευματικός άνθρωπος: ποιητής, πεζογράφος, θεατρικός συγγραφέας, ιστορικός, λαογράφος και προπάντων Μακρηνο-Λιβισιανός. Αφιέρωσε τη ζωή του στη διάσωση της παράδοσης του τόπου μας με το τεράστιο έργο του. Εμείς οι απόγονοι των προσφύγων του χρωστάμε πολλά γιατί χάρις στον Μιχάλη έχουμε σήμερα μια ολοκληρωμένη καταγραφή της ιστορίας, των ηθών, εθίμων, παροιμιών, παραμυθιών, τραγουδιών καθώς και του Μακρηνο-Λιβισιανού ιδιώματος.

Με τον Μιχάλη μας συνδέει πολλά και είμασταν, όπως σχετικά πρόσφατα ανακαλύψαμε, πνευματικοί ξάδελφοι μια που ο παππούς μου είχε βαφτίσει τον πατέρα του. Τα τελευταία όμως 8 χρόνια με την δραστηριοποίηση της εταιρείας ιστορικών μελετών «Λυκία» ο δεσμός μας έγινε πολύ στενός. Με ενθουσιασμό και ενεργητικότητα εφήβου μπήκε στην πιο παραγωγική περίοδο της ζωής του, εκδίδοντας τόσα πολλά βιβλία σε τόσα λίγα χρόνια.

Αγαπητέ μου Μιχάλη είμαι σίγουρος ότι το πνεύμα σου, κάπου σε αυτή την αίθουσα βρίσκεται μαζί με όλους εμάς, φίλους, συνεργάτες και πατριώτες, μας ακούς, χαμογελάς και χαιρεσαι που σου εκφράζουμε την αγάπη μας και σε τιμούμε όπως σου άξιζε.

Εγώ προσωπικά θα ήθελα να σε ευχαριστήσω από βάθους καρδιάς γιατί χάρις σε εσένα ξανασυνδέθηκα με το παρελθόν της οικογένειάς μου. Με τη δική σου προτροπή, επιμονή και αμέριστη βοήθεια καταφέραμε να ξαναζωντανέψουμε «Τα παραμύθια του Λιβισιού και της Μάκρης» της θειάς μου Καλλιόπης μαζί με ένα CD όπου εσύ διηγείσαι το παραμύθιο στο Μακρηνο-Λιβισιανό ιδίωμα διασώζοντας έτσι το άκουσμα της γλώσσας των προγόνων μας για τις επόμενες γενιές. Εκδώσαμε επίσης, μετά από δική σου πολύχρονη επιμονή, τα «Μακρηνο-Λιβισιανά Σατυρικά Χρονογραφήματα» του πατέρα μου. Τέλος εκδώσαμε το «Γάμο του Μαλώνη Αντιφάτου» που έγραψε ο προπάππος μου Μιχαήλ, ένα κείμενο που ήταν αδύνατον να κατανοήσει κανείς γιατί ήταν γραμμένο στο ιδίωμα που μιλούσαν στο Λιβίσι το 1850. Εσύ ήσουν ο μόνος που θα μπορούσες να υλοποιήσεις την απόδοση του κειμένου στα νεοελληνικά. Το έκανες με μεγάλη επιτυχία διατηρώντας στο ακέραιο το ύφος του έργου, μπόρεσες μάλιστα να ολοκληρώσεις το έργο προσθέτοντας μια ακόμα πράξη ώστε να μπορεί σήμερα να παιχτεί στη σκηνή. Το έργο σου ήταν τιτάνιο γιατί η δυσκολία της προσαρμογής του κειμένου ήταν τεράστια. Πριν λίγες μέρες έλαβα ένα σημείωμα με επαινετικά σχόλια για το βιβλίο από το καθηγητή Μπαμπινιώτη. Ειδικά για τη μετάφρασή σου γράφει: « Συγχαρητήρια αξίζουν στον κ. Δελησάββα για την προσεγμένη μετάφραση του πρωτοτύπου». Τι

κρίμα Μιχάλη να μας αφήσεις τόσο ξαφνικά και να μη μπορείς να διαβάσεις τα επαινετικά αυτά λόγια.

Αγαπητέ μου Μιχάλη, σε ευχαριστώ για τη φιλία σου και για όλα όσα έκανες για τη μνήμη της οικογένειάς μου. Η αγάπη και η σκέψη μου θα είναι για πάντα μαζί σου, η μνήμη σου θα με συνοδεύει.

Βασίλης Μουσαίος

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΛΥΚΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ ΜΙΧΑΛΗ ΔΕΛΗΣΑΒΒΑ (19.10.22)

Αγαπητοί φίλοι, πατριώτες και επίτιμα μέλη της ΛΥΚΙΑΣ,

Με βαθιά θλίψη σας ενημερώνουμε για το χαμό του αγαπημένου μας δασκάλου Μιχάλη Δελησάββα. Ο Μιχάλης αγωνίστηκε και υπηρέτησε πιστά σε όλη του τη ζωή, υπερβάλλοντας εαυτόν, την ιατρική, τη λογοτεχνία, την ποίηση και τη λαογραφία. Ένας γλυκός άνθρωπος που αγωνίστηκε μέχρι τέλους, από τα μετερίζια της επιστήμης και της τέχνης με ευγένεια, υπομονή και επιμονή για να ανεβάσει τον εαυτό του και τον άνθρωπο ψηλότερα από την ύλη και την καθημερινότητα, προς την αγάπη, την αξιοπρέπεια, την πνευματικότητα και τις αιώνιες πανανθρώπινες αξίες.

Ο αγαπημένος μας δάσκαλός θα μένει πάντα δίπλα μας και μέσα στην καρδιά και το μυαλό μας, μιλώντας μας διαρκώς μέσα από την υποδειγματική στάση ζωής του, τις μνήμες και το έργο που μας άφησε παρακαταθήκη.

Ως ελάχιστο φόρο τιμής στην προσφορά του και τη μνήμη του, η ΛΥΚΙΑ θα διοργανώσει το 2023 το 5^ο Αντάμωμα Απανταχού Μακρηνών-Λιβισιανών «Στη μνήμη του Μιχάλη Δελησάββα», ενώ από σήμερα ξεκινά την προετοιμασία μιας έκδοσης για τη ζωή και το έργο του.

Στην αγαπημένη του σύζυγο Μαριάννα και τα παιδιά του Παναγιώτη και Νίκη στέλνουμε τα θερμά μας συλλυπητήρια με την ευχή, η αγνή ψυχή και η γλυκιά μνήμη του Μιχάλη να στέκει στο εξής φύλακας άγγελός τους.

Μιχάλη, αγαπημένε μας δάσκαλε, τώρα πια, με τα μάτια της μεγάλης ψυχής σου μπορείς να βγεις ψηλά και από τη Νέα Μάκρη και το Χαλάνδρι να περάσεις το Αιγαίο και να σταθείς πάνω από το Λιβίσι που τόσο αγάπησες και ύμνησες αλλά δεν επισκέφθηκες ποτέ. Σαν να σε βλέπουμε ήδη να διαβαίνεις τις έρημες στράτες των προγόνων μας, μιλώντας πλάι-πλάι με τις σεπτές ψυχές του δασκάλου Μιχαήλ Μουσαίου, του Χατζη-Νικόλα Λουϊζίδη και όλων των άλλων μεγάλων και ιερών μορφών της χαμένης πατρίδας μας, στον αιώνιο χρόνο.

Μιχάλη, φίλε και συνοδοιπόρε, να είναι αιωνία σου η μνήμη και ελαφρό το χώμα που θα σε σκεπάζει!

Με απεριόριστη αγάπη, εκτίμηση και ευγνωμοσύνη

Οι μαθητές σου

Εταιρεία Ιστορικών Ερευνών «ΛΥΚΙΑ»

ΑΡΘΡΟ ΔΕΣΠΟΙΝΑΣ ΔΑΜΙΑΝΟΥ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΜΑΚΡΗΝΩΝ ΛΙΒΙΣΙΑΝΩΝ ΝΕΑΣ ΜΑΚΡΗΣ (Marathon Press 17.11.22)

Εις μνήμην Μιχάλη Δελησάββα (1937-2022)

Όταν γεννήθηκε ο Μιχάλης Δελησάββας, το 1937, στη Νέα Μάκρη, οι Μακρηνοί ζούσαν ακόμη τα δύσκολα χρόνια της εγκατάστασης, ως πρόσφυγες στη νέα πατρίδα.

Ο πατέρας του, Παναγιώτης Δελησάββας, έφτασε εδώ με τις δύο αδελφές και τη μητέρα του, ανύπαντρος ακόμη και εγκαταστάθηκε στον κλήρο που πήραν οι Μακρηνοί στην Ξυλοκέριζα, σημερινή Νέα Μάκρη. Η μητέρα του ανήκε στην πολυπληθή οικογένεια Λοΐζου που είχε οδηγηθεί στο Χρισσό κοντά στην Ιτέα μαζί με άλλους Μακρηνούς. Λίγο αργότερα ήρθε στη Νέα Μάκρη και παντρεύτηκε τον Παναγιώτη Δελησάββα. Μια άξια γυναίκα που συντρόφεψε τον άντρα της σε όλη της τη ζωή, στα κτήματα και στο σπίτι.

Η οικογένεια του Παναγιώτη Δελησάββα απέκτησε τρία παιδιά, τη Σεβαστή (Τούλα) Ματαράγκα, τον Μιχάλη και τον Αντώνη Δελησάββα. Κι αυτοί με τη σειρά τους τα δικά τους παιδιά κι εγγόνια. Ο Παναγιώτης ανήκε σ' εκείνους που αναγκάστηκαν να γίνουν αγρότες. Στη Μάκρη ήταν υποδηματοποιός, αλλά στη Νέα Μάκρη πόσους υποδηματοποιούς μπορούσε να θρέψει ο τόπος; Έτσι, έμαθε τις δουλειές του αγρότη κι αποδείχθηκε πολύ ικανός.

Στη συνέχεια, με τη γεωργία, ανέθρεψε την οικογένειά του. Τα παιδιά βοηθούσαν στις αγροτικές δουλειές και σε ό,τι χρειαζόταν. Έτσι ο Μιχάλης ήταν άνθρωπος όχι μόνο του γραφείου και της πέννας, αλλά γνώριζε και από τα πρακτικά.

Μετά το Δημοτικό στη Νέα Μάκρη ο Μιχάλης παρακολούθησε μαθήματα στο Γυμνάσιο του Μαραθώνα. Κάθε μέρα 20 χλμ. διαδρομής, άλλοτε με τα πόδια, άλλοτε με ποδήλατο, σπανιότερα με κάποιο κάρο.

Διακρίθηκε ως μαθητής Γυμνασίου κι ο πατέρας του τον βοήθησε να προχωρήσει. Η ανώτατη εκπαίδευση ήταν ακόμη προνόμιο για λίγους, εκείνους που είχαν θέληση ή χρήματα για να συνεχίσουν. Εκείνος είχε θέληση.

Σκέφτομαι πόσο μεγάλη ανατροπή ήταν αυτή που βίωναν τον καιρό μετά την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα οι μικρασιάτες πρόσφυγες, οι οποίοι όσο βρίσκονταν στη Μικρά Ασία, έστελναν τα παιδιά τους να σπουδάσουν όχι μόνο στην Αθήνα, την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη, αλλά και στη Γαλλία. Και τώρα, εδώ, στη μητέρα πατρίδα ήταν δύσκολη ακόμη και η μετάβαση από τη Νέα Μάκρη και τον Μαραθώνα στην Αθήνα και πολύ περισσότερο, βέβαια, η πρόσβαση στην ανώτατη εκπαίδευση. Όμως, ο Μιχάλης συνέχισε την παράδοση των Μακρηνο-Λιβισιανών προγόνων του όχι μόνο με τις σπουδές του, αλλά και με το κοινωνικό και κυρίως το πνευματικό του έργο.

Ο Μιχάλης Δελησάββας αποφοίτησε από την Ιατρική Αθηνών με ειδικότητα Παιδιάτρου και απέκτησε διδακτορικό τίτλο με άριστα. Απέσπασε, μάλιστα, και υποτροφία για το Πανεπιστήμιο της Μινεσότα, αλλά οι οικογενειακές υποχρεώσεις τον κράτησαν στην Ελλάδα. Υπηρέτησε στο Δημόσιο ως Παιδίατρος στα Νοσοκομεία της Θήβας και της Νταού Πεντέλης (στην τελευταία για περισσότερα χρόνια). Παράλληλα εργάστηκε και ιδιωτικά (επιτρεπόταν τότε) μέχρι την εφαρμογή του ΕΣΥ, οπότε περιορίστηκε στο Δημόσιο.

Πολλοί Μακρηνοί και Μαραθωνίτες θυμούνται τις ιατρικές συμβουλές του και τη φροντίδα για τα παιδιά τους. Αλλά ο Μιχάλης δεν ήταν μόνο γιατρός. Ήταν, κυρίως, ένα άτομο με κοινωνική ευαισθησία και παρουσία. Όπου πήγαινε δημιουργούσε θύλακες πολιτισμού. Στη Θήβα οι συνάδελφοί του θυμούνται ακόμη τον Παιδίατρο που τους έμαθε την Αρλέτα και στη Νταού Πεντέλης το θεατρικό που ετοίμασαν με τη βοήθειά του και ανέβασαν οι υπάλληλοι του νοσοκομείου, πράγματα που χαρακτήριζαν κάποιες εποχές όχι πολύ μακρινές που μας κάνουν να τα ακούμε σήμερα μελαγχολικά. Πώς να προτείνεις στους σημερινούς γιατρούς και νοσοκόμους με τα εξαντλητικά ωράρια να νοιαστούν και για το θέατρο;

Αν η δουλειά του απορρόφησε ένα μεγάλο μέρος της δραστηριότητάς του, ο πολιτισμός με την ευρεία του έννοια βρήκε στο πρόσωπο του Δελησάββα έναν θερμό υποστηρικτή. Μέλος της ιδρυτικής ομάδας του Επιμορφωτικού Συλλόγου που ιδρύθηκε στα χρόνια της μεταπολίτευσης, αρθρογράφος στη «Φωνή της Ν. Μάκρης», εφημερίδα του ομώνυμου Συλλόγου, ομιλητής σε εκδηλώσεις και κυρίως συγγραφέας. Από το 1987 ήταν Μέλος της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών και της Ελληνικής Εταιρείας Ιατρών Λογοτεχνών.

Το πλούσιο συγγραφικό έργο του Μιχάλη Δελησάββα χωρίζεται στο λογοτεχνικό και το ιστορικό - λαογραφικό. Η Μάκρη παλιά, και Νέα, ήταν ο σημαντικότερος χώρος έμπνευσής του με τους ανθρώπους, τις ασχολίες τους, τα έθιμα, τις παραδόσεις τους. Ακόμη και στο λογοτεχνικό του έργο αντλεί σε μεγάλο βαθμό την έμπνευσή του και γράφει για τη ζωή και τα δύσκολα χρόνια στη Ν. Μάκρη, σκιαγραφεί τύπους, παραθέτει καθημερινές ιστορίες και χαρακτήρες με βαθιά κοι-

νωνική ματιά ενός ανθρώπου που βλέπει πίσω από τα γεγονότα, με κατανόηση και ελπίδα συχνά ματαιωμένη, τις ανθρώπινες χάρες και αδυναμίες.

Ένα μεγάλο κεφάλαιο της προσφοράς του Μιχάλη στον τόπο μας, είναι η συγγραφή των βιβλίων του, όπου παρουσιάζει την ιστορία της παλιάς και Νέας Μάκρης με υλικό από προφορικές μαρτυρίες και έντυπες πηγές, εφημερίδες κ.λπ. Χάρη σ' αυτό το έργο του ο Μιχάλης Δελησάββας γίνεται η γέφυρα ανάμεσα στον Μιχαήλ Μουσαίο, την Καλλιόπη Μουσαίου-Μπουγιούκου, τον Νίκο Καραγεωργίου, τον Νίκο Ανδριώτη και άλλους νεότερους.

Ο ίδιος υπήρξε ένας υπεύθυνος καταγραφέας και συλλογέας του υλικού των συμπατριωτών του που αγωνιά για το χρόνο που περνάει επιφέροντας τη λήθη.

Γράφει στο βιβλίο του «Λαογραφικά Μάκρης και Λιβισιού Λυκίας Μικράς Ασίας»:

«Πολλές φορές δοκιμάσαμε την οδύνη... Ένας λαός που μιλούσε με παροιμίες, που καλωσόριζε και κατευόδωνε τους φίλους και τους ανθρώπους του που έπαιρναν το δρόμο της ξενιτιάς με προσφωνήσεις και δίστιχα, που εκφραζόταν με παραμύθια, διηγήσεις και παροιμίες έχασε τη συνέχειά του. Ένας λαμπρός πολιτισμός αιώνων κόπηκε σαν τεντωμένο νήμα, έπεσε σαν δέντρο, ξεριζώθηκε και δεν ξαναρίζωσε. Αυτά τα αισθήματα ένιωσα μαζεύοντας αυτά τα σκόρπια αντικείμενα, σαν κτερίσματα, που αποτελούν τα κεφάλαια αυτής της συλλογής. Πολύ αργά έπραξα το κατά δύναμιν προτού όλα χαθούν.» (Λαογραφικά Μάκρης και Λιβισιού Λυκίας Μ. Ασίας, εκδ. Δρόμων, Αθήνα 2002, β έκδοση, πρόλογος).

Απογοητευμένος από την μοιραία οπισθοχώρηση του λαϊκού πολιτισμού με το πέρασμα του χρόνου και τις νέες συνθήκες κατέβαλε κάθε προσπάθεια για να διασώσει αυτό το κομμάτι του πλούσιου ελληνικού πολιτισμού, που ήταν ο μικρασιατικός της Μάκρης και του Λιβισιού.

Ο Μιχάλης Δελησάββας έπραξε όχι μόνον το κατά δύναμιν αλλά πολύ περισσότερο για τον τόπο του και τους ανθρώπους του, όλους εμάς που θα τον θυμόμαστε με σεβασμό και αγάπη.

ΜΗΝΥΜΑΤΑ ΠΑΤΡΙΩΤΩΝ

Σταχυολόγηση από τις δεκάδες συλλυπητηρίων μηνυμάτων

Χριστίνα Τσουφατάρη

Διάβασα τα δυσάρεστα και στενάχωρα νέα...ο Θεός να αναπαύσει την ψυχή του...έφυγε ένας «μεγάλος» άνθρωπος...Τα θερμά μας συλλυπητήρια από μένα και τους γονείς μου στην οικογένεια του αείμνηστου Δασκάλου..

Γεωργία Μακρή Πολυζώνη

Τα ειλικρινά μου συλλυπητήρια στους οικείους του. Τιμή μου που γνώρισα αυτόν το ευγενή ταπεινό επιστήμονα πατριώτη. Τύχη που έχω το βιβλίο του που θα κρατώ ως παρακαταθήκη τον αγώνα του να προσφέρει με τις γνώσεις του σε μας. Καλό ταξίδι δάσκαλε Μιχάλη

Χρυσούλα Μυργιλή

Θερμά συλλυπητήρια στην οικογένειά του!!!!Αιωνία του η μνήμη!!!!

Δημήτριος Καλλίνικος

Καληνύχτα κυρ Μιχάλη και στο «επανιδείν»!

Δήμητρα Καραλή

Τα θερμά μου συλλυπητήρια στην οικογένειά του! Θα τον θυμόμαστε πάντα με αγάπη γιατί ήταν ένας άνθρωπος με αξίες και μνήμη. Καλό ταξίδι Μιχάλη!

Χειροποιήματα Ευαγγελία

Μπράβο στον σύλλογο Λυκίας που θα τιμήσει την μνήμη και το έργο του... σύλλογος που σέβεται....καλό ταξίδι γιατρέ, πατριώτη, γείτονα, δάσκαλε....

Νίκος Γκίζης

Ας είναι ελαφρύ το χώμα πού θα τον σκεπάζει !!! Θερμά Συλλυπητήρια στους οικείους του!!!

Κατερίνα Τσεβά

Θερμά Συλλυπητήρια στην οικογένεια του εκλιπόντος. Καλό ταξίδι γιατρέ και συμπατριώτη μας.

Δημήτρης Αλεξάνδρου

Ήμουν τυχερός που τον γνώρισα και με τίμησε με την φιλία του. Ένας άγγελος επί γης αναχώρησε για την γειτονιά των αγγέλων. Έκανα τιμητική αναφορά στο Δημοτικό Συμβούλιο Δήμου Θηβαίων και ζήτησα ένας δρόμος στο Πλατανάκι να πάρει τ' όνομά του. Καλό ουρανό...

Λίμνη Παπαθανασίου

Υπέροχος άνθρωπος, καλό του ταξίδι..

Κωστής Πορφύρης

Αβάσταχτη απώλεια για όλους τους απογόνους των Μακρηνο-Λιβισιανών! Χάθηκε ένας θρύλος! Πόσο κρίμα! Αισθάνομαι πραγματικά ευγνώμων στο Θεό που είχα την τύχη και την τιμή να γνωρίσω τον Μιχάλη Δελησάββα! Τα ειλικρινή μου συλλυπητήρια στην οικογένειά του!

Κωστής & Γιώτα Φλώρος - Μπελλου

Θερμά συλλυπητήρια στην οικογένεια...Είχε βοηθήσει πολύ την οικογένεια μου σαν επιστήμονας.

Δέσποινα Μετζισάμη

Γλυκύτατος άνθρωπος, σπουδαίος επιστήμονας, δημιουργικός και ακούρατος στην μετάδοση της γνώσης του. Συλλυπητήρια στην οικογένεια του.

Μιλτιάδης Βράτσος

Ας αναπαύεται εν ειρήνη.

Γιώργος Παυλίδης

Καλό ταξίδι κ. Μιχάλη... Πάντα ευγενής, ταπεινός και χαμογελαστός! Μπορεί να έφυγε από κοντά μας αλλά το έργο του θα μείνει αναλλοίωτο στο χρόνο. Εμείς, ως νέα γενιά δε θα σε ξεχάσουμε και θα σε μνημονεύουμε μέσα από τα έργα σου.

Ηρακλής Τοκατλόγλου

Ένα πρωινό... πριν 43 χρόνια μου έσωσε τη ζωή...από τότε έγινε ένα όνομα στην οικογένεια συνώνυμο με ήρωα... πάντα ρωτούσε τον πατέρα μου για εκείνο το μωρό που έσωσε... δεν θυμάμαι πόσες φορές έχω ακούσει από τον πατέρα μου «αν δεν ήταν ο Δελησάββας...» Ελαφρύ το χώμα.

Βέρα Μαυρίκου

Ας έχει καλή ανάπαυση κι εμείς θα τον θυμόμαστε μέσα από τα βιβλία του!

Louisa Litzendorf

A truly remarkable person, may the Lord rest his soul

Ειρήνη Δελησάββα

Έτσι ήτανε για όλους! Να έχετε υγεία

Σταμάτης Πορτελάνος

Αποδήμησε για την αιωνιότητα ο ανθρωπιστής ιατρός, ο χαρισματικός λογοτέχνης, ο ανιδιοτελής ιδεολόγος, ένα σπάνιο πρότυπο για τη μετανεωτερική ανέστια εποχή. Ήταν θιασώτης μιας παράδοσης που αποτελεί θησαυρό του Ελληνικού πνεύματος. Μαζί του διάβηκα τα μονοπάτια του Αγίου Όρους που αποτύπωσε

στα έργα του αυτή τη μυσταγωγία. Είμαι υπερήφανος για την αυθεντική φιλία που αναπτύχθηκε μεταξύ μας, αλλά και ότι μαζί με την αγαπητή σύζυγό του έγινε ανάδοχος του ενός γιου μου. Εύγε στη Βέρα για την ανάρτηση και τη Νέα Μάκρη που τίμησε το Μιχάλη Δελησάββα, που ενεικόνισε την γνήσια εκφορά της ανθρώπινης ύπαρξης! Μιχάλη μου καλό παράδεισο!

Χρύσα Δαμιανού

Καλό ταξίδι στον συντοπίτη μας Μιχάλη Δελησάββα, τον αγαπητό Μακρινό που αγάπησε τόσο τον τόπο μας εκεί και εδώ!

Γιάννης Γιαμάνης

Αγαπητέ φίλε Τάσο

Είσαι άξιος συγχαρητηρίων για το επιτάφιο εγκώμιο που έγραψες για τον εξάδελφο μου και δάσκαλο μας!! Θα μας λείψει πολύ αλλά το έργο του, σε όλες του τις διαστάσεις, είναι αθάνατο!

Ολγ. Μουγολ.

Νοιώθω μεγάλη θλίψη για την απώλεια του γλυκύτατου και ταπεινού Μιχάλη Δελησάββα. Τα δακρυσμένα από θλίψη συλλυπητήρια μου, καλό παράδεισο.

Κριτικές για το έργο του & επαινετικά ποιήματα

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ Γ. ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ

20.10.2022

Αντιπρόεδρος κ. Μουδαίε,

Θερμές γαί εν χειρι βτώ για το βιβλίο τον προπέκ που έσ' Μιχαήλ Μουδαίου - Ο γάμος του Μαλώνη Αντιφάτου κ που έχασε την μαλυσόνη να βνή πρσφάταρε. Συγχαρητήρια κ φίλην ερον κ Δελυσάββα για την προσηγγίση ματάγραση τον πρωτότυπον, Ο σωστός που έβρεκ ο συγγραφέας για την Ανάσα κάντι τι έργο ιδιαίτερα κενδιαχέρον. Ευτυχώς τον είδαται στο βιβλίο και το πρωτότυπο. Πολύτιμη κ ερεσκωρή του φίλου Βήτη Πόνχουκ. Μαράβη για τον άνιστη.

Γ. Παμποινιώτης

Συγχαρητήρια επιστολή του καθηγητή Γ. Μπαμπινιώτη σε Μ. Δελυσάββα για την προσεγμένη και κοπιαστική μετάφραση του «Γάμου του Μαλώνη Αντιφάτου».

ΜΙΧΑΛΗΣ ΔΕΛΗΣΑΒΒΑΣ

Διάβασα στο φωτεινό σου πρόσωπο
τα ποιήματά σου.

Φύλλο το φύλλο σε ξεφύλλισα
ωσάν χρυσή επιτομή σου.

Στου μύθου την ευρυχωρία
σ'αντάμωσα να παίζεις το κρυφτό
με τους αρχαίους,
ν'αποστηθίζεις πρόσωπα φθαρμένα
τόπους αλλοτινούς.

Βρήκα τις ρίζες που σ'ανάθρεψαν,
πλέγμα τριγωνικό.

Μάκρη-Λεβίσι-Νέα Μάκρη,
τριπλή αγάπη, τρυφερή ανάμνηση.

Η Ντίνα σου με μάγεψε,
με μέθυσε του Μαραθώνα η Αντιγόνη.

Δοξάρι το κοντύλι σου
στου στήθους σου την πλούσια
λύρα, με ευφραίνει.

Στον αγαπημένο μου
ποιητή και λογοτέχνη
Μιχάλη Δελησάββα.

Α Μαριώ Τηγ

Σεπτεμβρίου 2010

219
 ΣΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗ ΤΗΣ «ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ»
 ΜΙΧ. Π. ΔΕΛΗΣΑΒΒΑ.

Αυτρωτικός λυγρός των λόγων σου... η έξοχη αρμονία
 αυτοκινήτου του ονείρου μας, σαν ουρανός πέφτας
 Κατ'η ανάσα η έρηνάση - Τα εδδοξα μη νάς,
 Σε μιας εσέρας ένδης - Εύχωση συμ-φώνια!

Τη μελωδία της άηπώτης, στο θράμβο η φωνή σου.
 Τον τρόπο καταλέψεις του κόσμου, της ζωής.
 Σε μιας ώρας έφρασης - στα δάκρυα μιας τίνους
 Στα «ένδον» φαχνοτάς να βρεις, η «Μετανάστευση» σου!

Ήταν το ριγος της βροχής - ταξίδι σ'άλλους τόπους
 Η νοσταλγία της άδελφής, χείρονομίες κενού,
 Που εκήπυ σού ναί απ'εις άγρες φεγγαβοές του νου.

Ήταν, άκόρα, ο Ουρανός, που σκέπαζεν Ανθρώπους,
 Που αποδηρούν ανώνυμοι, σε Οράματα «σενά»
 Κλεισμένα μες στην εύχωση του Ονείρου σου καρδιά.
 Γιώργος ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΣ

Γιώργος ΠΑΠΑΣΤΑΜΟΣ

Χαλκίδα 27 Του Μάρτη 1991
 Άγαπητέ μου φίλε Μιχάλη!

Η «Εσωτερική σου Μετανάστευση»: Είναι μια εύχωση
 κωιθέση λυγρή Μνήμη, στην Τρέσηκ της αιωνιό-
 τητας! Θέ υπ-άρχει ως Ηχηρή έν Ποιητική
 έφραση στην αγέραση ανωνυμικ, του Πηθου των
 Καρών ανθρωπών, εσαεί!

Οι μικροί πικροί θάνατοι σου θέ την ακυρώνουν, αλλά
 θα της δίδουν κέδοσ Γιατί η εσωτερική «ή Μετα-
 νάστευση ίχηηησε τον «έσω» άνθρωπο των Καρών
 μας και σηματοδότησε την απλή Παρουσία του Ποι-
 ητή: οει ήθεν η ώρα της κατά ζωής του και
 «νυν εστί, όπως λες και σύ, ε ώρα της αυγής του
 Απόλλωνα. Περισσότερα στο σουετο αφέρωκ: Στων
 ΠΟΙΗΤΗ ΤΗΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ

Σε παρακολουτώ στενά και σε ευχαριστώ για όλα ευέρε φίλε!

Ο ΛΟΓΟΣ ΣΟΥ

Στο Μιχάλη Δελησάββα

Του Μαραθώνα σου την Αντιγόνη
βαρύ τη φόρτωσες σταυρό,
και συ το ξέρεις πως δεν είναι μόνη
μες τον απάνθρωπο καιρό.

Ο πόνος της διψάς σου είναι, πόνος
το μάθε βήμα μια πληγή
αιμορραγεί ο προδομένος χρόνος
το δάκρυ μούσκεψε τη γη.

Φθινόπωρο και σβήνει το λαχούδι
βορριάς το δέρνει και βροχή
το στίχο σου τον κάνεις και τραγούδι
το δίκιο κλαίει στην ψυχή.

Αφλώνεις λευτέρα, δεστά τα χέρια
ν'αγγίζεις αίχιο σου σιωπο
νεύρα χιλιάδες βλέπεις πείραστέρια
και λες: ΕΙΡΗΝΗ Σ'αγαθώ!

Θυμάσαι την Αγίαθι τη μεγάλη
νέρο, ψωμί κι αναπνοή
ο λόγος σου πικρή δεν έχει άλλη
του κόσμου μόνο τη ζωή.

Μήτσος Κατσίνης.

Ο ΑΓΙΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ο ΥΠΟΒΛΗΤΗΣ...

- στον ποιητή Η. Π.

" Πιόστε τον! Οδοιπόρε! Έχει ένα δαίμα στην τέλη του.

Έχει ένα δαίμα στην τέλη του! Κιθάρο του!...

Μ' επέλεξε η Πόρτσα ο' αυτό το κάθισμα
να παρέρχεται, να μάγει θωριά, να βάζει θραυσιόραλ...

Μ' επέλεξε η Πόρτσα ο' αυτό το "έχιδνα
να παρέρχεται τα θωριά του...

Μ' έβλεπε πάντα αδιά τα πόδια του δίπλα τα Χανιά
και το κούτσυρο φραγμό χαμολόχο του δικοφραγμού...

Έχει ένα δαίμα, στην τέλη του, ο οδοιπόρες κι ο Ίδιος...
Τεμπέρος έχιδνα ποετα nascitur, τόδεα κι η θραυσιόραλ...

Πιόστε τον κιθάρο του

κι έκο έκόρε είναι μαρμό
και βάζει το βράχια φιδουρά σ'αβι βυτονιές του
βλοκώστε τον!...

Κυβερνήσ' έβρι θραυσιόραλ, μαδούλ' έβρι
κι ο μεγάλος και φιδουράλ Αγιουτέρας...

Παρι αρτόρα

Όταν γράφει και δειλάει μου τον διάγουμε
θα λέει κι δική του να κόρε θωριά ένα δαίμα στην τέλη του
γιατί κι ο τάφος του ειναι φιδουρά και θραυσιόραλ
και τότε όλα κινεί τον έβρι κι τέρετα κι εινουά...

Η Οδοιπόρος

30 Απριλίου 1984

Μιχάλης Δελησάββας

Μ πορεί να μη βλεπόμαστε πολύ συχνά, παιδί μου.

Τ σως γιατί παράγντε βάρος ο εαυτός μου.

Χ ωρίς να εξαιρώ κι εσέ πρώτα του Νταού-Άημου!

Α φού γιατρεύεις σωρειδόν τόσα άρρωστα παιδιά.

Λ ες και είναι όλα δικά σου τέκνα.

Ή θεραπεύεις όλους μας με κάθε τι γραφτό σου.

Σ αν μάγος Έλλην ποιητής και σαν γιατρός μαζί.

Α εν σου τα γράφω ως κόλακας, από καρδιάς τα γράφω.

Ε σύ με ξέρεις πιο καλά κι ας με γνωρίζεις λίγο.

Λ ίγο μιλήσαμε μαζί και δεν καλοθυμάμαι.

Ή σουν ξανθός, μελαχρινός ή κασιτανός; Μονάχα σ' αναθυμάμαι.

Σ' αναθυμάμαι όμορφο μ' ένα γλυκό μουσάκι.

Α γνόν και χαμογελαστόν – χαρακτηριστικό σου.

Β έβαιον για τα λόγια σου – τι επιστήμων θάσσουν;

Β άρος μεγάλο, ασήκωτο του Ιατρού η ευθύνη.

Α κόμα κάτι: ένα τακτι και τον ρομαντισμό σου.

Σ το είναι σου, δε, διάχυτη η ευγένεια μου έχει μένει.

Ζαννάη

Φαρήνα 12-2-2000

Στον ποιητή-ερευνητή
Μιχάλη Δελησάββα

Αισμάτος φέρει το θυρό
με τ' άροτρο του μάχου συντραβώντας,
τα μυαύρια της σιεύης οργάνοντας
οι σπόροι των κηφιών τα βρασθήσουν,
που ρίζανε δύτερες
και παρέσσαν χείμαρροι, βιαδιά
από τα φερτά του χρότου
παραχώσαν.

Και τότε, αναρωτιόνται σιαφτιάδες
διπλανοί, περισσεύει καιρός - έστω
μια ζέγνοιστη στιγμή - στο δειό σου
να συνύγει περίδοι, σαν βλέπουν
όσο να μένει ανδρό
μ' όσο ν' αναβρασθαίνει;

Αρθηδόνια

15.11.2016

Σπυρίδης
 Αγαπώμενη η Αγγελική μου η κα Αικατερίνη.
 Για τον Σπυρίδη
 Έχεις ένα αυγάρι από καταπληκτικές ποικιλίες με ελιές
 κι όμοια αυτιόβιτες, με κρόκα, μελίτζινα, κίτρινα, πορνί κι
 ποικιλίες άλλης φύσης να μας ταξιδεύει τα μάτια μέσα στην
 αυλάκι, να σε ταυρίσει, κι όλα αυτά να τα περιγράψω κατά ται-
 κηλώς, να σε τα περιγράψω κι αντίστοιχα - λίγο φιλολογία και
 χιούμορ, όπως τα βιβλία ριζωμένα, που κερδίζουν στα φυλλοκλήματα κι
 άλλα ταξιδεύουν, τις ευχέρειές τους με φρέσκα-χρόνια κι αρθροκί-
 ατα - όλη ευχία έρχεται να ροδολογήσει αυτή μια καλλιέργεια -
 Σπυρίδιώ βιβλία η περιγραφή του βήχα κι ακόμα σελήνη
 κι εσύ το βιβλίο αναμειγνύεται, η φουκογραφική, με τη τη συρραφή της σελή-
 νης της γροιά σου. Η Σπυρίδη (Βενια ή ο φρενός), ο Μικροκόσ-
 μος η καλλιέργεια, το σιμωδίστικο - κι από τα τα κι από τα κέρματα - κι όλα
 διακείμενα με κέρματα κι έννοια κι αγάπη πολυμάστορα.
 Ένα φραγματικό γραπτό βιβλίο γραμμένο κι έννοια και καρδιά, και
 και κι ανοιχτή κι γρή καρδιά το βέχισμα, και από όμοια κι άλλες να
 το βέχισμα κι το ενοχέλου. Ένα φραγματικό γραπτό, κι όλα τα τα
 σου, κι όλα τα τα σου - Γιατί σου σου είναι τίποτ' άλλο από φρέσκα
 και ευχέρειες σου και των ανθεαδρικών καλλιέργειών σου - Λοιπόν με
 τον Μύκητα (-) και της φρενότητας (ε) τη αυλάκι του Έλληνου του γνήσιου
 κι Έλληνου - Γνήσιο φραγματικό γραπτό με ευχέρειες σου και τη φου-
 κηλική σου ευχέρεια στην περιγραφή σου για κέρματα - Είναι βιβλίο να σου
 και βιβλίο σου να τα ταξιδεύει κι χαράκι σου, κι κέρματα κέρματα σου και
 αυλάκι σου να τα ταξιδεύει κι κι άλλες - Έτσι -
 (κι ταξιδεύει ταξιδεύει) Φιλιά κι ευχαρία Κ. Γ. Δελησάββα
 Ευχαριστώ γιατί μου ταξιδεύει και για Ουάσινγκτον, 1991. -
 και κέρματα καρδιά σου αγάπη -
 Κ. Γ. Δελησάββα

Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

«ΒΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΝΑΣΣΕΣ»

Τα ποιήματα του Μιχ. Δελησάββα από τις εκδόσεις «ΔΙΟΓΕΝΗΣ» (1983, σελ. 54)

Αν και είχα πρωτοδιαβάσει τα ποιήματα του Μιχάλη Δελησάββα πριν γνωρίσω τη δουλειά της Βέρας Τσακριγιάννη-Βαγγελιάτου, προτίμησα να γράψω πρώτα για τη Βέρα, τιμώντας έτσι το γυρισμό της ξενητεμένης αδελφής μας κοντά μας. Έπειτα ήθελα και να τα ξαναδιαβάσω, γιατί η ποίηση είναι δύσκολο είδος, τα δε ποιήματα του Μιχάλη δεν είναι από κείνα, τα πιά πολλά, που είτε τα διαβάσεις είτε δεν τα διαβάσεις το ίδιο κάνει. Αν και είναι η πρώτη του ποιητική εμφάνιση με αξιώσεις, μόνο πρωτάρης δεν είναι. Δεν πρόκειται ν' ασχοληθώ με την τεχνική του στίχου την αφήνω σ' άλλους αρμοδιότερους να τη φιλοσοφούν, όπως συνηθίζουν. Το περιεχόμενο και η μορφή του ποιητικού του λόγου είναι που μ' εντυπωσίασαν τόσο που να θεωρώ ότι ξέφυγε από τη μάζα των νέων ποιητών για να περάσει στους ξεχωριστούς. Οι περισσότεροι ποιητές μας γράφουν για να εκτονωθούν και ο ελεύθερος στίχος τους παρέχει αυτή την ευκολία. Ο Μιχάλης ξεκινά από έμπνευση, και η έμπνευσή του είναι ένας ποιητικός στοχασμός, που μορφοποιεί την εκτόνωση για να την εναρμονίσει με κάποιο ποιητικό στόχο. Δεν είναι εκτόνωση για την εκτόνωση. Ο στόχος του Μιχάλη είναι ένα όραμα ζωής, της αυριανής ζωής που πέρασε μέ-

σα από το καμίνι του χθες και του σήμερα. Είτε εκφράζεται με μορφή γυναίκας, μάνας, χωριού, ομάδας ανθρώπων ή της ίδιας της ανθρωπότητας, είναι πάντα το όραμα της αυριανής ζωής, για το οποίο θυσιάστηκαν όλες οι γενιές. Είναι μια ζηλευτή ενότητα σπάνια για την εποχή μας. Τη νιώθεις όποιο Θεό κι αν πιστεύεις. Αυτό το τελευταίο μπορεί κι ο ίδιος ο ποιητής να μην το έχει καταλάβει, γιατί σαν είσαι αγνός δεν φιλλιάζεσαι. Το πιο αντιπροσωπευτικό γι αυτή τη ζηλευτή ενότητα ποιήματά του είναι το «Συνέχεια» (σελίς 13). Παρούσες, χωρίς να μηνιμεύονται ονομαστικά, η καλιά Μάκρη, η Νέα Μάκρη, η οικογένεια, η Ελλάδα, η Ανθρωπότητα, δηλαδή η χθεσινή, η σημερινή και η αυριανή γενιά. Οι 16 πρώτες σελίδες των ποιημάτων του εμφορούνται απ' αυτή την έμπνευση. Από και κ' ύστερα, τις πιο πολλές φορές, η επίδραση ποιητών συγγενολοικών ιδεολογικών τάσεων είναι φανερή, αλλά κάθε φορά ένα δυό στίχοι θα διαφοροποιήσουν τον ποιητή μας. Αναμφισβήτητα ο Μιχάλης Δελησάββας τιμά την πατρίδα μας και τις καταβολές μας. Έχει δέβαια πολύ δρόμο μπροστά του. Μα είναι δρόμος ανοιχτός όσο κρατά τα μάτια του ανοιχτά.

Πλάτων Β. Μουσαίος

Τα γραφεία του Επιμορφωτικού Συλλόγου βρίσκονται στην οδό Μιχαήλ Μουσαίου αρ. 24. Στο ίδιο κτίριο στεγάζεται και το **Λαογραφικό Μουσείο**. Τηλ. Ε.Σ.Ν.Μ. 0294-93377.

Αγαπητοί αναγνώστες,
στη περιοχή μας έχουν ζήσει και δημιουργήσει κορυφαίοι λογοτέχνες του τόπου μας: **Βασίλης Ρώτας, Καλλιόπη Μουσαίου, Βούλα Δαμιανάκου, Πλάτων Μουσαίος, Βέρα Βαγγελάτου-Τσακυργιάννη** και νεώτεροι, με λαμπρές προοπτικές, όπως ο **Μιχάλης Δελησάββας**.

Τα βιβλία τους υπάρχουν στον Επιμορφωτικό Σύλλογο. Το βιβλίο είναι το μικρότερο σε κόστος και το μεγαλύτερο σε αξία δώρο.

Είναι καθήκον όλων μας να γνωρίσουμε το έργο τους.

ΕΚΘΕΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Λογοτεχνών Περιοχής Νέας Μάκρης

Επάνια μια τόσο μικρή περιοχή μπορεί να παρουσιάσει τόσο πολλούς και τόσο αξιόλογους λογοτέχνες όσους η περιοχή μας.

Το έργο τους παρουσιάστηκε σε έκθεση που οργάνωσε ο ΕΣΝΜ κατά την διάρκεια του τριήμερου των Πολιτιστικών Εκδηλώσεων.

Αναφέρουμε, κατ' αλφαβητική σειρά, τους παρακάτω:

—Βαγγελάτου-Τσακυργιάννη Βέρα

—Δαμιανάκου Βούλα
—Δελησάββας Μιχάλης
—Καλλιόσος Παντελής
—Μουσαίο-Μπουγιούκου Καλλιόπη
—Μουσαίος Πλάτων
—Περσίδης Βασίλης
—Ρώτας Βασίλης

Ανάμεσα στα βιβλία συναντούσε κανείς και την πρώτη εκδοτική προσπάθεια του Ε.Σ.Ν.Μ. με θέμα την ΠΥΡΟΠΡΟΣΤΑΣΙΑ.

μακρηνά θέματα

«...συγγραφέας ...γεννηθείς...»

Η πρώτη μου επαφή με τον Βασίλη Ρώτα έγινε πριν 30 τόσα χρόνια. Ο δάσκαλος, ο Φίλιππος, με την ευκαιρία της επετείου της 25ης Μαρτίου «ανέδασε», στο δημοτικό σχολείο, το «Να ζει το Μεσολόγγι» του Ρώτα. Το μόνο που θυμάμαι απ' αυτό το «ανέδασμα» είναι ότι συμμετείχα κι εγώ. Παρίστανα, αν κι ήμουν στρουμπουλός, το πεινασμένο παιδί του Μεσολογγίου.

Λίγα χρόνια αργότερα, με συμμετοχή μεγαλύτερων παιδιών, στο δημοτικό σχολείο πάντα, ο Β. Ρώτας ανέδασε το «Ρήγα Φεραίο». Έργο συναρπαστικό, που εντυπωσίασε όλους στο χωριό. Θυμάμαι ότι για χρόνια (ακόμη μέχρι τώρα) τραγουδούσα τον Θούριο του Ρήγα, όπως τότε διδάξει ο Ρώτας στο σχολείο. Στην επιτυχία του έργου συνέβαλε, πρέπει να πω, και η απόδοση των «ηθοποιών», που κάτω από την καθοδήγηση του Ρώτα, απόδωσαν τέλεια. Ήταν ο Μανώλης Καραγεωργίου, Μιχάλης Δελησάββας, Λάκης Λιδιεράτος, Γιάννης Γιαμάνης, Θεοφύλακτος Φίλιππος κι άλλοι που δεν θυμάμαι τώρα.

Γυμνασιόπαιδο πια, οι επαφές μου με τον Ρώτα ήταν συχνότερες και ουσιαστικότερες. Είχε φιλικές σχέσεις με τον δάσκαλο Φίλιππο και στο σπίτι του δάσκαλου είχα την ευκαιρία να τον γνωρίσω, να τον ακούσω και να τον διαβάσω. Από κάποια... απόσταση δέδια. Η πολιτική κατάσταση στη χώρα μας δεν επέτρεπε... στενές επαφές με «τέτοιους ανθρώπους». Η στενότερη επαφή ήταν απιαστο όνειρό μου...

Μέχρι τις 28 Φεβρουαρίου, που είχα την τύχη να παρακολουθήσω την πρώτη (και όχι μοναδική ελπίζω) ομιλία της συντρόφου του Ρώτα, κας Βούλας Δαμιανάκου. Η λιτή, αλλά τόσο συναρπαστική παρουσίαση του μεγάλου Δάσκαλου ήταν μια αποκαλύψη! Ο Βασίλης Ρώτας «...έλλην συγγραφέυς, γεννηθείς τω 1889, σπουδάσας φιλολογίαν και επιδοθείς κατόπιν εις το θέατρον. Έπαιξεν ως ηθοποιός κατά καιρούς, μεταφράσας Σαίξπηρον. Έγραψε δε μονόπρακτον... και διαφόρους λογοτεχνικούς μελέτας» απόκτησε νέα διάσταση. Έγινε Γ ί γ α ρ !!!

Γεράσιμος και σκέπασε όλη την Ελλάδα. Έγινε δάσκαλος του γένους. Πολλαπλές οι ιδιότητές του. Δάσκαλος, θεατρικός συγγραφέας, λογοτέχνης, ποιητής, δάσκαλος στο θέατρο, ηθοποιός ο ίδιος, μεταφραστής κυρίως του Σαίξπηρ (θεωρείται μοναδικός), κι άλλων συγγραφέων, μουσικός, υπουργός, ιδρυτής του Λαϊκού Θεάτρου, αλλά κυρίως με γά λ ο ς λ α ῖ κ ο ς Δ ά σ κ α λ ο ς. Κι άνθρωπος προσιτός στον καθένα.

Ειλικρινά εντυπωσιάστικα! Και παρακαλώ «εκ θαθέων» την κ. Δαμιανάκου, όποτε μπορέσει, να συνεχίσει τη γνωριμία με τον Β. Ρώτα. Σε μια προσπάθεια να γνωρίσουμε το θαυμάσιο αυτόν άνθρωπο, που έζησε ανάμεσά μας τόσα χρόνια και που τόσα λίγα πήραμε απ' αυτόν. Που έφυγε σχεδόν άγνωστός μας. Σε μια προσπάθεια να τον γνωρίσουμε, έστω και τώρα. Θα ωφεληθούμε.

Λύκ (ι) ο ς

Άρθρο του Βασίλη Ρώτα. Ο Μιχάλης Δελησάββας αναφέρεται ως ηθοποιός!!!

Κριτικές δημοσιευμένες σε Λογοτεχνικά Περιοδικά

(επιλογή από τα ευρισκόμενα)

- Ν. Ζακόπουλος: Ελευθεροτυπία, ΑΦ-Μ. Δευτέρα 28 Απρ. 1986. Κατόψεις.
Ηλίας Τσατσόμοιρος: Δαυλός, τ. 52, Απρ. 1986.
Πόλυ Μαχαίρα: Πρώτη, Τρίτη 3 Φεβρ. 1987, Τρία Παραμύθια.
Κ. Δημόπουλος: Δελτίο Υγειονομικών ΑΦ. 30, σ. 4, Μάιος 1989. Γερ. Ζώρας: Διαβάζω, τ. 200, σ. 77, 12/9/89, Τρία Παραμύθια. Βαγγέλης Λαμπρινίδης: Αμαρυσία, τ. 757, σ. 5, 14 Οκτ. 1985. Γιώργης Βρέλλης: Ελευθερία (Ηπείρου), ΑΦ 1934, 26 Ιουνίου 1986, Σε Άλλους Παράλληλους.
Γ. Διαλεγμένος: Ελευθεροτυπία, 14 Μαρτίου 1979, σ. 5.
Γ. Διαλεγμένος: Νέα Γενιά, ΑΦ 28, σ. 20, Ιανουάριος 1979.
Αυγή, Κυριακή 17/2/1986, Σε Άλλους Παράλληλους.
Αντί, Κυριακή 8/5/87, τ. 346, σ. 57, Τρία Παραμύθια.
Δημήτρης Δεμερτζής: Προοδευτική Εύβοια, ΑΦ 734, σ. 6: 22/3/89, Εσωτερική Μετανάστευση.
Μ. Σταφυλάς: ΔΙΝΛ, Πνευματική Ζωή, τ. 49-50, Μάρτ.-Απ 1992, Αντιγόνη.
Γιάννης Χατζηβασιλείου: Αγιάσος, τ. 66, σ. 20, Σεπτ.-Οκτ. 1991 Αντιγόνη.
Νίκος Παππάς: Πολιτιστική, ΑΦ 30, σ. 77, Απρίλιος 1986. Σε Άλλους Παράλληλους.
Γιώργος Βρέλλης: Ελευθερία (Ηπείρου), ΑΦ 2505, σ. 2. 17 Ιαν. 1990, Εσωτερική Μετανάστευση.
Πέτρος Ευφράτης (Πέτρος Μανωλάς): Ο Παλμός της Ν. Μάκρης, ΑΦ 2, σελ. 2, Ιούν. 1985, Βήματα και Ανάσες.
Σπύρος Κόκκινης: Ριζοσπάστης, 20 Απρ. 1986, σ. 19, Κατόψεις.
Μήτσος Κατσίνης: Ελεύθερος Διάλογος (Περιστέρι), ΑΦ 239, σ. 2, Αντιγόνη.
Τάκης Μενδράκος: Επίκαιρα, τ. 797, σ. 61, 16 Νοεμβρ. 1983, Βήματα και Ανάσες.
Μήτσος Κατσίνης: Αρκαδικός Κόσμος, ΑΦ 128, σ. 2, 2 Φεβρ. 1984, Άνθρωποι δικοί μας.
Νίκος Ζακόπουλος: Ελευθεροτυπία, 7 Δεκ. 1984, σ. 36.
Δανάη Παπαστράτου: Περίγραμμα, τ. 30, σ. 45, Γεν.-Δεκ. 1991, Αντιγόνη.
Θεόδωρος Θωμόπουλος: Ο Παλμός της Ν. Μάκρης, ΑΦ 10, σ. 4, Φεβρ. 1984, Άνθρωποι δικοί μας.
Δημ. Μποσινάκης: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 74, Χειμώνας 1990, Το Πεζογραφικό Έργο του Μ. Π. Δελησάββα.
Γ. Βρέλλης: Πρωινά Νέα (Ηπείρου), ΑΦ 5847, σ. 1, 28 Απρ. 1983, Άνθρωποι δικοί μας.
Λάμπρος Μάλαμας: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 70, σ. 482, Λαογραφικά, 1989.
Χρήστος Κατσιγιάννης: Πορεία (Κορίνθου), ΑΦ 19, σ. 2, Μάρτ.-Απρ. 1986, Σε Άλλους Παράλληλους.
Ελένη Χωρεάνθη: Ο Κήρυξ της Ν. Σμύρνης, ΑΤ 584, σ. 2, Οκτ. 1987, Τρία Παραμύθια.
Ελένη Χωρεάνθη: Ο Κήρυξ της Ν. Σμύρνης, ΑΦ 583, σ. 2, Σεπτ. 1987, Άνθρωποι δικοί μας.
Γιάννης Χατζηβασιλείου: Αγιάσος, ΑΦ 31, σ. 18, Νοέμβρ.-Δεκ. 1985, Κατόψεις.
Νίκος Αρβανίτης: Ο Κόσμος της Ελληνίδας, τ. 346, σ. 63, Φεβρ. 1988, Παραμύθια - Άνθρωποι Δικοί μας.
Γιώργος Παπαστάμος: Πνευματική Ζωή, τ. 47-48, Ιαν.-Φεβρ. 1992, σ. 29, Η Πεζογραφία του Μ. Π. Δελησάββα.
Βάσω Αγγελίδου: Πνευματική Ζωή, τ. 47-48, σ. 50, Αντιγόνη.

- Σπύρος Κόκκινης: Προοδευτική Εύβοια, ΑΦ 806, σ. 2, 11 Δε- κέμβρ. 1991, Ο ποιητής και πεζογράφος Μ. Π. Δελησάββας.
- Κώστας Βαλέτας: Ραδιοτηλεόραση, τ. 1137, σ. 14, 30 Νοεμβρ. - 6 Δεκέμβρ. 1991, Αντιγόνη.
- Γιώργος Βρέλλης: Ελευθερία, 17 Οκτ. 1991, Αντιγόνη.
- Λευτέρης Κιντζονίδης: Μακεδονία, ΑΦ 23730, σ. 2, Τετ. 9/10/1991, Αντιγόνη.
- Μανώλης Πράτσικας: Ημερήσιος Κήρυξ Πατρών, ΑΦ 6665, 5 Μαρτ. 1992, Αντιγόνη.
- Ελένη Χωρεάνθη: Τραμ, τ. 15, σ. 80, Νοεμβρ. 1990, Εσωτερική Μετανάστευση.
- Δανάη Παπαστράτου: Εμβόλιμον, τ. 14-15, Άνοιξη-Καλοκαίρι 1992, σ. 181, Αντιγόνη.
- Δημ. Μποσινάκης: Αιολικά Γράμματα, τ. 129, σ. 40, Ιούλ.-Αύ- γουστ. 1992, Εσωτερική Μετανάστευση.
- Σπόρος Κόκκινης: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 84, σ. 349, Εσωτερική Μετανάστευση.
- Μήτσος Κατσίνης: Αρκαδικός Κόσμος, ΑΦ 373, σ. 2, Αντιγόνη.
- Σπόρος Νόνικας: Δαυλός, τ. 37, Ιαν. 1985, σ. 1903, Βήματα και Ανάσες.
- Βάιος Παγκουρέλης: Διαβάζω, τ. 100, σ. 51, 8/8/84, Άνθρωποι δικοί μας.
- Λάμπρος Μάλαμας: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 49, σ. 160, Βήματα και Ανάσες.
- Λάμπρος Μάλαμας: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 57, σ. 168, Κατόψεις.
- Ηλίας Τσατσόμοιρος: Δαυλός, τ. 46, σ. 2414, Κατόψεις.
- Πλάτων Μουσαίος: Φωνή της Ν. Μάκρης, ΑΦ 6, σ. 3, Βήματα και Ανάσες.
- Γεράσιμος Ρηγάτος: Δίβρη, τ. 47, σ. 24, Ιαν.-Μάρτ. 1990, Εσωτερική Μετανάστευση.
- Μάνος Κοντολέων: Διαδρομές, τ. 17, Άνοιξη 1990, σ. 43/11. Τρία Παραμύθια.
- Μανώλης Γιαλουράκης: Δρόμοι της Ειρήνης, τ. 30, Μάιος-Ιού- νιος 1983, Άνθρωποι δικοί μας.
- Ευγενία Ζωγράφου: Ριζοσπάστης, σ. 16, Κυριακή 25 Μαρτ. 1984, Άνθρωποι δικοί μας.
- Νίκος Παππάς: Έρευνα, τ. 99 (222), Ιούλιος 1983, σ. 2, Βήματα και Ανάσες.
- Κώστας Γεωργίου: Νέα του Ζούμπερι, ΑΦ 28, σ. 6, Φεβρ. 1985. Βήματα και Ανάσες και Άνθρωποι δικοί μας.
- Γιάννης Νικολόπουλος: Νουμάς, τ. 5, σ. 14, Δεκ. 1991, Αντιγόνη.
- Πέτρος Ευφράτης, Ο Παλμός της Ν. Μάκρης, ΑΦ 28, σ. 7. Σεπτ. 1985.
- Μήτσος Κατσίνης: Αρκαδικός Κόσμος, ΑΦ 182, 29 Ιουλίου 1985, Κατόψεις.
- Μήτσος Κατσίνης: Αρκαδικός Κόσμος, ΑΦ 102, 18 Ιουνίου 1985, σ. 2, Βήματα και Ανάσες.
- Γιάννης Μουτάφης: Κασταλία.
- Μαρία Αρβανίτη-Σωτηροπούλου: Κασταλία.
- Δημ. Χρ. Μποσινάκης: Αιολικά Γράμματα, τ. 3 (137), Νοέμβρ.-Δεκέμβρ. 1993, σ. 67-68, Προσωπογραφίες.
- Μήτσος Κατσίνης: Μοριάς, τ. 30, Μάης-Ιούνιος 1994, σ. 124, Προσωπογραφίες.
- Δανάη Παπαστράτου: Μοριάς, τ. 21 (13), Φεβρ.-Μάρτ. 1992, σ. 160, Η Αντιγόνη του Μαραθώνα.
- Δανάη Παπαστράτου: Νουμάς, τ. 8, Μάρτιος 1992, σ. 18, Η Αντιγόνη του Μαραθώνα.
- Πέτρος Μανωλάς: Ο Παλμός της Ν. Μάκρης, αρ. φύλλου 28, Σεπτ. 1985, Κατόψεις.
- Δημ. Χρ. Μποσινάκης: Νουμάς, τ. 20, Αύγουστ. 1993, Προσωπογραφίες.
- Γιώργος Βρέλλης: Ελευθερία (Ιωαννίνων), Πέμπτη 17 Οκτ. 1991, Η Αντιγόνη του Μαραθώνα.
- Ηλίας Τσατσόμοιρος: Δαυλός, τ. 52, Απρ. 1986, σ. 2797, Σε Άλλους Παράλληλους.
- Δημ. Χρ. Μποσινάκης: Κασταλία, τ. 119-120, Ιαν.-Ιουν. 1995, Φουρτούνες (θέατρο).

- Γιώργος Βρέλλης: Ελευθερία (Ιωαννίνων), ΑΦ 2505, 17 Ιαν. 1990, Εσωτερική Μετανόστευση.
- Κώστας Γεωργίου, Γνώμη, Ιούν.-Ιούλ. 1990, Γώργης (θέατρο).
- Παναγιώτης Τσουτάκος: Χρονογράφος (Πειραιάς), Επιλογή, 14 Οκτ. 1996, ΑΦ 27282, 9 ποιήματα με εισαγωγικό σημείωμα.
- Νίκος Μαραγκός: Μεσσηνιακός Λόγος, Ιαν. 1996, ΑΦ 327, Προσωπογραφίες.
- Μιχάλης Μερακλής: Πρακτικά 14^ο Συμπόσιο Ποίησης, Πάτρα, 1-3 Ιουλίου 1994, σ. 138-142, Μιχάλης Δελησάββα.
- Μιχάλης Σταφυλάς: Πνευματική Ζωή, τ. 99-100, σ. 237-346, Μάιος-Ιούν. 1996, Μιχάλης Δελησάββα: Μία προσέγγιση στη δημιουργική του πορεία.
- Νίκος Καμβύσης: Αιολικά Γράμματα, τ. 154-155 (4-5), Απρ.-Μάιος 1996, Εσωτερική Μετανάστευση, σ. 216 και Εμβόλιμον, τ. 28-29, Καλοκαιρι-Φθινόπωρο 1996, σ. 22.
- Βάσος Η. Βογιατζόγλου: Κασταλία, τ. 123-124, σ. 50, Ιαν.-Ιούνιος 1996, Προσωπογραφίες.
- Ηλίας Τσατσόμοιρος: Δαυλός, τ. 52, σ. 2757, Απρίλιος 1986, Σε Άλλους Παράλληλους.
- Λάμπρος Μάλαμας: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 49, σ. 180, Φθινόπωρο 1983, Βήματα και Ανάσες.
- Δημ. Χρ. Μποσινάκης: Αιολικά Γράμματα, τ. 125, σ. 40, Ιούλ.- Αύγ. 1992, Εσωτερική Μετανάστευση.
- Δημήτρης Γιάκος: Εξόρμηση, 10 Σεπτ. 1993, Ο στοχασμός και η ποίηση - Προσωπογραφίες.
- Νίκος Μπούτβας: Μικρασιατική Ηχώ, Μάιος-Ιούνιος 1992, Η Αντιγόνη του Μαραθώνα.
- Μάνος Κοντολέων: Διαβάζω, τ. 100, 8/8/84, Άνθρωποι δικοί μας.
- Γεράσιμος Ζώρας: Διαβάζω, αρ. 200, 12/9/88, Τρία παραμύθια.
- Τ. Πετρόπουλος: Διαβάζω, τ. 331, 16/3/94, Προσωπογραφίες.
- Σπύρος Κόκκινης: Αιολικά Γράμματα, τ. 201, σ. 71-72, Μάιος-Ιούν., Προς Εαυτόν και Αλλήλους.
- Μιχάλης Μερακλής: Η Λέξη, τ. 174, σ. 594-595, Μάιος-Ιούν. 2003, Σε ανύποπτο χρόνο.
- Δ.Κ.: εφημ. Φλυαρία, σ. 7, Ιούλιος 2003, Προς Εαυτόν και Αλλήλους.
- Μανόλης Πράτσικας: Νουμάς, ΑΦ 91, Ιούλ.-Αύγ. 2003, Κατά Συρροήν...
- Γιολάντα Πέγκλη: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 127-128, σ. 331, Προς Εαυτόν και Αλλήλους.
- Λάμπρος Μάλαμας: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 127-128, σ. 326, Σε ανύποπτο χρόνο.
- Γιολάντα Πέγκλη: Πνευματική Ζωή, τ. 150, σ. 322-323, Μάιος-Ιούν. 2003, Διαβάζοντας Μιχάλη Δελησάββα.
- Μιχάλης Σταφυλάς: ΔΙΝΛ-Πνευματική Ζωή, τ. 150, σ. 45, Μάιος-Ιούν. 2003, Κατά Συρροήν...
- Αντώνης Παπαδόπουλος: Αιολικά Γράμματα, τ. 198, σ. 471. Νοέμβρ.-Δεκέμβρ. 2002, Προς Εαυτόν και Αλλήλους.
- Μανόλης Πράτσικας: Ημερήσιος Πατρών, σ. 5, Κυριακή 9 Φεβρ. 2003, Κατά Συρροήν...
- Άνθης Βέργης: Θερμώτικη Ηχώ, Νοέμβρ.-Δεκέμβρ. 2002, Προς Εαυτόν και Αλλήλους.
- Σεβαστή Χαβιάρη-Καραχάλιου: Δελτίο Ιδρύματος Κορινθιακών Μελετών, τ. 26, σ. 88, Ιούλ.-Δεκ. 1999, Παιίδες εν Καμίνω.
- Ηρακλής Ανδρίτσος: Η Σκυτάλη, ΑΦ 1309, σ. 4, Τρίτη 17/12/2002, Λαογραφικά.
- Ηρακλής Ανδρίτσος: Η Σκυτάλη, ΑΦ 1313, σ. 4, Δευτ. 23/12/2002, Προς Εαυτόν και Αλλήλους.
- Δημήτρης Κανελλόπουλος: Πνευματική Ζωή, τ. 130, σ. 55, Ιαν.-Φεβρ. 2000, Παιίδες εν Καμίνω.

- Μανόλης Πράτσικας: Ημερήσιος Πατρών, Κυριακή 5 Ιαν. 2003, Ποίηση Μιχάλη Δελησάββα (Προς Εαυτόν και Αλλήλους).
- Διονύσης Κωστίδης: εφημ. Γνώμη, ΑΦ 84, Κατά Συρροήν...
- Επαμεινώνδας Μπαλούμης: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 129-130 (33ος χρόνος), σ. 452-454, Ο Μιχάλης Δελησάββας πεζογράφος.
- Στάθης Παρασκευόπουλος: εφημ. Γνώμη, τ. 1152, 13/9/1992, Η Αντιγόνη του Μαραθώνα.
- Νίκος Ανώγης: εφημ. Γνώμη, Οκτ.-Νοέμβρ. 2003, Σε Ανύποπτο Χρόνο.
- Μάκης Αποστολάτος: Ομπρέλα, τ. 65, Ιούν.-Αύγ. 2004, Προς Εαυτόν και Αλλήλους.
- Σπύρος Μήλας: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 131-132 (α' εξάμηνο 2004), Στοιχεία Δια-προσωπικής Μυθολογίας.
- Σεβαστή Χαβιάρια-Καραχάλιου: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 131-132 (α' εξάμηνο 2004), Κατά Συρροήν...
- Γιολάντα Πέγκλη: περιοδ. Πάροδος, τ. 2, 2003, Κατά Συρροήν...
- Νίκος Καμβύσης: Εμβόλιμον, σ. 222, Εσωτερική Μετανάστευση.
- Νικ. Σταυρόπουλος: Κασταλία, Στοιχεία Δια-προσωπικής Μυθολογίας.
- Δανάη Στρατηγοπούλου: Πνευματική Ζωή, τ. 124, σ. 66-67, Ιαν.-Φεβρ. 1999, Ο ποιητής Μιχάλης Δελησάββας.
- Λάμπρος Μάλαμας: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 107-108, σ. 318-319, Παιδες εν Καμίνω.
- Διονύσης Κωστίδης: Αιολικά Γράμματα, Στοιχεία Δια-προσωπικής Μυθολογίας.
- Γιολάντα Πέγκλη: Πνευματική Ζωή, τ. 119, Μάρτ.-Απρ. 1988, Στοιχεία Δια-προσωπικής Μυθολογίας.
- Βάσος Βογιατζόγλου: Κασταλία, τ. 129, σ. 57, Νοεμβρ. 1997, Στοιχεία Δια-προσωπικής Μυθολογίας.
- Δημήτρης Μποσινάκης: Κασταλία, τ. 129, σ. 62, Νοεμβρ. 1997, Παιδες εν Καμίνω.
- Διονύσης Κωστίδης: Αιολικά Γράμματα, τ. 171, Μάιος-Ιούν. 1998, Παιδες εν Καμίνω.
- Μιχάλης Σταφυλάς: Πνευματική Ζωή, τ. 119, Μάρτ.-Απρ. 1998, Διαρκής Ιστορία Νεοελληνικής Λογοτεχνίας (σ. 17), Στοιχεία Δια-προσωπικής Μυθολογίας.
- Λάμπρος Μάλαμας: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 105-106, σ. 209, Στοιχεία Δια-προσωπικής Μυθολογίας.
- Δημήτρης Αρήνης: Αιολικά Γράμματα, τ. 169, Ιαν.-Φεβρ. 1998, σ. 79, Στοιχεία Δια-προσωπικής Μυθολογίας.
- Αδαμαντία Καρυοφύλλη: Ραδιοτηλεόραση, τ. 1457, 17-23 Ιαν. 1998, Μιχάλης Δελησάββας (συνέντευξη).
- Μιχάλης Σταφυλάς: ΔΙΝΛ, Πνευματική Ζωή, τ. 147, Νοεμβρ.-Δεκ. 2002, σ. 7, Προς Εαυτόν και Αλλήλους.
- «Γνώμη», Σεπτ.-Οκτ. 2002, 4+1 βιβλία του Μιχ. Δελησάββα (παρουσίαση).
- Ελένη Χωρεάνθη: Αιολικά Γράμματα, τ. 210, σ. 73, Νοέμβρ.-Δεκ. 2004, Προς Εαυτόν και Αλλήλους.
- Ελένη Χωρεάνθη: Πάροδος, τ. 210, σ. 73, Νοέμβρ.-Δεκ. 2004. Προς Εαυτόν και Αλλήλους.
- Μιχάλης Σταφυλάς: Πνευματική Ζωή, τ. 159, σ. 673, Νοεμβρ.-Δεκ. 2004, Σταυροφόροι Σταυρωτήδες και η Δεσποσύνη της Κύπρου (ιστορικό μυθιστόρημα).
- Ταυγέτη Γεωργίτση: Καθημερινή Σερρών, 23 Μαρτ. 1999. σ. 3, Στοιχεία Δια-προσωπικής Μυθολογίας.
- Διονύσης Κωστίδης: Αιολικά Γράμματα, τ. 211, Ιαν.-Φεβρ 2005, Κατά Συρροήν...

- Εφημερ. Το Γαλαξίδι (γ.τ.), Απρ. 2005, Λαογραφικά Μ άκρης & Λιβισίου Λυκίας Μ. Ασίας.
- Δημ. Χρ. Μποσινάκης: Έκφραση Καλαμάτας, τ. 58, Ιαν. 20 ί' σ. 77, Προς Εαυτόν και Αλλήλους.
- Δημοσθ. Γ. Γεωργοβασίλης: περ. Παρουσία Αιτ/νων Λογοτεχνών, τ. 36, Απρ.-Ιούν. 2005, Σταυροφόροι Σταυρωτήδες και η Δεσποσύνη της Κύπρου.
- Μιχ. Σταφυλάς: Πνευματική Ζωή, τ. 167, Μάρτ.-Απρ. 2008, Θεατρικά.
- Δημ. Χρ. Μποσινάκης: Αιολικά Γράμματα, τ. 218, Μαρτ.-Α- πρ. 2006, Σταυροφόροι Σταυρωτήδες και η Δεσποσύνη της Κύπρου.
- Ιάσων Ευαγγέλου: Κασταλία, τ. 144-146, Ιαν.-Σεπτ. 2005, Στοιχεία Δια-προσωπικής Μυθολογίας
- Νίκος Ορφανουδάκης: Νέα Αριάδνη, τ. 44, Οκτ.-Δεκ. 2004, Σταυροφόροι Σταυρωτήδες και η Δεσποσύνη της Κύπρου.
- Μιχάλης Σταφυλάς: Πνευματική Ζωή, τ. 171, Νοεμ.-Δεκ. 2006, σε δύο χωριστά σημειώματα της ΔΙΝΛ (1) Σταυροφόροι Σταυρωτήδες και η Δεσποσύνη της Κύπρου και (2) Γενικό σημείωμα.
- Δημ. Χρ. Μποσινάκης: Κασταλία, τ. 147-149, Οκτ.-Ιαν. 2006, Σταυροφόροι Σταυρωτήδες και η Δεσποσύνη της Κύπρου.
- Σπύρος Μήλας: Ελεύθερο Πνεύμα, ΑΤ 131-132, Στοιχεία Δια-προσωπικής Μυθολογίας.
- Σεβαστή Χαβιάρρα-Καραχάλιου: Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 131-132 (α' εξάμηνο 2004), Κατά Συρροήν...
- Λευτέρης Τζύκας: Πνευματική Ζωή, τ. 174, Μάιος-Ιούν. 2007, σ. 256, Προς Εαυτόν και Αλλήλους.
- Εφημ. Φλυαρία, υπογρ. Δ.Κ.: Προς Εαυτόν και Αλλήλους, Ιούνιος 2003, σελ. 7.
- Σεβαστή Καβιάρρα - Καραχάλιου: Παίδες εν Καμίνω, Δελτίο Ιδρύματος Κορινθιακών Μελετών, τ. 26, Ιούλιος-Δεκέμβριος 1999, σελ. 88.
- Καίτη Λειβαδά: Κριτική στο διήγημα «Ελένη και Πάρης» της συλλογής «Σε Ανύποπτο Χρόνο» που πήρε διάκριση στην «Ολυμπιάδα Γραμμάτων», «Εν Αθήναις 2004», και της ίδιας, στην Ανθολογία Ελληνικού Διηγήματος «Πολιτιστική Συνεργασία», 2004, σελ. 28.
- Μιχάλης Σταφυλάς: Σταυροφόροι Σταυρωτήδες και η Δεσποσύνη της Κύπρου, Πνευματική Ζωή, τ. 159, Νοέμβρης - Δεκέμβρης 2004, σελ. 673.
- Διονύσης Κωστίδης: Κατά Συρροήν, Αιολικά Γράμματα, τ. 211, Γενάρης - Φλεβάρης 2005, σελ. 35.
- Δημ. Χρ. Μποσινάκης: Προς Εαυτόν και Αλλήλους, Έκφραση Καλαμάτας, τ. 58, Ιανουάριος 2007, σελ. 77.
- Γιάννης Καραβίδας: «Μιχάλης Π. Δελησάββας, ο ποιητής και πεζογράφος της Ανθρωπιάς», Αναφορά στο βιβλίο Κατόψεις (1985), περ. Πάροδος, τ. 26-27, 2008, σελ. 3133.
- Δημ. Χρ. Μποσινάκης: Μιχάλης Π. Δελησάββας, «Οι Άλλοι Αστερισμοί του», περ. Πάροδος, τ. 26-27, 2008, σελ. 3137.
- Αυγερινός Μαυριώτης: Μιχάλης Π. Δελησάββας, «Οι φίλοι του ποιητή που αφιέρωσαν ποιήματά τους στον ίδιο και στο έργο του», περ. Πάροδος, τ. 26-27, 2008, σελ. 3142.
- Κώστας Χελμός: Μιχάλης Π. Δελησάββας: «Ο ποιητής», περ. Πάροδος, τ. 26-27, 2008, σελ. 3145.

- Κώστας Χελμός: Εκ Παραλλήλου και εν Αντιθέσει, Νέα Αριάδνη, τ. 64, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2009, σελ. 75.
- Λευτέρης Τζόκας: Εκ Παραλλήλου και εν Αντιθέσει, Αιολικά Γράμματα, τ. 237, Μάης-Ιούνης 2009, σελ. 36.
- Κώστας Χελμός: Σε άλλους παράλληλους, περ. 3^η Χιλιετία, τ. 43, Ιανουάριος-Μάρτιος 2010, σελ. 4.
- Ευαγγελία Μισραχή: Εκ Παραλλήλου και εν Αντιθέσει, περ. 3^η Χιλιετία, τ. 45, Ιούλ.-Σεπτ. 2010, σελ. 45.
- Κώστας Χελμός: Σε Άλλους Παράλληλους, Αιολικά Γράμματα, τ. 243, Μάης-Ιούνης 2010, σελ. 57.
- Θόδωρος Ζούμπος: Σε Άλλους Παράλληλους, εφημ. Μαυρο- ματιανά Νέα, Α.Φ. 86, Ιούλης-Σεπτέμβριος 2010, σελ. 3.
- Εφημ. Το Τιμπούρι, Α.Φ. 27, Αύγουστος 2010, Η Ιστορία μας (η Ιστορία της Ν. Μάκρης 1923-1990), σελ. 8.
- Εφημ. Φλυαρία του Χαλανδρίου, υπογρ. Δ.Κ., Λαογραφικά Σύμμεικτα, Α.Φ. 173, Ιανουάριος 2010, σελ. 7.
- Κώστας Βαλέτας: Αιολικά Γράμματα, τ. 241, σελ. 57, Γενάρης-Φλεβάρης 2010, Λαογραφικά Σύμμεικτα.
- Καίτη Λειβαδά: Νέα Αριάδνη, τ. 68, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2010. Λαογραφικά Σύμμεικτα.
- Λάμπρος Μάλαμας: Μ. Π. Δελησάββα, «Λαογραφικά Σύμμεικτα Μάκρης και Λιβισίου Μ. Ασίας και Νέας Μάκρης Αττικής», περ. Ελεύθερο Πνεύμα, τ. 29ος, τεύχος 154-155.
- Καίτη Λειβαδά: «Πουλιά στο Ξόβεργο», περ. Νέα Αριάδνη, τ. 77, Ιαν.-Φεβρ.-Μάρτ. 2013.
- Μιχάλης Σταφυλάς: Μιχ. Π. Δελησάββα, εργογραφία και αποτίμηση του έργου του, ΔΙΝΛ, Πνευματική Ζωή, τ. 210, Μάιος-Ιούνιος 2013.
- «Κασταλία» (Χρίστος Μαρκόπουλος): «Με το νόμισμα ανάμεσα στα δόντια», τ. 162, Ιούλιος 2011.
- Ευαγγελία Μισραχή: «Η Αντιγόνη του Μαραθώνα», Σύγχρονη Σκέψη, τ. 93, Ιαν.-Μάρτιος 2013.
- Ευαγγελία Μισραχή: «Λαογραφικά», Σύγχρονη Σκέψη, τ. 93, 2013.
- Μιχάλης Μερακλής: e.diastixo.gr «Ψήγματα», 18/9/2013, «Με το νόμισμα ανάμεσα στα δόντια».
- Γιώργος Πετρόπουλος: Μιχ. Π. Δελησάββα, «7x15» (Εκλογή ποιημάτων), περ. Νέο Επίπεδο, τ. 3, Δεκέμβριος 2012.
- Μαρία Σωτηροπούλου: «Με το νόμισμα ανάμεσα στα δόντια», περ. Δίβρη, τ. 134, Οκτ.-Δεκ. 2011.
- Ευαγγελία Μισραχή: Μιχ. Π. Δελησάββα, «Τρεις Νουβέλες», περ. Πνευματική Ζωή, τ. 218, Γενάρης-Φλεβάρης-Μάρτης 2015.
- Ευαγγελία Μισραχή: Μιχ. Π. Δελησάββα, «Πρόσωπα - Θέματα - Απόψεις», Πνευματική Ζωή (Μ. Σταφυλά), τ. 218, Γενάρης-Φλεβάρης-Μάρτης 2015.
- Δημ. Χρ. Μποσινάκης: «Με το νόμισμα ανάμεσα στα δόντια», Νέα Αριάδνη, τ. 76, Οκτ.-Δεκ. 2012.
- Χάρη Πάτση: Μεγάλη Εγκυκλοπαίδεια της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, τ. 24 (συμπλήρωμα), 2013 (εργοβιβλιογραφία και ποιήματα).
- Φίλιππος Νικολόπουλος: Μιχάλη Π. Δελησάββα, «7x15» (Εκλογή ποιημάτων), Αιολικά Γράμματα, τ. 259, Ιαν.-Φεβρ. 2013.

- Κώστας Βαλέτας: Μιχάλης Δελησάββα, «Πρόσωπα - Θέματα - Απόψεις», τ. 270, Νοέμ.-Δεκ. 2014.
- Δημήτρης Μποσινάκης: «Με το νόμισμα ανάμεσα στα δόντια», Μεσσηνιακός Λόγος, Πέμπτη 24 Απριλίου 2014.
- Κώστας Καρούσος: Μιχάλης Δελησάββα, «7x15» (Εκλογή ποιημάτων), Πνευματική Ζωή.
- Κώστας Καρούσος: Μιχάλης Δελησάββα, «Με το νόμισμα ανάμεσα στα δόντια», Πνευματική Ζωή.
- Βαγγέλης Λαμπρινίδης: Μιχάλης Δελησάββα, «Η ιστορία της Νέας Μάκρης Αττικής», 1923-1990, εφημ. Αμαρυσία, ΑΦ 5376, Τετάρτη 11 Μαρτίου 2015.
- Μάριον Χωρεάνθη: Μιχάλης Δελησάββα, «Πουλιά στο Ξό-βεργο», «diastixo.gr», 13 Οκτ. 2014.
- Γιάννης Παπαϊκονόμου: «Προς Εαυτόν και Αλλήλους», περ. Φωνή Λογοτεχνών, Ιούνιος-Ιούλιος-Αύγουστος 2016.
- Κώστας Βαλέτας: «Οι Άλλες Προσωπογραφίες», Αιολικά Γράμματα, τ. 285, Μάης-Ιούνιος 2017, σελ. 62.
- Μιχάλης Σταφυλάς: «Οι Άλλες Προσωπογραφίες», Πνευματική Ζωή, τ. 228, Ιούλιος-Αύγουστος-Σεπτέμβριος 2017.
- Αυγερινός Ανδρέου: «Οι Άλλες Προσωπογραφίες», εφημ. Το Άρθρο, Κυριακή 5 Μαρτίου 2018, τ. 217, σελ. 26.
- Γιάννης Παπαϊκονόμου: «Κραυγές και Ψίθυροι», περ. Φωνή Λογοτεχνών, τ. 22, Σεπτ.-Νοέμβρ. 2018.
- Αλέξανδρος Παν. Στεργιόπουλος: «Κραυγές και Ψίθυροι», Οδός Πανός, τ. 181, Ιαν.-Μάρτ. 2019, σελ. 101.
- Περιοδ. Αγιάσος: «Κραυγές και Ψίθυροι», τ. 229, Γενάρης-Φλεβάρης 2019, σελ. 42-43 (παρουσίαση).
- Φίλιππος Νικολόπουλος: «Οι Άλλες προσωπογραφίες», περ. Αιολικά Γράμματα, Νοέμβρης-Δεκέμβρης 2019, τ. 300, σελ. 72.
- Κώστας Χελμός: «Κραυγές και Ψίθυροι», περ. Αιολικά γράμματα, Σεπτέμβρης-Οκτώβρης 2019, τ. 299, σελ. 51.
- Δημήτρης Πιστικός: «Η Μάνту και η Λιότση» (και άλλα διηγήματα), περ. 3^η Χιλιετία, Οκτώβριος-Νοέμβριος- Δεκέμβριος 2019, τ. 82, σελ. 53.
- Κώστας Βαλέτας: «Η Μάνту και η Λιότση» (και άλλα διηγήματα), περ. «Αιολικά Γράμματα, Νοέμβρης-Δεκέμβρης 2019, τ. 300, σελ. 69.
- Γιάννης Νικολόπουλος: περιοδ. «Νουμάς», τ. 174, Σεπτ.-Οκτ. 2021, «Ανεπίδοτα και Αναπάντητα», ποίηση.

Διπλώματα- Βραβεύσεις-Έπαινοι & Αφιερώσεις

Υ Π Ο

ΠΡΟΣΤΑΤΗ, ΚΑΙ ΚΗΔΕΜΟΝΙ
ΤΩ, ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΩ Β΄

ΠΡΥΤΑΝΕΥΟΝΤΟΣ

ΕΝ ΤΩ, ΑΘΗΝΗΣΙΝ ΕΘΝΙΚΩ, ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΩ, ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ,

ΚΑΙΣΑΡΟΣ Δ. ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ Β΄ΕΔΡΑΣ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΕΡΙΚΑΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΗΣ ΒΥΤΑΘΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΛΙΝΙΚΗΣ

ΕΠΙΔΕ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΤΗΣ Ι Α Τ Ρ Ι Κ Η Σ ΣΧΟΛΗΣ ΚΟΣΜΗΤΩΡ

ΜΙΧΑΗΛ Π. ΔΕΛΗΣΑΒΒΑΝ

ΕΛΛΗΝΑ ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΕΚ Ν.ΜΑΚΡΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ΟΡΜΩΜΕΝΟΝ

ΠΤΥΧΙΟΥΧΟΝ ΤΗΣ Ι Α Τ Ρ Ι Κ Η Σ

ΤΗΝ ΕΝ ΤΗ ΔΙΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑ ΕΠΙΛΟΞΙΝ " Α Ρ Ι Σ Τ Α "

ΕΠΙΔΕΙΞΑΜΕΝΟΝ

ΑΠΟ ΔΟΓΜΑΤΟΣ ΟΜΟΘΥΜΟΥ ΤΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΤΗΣ Ι Α Τ Ρ Ι Κ Η Σ ΣΧΟΛΗΣ

ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΔΙΑΚΤΟΡΑΣ ΤΗΣ Ι Α Τ Ρ Ι Κ Η Σ

Η ΕΘΟΣ ΕΝΕΚΡΙΝΕ ΚΑΙ ΠΑΣΑΣ ΑΥΤΩ ΤΑΣ ΠΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΑΣ ΤΩ ΔΙΑΚΤΟΡΙΚΩ

ΤΟΥΤΩ ΔΕΙΩΜΑΤΙ ΠΑΡΟΜΑΡΤΟΥΣΑΣ ΠΡΟΣΕΝΕΙΜΕ

ΜΗΝΟΣ ΙΟΥΝΙΟΥ ΔΕΚΑΤΗ ΗΜΕΡΤΗ

ΕΤΕΙ ΔΕΥΤΕΡΩ ΚΑΙ ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΩ ΚΑΙ ΕΝΑΚΟΣΙΟΣΤΩ ΚΑΙ ΧΙΛΙΟΣΤΩ

ΤΟΥΤΩ ΟΥΤΩ ΔΗ ΓΕΝΟΜΕΝΟΝ ΔΗΛΟΥΤΑΙ ΤΩ ΔΙΔΩΜΑΤΙ ΤΩΔΕ ΟΥ ΜΟΝΟΝ

ΤΑΣ ΣΦΡΑΓΙΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ ΚΑΙ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΙΣ ΚΕΚΥΡΩΜΕΝΩ

ΜΕΤΟ ΤΩΔΕ ΜΗΝΟΣ ΙΟΥΝΙΟΥ ΕΙΚΟΣΤΗ ΤΡΙΤΗ ΕΤΕΙ ΔΕΥΤΕΡΩ & ΕΒΔΟΜΗΚΟΣΤΩ & ΕΝΑΚΟΣΙΟΣΤΩ

ΧΙΛΙΟΣΤΩ Ο ΠΡΥΤΑΝΙΣ Ο ΚΟΣΜΗΤΩΡ

Κ. ΑΛΕΞΟΠΟΥΛΟΣ Γ ΜΕΡΙΚΑΣ

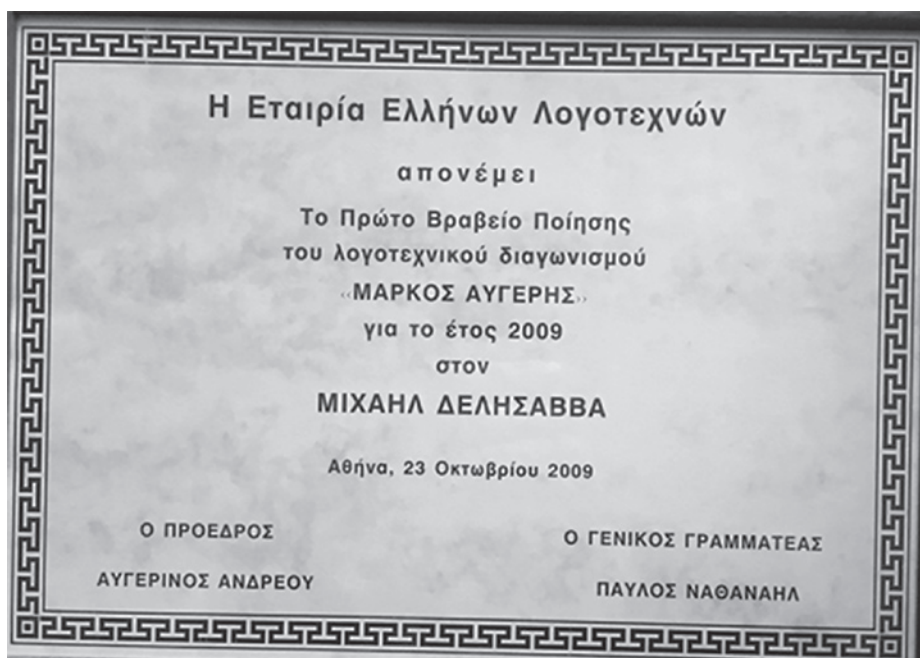
Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

Κ. ΚΕΑΜΑΡΗΣ

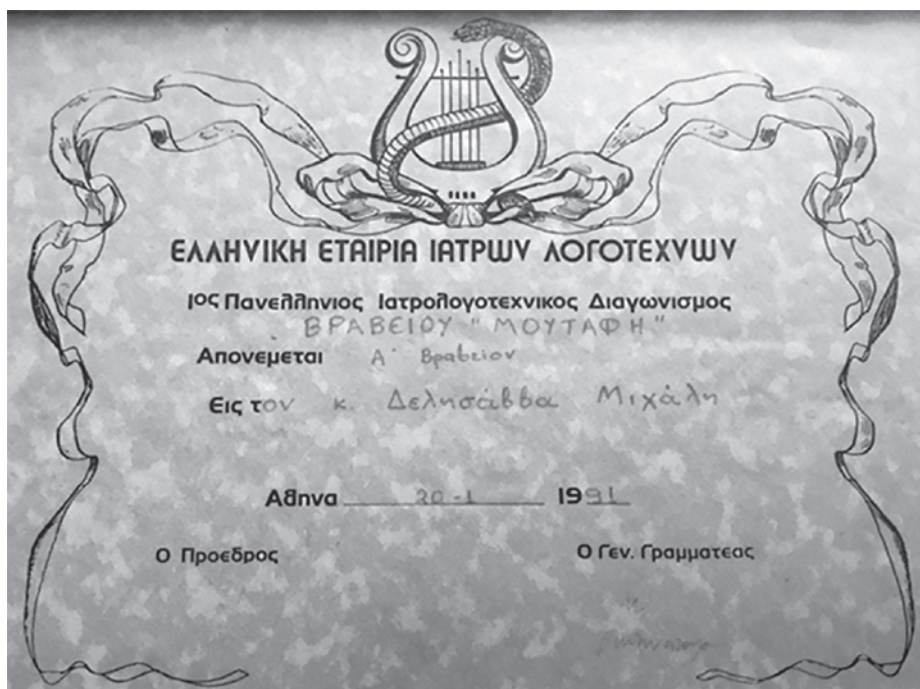
ΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
30-6-1972
Γραμματεὺς
ΚΑΤΑΧΑΚΟΥ

ΔΙΑΤΡΑΦΕΙΤΑΙ

Δίπλωμα Ιατρικής, Ιατρικής Σχολής Αθηνών «Αριστα».

Βραβείο Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών.

Βραβείο Ελληνικής Εταιρείας Ιατρών Λογοτεχνών.

Βραβείο Ένωσης Ελλήνων Λογοτεχνών.

Τιμητικό δίπλωμα Γραμμάτων Ολυμπιάδας.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΓΕΝ. Δ/ΝΣΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
Δ/ΝΣΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ Ν.Π.
ΤΜΗΜΑ Α

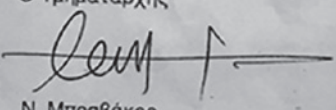
Αθήνα 4/11/1998
Αρ.Πρωτ. Α9α/οικ. 35455

ΤΑΧ.Δ/ΝΣΗ : Αριστοτέλους 17
Τ.Κ. : 101 87
Πληροφορίες: Β. ΜΙΣΥΡΛΗ
Τηλέφωνο : 5231563

ΠΡΟΣ
Δημοσββα Μικαηλ
στο παιδογ/μίο Νοσ Ασσυμης
Κοιν: παιδογ/μίο Νοσ Ασσυμης

ΘΕΜΑ : Ανακοίνωση απονομής τίτλου

Σας ανακοινώνουμε ότι με την Α9α/28931/11.10.98, απόφασή μας που δημοσιεύθηκε στο Φ.Ε.Κ. 105/14.6.98, Ν.Π.Δ.Δ σας απονεμήθηκε ο τίτλος του Αναπληρωτή Διευτ. παιδοντρο στο παιδογ/μίο Νοσ Ασσυμης

Ο Τμηματάρχης

N. Μπραβάκος

ΘΕΩΡΗΘΗΚΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΥΡΞΕΙΑ
Ο ΤΜΗΜΑΤΑΡΧΗΣ ΕΡΑΣΜΑΤΕΙΑΣ

Απονομή τίτλου αναπληρωτή διευθυντή στο παιδιατρικό νοσοκομείο Αττικής.

Φωτογραφικό Λεύκωμα

Νέα Μάκρη

Ενθύμιο από το ναό Αγίας Βαρβάρας 1964. Ο Μιχάλης μπροστά μικρό παιδάκι.

Με την οικογένειά του. Ο Μιχάλης μπροστά αριστερά.

Οικ. Δελησάββα και Τζουμελεάς Στέλιος.

Παναγιώτης Δελησάββας, Βέρα και Μαρίτσα Τζουμελέα.

*1940 αδέρφια Δελησάββας
Παναγιώτης & Δαμιανού Βέρα.*

1940 Παναγιώτης Δελησάββας.

1940 Γυναίκες οικογένειας Δελησάββα και Δαμιανού.

Αθλοπαιδιάς. Υπερπηδώντας...κάθε εμπόδιο.

Άρρωστος με τους γονείς του και τις νοσοκόμες.

20
Ένδοξον άνω γά γυμναστικής
έπειξε του 1954
Τίσις Ζ'
Μεσοβίτς

(Πάντα) Σημαιοφόρος σε παρέλαση στη Νέα Μάκρη το 1954.

Αγροτικές εργασίες.

Οικογένεια Δελησάββα, ο Μιχάλης αριστερά.

Οικογενειακό τραπέζι.

Αγκαλιά με τα ζωντανά.

Με τα φυτά και τα δέντρα συντροφιά.

Στον αγρό με τον πατέρα του και...γαρύφαλο στ' αυτί.

Με την τσάπα ανά χείρας.

Ιατρική Σχολή.

Στα εργαστήρια της ιατρικής σχολής.

Αποφοίτηση από την Ιατρική Σχολή Αθηνών, δίνοντας τον όρκο του Ιπποκράτη.

Στρατιωτικό

Χίος 17.6.63

Μάης 1964 Λαγκαδάς.

Αριστερά συσσίτιο με την караβάνα. Δεξιά πόζα μάγκικη.

Εξοδούχος στο ταβερνάκι.

Στρατιωτική...ιατρική εξετάζοντας το συνστρατιώτη του.

Αριστερά, διάβασμα στη σκοπιά. Δεξιά, με ύφος...στρατηγού!

Λαγκαδάς 30.1.64. Η αγαπημένη του Μαριάννα, την εποχή που ο Μιχάλης υπηρετούσε.

Γρυμιά του αγίου
 Όσο πιο έχει δίνει ο ελφρασον
 η προσκομει το στυριφάσαν
 Σ' αγίου. Έχε δαρροσαι εγριδ
 Λεμεδθη
 30-1-64

Μαριάννα του
 Αγάθη του
 Πιστωσε αυδία, πιδελεσε όσο μπορείς
 χημ αγια της μη αγιας που χηριφε
 Παινω στη παιδε μαχου αγιας μη
 παιδε οφορφο ιδανινο. Έχε δαρρος
 που πιστη εγρι ε'αρεπυ.
 ο Μιχαηλ του
 Λεμεδθη
 21/3/64

Ερωτικά Γράμματα του 1964 Με το απολυτήριο του στρατού θα ακολουθήσει ο γάμος.

Σύζυγος και Πατέρας

Γαμπρός

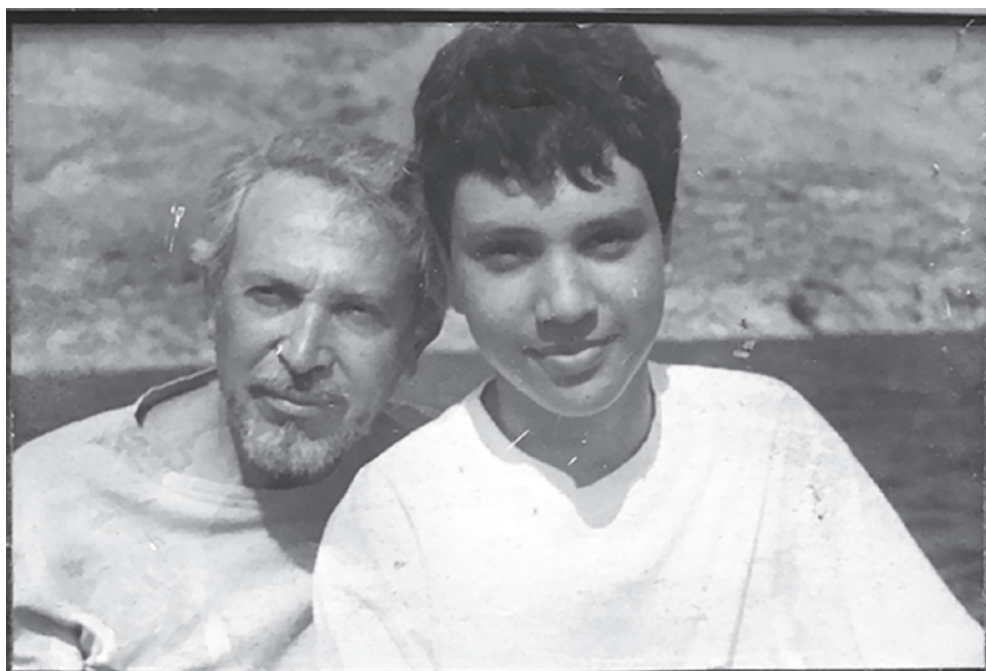

Ο έρωτας της ζωής του και σύζυγός του Μαριάννα.

Οικογενειακές στιγμές

Με την κόρη του Νίκη και το γιο τους Παναγιώτη.

Γιατρός

Οκτώβριος 1985. Εξετάζοντας μικρούς μαθητές στο δημοτικό της Νέας Μάκρης με την έναρξη της σχολικής χρονιάς.

Χορευτής

Χορεύοντας τη Μακρηνολιβισιανή σούστα με τη μητέρα του.

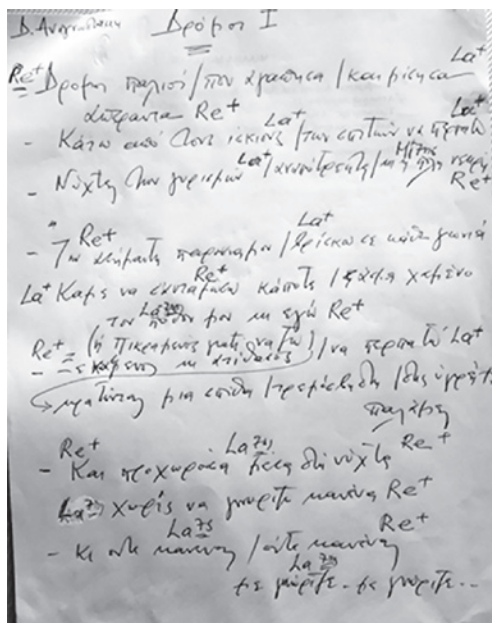
Ηθοποιός στο Θέατρο.

Μουσικός - Τραγουδιστής

Η κιθάρα του κατασκευῆς Παναγιῆ, των φημισμένων οργανοποιῶν εκ Μάκρης Μικράς Ασίας.

Μια χειρόγραφη παρτιτούρα του με στίχους και συγχοδρίες.

Ο Μιχάλης και τα Ανταμώματα Μακρηνολιβισιανών της «ΛΥΚΙΑ».

Φώτο από τα εγκαίνια της ΕΙΕ ΛΥΚΙΑ το 2017 στο Αιγάλεω και από το 1^ο και 3^ο Αντάμωμα Απανταχού Μακρηνών 2018 και 2021 στο Αιγάλεω.

Φώτο με φόντο πίσω την αγαπημένη του Νέα Μάκρη.

Επιλογή από άρθρα και δημοσιεύσεις στον τύπο

«Γερά νειάτα η μεγαλύτερή μας δύναμη».

Του Παιδιατρου Μ.Π. Δελησάββα

Στις 6 και 7 Απριλίου φέτος γιορτάστηκε στους χώρους δουλειάς η Παγκόσμια Ημέρα Υγείας. Θέμα του φετινού γιορτασμού ήταν «Γερά νειάτα, η μεγαλύτερή μας δύναμη». Είναι διαπιστωμένο ότι σήμερα στον πλανήτη μας ζει η πολυπληθέστερη νεολαία στην ιστορία του. Η νεαρή ηλικία είναι μια πολύ ειδική περίοδος της ζωής όπου το παιδικό σώμα μεταβάλλεται σε σώμα ενήλικα. Είναι η ηλικία από 15-25 ετών, που περιλαμβάνει την εφηβική ηλικία και την ηλικία του νεαρού ενήλικα. Αυτή η περίοδος βιολογικά χαρακτηρίζεται από μια μεγάλη αναστάτωση — την ήβη — και από κοινωνικές πλεγμάδες από μια μεγάλη ανυπομονασία και σφοδρή επιθυμία να ξεπεράσει το άτομο την παιδική εξάρτηση και να αναλάβει ένα ανεξάρτητο ρόλο στην κοινωνία.

Από ποια πράγματα χαρακτηρίζεται η σημερινή νεολαία και τι προβλήματα αντιμετωπίζει:

1) Η σημερινή νεολαία υπολογίζεται σήμερα ότι αριθμεί 1,5 δισ. άτομα. Από αυτά τα 3/4 ζουν στον αναπτυσσόμενο τρίτο κόσμο.

2) Είναι μια ηλικία με τη μεγαλύτερη σωματική και πνευματική εκούσια, τη μικρότερη θνησιμότητα και τη μεγαλύτερη πρόσβαση στη μόρφωση. 3) Γενικά οι νέοι — τα νειάτα — στη σημερινή εποχή και σε κάθε άλλη εποχή χαρακτηρίζονται από έναν ιδεαλισμό και μια ενεργητικότητα για ένα καλύτερο μέλλον και για μεγαλύτερη κοινωνική δικαιοσύνη, μεγαλύτερη από κάθε άλλη ηλικία. Γι' αυτό τρέκονται σε κοινωνικούς αγώνες και αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες. 4) Χαρακτηρίζονται επίσης από μια τάση ανεξαρτησίας και φυσικής περιέργειας, να δοκιμάσουν κάτι καινούριο κι αυτό περιλαμβάνει ορισμένους κινδύνους.

Τα προβλήματα της σημερινής νεολαίας συνδέονται με την ηλικία που διανύουν και τις συνθήκες που ζουν οι σημερινοί νέοι.

1) Το πρόβλημα της μετανάστευσης, της ανεργίας, η υποαπασχόληση. Μια ισχυρή τάση υπάει τους σημερινούς νέους να εγκαταλείψουν την ύπαιθρο και να μεταναστεύσουν στην πόλη ελπίζοντας σε μια καλύτερη ζωή. Αποτέλεσμα αυτής της τάσης είναι η διάβρωση της παραδοσιακής δομής της οικογένειας, στην ύπαιθρο και η αντικατάστασή της με τη γριάτη άγχος ζωή των πληθυσμών που ζουν στις φτωχογειτονιές. Αποκομίζονται από τα παρελθόν οι νέοι στις τερματισμένες σημερινές πόλεις μπορεί να παρασπασθούν στα ναρκωτικά, τις ληστείες, το περιθώριο, στη χρήση ομοιοπαθειας κλπ. «Η ανεργία και η υποαπασχόληση είναι τα σημαντικότερα που αντιμετωπίζουν οι σημερινοί νέοι» τονίζει η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας, και άλλου, ότι «οι νέοι είναι το πιο παραγωγικό ανθρώπινο κεφάλαιο της οικογένειας, και της κοινωνίας».

2) Οι νέοι και ο κίνδυνος: Πολλοί από τους σημερινούς νέους φράχονται να βρουν ικανοποίηση και αυτοεκπνοση στην περιπέτεια βάζουν κίνδυνο τη ζωή τους. Οι πληρές της σύγχρονης κοινωνίας είναι τα τροχαία ατυχήματα, οι αυτοκτονίες, τα ναρκωτικά και το οινόπνευμα.

Τα τροχαία είναι η πρώτη αιτία θανάτων των νέων στον κόσμο. «Τα τροχαία ατυχήματα αποτελούν την πιο σοβαρή επιδημία στα βιομηχανικά κράτη, αλλά και σε κάθε κράτος» αναφέρει η ΠΟΥ. Επίσης η κατανάλωση ομοιοπαθειας, το κάπνισμα, και τα ναρκωτικά είναι ένα είδος βραδείας αυτοκτονίας. Οι αυτοκτονίες προκαλούν λιγότερους θανάτους, είναι όμως ένα διαρκώς αυξανόμενο πρόβλημα, όπως και οι απόπειρες αυτοκτονίας που είναι συχνότερες στους νέους και πιο συχνές ακόμα στους άνεργους.

Η καταπιεσμένη ενέργεια όπως αυτή των νέων απαιτεί διέξοδο. Ο νέος περιμένοντας ο ίδιος μια μεταβατική κατάσταση και αντιμετώπιζοντας μια κοινωνία γρήγορα μεταβαλλόμενη όπως η σημερινή, δίκαια έχει άγχος, αντιπρακτικούς σκοπούς ζωής αβέβαιους σχεδιασμούς και ανταγωνιστικές κοινωνικές αξίες. Έτσι ο νέος που προσπαθεί να βρει τη

υποστήριξη της νεολαίας, διοχετεύει της ζωντάνιας της σε σκοπούς δημοκρατικούς. «Είναι ανάγκη να ενθαρρυνθεί ακόμα περισσότερο η συμμετοχή των νέων στα εθνικά θέματα. Και αυτό γιατί η παρουσία των νέων λειτουργεί σαν ένα είδος οζονόσπου που βελτιώνει την υγεία της κοινωνίας και του έθνους» τονίζει για το Διεθνές Έτος Νιούτσας, ο Miquel de la Madrid Πρόεδρος του Μόξικού σήμερα και ένας από τους 6 ηγέτες που έχουν αναλάβει την πρωτοβουλία για τη Διεθνή Ύψηση, τον Αποπλισμό και την Ειρήνη στον κόσμο.

Σ.Σ.

Ο παιδίατρος Μ.Π. Δελησάββας ήταν ο ομιλητής του γιορτασμού της Παγκόσμιας Ημέρας Υγείας στο Δημοτικό παιδομαχατηριακό Νοσοκομείο Νταού Πεντέλης. Το παραπάνω κείμενο είναι περίληψη της ομιλίας του.

To N

συνέχεια από σελ. 1

Σε προηγούμενο φύλλο μας αναφέραμε τις δηλώσεις του Προέδρου της ΕΥΔΑΠ κ. Κ.Κουσουρής:

«Το έργο ύδρευσης θα ολοκληρωθεί έγκαιρα. Το ταχυδιυλιστήριο Κιούρκων θα 'ναι έτοιμο στο τέλος του Απριλίου. Θ' ακολουθήσει το γέμισμα του Δικτύου και οι δοκιμές. Ως το καλοκαίρι ο κεντρικός αγωγός θα μπορεί να τροφοδοτήσει τη Νέα Μάρκην και Κοινότητα σας έχει κάνει όλα τ' απαραίτητα έργα για τις συνδέσεις.

Αν δεν πάρετε νερό το καλοκαίρι αποκλειστικά υπεύθυνη θα 'ναι η Κοινότητά σας».

Η «ΦΩΝΗ» είχε προτείνει στην Κοινότητα να ζητήσει τη βοήθεια των Τεχνικών της ΕΥΔΑΠ οι οποίοι θα έκαναν δωρεάν τις μελέτες συνδέσεων (όπως έγινε και σ' άλλες Κοινότητες) ώστε να προχωρήσουν οι συνδέσεις. Η βοήθεια αυτή δε ζητήθηκε ακόμα και έτσι παραμένει, δυστυχώς, επίκαιρο το ερώτημα που είχαμε γράψει:

«Νερό, τελικά, κύριε Πρόεδρε της Κοινότητας θα 'χουμε όταν ολοκληρωθεί το έργο της ΕΥΔΑΠ ή θα εξακολουθήσουμε να πινοουμε άλατα και κολοβακτηριδία;»

ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΡΑΦΗΝΑΣ

Κατά τη σύνδεση του ραφειοτικού δι-

ΙΑΤΡΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ

ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Με πρωτοβουλία του Συλλόγου Γονέων και Κηδεμόνων

Οι Παιδίατροι κ.κ. Μιχάλης Δελιάσάββας και Βασίλης Παπαϊωάννου ενώ εξετάζουν τους μαθητές.

Πριν ν' αρχίσει η εφαρμογή του προγράμματος «Αγαπά τον Αθλητισμό και προσπαθώ» του Υφυπουργείου Νέας Γενιάς και Αθλητισμού στο δημοτικό σχολείο Νέας Μάκρης, ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων α-

τρούς της περιοχής μας για να εξετάσουν τους μικρούς μαθητές.

Στην παραπάνω πρόσκληση ανταποκρίθηκαν οι κ.κ. Μιχάλης Δελιάσάββας και Βασίλης Παπαϊωάννου

ΦΟΝΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΜΑΚΡΗΣ

ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΜΑΣ ΓΡΑΦΟΥΝ

ΠΑΙΔΙΚΕΣ ΔΗΛΗΤΗΡΙΑΣΕΙΣ

Το 1979 το τότε Υπουργείο Κοινωνικών Υπηρεσιών, με τη συνεργασία του Κέντρου Δηλητηριάσεων Αθηνών, κυκλοφόρησε ένα μικρό βιβλιαράκι με τον τίτλο «Παιδικές Δηλητηριάσεις» Έκδοση Ο.Ε.Δ.Β.

Μας έκανε εντύπωση τόσο απλά και πρακτικά αντιμετώπιστμα το πρόβλημα της πρόληψης κυρίως των δηλητηριάσεων των παιδιών από φάρμακα, καλλυντικά και άλλες ουσίες, ενός κινδύνου που είναι καθημερινός στις μέρες μας.

Ματαφέρουμε μερικές πληροφορίες και οδηγίες από το πραγματικά χρήσιμο αυτό βιβλίο.

1) Οι περισσότερες δηλητηριάσεις από φάρμακα, εντομοκτόνα, καλλυντικά, κλπ. συμβαίνουν στην ηλικία 1-3 ετών, μέσα στο σπίτι και κυρίως στην κουζίνα και στο μπάνιο. Τα παιδιά από τη φύση τους έχουν μεγάλη περιέργεια και έτσι ό,τι βρουν θέλουν να το δοκιμάσουν, με δυσάρεστα και πολλές φορές τραγικά αποτελέσματα.

2) Η αμέλεια και η απροσεξία των μεγάλων είναι τις περισσότερες φορές υπεύθυνη για τις δηλητηριάσεις των παιδιών. Τί πρέπει να κάνουμε για να προλάβουμε μία πιθανή δηλητηρίαση:

α) Πρέπει να διατηρούμε τα φάρμακα σε ειδικό μέρος και απρόσιτο στη μικρή ηλικία. Να μη τα παίρνουμε μπροστά στα παιδιά. Τα παιδιά μιμούνται τους μεγάλους. Να ελέγχουμε κατά διαστήματα τα

φάρμακα στο σπίτι και να πετάμε τα παλιά. Να μη τα δίνουμε στα παιδιά, παρά μόνο με εντολή του γιατρού. Πριν δώσουμε το φάρμακο πρέπει να διαβάσουμε καλά τις οδηγίες. Ένα παιδί που πάρε μέρος του μιά φαρμακευτική ουσία έχει την τάση να το ξανακάνει.

β) Να μην αποθηκεύουμε τρόφιμα μαζί με άλλα είδη (εντομοκτόνα, απορρυπαντικά, χλωρίνη κ.λπ.).

γ) Πρέπει να πετάμε αμέσως και να μην αφήνουμε να παίζουν τα παιδιά με κουτιά, μπουκάλια κ.λπ. που περιέχουν καλλυντικά, εντομοκτόνα κ.λπ. Αυτά τα πράγματα δεν είναι παιχνίδια.

Και δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι:

1) Το οινόπνευμα είναι πολύ ελαστικό στα παιδιά. Γι' αυτό δεν πρέπει να τους δίνουμε κρασί, μπόρα, σόζο, ούτε γι' αστείς.

2) Τα υαγύρα στα χέρια των παιδιών είναι επικίνδυνα, όχι μόνο για τον κίνδυνο πυρκαγιάς αλλά και γιατί αν τα μασήσουν μπορούν να πάθουν σοβαρή δηλητηρίαση.

3) Οι γκαζιέρες, τα μαγκάλια, οι θερμότερες υγραερίου κλπ. σε κλειστούς χώρους, χωρίς αερισμό, παράγουν μονοξείδιο του άνθρακα που είναι τρομερό δηλητήριο και πολύ συχνή αιτία δηλητηριάσεων.

Δρ. Μιχάλης Π. Δελησάββα
παιδιάτρος

16 Οκτώβρη μέρα αφιερωμένη από τον ΟΗΕ στη Διατροφή

Στο σημερινό μας κόσμο του τέλους του 20ου αιώνα 500 εκατ. άνθρωποι πεινάνε. 40 εκατομμύρια πέθαναν από πείνα μέσα στα 1982. Από αυτούς οι μισοί ήταν παιδιά. Κάθε λεπτό της ώρας, το 1982, πέθαναν 76 άνθρωποι. Από αυτούς 38 ήταν παιδιά.

Από την άλλη μεριά για κάθε ίδιο λεπτό της ώρας το κράτη της γης διαθέτουν 1.400.000 δολάρια (περίπου 131 εκατομμύρια δραχμές) για στρατιωτικές δαπάνες.

Τα φαινόμενα αυτά είναι φαινόμενα του σημερινού παράλογου κόσμου μας που δεν έφτασε ακόμα στο σημείο του πολιτισμού και της ανθρωπιάς να λύσει αυτό το βασικό θέμα της πείνας, όπως και άλλα πολλά.

Κι όμως οι άνθρωποι αφερνούν το μεγαλύτερο μέρος της ζωής τους, της δραστηριότητας και του μύχθου τους για την εξασφάλιση της τροφής τους.

Μερικές από τις αιτίες που προκαλούν την κατάσταση αυτή ώστε ένας στους εννιά κατοίκους της γης να πεινάει, είναι: Η άνοση κατενομή του πλούτου, ο υπερπληθυσμός, η ανεργία, η έλλειψη σωστής υποδομής και οργάνωσης της παραγωγής της τροφής ιδιαίτερα στις χώρες του Τρίτου κόσμου και το κυριότερο στις παράλογες και δυσβάστακτες για τα φτωγά κράτη δαπάνες για τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς.

Η πείνα δεν είναι μόνο αρνητικές και σοβαρές επιπτώσεις στην ύπαρξη των ατόμων. Είναι επίσης μια πηγή αγνίας των λαών. Υποκατάπει τη σταθερότητα των εθνών και είναι η σοβαρότερη απειλή για την Ειρήνη, τόσο ώστε ο ΟΗΕ να θεωρεί ότι διατήρηση της Ειρήνης, στον κόσμο και η μόνιμη επίλυση του προβλήματος της πείνας είναι άρρηκτα συνδεδεμένα.

Η πείνα και η κακή διατροφή είναι δυο προβλήματα που πλήττουν τους λαούς ο' όλα τα μέρη του κόσμου. Για πολύ απ' όλους, όπως αντιλαμβάνεται κανείς πλήττονται τα παιδιά. Είναι γεγονός ότι το υψηλό ποσοστό παιδικής θνησιμότητας και οι παιδικές ασθένειες συνοδεύουν απαραίτητα την πείνα. Τα παιδιά και οι νέοι που δεν τρέφονται καλά, ακόμα κι αν ξεφύγουν το θάνατο έχουν ελαττωμένη ικανότητα αντίστασης στις παθήσεις, μειωμένες δυνατότητες εκπαίδευσης και η ανάπτυξη τους η σωματική, ψυχική και πνευματική περιορίζεται.

Αλλά το πρόβλημα έχει και άλλες πτυχές: είναι το ζήτημα της κακής διατροφής.

Στη χώρα μας μπορείς να ξεπεράσαμε το πρόβλημα της πείνας δε φτάσαμε όμως στο στάδιο της σωστής διατροφής: πέρασε στο πρόβλημα του «αγρίου καταναλωτισμού» διαφόρων προϊόντων για παιδιά που διαφημίζονται από τα μέσα ενημέρωσης και που η σύνθεσή τους αποτελεί κίνδυνο για την υγεία, την ασφάλεια και τη σωματική ανάπτυξη των παιδιών, με αποτέλεσμα:

-Η παχυσαρκία που προδιαθέτει σε

σειρά νοσημάτων είναι συχνή στην Ελλάδα και προοδευτικά γίνεται συχνότερη.

-Η συγκέντρωση λιπιδίων στο αίμα που έχουν άμεση σχέση με τη συχνότητα των καρδιακών προσβολών βρίσκεται σε ανώτερη πορεία στον ελληνικό πληθυσμό.

-Το ελληνόπουλο της τελευταίας 30ετίας τρώει περισσότερο από παλιά αλλά διατρέφεται άσχημα με αποτέλεσμα να είναι συχνά παχύσαρκο, αδύσπαστο, με αυξημένη πίεση και τερηδόνα στα δόντια κλπ.

Η νοσηρότητα και η θνησιμότητα από καρδιαγγειακά νοσήματα και καρκίνο ήταν σχετικά χαμηλά στο παρελθόν στη χώρα μας λόγω των συνθηκών διαβίωσης, του προνομιακού ελληνικού περιβάλλοντος και του παραδοσιακού τρόπου διατροφής του ελληνικού λαού. Τα τελευταία 30 χρόνια όμως οι έλληνες άρχισαν να υιοθετούν διατροφικά σφάλματα και πρότυπα διαβίωσης τα οποία εφάρμοσαν οι λαοί της Ευρώπης πριν από μας και είχαν καταστροφικά αποτελέσματα στην υγεία τους.

Βέβαια το πρόβλημα της κακής διατροφής ιδιαίτερα στη χώρα μας είναι ένα μέρος του μεγάλου προβλήματος της πείνας που αυτή τη στιγμή μαστιάζει ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού του πλανήτη μας. Αυτό το πρόβλημα ο σημερινός μας κόσμος καλείται να λύσει επείγοντως σταματώντας άμεσα και αποφασιστικά το κληνητό των εξοπλισμών και διεκδικώντας μια καλύτερη ζωή για όλους.

Η Οργάνωση για τη Διατροφή και τη Γεωργία του ΟΗΕ (FAO) έχει βάλει στόχο να απαλλάξει τον κόσμο από την πείνα μέχρι το τέλος του 20ου αιώνα. Η 16η Οκτώβρη ορίστηκε από την οργάνωση αυτή σαν μέρα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης πάνω στο πρόβλημα και έχει σκοπό να ενεργοποιήσει κυβερνήσεις, ιδρύματα, οργανώσεις και τους λαούς για την επιτυχία αυτού του στόχου.

Σε εθνικό επίπεδο, στη χώρα μας το Υπουργείο Γεωργίας καταρτίζει ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα για την αύξηση της γεωργικής παραγωγής και των καλλιεργητών ιδιαίτερα στις φτωχές και απομονωμένες περιοχές. Το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας εφαρμόζει προγράμματα για την αντιμετώπιση της κακής διατροφής ιδιαίτερα των παιδιών σχολικής ηλικίας ευαισθητοποιώντας γονείς, δασκάλους και γατρούς σε μια σωστή διατροφή των παιδιών που δεν θα έχει γαρδικά, ζαχαρωτά κ.λ.π., αλλά γάλα το πρσί και αυγό, στο δάλεμα του σχολείου κουλούρι και τυρί και κύριο φαγητό πλούσιο σε λευκάμματι και άφθονα φρούτα που παράγει ο τόπος μας.

Σε παγκόσμιο επίπεδο η 16η Οκτώβρης γίνεται μια αρχή αγώνα ο' όλους τους λαούς για μια ζωή χωρίς το φάσμα της πείνας και του πάλμου. Είνος αγώνα για την ίδια τη ζωή και ι στην Ειρήνη.

Μ.Π. Δεληοδόβρος
10/10/83

Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ

Γιάννη Αλεξάνδρου:

«Αναμνήσεις από την Εθνική Αντίσταση 40-44»

Για τις «Αναμνήσεις» του Γιάννη Αλεξάνδρου ήξερα από καιρό όταν με ρωτούσε για τυπογραφείο, έξοδα και άλλες λεπτομέρειες.

Κι όμως όταν πήρα στα χέρια το βιβλίο ένιωσα μια ακατανίκητη περιέργεια να δω τι γράφει αυτός ο άνθρωπος που σεμνός και με το χαμόγελο στα χείλη έμεινε μέχρι την ώρα σιωπηλός, όπως και πολλοί άλλοι, ενώ κάποτε είχε δώσει το μέγα παρόν στις γραμμές της Εθνικής μας Αντίστασης. Την περιέργεια διαδέχτηκε η έκπληξη και τέλος ο θαυμασμός.

Είναι θαυμάσιο βιβλίο οι «Αναμνήσεις» του Γιάννη Αλεξάνδρου γιατί είναι γραμμένο με απλότητα, αμεσότητα και δύναμη. Κι όμως δεν σε ξεδιψάει, σ' αφήνει με χίλια αναπάντητα ερωτήματα. Θα ήθελες οι 90 σελίδες του να ήταν πολλές για να μάθεις κι άλλα για πρόσωπα και για πράγματα που συνέβησαν στο δικό μας χώρο, στη Νέα Μάκρη, όπου όλοι ξέρουμε ότι η συμμετοχή στην Εθνική Αντίσταση ήταν καθολική. Πάνω σ' αυτά οι «Αναμνήσεις» του Γ.Α. πολύ λίγο μας φωτίζουν και μόνο σ' αυτά τα σημεία που συμπίπτουν με την ατομική του περίπτωση. Αντίθετα από υπερβολική πιστεώς σεμνότητα η ατομική του ζωή δίνεται τηλεγραφικά και εν πολλοίς ξεκομμένη από τα γεγονότα σ' όλη την Ελλάδα που έμοιαζε με ηφαίστειο εκείνη την εποχή.

Το βιβλίο είναι χωρισμένο σε 4 μέρη. Το πρώτο μέρος αφορά τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο. Το επεισόδιο στα βουνά της Ευροχόρης περιγράφεται με μεγάλη δύναμη και πόση σεμνότητα αλήθεια.

Θαυμάσιος ο λίγος διάλογος.

Έρχεται ένας κοντά και μας λέει:

—Ξέρατε τι κάνατε;

—Όχι, του είπα εγώ.

—Ο στρατός είχε οπισθοχωρήσει κι εσείς μένατε.

—Εμείς είχαμε πάρει απόφαση να μείνουμε στο πολυβολείο... έπρεπε να πολεμήσουμε.

Ακολουθεί η παρασημοφορία από τον Παπάγο. Χωρίς σχόλια, χωρίς έπαρση καμία. Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στην Εθνική Αντίσταση και τη συμμετοχή του Γ.Α. σ' αυτή. Η αφήγηση κι εδώ όπως και πιο πάνω μοιάζει με Μακρυγιάννη. Κάθισα ένα μήνα να ξεκουραστώ και σκεπτόμουν τι να κάνω... κατά τις 20 του Μάη (1941) έρχεται ο Γιώργος Παποράκης και μου λέει.

—Γιάννη έχουμε δουλειά.

—Τι δουλειά;

—Είμαστε 4 και θέλουμε άλλον έναν, έρχεσαι;

—Έρχομαι του λέω.

...Κατεβήκαμε σ' εν υπόγειο (στην Αθήνα) όπου συναντήσαμε άλλους πέντε. Έτσι γινόταν η στρατολογία στο ΕΑΜ.

Αν ψάξετε λιγάκι θα βρείτε μια αντιστοιχία με τη Φιλική Εταιρεία. Ακολουθεί η δράση στην Πελοπόννησο, μετά στη Ροδόμη, η συμμετοχή του Γ.Α. στην ανατίναξη του Γοργοπόταμου και η γνωριμία με τον Άρη.

Στο τρίτο μέρος περιγράφεται η δράση του Γ.Α. στη Ν. Μάκρη και το τέταρτο ο επίλογος της συνθήκης της Βάρκιζας.

Μέχρι τώρα δεν είχαμε πολλές ευκαιρίες να γνωρίσουμε την προσφορά των δικών μας ανθρώπων, των Νεομακρηνών στην Εθνική Αντίσταση. Οι άνθρωποι αυτοί έμειναν στην αφάνεια, φημώθηκαν και κληρονομήθηκαν. Τώρα με το βιβλίο του Γ.Α. τους φέρνουμε μπροστά στα μάτια μας, τους ψηλαφούμε και τους αναγνωρίζουμε, και θέλουμε να μάθουμε κι άλλα πολλά.

Πιστεύω ότι θ' ακολουθήσουν κι άλλα βιβλία αγωνιστών πρέπει να υπάρξει συνέχεια για να αποκατασταθεί επιτέλους η ιστορική συνέχεια και η ομοψυχία στον τόπο αυτό. Πρέπει να υπάρξει συνέχεια γιατί πολλοί αγωνιστές δεν αναφέρονται και άλλοι δίνονται με άλλα μέτρα.

«Η αλήθεια τρέφεται με πολλές γνώμες» λέει ο Ράβας.

Η έκδοση των «Αναμνήσεων» του Γ.Α. είναι μια όμορφη και φροντισμένη έκδοση. Είναι χαρακτηριστικό που δεν μπορεί να περάσει απαρατήρητο ότι έχει για τόπο έκδοσης τη Νέα Μάκρη, 1984.

Ο επιμελητής της έκδοσης φοιτητής Μανώλης Χατζηγεωργαντάκης είναι φανερό ότι δεν έκανε την παραμικρή παρέμβαση στο κείμενο κι αυτός ο σεβασμός του είναι προς μεγάλη του τιμή. Ο Μανώλης Χατζηγεωργαντάκης παρέκαμψε αυτό το μεγάλο πειρασμό κι έτσι έχουμε ατόφια γραφή του συγγραφέα χωρίς λόγια στοιχειά, μια γραφή γεμάτη ελικρινεία, όπου λείπουν τα μεγάλα λόγια και σφαιρική τόσο που θα πρέπει να γραφτεί άλλο ένα βιβλίο για να διευκρινιστούν κολλά σημεία του βιβλίου.

Χαιρετίζουμε την έκδοση των «Αναμνήσεων» του Γ.Α. Είναι πολύτιμες για μας τους νεότερους κι ευχόμαστε κι άλλοι αγωνιστές να τον μιμηθούν. Γιατί τώρα που επιτέλους έγινε η αναγνώριση της εθνικής μας Αντίστασης, μετά 40 ολόκληρα χρόνια αλλίμονο, και σε τούτους τους καιρούς πρέπει να το 'χουμε ανάγκη να γνωρίσουμε από κοντά αυτή την τιμημένη μας Εθνική Αντίσταση.

Μιχάλης Δελησάββας

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΗΜΑ

Προφθάστε...

Πρώι-πρώι μόλις είχε βγει ο ήλιος. Η θροσιά στα παρτέρια ακόμα γυάλιζε. Εκείνος είχε φορέσει το πλατό του ψάθινο καπέλο μέχρι τα μάτια κι έκανε πως κλάδευε στον κήπο.

Τι κλάδευε; Περισσότερο χάιδευε με τα μάτια, με το κλαδευτήρι τις μικρές τριανταφυλλιάς και τις λεμονιές που πέταγαν καινούργια βλαστάρια κι έκαιρνε βαθιάς ανάσες.

Κάτω από το σορτς τα πόδια του μακριά, δυο γέρικα πόδια. Τα χέρια του το ίδιο γεμάτα φλέβες. Και είχε όρεξη για κουβέντα έτσι που με πέτυχε χωρίς ναρκεί είκαιρον.

- Έχετε ωραίο τόπο, μου έλεγε. Κοίτα τη θάλασσα κάτω, κοίτα τα βουνά τριγύρω μονοξελιά, γραμμένα. Κι ο άερας καθαρός, ακόμα δεν τον μόλωνε η κακιά και τα καισαίρια. Και γύρω ησυχία, γαλήνη...

Ποιητής; Ούτε καν ετεροδημότης. Ούτε και τον ρώτησα αν τον είχαν ψήσει να φέρει τα εκλογικά του δικαιώματα στη Νέα Μάκρη για να τον προσέξουν. Από χρόνια πολλά «εραστής» της.

Πριν μερικά χρόνια κατάφερε να χτίσει ένα σπιτάκι κάπου μέσα στ' αμπέλια και τώρα φέρνει τα παιδιά και τα εγγόνια του να παραθερίσουν τα καλοκαίρια. Γιορτές, Σαββατοκύριακα εδώ. Εδώ σκοπεύει να περάσει το υπόλοιπο της ζωής του.

του Μιχάλη Δελιοσάββα

Από αυτούς που και στα καφενεία μας κάθισαι και από τα μαγαζιά μας ψώνισαι και στην εκκλησία μας ήθε να πάρει το φακ της Ανάστασης. Φίλος καλός του πατέρα μου ο γέροντας. Γι' αυτό γυρνάει την κουβέντα προς τα καί.

-Και ρέεις καλές έχασαι. Οι πατεράδες σας βασανισμένες, καλές ψυχές. Κάποτε, τότε που δεν είχα ακόμα το σπίτι αυτό και νοίκιαζα, ούτε τα σπίτια κλειδώνουμε, τα παράθυρά μας ε' αφήναμε ανοιχτά. Κλεισιά; ούτε να το φανταστούμε. Κι από καθαριότητα; Έλαμπαν ασβεστομαμένες οι αυλές...

Με είδε που ετοιμαζόμουν να φύγω, πήρε μια βαθιά ανάσα για να χαρεί όσο γίνεται τον καθαρό αέρα κι ανακεφαλαιώνει στα γρήγορα.

-Και ρέεις καλές και τόπος όμορφος... Αυτά να κρατήσετε εσείς οι νεότεροι. Μόνο προφθάστε...

Μ' αυτή τη τελευταία λέξη μ' αποχαιρέτησε κουνώντας την φαλίδα που κρατούσε. Προφθάστε. Μια τεράστια πέτρα τα λόγια του γέροντα με κυνηγούσαν όλη μέρα. Την πήρα κι εγώ και την απόθεσα στον Επιμορφωτικό μας Σύλλογο και στη «Φωνή» του. Ίσως με πολλά τέτοια «Προφθάστε» χτίσουμε εδώ ένα καλό μετερξί, είπα. Το δικό μας...

Το Πάσχα στο Λιβίσι και την Παλιά Μάκρη

Το Πάσχα στο Λιβίσι γιορταζόταν με μεγάλη λαμπρότητα και διαρκούσε τρεις μέρες. Ο τρίμηρος αυτός γιορτασμός περιγράφεται γλαφυρότατα από τον Κωνσταντίνου Λαμίρα στο έργο του «Λιβίσι και Μάκρη» που δημοσίευσσε από την Ακαδημία Αθηνών το 1943. (Και αξίζει να αναφερθεί εδώ ότι το έργο αυτό γράφτηκε στη Νέα Μάκρη στα χρόνια της Κατοχής όταν ο Έσχος αυτός γιατρός και δημοσκόπος ήρθε να περάσει τα τελευταία χρόνια της ζωής του κοντά στους κατ'επίσημο τον τους Μακρηνούς προσφέροντας τον επιστό του μέχρι την τελευταία στιγμή στην αγάπη της χημικής του πατρίδας και των συμπατριωτών του. Αλλά για τον Κ. Λαμίρα και άλλους πολλούς θα επανέλθουμε όπως το υποσχεθήκαμε στο 1ο φύλλο «της Φωνής της Ν. Μάκρης» που δημοσιεύει η Ν. Μάκρη διηγούνται την ιστορία της για ν' αποδείξουμε «ότι η παράδοση είναι κάτι το πολύ ζωντανό. Ρίζα και ζώμη στη ζωή μας. Και καλά θα κάνουμε να τη γνωρίσουμε.

Γράφει λοιπόν ο Κ. Λαμίρας για το Πάσχα στο Λιβίσι, ότι ο τρίμηρος αυτός γιορτασμός έλειπε τη μορφή λαμπρού πανηγυρισμού όπου συμμετείχαν όλοι.

Από το πριό του Μ. Σαββάτου έρχταν από το εσωτερικό της Μ. Ασίας Τούρκοι, ανά ζεύγη, με τοπίσμο και ζωντανή που άρχιζαν να παίζουν από το μεσημέρι του Μ. Σαββάτου». Ο ήχος αυτόν από διάφορα σημεία του Λιθισού, εκλήρου χωράς και ευροσιότητας της υπεχής των κατοίκων δότι απετέλεσε το επίσημο σήμα εικείν χωρισμένων άγγελο της ενδράξας των κορτών του Πάσχα λέει ο Λαμίρας. Η τελετή της Ανάστασης γινόταν στο προαύλιο των ναών του Λιθισού και το «Χριστός Ανέστη» συνοδευόταν από άπειρους πυροβολισμούς σύμφωνα με το Παναγιώτικο έθιμο αλλά και πιο πολύ μαζί η «άνω γαιτονιά» παρήγγιαν με την «κάλη γαιτονιά» πότε θα ρίξει τους περισσότερους πυροβολισμούς. Οι Λιθισανοί με το Χριστός Ανέστη «ραχίζην (νών» (επισημαίνον) ε' αυτή της Λαμκρής.

Ανήμερα το Πάσχα χωρίς το σλόγκμα κάνουν την «Αγάπη» δηλ. τη δεύτερη Ανάσταση. Όλος ο λαός μαζεύεται στο κρουαίο της Κάτω Παναγιάς του «Πυρίτου» που ήταν ομαθεατρικό και χορεύει τη σούστα με τοιακά όργανα, βιολί και συντούρι. Το κόψιμο του λουδα ήταν έθιμο που διατηρήθηκε μέχρι το τέλος του παραμύθιου αιώνα. Τη δεύτερη του Πάσχα ο λαός μαζεύεται στο παρακλήσι της Αγιάς Παρασκευής σε μια πλαγιά που έφτανε προς τη θάλασσα. Δέει ο Κ. Λαμίρας «οι πανηγυρίζοντες εκάθοντο επί της προς την θάλασσαν «επίσης του όρους, αποτελεί δε χάρμα ορθωμένη η πάσος κλητός εκείνη καταλαμβάνει υπό χιλιάδων κόσμων μετά περικλυτό χρώμα, χρυσοφόρον και καλύτερον ενδυμάτων» χόρευαν την σούστα επί άρας μέχρι το απόγευμα.

Την τρίτη της Ανάστασης γίνονταν το μεγαλύτερο πανηγύρι στο Λιβίσι. Ο Κ. Λαμίρας το χαρακτηρίζει «κορτόν κορτή και πανηγύριον πανηγύριον». Όλοι οι Λιθισανοί από το πριό, μόλις έβγαινε ο ήλιος έπεισαν το δρόμο απαν γυναιξί και τέκνοισι για να πάνι στον «Αγιασκόλου το χωροακίαν», ένα άωρορο μέρος, ζήτητο, σαν πλατεία, μέσα σε άδους μνηή κερπίου άρα, προς τα δυτικά του Λιθισού.

Πήγαιναν παρές-παρές άνδρες και γυναίκες, κατά εκατοντάδες, αλλά και κοζόλι με άγρανα και τραπούδι. Ο Λαμίρας; αυτή την χαρακτηριστική έξοδο των Λιθισανών την παραμοιάζει με την κομπή των Παναθηναίων της αρχαίας Αθήνας. Στα «χωροακία» των Ευκόλων έστησαν σκηνήσ και έστησαν τραπέζια κατεύχης πάνω σε χρομιά και συντόνια. Μετά το φαγοπότι κατέβαιναν στο κλάτωμα κι εκά επί άρας πολλές χόρευαν την σούστα σε πολλούς χωριστούς κύκλους, άντρες, γυναίκες και κοριτσάκια, «εν μεγάλη ζωνρότητι και ευδμήια, αλλά και άκρα σωφροσύνη και ακολουθε προς άλλήλους σέβασμό».

Το λαμπρό αυτό πανηγύρι των Ευκόλων αποτελούσαν διάφορα αγωνίσματα όπως η άρση μιας μεγάλης πέτρας που την έλεγαν «κνιτόνινα», η κάλη, τα «καλάνα» όπου έπαρην μέτρος παιδιά και έφηβοι 14-15 ετών και ήταν, σε κοίμασι ο προκριματικοί αγώνες για αυτούς που θα γίνονταν την παρασκευή της Δεκακηνισίου, γιορτή της Ζωοδόχου Πηγής ή «της μπαλίστρας» όπως την έλεγαν.

Αλλά το πιο όμοιο αγώνισμα της ημέρας αυτής ήταν οι ιππικοί αγώνες, (πυροπόμοια) την λέει ο Λαμίρας. Το αγώνισμα αυτό ήταν ομαδικό και γινόταν ως ελίξ: άσο ομαδες ιπκίων από 10-12 η κάθε μια, έπεισαν θέση σε απόσταση 200 μέτρων ή μια από την άλλη. Κάθε καθιάλωσης κρατούσε στο χέρι ένα ζώλινο κορτίρι μήκους ενόμισι μέτρο. Με το σούθημα, από την πρώτη ομαδα έβγαινε ένας καθιάλωσης μέχρι τη μίσση του στίβου και προκάλουσε την άλλη ομαδα. Έπειτα γύριζε πίσω στους δικούς του. Καθώς αυτός έστριγγε πίσω, έβγαινε ο αντιπαλος από την άλλη ομαδα και του έβγαινε το κορτίρι του. Ο πρώτος έπρεπε να αποφύγει το γάτωμα είτε με μια εκδίχως κίνηση ή ελιγμό του αλόγου του ή άλλοτε, αποκρούοντας με το δικό του κορτίρι. Ενάντια στον δεύτερο καθιάλωση που επέστρεφε αρχόντα άλλος από την πρώτη ομαδα και ενδύνα σ' αυτόν ενούλλωξ, σε μια αδιάκοπη ποή υποχώρησης και επίθεσης. Στο αγώνισμα αυτό που κατά τη γνώμη μας είναι ένα είδος κονταροχτυπήματος των βυζαντινών του ακερπικού κύκλου και του Ερατοκρίτου γινόταν επίδειξη της ιππικτικής δεξιοτεχνίας, της ευκνώδας και της παλληκαριάς των καθιάλωσης. Αργά το απόγευμα οι πανηγυριστές με χορούς, τραπούδι και όργανα επέστρεφαν στο Λιβίσι με την εκχή «κι του χρόνου νόστα καλά».

Επί το τέλος του τρίμηρου κορτισμός του Πάσχα στο Λιβίσι. Και θα μπορούσε να γράφει κανείς πολλά αλλά ο χώρος της εφημερίδας είναι μικρός και πρέπει να τον εφραστούμε. Θα μας δοθεί μια άλλη ευκαιρία να κοίμα επροσώτατα.

Επεισό όμως που θέλουμε να τονίσουμε τελευταίως είναι, ότι οι ομαδικές γιορτές όπως αυτή της Ανάστασης στο Λιβίσι, οι χοροί, τα αγωνίσματα, κ.λ. είναι κοινωνικές εκδηλώσεις που συντηρούν και τονώνουν το κοινό πρόθυμο, τον πολιτισμό ενός τόπου και γι αυτό έχουμε καθήκον να τη διατηρούμε όπως μας άφανε υποθήκη ο μεγάλος ποιητής του λαού μας Η. Ράϊτας. Μ. Π. Δελησάββα

ΣΤΗΝ ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑΣ

Αγαπητέ φίλοι σας χωρατέ

Πρώτα έρωμαι να σας συγγνώμη για τα καινού βήματα που άβγατε με την εφημερίδα σας, και άνω βήματα ότι δεν θα κινώτε τίποτα απαραίτητο.

Ο κ. Πρόεδρος και το Συμβούλιό του είναι για τα εύκολα, να βάζει κελούδια στο τραύ και τα τέλη καθαριότητας και να φράζει κανό άρωμα, αφού τα χρώματα τα βάζουν οι πέρσι, και να τα παρασώζει για δικό του.

Έργα που είναι απαραίτητα να γίνουν:

Πρώτον, κλάτωμα του άδωμου προς το Ζώματι.

Δεύτερον, ανακατασκευή εκέκτασης Μουσείου ώστε να γίνει μνημείο απομνημόσυνη διαταξαίωσης Κορτή-Ζωοδόχου Πηγής.

Τρίτον, αξιοποίηση του Κοινοτικού χώρου Μουσείο και Αγίου Κοιτίου.

Τέταρον, εάν είναι δυνατόν με κάποιο τρόπο να γίνει ένα μικρομνημείο στο σκιάδο πίσω από την εκκλησία να κωκάνει το παιδί. Οι παραθήματα έχουν και απαιτήσεις, όχι μόνο να πληρώνουν.

Πέτατο, προσωπολήγη με απομνημόσυνη τρόπο των αδικητών σκέλει, που δεν τολμών τα παιδιά να κυκλοφορήσουν με ποδήλατο και παίρνουν τους κυριότητες από πίσω κ.λ.

*Ευχαριστώ ειλικρίτητα
Χρ. Αρκαδιανός
παραμυθιστής*

ΛΛΟΓΡΑΦΙΑ

ΤΟ ΣΑΡΑΝΤΑΗΜΕΡΟ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΘΕΟΦΑΝΕΙΩΝ (ΦΩΤΩΝ)

ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΑ ΜΑΚΡΗ ΚΑΙ ΤΟ ΛΙΒΙΣΙ

ΜΕΡΟΣ Β'

Την Πρωτοχρονιά γίνονταν οι ίδιες προετοιμασίες του σπιτιού, τα γλυκά και τα φαγητά ήταν τα ίδια. Την παραμονή έλεγαν το τραγουδάκι του 'Αη - Βασίλη, που είχε δυο τρεις παραλλαγές.

Από την παραμονή της Πρωτοχρονιάς έφερναν από το δουνό και κρεμούσαν στις πόρτες των σπιτιών τις «Αθάνατες», μεγάλα κρεμμύδια που πρέπει να 'ναι η ρίζα του ασφοδελού — για το καλό του χρόνου.

Το έθιμο του ποδαρικού το πρόσεχαν πολύ. Προτιμούσαν να τους κάνει ποδαρικό ένας καλός άνθρωπος, φίλος ή συγγενής και προ παντός παιδί, γι' αυτό και το προέτρεπαν από βραδύς: «Νάρτεις χα, να μας κάνεις ποδαρικών».

Την Πρωτοχρονιά οι παππούδες έδιναν στα εγγόνια τους την «πιλιστρίνα» (μπολαμά), τον μποναμά, δηλαδή χρήματα (ένα μαιζίτι, μια μπαγκανότα, πέντε οχταράκια, κλπ.). Στα βαφτιστήρια οι νουνοί τους έπρεπε να δώσουν την Πρωτοχρονιά την αιλιστρίνα ή ρούχα, παπούτσια κλπ.

Για την Πρωτοχρονιά έφτιαχναν τη Βασιλόπιττα. Έβαζαν μέσα ένα φλουρί χρυσό. Την έκοβε ο νοικοκύρης ή ο μεγάλος γιος στο τραπέζι της Πρωτοχρονιάς, αφού έκανε πρώτα ένα σταυρό με το μαχαίρι. Την έκοβε με την αξίς αριστερά από αριστερά προς τα δεξιά: Του Χριστού, του φτωχού, του σπιτιού, του νοικοκύρη κλπ. Όποιος έβρισκε το φλουράκι ήταν ο τυχερός.

Οι Μακρονηολιβισιανοί πίστευαν ότι από τα Χριστούγεννα μέχρι τα Φώτα θγαίνουν οι καλικάντζαροι. Πίστευαν ότι θγαίνουν το θράβη και καταβαίνουν από τις καπνοδόχες των σπιτιών στο τζάκι για να γλείψουν τα τηγάνια. Φοβόντουσαν και φόβιζαν τα παιδιά ότι αν

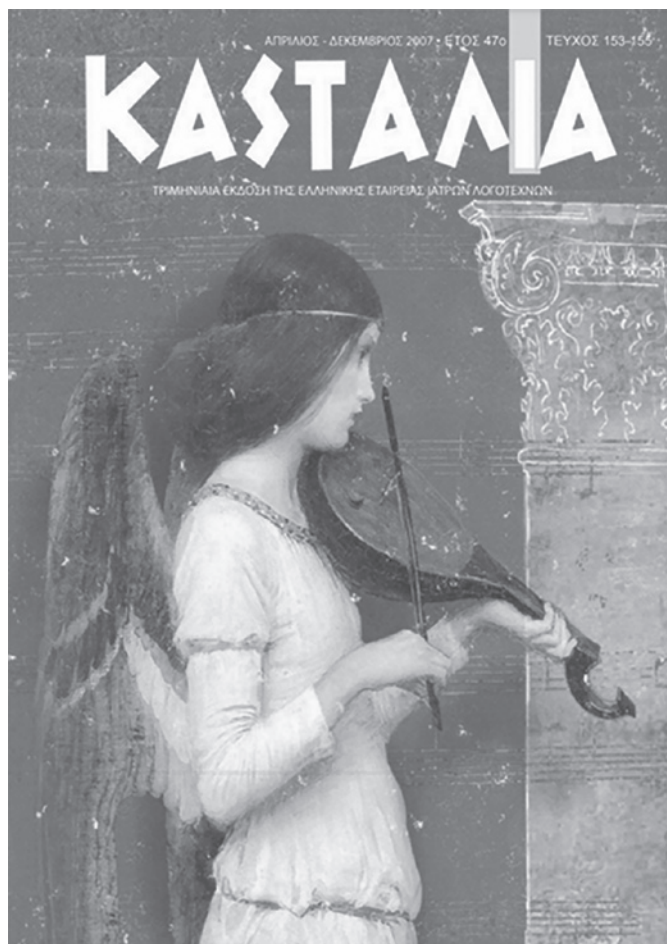
τους συναντούσαν θα αγάθιαν (θα χάζευαν), γι' αυτό φρόντιζαν να μη μένουν έξω τα θράβια αυτές τις μέρες και να έχουν έτοιμο σταυρό ή φυλαχτό να πιάσουν ή να δείξουν στους καλικάντζαρους. Αλλά και οι καλικάντζαροι έπρεπε να κάνουν ό,τι κάνουν αυτές τις μέρες μέχρι τα Φώτα και να μπουν μέσα στη γη γιατί αν έμειναν έξω θα γίνονταν ζωτικά.

Παιχνίδια: Χαριτά έπαιζαν αυτές τις μέρες στο Λιβίσι και στη Μάκρη (τον λασκινέ κλπ.). Τα παιδιά έπαιζαν καρύδια, δούλους κλπ. Μικροί και μεγάλοι έπαιζαν τον «σούτο», ένα παιχνίδι με ημικύκλια χαραγμένα στο χόμα.

Τα Φώτα τάλεγαν Θεοφάνεια. Την παραμονή — του μικρού Αγιασμού — έλεγαν και τότε τραγουδάκι, αλλά πολύ λίγοι και κυρίως παιδιά. Με τον αγιασμό ράντιζαν τα αμπέλια, τα σπαρτά, τα ζώα κλπ. Ο παπάς γύριζε από σπίτι σε σπίτι, ράντιζε με τον αγιασμό και οι νοικοκυραίοι έριχναν τον οβολό τους στο δοχείο που κρατούσε. Ανήμαρα των Φώτων γινόταν μεγάλη γιορτή στην Παλιά Μάκρη. Κατέβαινε στην προκυμαία όλος ο κόσμος με τους επίσημους και έριχναν το Σταυρό στη θάλασσα. Τα παλικάρια έπεφταν να τον πιάσουν. Εκείνος που έπιανε το Σταυρό ήταν το πρόσωπο της ημέρας. Μετά ο δουτηχτής με τους φίλους του έβαζαν το Σταυρό σ' ένα δίσκο με λουλούδια και τον περιέφεραν στα καφενεία και στην αγορά. Οι πατριώτες τον φιλούσαν κι έριχναν χρήματα σ' ένα δίσκο.

Από την επομένη, του 'Αη - Γιάννη, τελειώναν οι γιορτές. Περιέμεναν πια τις Απόκριες, που γι' αυτές θα γράψουμε όταν έρθει η ώρα τους.

MIX. II. ΔΕΛΗΣΑΒΒΑΣ

Τα κείμενα αυτού του τεύχους με τη σειρά που εμφανίζονται υπογράφουν οι:

Χρίστος Γ. Μορκόπουλος
Γιάννης Μάριος Κολλιόπουλος
Ιόσων Ευαγγέλου
Δημήτρης Μποσινιάκης
Σεβαστή Χαβάρια - Καραχάλιου
Αφροδίτη Κόϊδου
Βασίλης Γολεμάτης
Πίτσα Σωτηράκου
Φώτης Παυλάτος
Ανδρέας Λίτος
Δημήτρης Σόκαλης
Νίκος Σταυρόπουλος
Γιάννης Μουτάφης
Νίκος Μυλόπουλος
Σπύρος Κωσταγιόλας
Μιχάλης Δελησάββας
Θεοχορούλα Μπομπούτη
Άρης Χαραλαμπίδης
Μαρία Μυλωνά
Νίκος Μητάκος
Τοξάρχης Κουλούρης
Ζήσος Βασιλείου
Κοσμός Μεγαλοκονόμου
Γεράσιμος Δουβίτσας
Σταύρος Αρχοντάκης
Καλλιψώ Μαρκοπούλου
Βάσος Βογιατζόγλου
Νικόλαος Μαρτίνος
Φανή Ρουμελιώτη-Μαργαρίτη
Λευτέρης Κιντζονίδης
Κώστας Υφαντής
Αλέξανδρος Αρδαβάνης
Γιώργος Ι. Σίσκος
Δημήτρης Κρανιώτης
Τούλα Σουβαλιώτη-Μπουτου
Γιώργος Γεωργούσης

τ' ανάβλεμμα

Περιοδική έκδοση του Λυκείου των Ελληνίδων Ραφήνας
Φύλλο 31° Ιανουάριος 2016

Ανάβλεμμα:
κοίταγμα φηλά, κοίταγμα ζανά,
με άλλη ματιά, με άλλη θεώρηση.

Με λάβωσε σα σαϊτά κυρά
τ'ανάβλεμμά σου.

Είναι τ'ανάβλεμμά του πιο σκληρό
κι' από το πυρό μαχαίρι του.

Κι' η κόρη με τ' ανάβλεπ
σέβνει τα παλιόρα.
Δημοσιεύ (της αγαπής)

Γράφει ο Μιχ. Π. Δελησάββας, γαμπρός, συγγραφέας

Οι πρώτοι κάτοικοι και ιδρυτές της Ν. Μάκρης, όταν εγκαταστάθηκαν στην Ξυλοκίεζα, το 1923 αλλά και μετά, σε όλη τη διαδρομή της ιστορίας τους, δεν ασχολήθηκαν οσοδήποτε και σαν επαγγελματίες με τη θάλασσα, όπως έγινε στη διπλανή Ραφήνα.

Κι όμως οι Νεομακερνοί όπως και οι Ραφηνιώτες προέρχονταν από παράλιες πόλεις της Μ. Ασίας. Η διαφορά ήταν ότι και στη μικρασιατική τους πατρίδα, την Τρίγλια της Βιθυνίας οι Ραφηνιώτες καταγίνονταν επαγγελματίες με την αλιεία (τρύγλι = το μπαρμυτσούνι, απ' όπου πήρε το όνομα η Τρίγλια της Προποντίδας), ενώ οι πρόγονοι των Νεομακερνών φαίνεται πως δεν είχαν παράδοση στα ψαρέματα, στα καθαία και στην αλιεία. Γιατί η παλιά Μάκρη, σαν λιμάνι, ήταν εμπορικό, ήταν Σκιάλα εμπορική, ενώ στο Λιβισο το εμπόριο και οι μεταφορές, τα φάρια και τα δέματα έρχονταν από τα γύρω νησιά των Δωδεκανήσων με καΐκες από το Καστελλόριζο, τη Σύμη, τη Ρόδο, τη Σύμο κ.α.

Οι Μακερνο-Λιβισανοί δεν καταγίνονταν και πολύ με τη θάλασσα, γιατί δεν υπήρχε λόγος. Αυτοί ήταν έμποροι και επαγγελματίες (παπουτοήδες, σιδηροορογοί, χτίστες κλπ. που απέβλεπαν στην εσωτερική αγορά, στα τουρκοχώρια, όπου «μίσουσα», «μετανάστευαν» για 3 και 5 μήνες τα καλοκαίρια.

Το ίδιο έγινε και εδώ με την εγκατάσταση των πρώτων κατοίκων στην Ξυλοκίεζα. Και εδώ έγινε μια μεγάλη τομή. Καταρχήν ισοπεδώθηκαν όλοι με τους ίδιους «κλήρους» τα ίδια ομοιόμορφα κλήθινα σπίτια, και την ίδια τύχη. Έτσι έγιναν όλοι γωργοί. Και θα περάσουν μερικές δεκαετίες ακόμα, για να τραπούν σε άλλες κατευθύνσεις, επαγγέλματα κλπ, σύμφωνα με τις ανάγκες τους.

Έτσι η θάλασσα, η παραλία της Ν. Μάκρης, η Παραλία του Μαραθώνα, ο κόλπος του Μαραθώνα και ο Σχινάς, τουλάχιστον μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '60, έμειναν όπως περίπου τον καιρό του Ηρώδη του Αττικού, που στον βόρειο τοίχο του βαλανείου του βρέθηκαν τοξώματα αποβάθρας για τα φαροκάικα των φαράδων της εποχής (Ηρώδης ο Αττικός 103-273 μ.Χ.).

Την παραλία αυτή ως και τη Ραφήνα, μέχρι πριν λίγα χρόνια την έπιαναν πολύ οι βοριάδες και τα μελτέμια. Τα

Η Μάκρη στη Μικρά Ασία προ του 1922

Εκεί επίσης άραζαν και τα μεγάλα καθαία που φόρτωναν τον μούστο από τα Πατητήρια, παραλιακά και μεσογεια, τον Λύγουστο με Σεπτέμβριο μήνα.

Οι φαράδες της Ν. Μάκρης ήταν από τους νεόπλους ο Αγγελής Παναγιώτου που ήταν μονόχειρας από έκρηξη δυναμίτη, και ο Πέτρος ο Λέων. Ενώ «ξένοι» φαράδες, δηλ. από τα άλλα μέρη, ήταν ο Χατζής, ο μπάραμπα-Κώστας ο Ραφηνιώτης κ.α.

Τον καιρό της Κατοχής και της Αντίστασης, αλλά και αρκετά χρόνια μετά, ο καπετάν-Δημήτρης ο Πασαλής, με το καθαί του έκανε μεταφορές, τότε αγωνιστών και υλικού, προς και από την Εύβοια και μετά προϊόντων. Δεν ήταν βέβαια φαράς.

Η ακμή των καικιών, των τσούρμων και των τρατάρηδων στη θάλασσα της Ν. Μάκρης παρατηρείται μετά την απελευθέρωση, μέχρι και τη δεκαετία του '50 (από το 1945) με '60.

Τρατάρηδες, τσούρμα και φαροκάικα ήταν όλα «ξένα» από τα νησιά, έρχονταν από αλλού και ήταν σαν νομάδες της θάλασσας.

Και πρέπει να ήταν δυο τσούρμα. Το ένα ήταν του καπετάν - Γιάννη, που είχε φέρει και την οικογένειά του μαζί του, τη γυναίκα του, μια κόρη πολύ όμορφη και το γιο του, που τον έβαλε στο σχολείο και παρκαλιούθησε μαζί μας κάνα-δυο τρία χρόνια. Το τσούρμο του καπετάν- Γιάννη ήταν καμιά δεκαριά άτομα (νοματάιοι).

Ψαράδες στην Ν. Μάκρη

Ψαράδες το 1920

Αποβραδής έβλεπαν το καθένα από το λιμανάκι, που το έπαινε πάντοτε ο αέρας ή από τα Πατητήρια και έρχονταν τα δίχτυα βαθιά μέσα στη θάλασσα του κόλπου του Μαραθώνα. Είχαν μέλιστα και μέτρο για το βάθος που έρχονταν τα δίχτυα, 8,9-10 κλμ. «σκοινάκι» σύμφωνα με τις διαταγές του καπετάν-Γιάννη, που καθόταν όρθιος στην κλώρη και κανόνιζε πού θα πλοή το δίχτυ και πώς θα απλωθεί. Όταν γύριζαν πίσω στην παραλία, οι τρατάρηδες έβρισκαν τόπους να απαράξουν μέχρι τα χαράματα. Είχαν τα στέκια τους. Και το πρωί-πρωί άρχιζαν να τραβάνε την τράτα. Χωρίζονταν σε δυο ομάδες, που απείχαν γύρω στα 500 μέτρα η μια από την άλλη. Ζώνονταν στην πλάτη και τη μέση τον «κρόκο» κι άρχιζαν όλοι μαζί να τραβάνε το σάκο, το δίχτυ, οι μουσέ εδω και οι άλλοι μουσέ από πέρα ρυθμικά και χωρίς βιάση, για να μη σπάσει το δίχτυ. Ο κρόκος είναι μια ζώνη πλακίτη, πολύ δυνατή, που τη βάζουν, τη φορτάνε στον ώμο οι τρατάρηδες. Στην άκρη της έχει ένα σκοινάκι ενσωματωμένο με τον κρόκο, που το περιστρέφουν γύρω στο σκοινί της καλάδας. Έτσι λέγεται το δίχτυ, όπως και η όλη διαδικασία, καλάδα. Περιστρέψαν το σκοινάκι αυτό στο μεγάλο σκοινί της καλάδας και με το σώμα τους τραβούσαν ρυθμικά την καλάδα προσέχοντας και τους άλλους του τσούρου από την άλλη ομάδα, να συντονίζονται με αυτούς.

Όταν έβγαζαν έξω το δίχτυ βλέπανε πώς είχε πάει η καλάδα. Ξεφάριζαν τα δίχτυα και χώριζαν τα διάφορα είδη ψαριών κατά κατηγορίες. Όταν η καλάδα, η ψαριά, ήταν καλή, ήταν όλοι ευχαριστημένοι.

Μετά την διαλογή των ψαριών στις ψαροκασίδες γινόταν και η διανομή σαν δώρο από τον καπετάνιο κάποιων ψαριών από αυτά της καλάδας στους τρατάρηδες.

Χώριζαν τα ψάρια που ήταν να δοθούν από τον καπετάνιο σε αειμό, όσα ήταν και τα μέλη του τσούρου και σε

άγριζε με το ραβδί του ένα σωρό και φαιτούσε: Ποιανού είναι αυτά; Του τάδε απαντούσε αυτός. Έτσι καθόταν από τους τρατάρηδες του τσούρου έπαιρνε το μεριδί του και το πήγαινε στους φίλους του ή στην ταβέρνα ή τα πουλούσε.

Στο σπίτι μας στη Ν. Μάκρη, αυτή την περίοδο του καπετάν - Γιάννη, είχαμε πολλές βραδιές μαζί μας τον Παντελή τον Γενάρη από το τσούρο του. Αυτός ήταν Παριανός και ήξερε να παίζει τοαμπούνα.

Ψαράδες το 1940

Κι ένα άλλο, το 1945 με 1950, παιδιά της Κατοχής, όταν θύλαμα να βρούμε σπάγκο για τους αυτοσχέδιους χαρταετούς μας πηγαίναμε στην παραλία της Ν. Μάκρης, Ζούμπερ, Κατερίνας, «Δρομέας» Γιαννακού, για να βρούμε σπάγκους που ήταν σπάνιοι τότε, και να «πατάζουμε» τον αετό. Ο σπάγκος αυτός προέρχονταν από τα κιάνα και τους τρατάρηδες της Ν. Μάκρης, που ταχυνικά μπάλωναν τα δίχτυα τους στην άμμο, στην παραλία, ή τα έβραζαν με «πιτύλα» (πιτύς = η κουκουναριά, το ήμερο πείκο που φέεται στις παραλίες μας) από τη φλούδα του ήμερου πείκου, για να αντέγουν κι έπαιρναν ένα χρώμα κανελί. Έτσι το περιγράφει και ο μεγάλος μου φίλος, Θανάσης Πιστιόδης, για τη «Ραφήνα» του!

Εφημερίδα «Γνώμη»

Το 1ο «Αντάμωμα» των Μακρηνολιβισιανών Απογόνων στο Αιγάλεω

Του Μιχ. Π. Δελησάββα*

Με πρωτοβουλία της Εταιρείας Ιστορικών Ερευνών «Λυκία» πραγματοποιήθηκε στις 24 Ιουνίου 2018 στο Αιγάλεω συνάντηση των Μακρηνολιβισιανών Απογόνων όπου γηρ. Η συνάντηση έλαβε την επωνυμία «Αντάμωμα», για να τονιστεί και συνυμνά η σημασία, το περιεχόμενο αλλά και το κλίμα, μέσα στο οποίο θύλησαν να κινηθεί η όλη εκδήλωση το ΔΣ της «Λυκίας» και ο μόντορας, εμπνευστής και οργανωτής του Τάσο Κακλαμάνης. Χάρη στον Τάσο Κακλαμάνη η έρευνα και η καταγραφή της Ιστορίας και της Παράδοσης της Λυκίας παίρνει άλλες διαστάσεις και αποκτά άλλες δυνατότητες με την ηλεκτρονική επικοινωνία, αποδεικνύοντας έτσι ότι η 3η γενιά των απογόνων και όρεξη έχει για έρευνα και δυνατότητες, αλλά προπαντός ένα ενδιαφέρον που ούτε να το φανταστούν δεν μπορούσαν οι προηγούμενες γενιές!

Το «Αντάμωμα» έγινε στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου το «Ελληνικό Μολύβι», που παραχωρήθηκε από τον Δήμο του Αιγάλεω, και έλαβε πανηγυρικό χαρακτήρα, γιατί ήταν η πρώτη συνάντηση αυτού του είδους που έγινε 96 περίπου χρόνια μετά την «Έκδο» των προγόνων μας από τις μικρασιατικές τους πατρίδες και την εγκατάστασή τους στην ελεύθερη Ελλάδα. Γι' αυτό και το μέρος της εκδήλωσης με τις μαρτυρίες των απογόνων από τις διάφορες χώρες, όπου εγκαταστάθηκαν οι πρόγονοί τους ανά τον κόσμο—(Αυστραλία, ΗΠΑ, Γαλλία) και από τις περιοχές της Ελλάδας (Ρόδος, Ιεράπετρα, Ιτέα, Αμφισσα, Γαλαξίδι, Πλατανάκι Θηβών, Νέον Λιβίσιον Ωρωπού, Φαράκλια Ευβοίας, Θεσσαλονίκη, Ξάνθη, Σέρρες κ. ά.), όπως και από τις γειτονιές της Αθήνας και του Πειραιά (Δραπετσώνα, Αιγάλεω κ. ά.), και από τη Νέα Μάκρη Αττι-

κής—, ήταν από τις πιο ενδιαφέρουσες ανακοινώσεις. Το Πρόγραμμα των εκδηλώσεων περιλάμβανε τρία Μέρη.

Α' Μέρος: «Η Ιστορία μας». Ανακοίνωση της Εόας Αχλάδη, με τον τίτλο *Η Λυκία από την Αρχαιότητα ως το 1922*. Επίσης ανακοινώσεις εκπροσώπων από τις προσφυγικές Μακρηνολιβισιανές Κοινότητες ανά τον κόσμο, με τον τίτλο *Πρόσφυγες στις Νέες Πατρίδες*.

Β' Μέρος: «Η Ιστορική και Πολιτιστική μας Κληρονομιά», με παρουσιάσεις τριών βιβλίων. Η 1η με μια ειδική επανέκδοση: 31 από τα 43 *Παραμύθια της Καλλιόπης Μουσαίου-Μπουγιούκου*, προσαρμοσμένη με τρόπο που να διαβάζεται από όλους, η οποία συνοδεύεται από το αντίστοιχο Σ.Ν.Τι. Όλα αυτά με πρωτοβουλία, προσαρμογή και δαπάνες του ανιψιού της Βασιλη Μουσαίου, γιου του Πλάτωνα Μουσαίου.

Το 2ο βιβλίο που παρουσιάστηκε ήταν τα *Χρονογραφήματα (1958-1985)* του Πλάτωνα Μουσαίου, μια θαυμάσια συλλογή από τα χρονογραφήματα που έγραψε ο Πλάτων Μουσαίος ως χρονογράφος στις εφημερίδες *Μάκρη*, *Φωνή του Λιβισίου* και της *Μάκρης και Λιβισί* και στη συνέχεια στην εφημερίδα του Πολιτιστικού Συλλόγου Νέας Μάκρης *Η Φωνή της Νέας Μάκρης*, μεταξύ των ετών 1983-1985. Τα χρονογραφήματα αυτά, γραμμένα με γνήσιο Μακρηνολιβισιανό κέφι, σατιρικά, γεμάτα χιούμορ αλλά και γεμάτα έγνοια για τους πατριώτες και την παλιά και νέα πατρίδα, είναι μεγάλης αξίας και δείχνουν την πιο χαρακτηριστική πλευρά και το ταλέντο ενός μεγάλου ανθρώπου και πατριώτη, που ευτυχώς με να τον έχουμε ανάμεσά μας, του Πλάτωνα Μουσαίου.

* Ο Μιχ. Π. Δελησάββας είναι γιατρός, συγγραφέας.

Η μεγάλη όμως έκπληξη του «Ανταμώματος» ήταν η έκδοση από τη «Λυκία» του μεγάλου σε όγκο (412 σελίδες μεγάλου σχήματος) και αξίας έργου του δασκάλου Σάββα Πασχαλίδη με τον τίτλο *Αρχαία και Σύγχρονος Λυκία*, που συμπληρώνει και σε πολλά φωτίζει σκοτεινές και άγνωστες πτυχές της Ιστορίας και της Παράδοσης της πατρίδας των προγόνων μας και στέκεται δίπλα-δίπλα σε αξία, αξιοπιστία και χρησιμότητα με εκείνο του Κωνσταντίνου Λαμέρα, που το είχαμε ως μοναδική και αυθεντική πηγή μέχρι σήμερα. Το σύγγραμμα του Σάββα Πασχαλίδη το φύλαγε ο εγγονός του γιατρός Κυριάκος Ανδρέα Σαράφης και είναι ευτύχημα για όλους μας που το εμπιστεύτηκε στη «Λυκία».

Στο Γ' Μέρος του Προγράμματος κυριάρχησαν τα λιβισιανά τραγούδια και οι μελωδίες από παράρτημα της ορχήστρας και χορωδίας του Σίμωνος Καρά υπό τη διεύθυνση του φίλου Δημήτρη Μαντιούρη. Ακολούθησαν τοπικοί παραδοσιακοί χοροί, σούστα, καρσολαμιάς, συρτός υπό τη διεύθυνση της Αγγελικής Καραγεωργίου, υπεύθυνης του Λυκαίου των Ελληνίδων της Ραφήνας Αττικής.

Ακολούθησε μουσική, χορός και γλέντι, που συμπλήρωσε έτσι μια μέρα κυριολεκτικά μοναδική για τους απογόνους που ευτύχησαν να παραρευθούν και να συμμετάσχουν στην εκδήλωση. Πολλά συγχαρητήρια στη «Λυκία» και στους φιλότιμους χορηγούς του «Ανταμώματος», τον Γιάννη Παπαπολίτη, τον Βασίλη Μουσαίο, τη Δέσποινα Νικάνδρου και τις οικογένειες Αγαπιπού. □

Αρχείο κασετών - Λαογραφικές Καταγραφές Μιχάλης Δελησάββα

Οι μαρτυρίες που πήρε ο Μιχάλης Δελησάββας ξεκινώντας από τη δεκαετία του '70 με το φορητό του κασετόφωνο, αποτελούν πολύ σημαντικές λαογραφικές και ιστορικές καταγραφές για τη ζωή, την ιστορία και τον πολιτισμό των Μακρηνών-Λιβισιανών πριν το 1922 αλλά και των προσφύγων της Νέας Μάκρης μετά τον Ξεριζωμό. Ο Μιχάλης, παρέδωσε όλο αυτό το πολύτιμο υλικό στη ΛΥΚΙΑ με την ευχή και την επιθυμία να διατεθεί όπου και όπως "θα πιάσει τόπο". Το υλικό αυτό ψηφιοποιήθηκε προς μελλοντική αξιοποίηση.

NEO APXEIO 2022			
ΦΑΚΕΛΟΣ	ΑΡΧΕΙΟ	ΔΙΑΡΚΕΙΑ	ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ
A	1 ως 6		Δόμνα Σαμίου
B	1	7:00	Λεξικό 2013 + ευτράπελες διηγήσεις από Λαμερα
	2	5:16	Παροιμίες ΚΜΜ + τραγούδια
	3	4:21	Τραγούδια (ήχοι τηλεφώνου)
	4	6:41	Τραγούδια + Παραμύθια ΚΜΜ
	5	5:20	Περί ιδιώματος + Παροιμίες Μ.Δ
	6	2:36	1821 ΜΜ + Παραμύθια Μ.Δ
	7	2:24	Παραμύθι Μ.Δ
	8	7:10	Τραγούδια (γνήσια απόδοση)
	9	3:45	Τραγούδια (γνήσια απόδοση)
	10	2:58	Τραγούδια (ξύπινα μαυροματούσα)
	11	5:06	Τραγούδια (έρχομαι και εσύ κοιμάσαι)
	12	3:26	εκκλησάκι Τουραπή
	13	3:17	πυρνάρι πλουμισμένο
	14	3:05	τραγούδια
C	1	1:20	της ξενιτιάς
	2	5:14	μοιρολόι της Παναγιάς (παραλλαγές)
	3	6:41	του Μάνωλα, Ξυλοκέριζα
	4	6:05	κάλαντα
	5	2:37	ταχταρίσματα
	6	3:51	Ταχταρίσματα + νέα κατηγορία
	7	5:12	Τσακινζή

	8	2:32	Εσκή Σεχίρ
	9	5:46	Ξύπνα ραγιά
	10	5:43	πατριωτικά
	11	3:19	Ευζωνάκια
	12	6:56	τραγουδία εποχών
D	1	10:42	εισαγωγή περί κατάταξης τραγουδιών. Τραγούδι γάμου
	2	9:32	τρ. Γάμου, έρχομαι και εσύ κοιμάσαι, μαντινάδες
	3	9:40	μαντινάδες
	4	7:48	μαντινάδες
	5	9:03	μαντινάδες + τάβλας /καθιστικά
	6	5:34	τάβλας
	7	6:11	τάβλας
	8	9:21	συμβουλές + χορευτικά
	9	7:18	χορευτικά
	10	6:09	χορευτικά
	11	5:29	χορευτικά
	12	6:39	ξενιτιάς

ΑΡΧΕΙΟ 2017

1	1	30:58	Εισαγωγή στην κατηγοριοποίηση τραγουδιών - Τραγουδία
	2	30:81	Τραγουδία
2	1	32:07:00	Παραμύθια
	2	14:24	Κακή εισαγωγή - Παροιμίες - Ευτράπελες διηγήσεις
	3	16:38	ευχές (κορναρίσματα)- ποιήματα-ευτράπελα
	4 ως 18		κενό
	10 ως 16		από κάποια εκπομπή
3	1	32:00:00	Τραγουδία
	2		κενό
	3	14:25	ίδιο περιεχόμενο με Νο1 /2
	4	16:38	ίδιο περιεχόμενο με Νο1/3
	5 ως 8		κενό

Παράρτημα

	9 ως 13		από κάποια εκπομπή
4	1	31:28:00	Μοιρολόγια-παραλειπόμενα (Λαογραφικά)
	2	13:53	Πατριωτικά
	3	11:47	ΜΛ τραγούδια με χορωδία & ορχήστρα
5	1	30:40:00	Ταχταρίσματα
	2		άσχετο περιεχόμενο
	3	30:33:00	Ξενιτιάς μαντινάδες- εορταστικά
	4		από κάποια εκπομπή
6	1	31:08:00	του Τσάκιτζη- τρίβουν το πεπέρι
	2		κενό
	3	31:25:00	Εισαγωγή για παλιές ηχογραφήσεις τραγουδιών. Γ&Ε Γενναίου, τραγούδια από ΜΔ
7	1	31:06:00	συμπληρώματα ηχογραφήσεων - Κάλαντα
	2		άχρηστο
	3	30:42:00	Παρομοιώσεις -παροιμίες
8	1	31:39:00	4 δρώμενα μονόπρακτα σε ιδίωμα - Αρσίζικα Ετεμψίζικα
	2	16:16	συνέχεια μονόπρακτα
	3		κενό
	4	14:42	συνέχεια μονόπρακτα
	5		κενό
	6		κενό
9	1	31:13:00	μονόπρακτα
	2		κενό
	3	10:24	παραμύθια ΜΔ
	4	5:48	παραμύθια ΜΔ
	5	5:18	παραμύθια ΜΔ
	6	10:36	παραμύθια ΜΔ

DVD «Εκ βάθους καρδίας»

Το DVD εκδόθηκε από την ΕΙΕ ΛΥΚΙΑ με την επιμέλεια του Βασίλη Μουσαίου και παρουσιάστηκε στο 4^ο Αντάμωμα Απανταχού Μακρηνών-Λιβισιανών, τον Αύγουστο του 2022 στη Νέα Μάκρη. Δημιουργήθηκε από σειρά βιντεοσκοπήσεων του Μιχάλη Δελησάββα από το Βασίλη Μουσαίο, στο σπίτι του Μιχάλη στο Χαλάνδρι την περίοδο 2021 και 2022.

Περιεχόμενα DVD:

- Η ζωή και το έργο μου (Ρίζες, Ιατρική, Λογοτεχνία, Λαογραφία)
- Τα Παραμύθια Μάκρης-Λιβισιού
- Οι Παροιμίες Μάκρης-Λιβισιού
- Τα Κατ' Επιλογήν (Λαογραφικά Συμπληρώματα)
- Το Λεξικό Μάκρης-Λιβισιού
- Τα Τραγούδια Μάκρης-Λιβισιού
- Το Λογοτεχνικό μου έργο

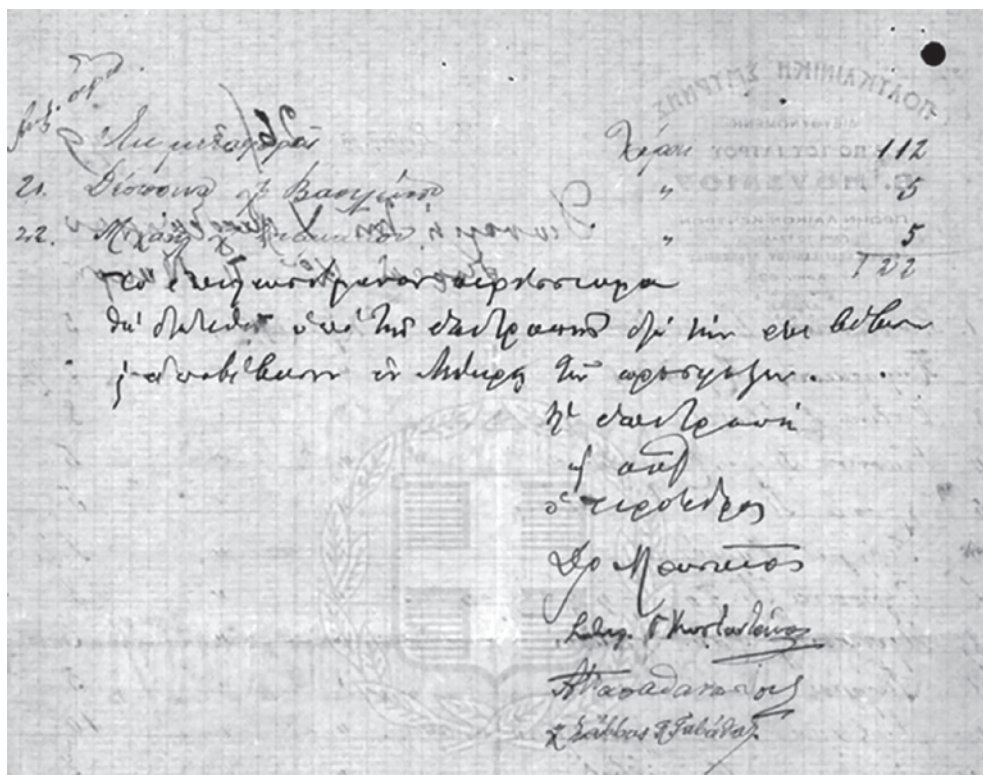
ΕΓΓΡΑΦΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΔΕΛΗΣΑΒΒΑ

Εν Ερίσσον, τη 26/3 1919

ΠΟΛΥΚΛΙΝΙΚΗ ΣΜΥΡΝΗΣ
 ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΗ
 ΥΠΟ ΤΟΥ ΙΑΤΡΟΥ
Β. ΜΟΥΣΑΙΟΥ
 ΠΡΩΤΗ ΔΕΙΚΝΟ ΚΕΝΤΡΟΝ
 ΠΑΡΑ ΤΟ ΓΥΝΑΚΕΙΟΝ
 ΕΞΑΡΤΗ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΠΡΟΣΧΕΙΣΙΟΥ
 ΑΡΙΘ. 62

Γιουρτζή ήν Χ. Γουρδαχίαν
 Καρσαί Κ^ο Π. Μασκ^ο

1.	Κωνσταντίνος Αγγελόπουλος	Χρ. χαλκός	5
2.	Κωνσταντίνος Αγγελόπουλος	" "	7 1/2
3.	Κατρίνα Γιάκουβ	" "	8
4.	Διονύσιος Διον. Γουρδαχίαν	" "	5
5.	Χρυσή Κωνσ. Γουρδαχίαν	" "	5
6.	Γεώργιος Κωνσ. Γουρδαχίαν	" "	7 1/2
7.	Διονύσιος Διον. Γουρδαχίαν	" "	8
8.	Μιχαήλ Γαβ. Χατζή	" "	6
9.	Γεώργιος "	" "	3
10.	Μακάριος Νικολάου Χατζή	" "	10
11.	Βασίλειος Μιχαήλ	" "	7
12.	Γεώργιος Ν. Γουρδαχίαν	" "	10
13.	Λεωνίδης Δ. Χατζή	" "	5
14.	Μιχαήλ Αντ. Γουρδαχίαν	" "	11
15.	Κωνσταντίνος Κωνσ. Γουρδαχίαν	" "	4
16.	Βασίλειος Χ. Χατζή	" "	4
17.	Κωνσταντίνος Μιχαήλ	" "	5
18.	Βασίλειος Γεωργίου	" "	2
19.	Μαρούττα Βασίλειος	" "	5
20.	Καθ. Γεωργίου	" "	1
	Συνολικά		112

Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, Φάκελος 1919, αποστολή Ερυθρού Σταυρού στη Μάκρη.
Έγγραφο διανομής βοήθειας Παύλου Μακρή προς Μακρηνοί, με τη σφραγίδα της
Πολυκλινικής Σμύρνης του ιατρού Βασιλείου Μουσαίου. Στη λίστα πρώτο όνομα Κωνσταντίνος
Δελησάββας.

30 Δ. Χρ. Β. 190^ο Δ. Χρ. Β.
 Τράπεζα ββ.
 Δ. Χρ. Β. 190^ο Δ. Χρ. Β.
 1458.74
 Δ. Χρ. Β. 8/11/24 Δ. Χρ. Β. 1458.74
 Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β.
 Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β.
 Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β. Δ. Χρ. Β.

1	Φαναγιώτης, Ιωάν. Δημητριάδης	155,67	Δ. Χρ. Β. 19
2	Βαρβάρα	155,67	
3	Μαρία	155,66	Δ. Χρ. Β. 20

Δ. Χρ. Β. 200 Δ. Χρ. Β. 180 Δ. Χρ. Β. 250 Δ. Χρ. Β. 160 Δ. Χρ. Β. 180 Δ. Χρ. Β. 100 Δ. Χρ. Β. 15 Δ. Χρ. Β. 5 Δ. Χρ. Β. 420 Δ. Χρ. Β. 5 Δ. Χρ. Β. 425 Δ. Χρ. Β. 42.

Γενικά Αρχεία Κράτους, Εκτιμητικές Επιτροπές Περιουσιών Προσφύγων, Πράξη απογραφής περιουσίας Σεβαστής χήρας Μιχαήλ Δελησάββα (γιαγιά Μιχάλη Δελησάββα).

ΙΜΣ/ΙΤΕ

ΕΔ | EN

Η πόλη στους νεότερους χρόνους

ΠΑΗΡΟΦΟΡΙΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ

Τύπος εγγραφής:	Δημοτολόγιο Μικρασιατών προσφύγων
Δήμος:	Κέα
Χρονολογία:	1923
Ημερομηνία:	1923-09-24
Αρ. καταλόγου:	513
Όνομα:	Παναγιώτης
Πατρώνυμο:	Μιχαήλ
Επώνυμο:	Δελησάββας
Φύλο:	Άρρεν
Ηλικία:	20
Καταγωγή:	Μόκρη
Παρατηρήσεις:	Οικον. 512-514

[Επιστροφή στην προηγούμενη σελίδα](#) -- [Επιστροφή στην αρχική σελίδα](#)

Copyright © 2019 INSTITUTE MEDITERRANEAN STUDIES - FORTH, All rights reserved.

ΙΜΣ/ΙΤΕ

ΕΔ | EN

Η πόλη στους νεότερους χρόνους

ΠΑΗΡΟΦΟΡΙΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ

Τύπος εγγραφής:	Δημοτολόγιο Μικρασιατών προσφύγων
Δήμος:	Κέα
Χρονολογία:	1923
Ημερομηνία:	1923-09-24
Αρ. καταλόγου:	512
Όνομα:	Σεβαστή
Πατρώνυμο:	Κωνσταντίνος
Επώνυμο:	Δελησάββα
Φύλο:	Θήλυ
Ηλικία:	55
Καταγωγή:	Μόκρη
Παρατηρήσεις:	Οικον. 512-514

[Επιστροφή στην προηγούμενη σελίδα](#) -- [Επιστροφή στην αρχική σελίδα](#)

Copyright © 2019 INSTITUTE MEDITERRANEAN STUDIES - FORTH, All rights reserved.

ΙΜΣ/ΙΤΕ
ΕΔ | EN

Η πόλη στους νεότερους χρόνους

ΠΑΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ

Τύπος εγγραφής:	Δημοτολόγιο Μικρασιατών προσφύγων
Δήμος:	Κέα
Χρονολογία:	1923
Ημερομηνία:	1923-09-24
Αρ. καταλόγου:	514
Όνομα:	Μαρία
Πατρώνυμο:	Μιχαήλ
Επώνυμο:	Δελιοσάββα
Φύλο:	Θήλυ
Ηλικία:	17
Καταγωγή:	Μάκρη
Παρατηρήσεις:	Οικογ. 512-514

Επιστροφή στην προηγούμενη σελίδα -- Επιστροφή στην αρχική σελίδα

Copyright © 2019 INSTITUTE MEDITERRANEAN STUDIES - FORTH, All rights reserved.

ΙΜΣ/ΙΤΕ
ΕΔ | EN

Η πόλη στους νεότερους χρόνους

ΠΑΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ

Τύπος εγγραφής:	Δημοτολόγιο Μικρασιατών προσφύγων
Δήμος:	Κέα
Χρονολογία:	1923
Ημερομηνία:	1923-09-24
Αρ. καταλόγου:	679
Όνομα:	Μαρία
Πατρώνυμο:	Ιωάννης
Επώνυμο:	Δελιοσάββα
Φύλο:	Θήλυ
Ηλικία:	90
Καταγωγή:	Μάκρη
Παρατηρήσεις:	-----

Επιστροφή στην προηγούμενη σελίδα -- Επιστροφή στην αρχική σελίδα

Copyright © 2019 INSTITUTE MEDITERRANEAN STUDIES - FORTH, All rights reserved.

Η απογραφή της οικογένειας στο αρχείο της Κέας. Το ατμόπλοιο με τους πρόσφυγες από τη Μάκρη έκανε στάση εκεί το Σεπτέμβριο του 1922 πριν καταλήξει στον Πειραιά.

Τὴν δὴλωσιν αὐτὴν θὰ κάμουν ὅσοι ἔχουν ὑποβάλει ἐγκαίρως δὴλωσιν ἀποζημιώσεως εἰς τὰς ὑπηρεσίας ἀντάλλαγῆς, ὡς καὶ ἐκείνοι εἰς τοὺς ὁποίους αἱ ἐκτιμητικαὶ ἐπιτροπαὶ ἐπεδίκασαν ποσὰ λόγῳ συγκληρονομίας ἢ συνιδιοκτησίας.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΔΗΛΩΣΙΣ

Όνοματεπώνυμον τοῦ δηλοῦντος (ἀπογράφου) Μάρκα Μικράς Δελησάββα
Τόπος καταγωγῆς, πόλιν ἢ χωρίον Μάρμαρα τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἐπαρχίας Ἰστανουλίου
Ποῦ κατοκεῖ σήμερον μόνιμος ὁ δηλῶν, πόλιν χωρίον, συνοικία, ἀκριβῆς διεύθυνσις, ὁδὸς, ἀριθμὸς, τετραγώνων συνοικισμοῦ κλπ. ἐν Συγκροίῳ ἢ Νέῳ Μικραίων Πρωτεύειο
Ὁ ὑπογεγραμμένος δηλῶ ἐπιειθύνως καὶ ἐν γνώσει τῶν συνεπειῶν τοῦ νόμου περὶ ψευδοῦς δηλώσεως, ὅτι ἀπὸ τριμήνου διαμένει μόνιμος ἐν Συγκροίῳ ἢ Νέῳ Μικραίων τοῦ Νομοῦ ἢ Ὑπαιτίας Ἰστανουλίου καὶ ὅτι δὲν εἶμαι σήμερον ἀποδοχίμωτος ἐγκατεστημένος ἀγροτικῶς, τῶσον ἐγὼ, ὡσον καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς οἰκογενείας (σὺνταξιν— ἀνάγκη τέκνα).
Ἐν Συγκροίῳ τῇ 6/1/ 1926
(ὑπογραφή)
(διὰ τοῦ ἀγραμμάτου δὴ μάρτυρος) Μάρκα Μ. Δελησάββα

ΒΕΒΑΙΩΣΙΣ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ ἢ ΤΟΥ ΕΠΟΠΤΟΥ ΣΥΝΤΟΜΟΥ

Ὁ ὑπογεγραμμένος _____ τοῦ _____ ἀστυνομικοῦ τμήματος ἢ σταθμοῦ (2)
ἢ ΕΠΟΠΤΗΣ ὑπάλληλος τῆς Ε.Α.Π. ἢ Ὑπαιτίας Προνοίας βεβαίω δὲ ὅτι ὁ δηλῶν πρόσφες _____ ἀπὸ τριμήνου καὶ ἐντεῦθεν διαμένει μόνιμος εἰς _____
Ἐν _____ τῇ _____ 1926
Τ. Σ. (ὑπογραφή) _____

ΒΕΒΑΙΩΣΙΣ ΕΠΟΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ

Βεβαίωμεν ὑπευθύνως ὅτι ὁ ὡς ἀνωτέρω δηλῶν πρόσφες καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας του δὲν εἶναι ἀποδοχίμωτοι ἔγκατεστημένοι ἀγροτικῶς ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἐποικιστικῇ περιορῳίᾳ, συμφάνοντες ταῖς κάτωθι ὁδηγίας.
Ἐν _____ τῇ _____ 1926
Ὁ Διευθυντῆς ἢ Προστάτης τοῦ Ἐποικιστικοῦ Γραφείου _____
Τ. Σ. (ὑπογραφή) _____

ΠΡΟΣΟΧΗ. Διαβάσατε τὰς ὁδηγίας.
1. Τὴν δὴλωσιν αὐτὴν ἄρα συμπληρωθῆ καὶ ἐπικαιρωθῆ διὰ τὴν καταθέσιν ἀμέσως ὁ ἐνδιαφερόμενος εἰς τὸ πλησιέστερον Γραφεῖον Ἀντάλλαγῆς ἢ ἐν δὲν ἔλασιν τοιοῦτον εἰς τὴν Ὑποδιορῆσιν ἢ τὴν Ἀστυνομικὴν Λογίαν.
2. Οἱ πρόσφρες δικαιούχοι οἱ ὁποῖοι κατοκοῦν μόνιμος εἰς τὰς Ἀθήνας τὸν Πειραιᾶ καὶ ἀπόστασι εἰς τῇ,

Δήλωση ἀπωλεσθείσας περιουσίας οἰκογένειας Δελησάββα, στη Μάρκη Μικράς Ἀσίας 6.1.29.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΕΙΤΟΝΙΑΣ

(Μάκρη έτος 1915)

Στή Μάκρη είχαμε τήν πα-
 πατούρα του Δελησάββα και τό
 περιβόλι του τό όποϊον ήτο μέ-
 σα στην πόλι με μηλιές με ρο-
 διές με πορτοκαλιές και με πολ-
 λά άλλα δένδρα. *Απέναντι ήτο
 τό σχολείο με δασκάλους, τόν
 Δημήτριον Παπαντωνίου, τόν
 Πολυζωΐδη και τόν μακαρίτη
 *Αρίστον *Αγγελή Καλαφάτην.

Στόν *Αγιον Νικόλαον είχο-
 μεν ψάλλη τόν Στέλλιον Σκάρ-
 ταλη και κακῶ τόν Παπα *Α-
 νασιόση και τόν Παπα Γρηγό-
 ρη. Δίπλα μας ήμενε ο Δελησα-
 βας. *Ητο ο καλύτερος τεχνίτης
 πακουταῆς και τά παπούτσια
 που έφτιαχνε τά δνόμαζαν γε-
 μενί, διότι τά έφοροῦσαν Τουρ-
 κοι και Ρωμοί, και αυτά τά
 παπούτσια τά έβραζαν τά έξῆς
 γουρία.

Οί Τόντηδες, οί Καραιτσουλ-
 φάδες στοῦ Καργού. *Έτσι τοῦς
 Τόντηδες τοῦς λέγαμεν, διότι ή-
 ταναν τοῦς τοιλούδες και τά
 τοιλούδια με τά σιρβηλούδια ή-
 ται δνόμαζαν τότε διάφορα είδη
 κανάτια. *Είσις απέναντι τοῦ
 περιβολιοῦ τοῦ Δελησάβα ήτο ο
 ταπακανές τό (δυσσοδεψείον) που
 ήήτεσαν (κατηργάζοντο) τά πε-
 τσιῶ του οί πακουταῆδες τοῦ
 γεμενί. *Ο Δελησάβας είχε πα-
 ραγειῶ τόν Παυλῆ τοῦ *Αράκη,
 (τοῦ Κωνσταντῆ τοῦ Κωνσταν-
 τακιοῦ τοῦ Χλωροῦ) ο όποϊος
 πέθανε στην έξορία μαζί με τοῦς
 άλλους μάρτυρας τῆς Μάκρης.

Αὔτά τά λίγα δνόματα τῶν
 γειτόνων μου ήθελα νά φέρετε
 εἰς φῶς ὡς ἕνα μικρὸ μνημόσυ-
 νον.

*Ολοι γράφομε τραγούδια
 χαροκά και πονεμένα
 Μά ἐγὼ θά γράψω ἕνα
 νά μή μοιάζει με κανένα.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΒΑΜΒΑΚΑ
 Τὸ γένος Κωνσταντακιοῦ
 Νίκαια

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ ΜΑΚΡΗ
 Τ.15 - αναφορά στην
 οικογένεια Δελησάββα
 στη Μάκρη Μικράς
 Ασίας.

ΠΗΓΕΣ

- Αρχείο Εταιρείας Ιστορικών Ερευνών «ΛΥΚΙΑ»
- Αρχείο οικογένειας Δελησάββα
- Αρχείο Γιάννη Γιαμάνη
- Αρχείο Δημήτρη Αλεξάνδρου
- Αρχείο Μακρηνολιβισιανού Τύπου (συλλογή Μιχάλη Δελησάββα - Βασίλη Μουσαίου, ψηφιοποίηση από ΕΙΕ ΛΥΚΙΑ)
- Αρχείο Marathon Press
- Facebook Σύλλογος Μακρηνών -Λιβισιανών Νέας Μάκρης
- Υπηρεσία Διπλωματικού & Ιστορικού Αρχείου (ΥΔΙΑ) Υπουργείου Εξωτερικών
- Γενικά Αρχεία Κράτους - Εκτιμητικές Επιτροπές Περιουσιών Προσφύγων Μάκρης-Λιβισίου
- Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών - Απογραφή Προσφύγων στην Κέα

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στον Παναγιώτη Δελησάββα, για την ευγενική βοήθεια και διάθεση του οικογενειακού αρχείου

Στο Βασίλη Μουσαίο για την πολύτιμη βοήθειά του στη συλλογή, μεταγραφή, επιμέλεια του υλικού

Στο Στέλιο Βασιλειάδη και τις Εκδόσεις «Έμβρυο» για τη βοήθειά τους στο στήσιμο, το εξώφυλλο και την συνολική έκδοση.

Στην Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας και ιδιαιτέρως στον Περιφερειάρχη Θεοφάνη Σπανό.

Στους ευεργέτες της ΛΥΚΙΑ από ιδρύσεώς της, για την ευγενή τους στήριξη:

ΜΕΓΑΣ ΕΥΕΡΓΕΤΗΣ:

Γιάννης Νικ. Παπαπολίτης

ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ:

Βασίλης Π. Μουσαίος, Στέλιος Γεωρ. Βασιλειάδης, Ιωσήφ & Ελισάβητ Χαριτωνίδη, Βασίλειος Α. Αγαπητός, Ελευθέριος Σωτηρίου, Αλίκη Θεοδοσιάδη & Γεωργία Κατσιγιάννη-Θεοδοσιάδη, οικ Ι. Νικάνδρου, Ιωάννης Γιαμάνης, οικ. Αγαπητού-Αιγάλεω, οικ. Παρασκευοπούλου.

Τάσος Κακλαμάνης (Χημικός Μηχανικός - Ερευνητής - Αθήνα)
Εύα Αχλάδη (Τουρκολόγος-Ερευνήτρια - Αρχι-Βιβλιοθηκονόμος Σισμανόγλειου
Βιβλιοθαήκης Κωνσταντινούπολης)
Εταιρεία Ιστορικών Ερευνών «ΛΥΚΙΑ»
Σαμψούντος 6, Αιγάλεω 12242, Τηλ +30 6977 841099
Mail: kaklamanist@yahoo.gr και lyciagreece@gmail.com,
Facebook: Εταιρεία Ιστορικών Ερευνών «Λυκία» - Society of Historical Research "Lycia"
Site: www.lycia.gr